

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Oldřich Chládek

První zrušení žďárského kláštera

The first abolition of the monastery of Žďár

Praha 2009

vedoucí práce: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Děkuji prof. Jaroslavu Čechurovi za vedení této diplomové práce. Za konzultace bych chtěl poděkovat rovněž dalším odborníkům, které by na tomto místě nebylo možné všechny vyjmenovat. Můj dík patří také všem pracovníkům státních a městských archivů v České republice, Rakousku a Polsku. Rodičům pak děkuji za podporu během studia.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

Ve Žďáru nad Sázavou, dne 31.7.2009

Anotace:

Práce se zabývá prvním zrušením žďárského kláštera (1614) a konflikty, které k němu vedly. Zaměřuje se na mocenské mechanismy, jednotlivé aktéry sporů (mj. panovník, olomoučtí biskupové, řádový vizitátor, žďárská řeholní komunita, nunciové, klášterní poddaní) a na jejich argumentaci. Snaží se mj. o nalezení odpovědi na otázku, které aspekty kauzy Žďár odpovídají obecnějším tendencím své doby a jaká jsou naopak její specifika. Téma práce je zasazeno do kontextu stavu katolické církve v 16. století a panovnické politiky vůči klášterům.

Klíčová slova:

žďárský klášter, cisterciáci, kardinál František z Ditrichštejna, biskup Stanislav Pavlovský, Antonín Flamingk, rušení klášterů

Anotation:

The work is concerned with the first abolition of Žďár Monastery (1614) and conflicts which developed into it. It focuses on power mechanisms, individual participants of these disputes (e.g. the monarch, Olomouc bishops, order visitor, Žďár monastic community, nuncios, monastery subjects) and on their arguments. It tries for example to find the answer to the question which aspects of the Žďár case correspond with general tendencies of the time period and what specific features there are. The topic of the work is set into the context of the state of the Catholic Church in the 16th century and the monarch's policy towards monasteries.

Key words:

Žďár Monastery, Cistercians, Cardinal František Ditrichštejn, bishop Stanislav Pavlovský, Antonín Flamingk, Abolition of the Monasteries

Obsah

Úvod.....	6
1. Kontext I: Zeměpanská politika vůči klášterům.....	11
1.1 Panovník a kláštery: rakouský ideál.....	11
1.2 Panovník a kláštery: realita českých zemí.....	16
2. Kauza Žďár 1528-1588.....	32
3. Kontext II: Dva aspekty klášterní problematiky v 16. století.....	54
3.1 Řádové struktury, diecézní moc a kláštery.....	54
3.2 Rušení klášterů v 16. století.....	62
4. Žďárské problémy biskupa Pavlovského.....	71
5. Ditrichštejnův pokus o „sekularizaci“ Žďáru.....	86
6. Připojení kláštera k menze olomouckého biskupství.....	104
7. Ditrichštejnovo vítězství.....	130
Závěr.....	154
Prameny a literatura.....	158
Archivní prameny.....	158
Edice a inventáře.....	159
Literatura.....	160
Seznam zkratk.....	164

Úvod

Je obecně známo, že jedním z jevů charakteristických pro 16. a počátek 17. století je krize starých církevních řádů. Její příčinou byly mj. společenské a náboženské důsledky reformace a výrazné zesílení zeměpanského fiskálního tlaku. Projevy krize jsou rovněž notoricky známé: úpadek řeholní disciplíny, rozklad řádových struktur, zbíhání řeholníků, značný úbytek jejich početního stavu. Za této krajně nepříznivé situace řada konventů zanikla, resp. byla zrušena – jen v Čechách jich bylo několik desítek.¹

Samostatného zpracování závěrečné fáze své existence se dočkalo pouze šest českých a moravských řeholních domů. Zřejmě nejkvalitnější z těchto prací je nedávno vydaná studie Jana Zdichynce „*Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*“ *Předání oseckého kláštera pražskému arcibiskupství*.² Autor probírá „sekularizaci“ oseckého cistercia v širších souvislostech panovnické a církevní politiky vůči starým a novým řádům. Vedle klášterního archivu využívá i fondů provenience zeměpanské a diecézní. Pramenná základna (rovněž nedávno publikovaných) prací Tomáše Černušáka *Reforma, úpadek a zánik herburského kláštera v Brně*³ a *Zánik komunity premonstrátek v Nové Říši*⁴ je oproti tomu poměrně úzká – Černušák mj. zcela opomíjí materiály uložené v pražském Národním archivu ve fondu Morava. Také ve studiích *Zánik kláštera Rosa coeli v Dolních Kounicích* Jiřího Radimského,⁵ *Zrušení kláštera panen benediktinek v Pustiměři* Františka Václava Peřinky⁶ a *První zánik cistercienského kláštera ve Žďáře r. 1614* Jana Tenory⁷ byly dostupné prameny využity jen zčásti.⁸

Jedním z domů, u kterých lze problematiku jejich zániku studovat poměrně podrobně, je cisterciácký klášter *Fons Beatae Mariae Virginis* u Žďáru (nad Sázavou). Žďár

---

¹ VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D.: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997, s. 21.

² ZDICHYNEC, J.: „*Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*“ *Předání oseckého kláštera pražskému arcibiskupství*. In: FHB 22, 2006, s. 29-63.

³ ČERNUŠÁK, T.: *Reforma, úpadek a zánik herburského kláštera v Brně (Analýza stavu kláštera v období po husitských válkách)*. In: Brno v minulosti a dnes 17, 2003, s. 115-128.

⁴ ČERNUŠÁK, T.: *Zánik komunity premonstrátek v Nové Říši*. In: Západní Morava 10, 2006, s. 124-129.

⁵ RADIMSKÝ, J.: *Zánik kláštera Rosa coeli v Dolních Kounicích*. In: ČSPS 51-53, 1943-1945, s. 268-274.

⁶ PEŘINKA, F. V.: *Zrušení kláštera panen benediktinek v Pustiměři*. In: SHK, roč. 6, 1905, s. 34-40, 102-107, 246-249; roč. 7, 1906, s. 32-38.

⁷ TENORA, J.: *První zánik cistercienského kláštera ve Žďáře r. 1614*. Brno 1912.

⁸ Nízký počet studií o zániku klášterů dobře ilustruje známou skutečnost, že pozornost monasteriologie patří přednostně středověku a době barokní. Z novějších českých prací věnovaných klášterům v „temném“ 16. století je nejrozsáhlejší studie PAŘEZ, J.: *Diplomatika a správa premonstrátské kanonie na Strahově v 16. století (1510-1586)*, in: SAP 53/2, 2003, s. 307-524.

patří ke klášterům, které byly „sekularzovány“ připojením k biskupským, resp. arcibiskupským menzálním statkům; v našem případě jde o menzu biskupství olomouckého. K inkorporaci došlo v letech 1606-1607, o sedm let později klášter zaniká, v letech 1616-1618 se pak z bývalého klášterního zboží v důsledku směny za ditrichštejnské panství Chropyně stává rodový majetek Ditrichštejnů.

Předkládaná diplomová práce se zabývá nejen vlastním zrušením žďárského kláštera, ale i konflikty, které k němu vedly, resp. které s ním souvisely. Počátek těchto sporů klade dosavadní literatura na počátek 90. let 16. století, kdy se fundátorem kláštera stává olomoucký biskup. Náš výklad ovšem začíná již ve 20. letech 16. století, neboť právě tehdy panovník poprvé vznáší své nároky na žďárské zboží, nároky, které v celé kauze hrály velmi významnou roli. Téma práce zasazujeme do kontextu habsburské klášterní politiky a stavu katolické církve v 16. století. Zaměřujeme se na mocenské mechanismy, jednotlivé aktéry sporů (mj. panovník, olomoučtí biskupové, nunciové, řádové struktury, žďárský konvent) a na jejich argumentaci. Snažíme se rovněž o nalezení odpovědi na otázku, které aspekty „případu“ Žďár odpovídají obecnějším tendencím své doby a jaká jsou naopak jeho specifika.

Práce je členěna do sedmi kapitol. V první (*Kontext I: Zeměpanská politika vůči klášterům*) sledujeme klášterní politiku habsburských panovníků v českých zemích šestnáctého století. Důraz je kladen na její v historické literatuře dosud málo tematizovanou „rakouskou dimenzi“ (prosazování konceptu *Obervogtei*, zeměpanské vizitace řeholních domů za účasti rakouských odborníků na klášterní problematiku atd.). Druhá kapitola (*Kauza Žďár 1528-1588*) se věnuje snahám Koruny o připojení žďárského kláštera ke královské komoře (resp. úsilí o uplatnění panovníkem nárokováných práv nejvyššího fundátora vůči Žďáru) v období od 20. do 80. let 16. století. Kapitola třetí (*Kontext II: Dva aspekty klášterní problematiky v 16. století*) tvoří obecný úvod ke kapitolám čtvrté až sedmé. Její první část pojednává o zesílení vlivu řádových struktur a diecézní moci na kláštery v potridentském období a o konfliktech, které v důsledku toho vznikaly. Ve druhé podkapitole *Kontextu II* se pak věnujeme otázce rušení řádových domů v 16. století. Uvádíme některé příklady protestantských expropriací, hlavní pozornost je ovšem zaměřena na „sekularizace“ katolické. Stručně se dotýkáme i právní roviny těchto transakcí. Následující čtyři kapitoly (kapitoly 4. *Žďárské problémy biskupa Pavlovského*, 5. *Ditrichštejnův pokus o „sekularizaci“ Žďáru*, 6. *Připojení kláštera k menze olomouckého biskupství* a 7. *Ditrichštejnovo vítězství*) se zabývají vývojem žďárské kauzy v letech 1588/1592-1614/1618. Zaměřujeme se především na spor, který byl v tomto období

dominantní, tj. na konflikt mezi olomouckými biskupy a strukturami cisterciáckého řádu. Jiným, paralelně probíhajícím konfliktům (např. rebelie žďárských poddaných či žďársko-polenský hraniční spor), patří naše pozornost v menší míře.

Téma předkládané práce bylo již několikrát zpracováno. Nejstarší odbornou prací (resp. publikací, která si status odborné práce nárokuje) věnující se dějinám žďárského kláštera, a tedy i problematice jeho prvního zrušení, je *Diplomatische Sammlung historischer Merkwürdigkeiten aus dem Archive des gräflichen Cistercienserstiftes Saar in Mähren* posledního žďárského opata Otto Steinbacha z Kranichštejna z roku 1783.⁹ Vzhledem k tomu, že Steinbach často upravuje historickou realitu podle svých ideálů, je toto dílo zajímavé především jako pramen ke studiu mentality josefinisticky smýšlejících prelátů konce 18. století. Pro historika, který se zabývá osudy žďárského kláštera v 16. a na počátku 17. století, je cenná pouze druhá část opatovy knihy – *Urkundenbuch*, tj. edice listin z klášterního archivu.¹⁰ Na této edici je založena stručná stať o kauze Žďár ve Wolného *Kirchliche Topographie von Mähren*.¹¹ Drožovy *Dějiny kláštera a města Žďáru na Moravě*¹² jsou v podstatě českým překladem prvního dílu Steinbachovy *Sammlung*, a proto jsou – včetně pasáže o zrušení kláštera – krajně nespolehlivé.

Bezpochyby nejkvalitnějším zpracováním daného tématu je již zmiňovaná Tenorova studie *První zánik cistercienského kláštera ve Žďáře r. 1614*, vydaná v Brně roku 1912 a založená především na registrech olomouckých biskupů. Hodnotu této práce ovšem značně snižuje skutečnost, že jiných, neméně cenných materiálů (např. nunciaturní korespondence) Tenora využil pouze ve velmi omezené míře. Příslušné pasáže v pozdějších dějinách Žďáru z pera Josefa Františka Svobody (*Vlastivěda Moravská: Žďárský okres*)¹³ a Metoděje Zemka (*Dějiny Žďáru nad Sázavou I*)¹⁴ pouze opisují Tenorovu studii. Zemek tak činí aniž by Tenora citoval, což je pro jeho způsob práce charakteristické. O doplnění Tenorových poznatků se ve své dizertaci *Das Verhältnis des Kardinals Dietrichstien zu den religiösen Genossenschaften Mährens* pokusil Otto Katzer. V kapitole věnované žďárskému

---

⁹ STEINBACH, O.: *Diplomatische Sammlung historischer Merkwürdigkeiten aus dem Archive des gräflichen Cistercienserstiftes Saar in Mähren I*. Prag – Wien – Leipzig 1783.

¹⁰ STEINBACH, O.: *Diplomatische Sammlung historischer Merkwürdigkeiten aus dem Archive des gräflichen Cistercienserstiftes Saar in Mähren II. Urkundenbuch*. Prag – Wien – Leipzig 1783. Hodnotu této edice zvyšuje skutečnost, že řada dokumentů, které v ní jsou editovány, je dnes již nezvěstná.

¹¹ WOLNÝ, G.: *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*. Abteilung II – Brüner Diöcese, Band 2. Brünn 1858, s. 415-418.

¹² DROŽ, B.: *Dějiny kláštera a města Žďáru na Moravě*. Moravské Budějovice 1903.

¹³ SVOBODA, J. F.: *Vlastivěda Moravská. Žďárský okres*. Brno 1937, s. 44-47, 151-156, 326-330.

¹⁴ ZEMEK, M. – BARTUŠEK, A.: *Dějiny Žďáru nad Sázavou I*. Havlíčkův Brod 1956, s. 214-260.

klášteru¹⁵ cituje několik depeší papežských nunciů u císařského dvora. Tato stať ovšem není příliš cenná, a to zejména z toho důvodu, že Katzerovi činil překlad uvedených dokumentů značné problémy.

Co se pramenů ke zvolenému tématu týče, není vlastní klášterní archiv (fond *Cisterciáci Žďár*),¹⁶ uložený v Moravském zemském archivu v Brně, příliš „výnosný“. Najdeme tu především listiny, jimiž se měnil právní status žďárského zboží (zčásti jsou editovány ve Steinbachově *Sammlung*). Aktového materiálu se zachovalo velmi málo; nezvěstná jsou mj. Steinbachem zmiňovaná akta o volbě opata Vadiana.¹⁷ Je známo, že se četná *sarensia* nacházejí ve fondu Řád cisterciáků Osek ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích a v tzv. Mittrowského sbírce v Archivu města Brna. Pro sledované období však mají oba fondy zanedbatelnou cenu. Materiál k dějinám žďárského kláštera v 16. a na počátku 17. století je tedy třeba hledat především v archivech jiných institucí, resp. osob, které se kauzy Žďár účastnily.

Vzhledem k tomu, že klíčovou roli ve sporech o Žďár hrál panovník, není překvapivé, že řadu pramenů k našemu tématu skrývají fondy zeměpanské provenience, konkrétně *České oddělení dvorské komory* a fond *Morava (moravské spisy dvorské kanceláře a komory)*, uložené v Národním archivu v Praze. Je známo, že fundátory žďárského kláštera byla v 16. století až do přelomu 80. a 90. let knížata Minsterberská, resp. pání z Kunštátu. Mezi minsterberskými materiály ve fondu *Księstwo Oleśnickie* ve vratislavském Státním archivu (Archiwum państwowe Wrocław) proto najdeme dokumenty osvětlující některé zajímavé aspekty vztahů mezi klášterem a jeho fundátory. Značné množství pramenů ke žďárské kauze lze pochopitelně nalézt v archivu instituce, která o zrušení kláštera usilovala, tj. ve fondu *Arcibiskupství Olomouc* v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Cenná jsou především biskupská registra (ozančovaná většinou nepřesně jako „kopiáře“). Mnoho informací o průběhu jednání o Žďáru na počátku 17. století nám poskytly depeše nunciů u císařského dvora. Část těchto materiálů je otištěna v edici *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem*. Opisy nunciaturní korespondence (v případě některých dokumentů fotografie) jsou uloženy v Národním archivu v Praze ve *Sbírce opisů*

---

¹⁵ KATZER, O.: *Das Verhältnis des Kardinals Dietrichstien zu den religiösen Genossenschaften Mährens I. Männliche Orden*. Diss. Prag 1936, s. 85-102.

¹⁶ K tomuto fondu viz ČERNUŠÁK, T.: *Cisterciácký řád ve fondech Moravského zemského archivu v Brně*. In: POJSL, M. (red.): *Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu*. Olomouc 2006, s. 124-127.

¹⁷ STEINBACH, *Sammlung I*, s. 258.

z vatikánských a italských archivů.¹⁸ Známa Canivezova edice *Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis*¹⁹ zmínky o Žďáru ze sledovaného období neobsahuje, což ovšem neznamena (jak uvidíme dále), že by generální kapitula o zrušení žďárského kláštera nejednala. Ke kapitole o habsburské klášterní politice nám poskytly nepřehledné množství materiálu *Gedenkbücher* a *Hofzählamtsbücher*, uložené v Rakouském státním archivu (Österreichisches Staatsarchiv, oddělení Finanz- und Hofkammerarchiv).

---

¹⁸ K tomuto fondu viz BENEŠ, F.: *Sbírka opisů z vatikánských a italských archivů ve Státním ústředním archivu v Praze*, in: SAP 16, 1966, s. 519-537.

¹⁹ CANIVEZ, J.-M. (ed.): *Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786*, I-VIII, Louvain 1933-1941.

1. Kontext I: Zeměpanská politika vůči klášterům

Prameny z období vlády prvních Habsburků nás informují o mnoha sporech, jejichž předmětem, resp. účastníkem byl žďárský klášter. Jejich společným jmenovatelem je až do 80. let 16. století skutečnost, že v úloze spojence i protivníka žďárských cisterciáků vystupovala světská moc. Roli daleko nejvýznamnější hrál panovník. Právě on tyto konflikty vyvolával, případně se snažil zasáhnout do rozepří, iniciovaných jinými. Žďár v tomto ohledu nebyl žádnou výjimkou; s výrazným posílením zeměpanského vlivu byly po roce 1526 konfrontovány i ostatní kláštery v českých zemích. Pokud tedy chceme žďárskou kauzu, a zejména její první fázi z let 1528-1588, vnímat v patřičných souvislostech, musíme se nejprve seznámit s problematikou habsburské klášterní politiky. Je známo, že postavení panovníka vůči řádovým domům bylo v rakouských zemích mnohem silnější než v zemích České koruny. Logický důsledkem této skutečnosti bylo, že se Habsburkové snažili o změnu situace v českých zemích právě podle rakouského vzoru, který tak důvěrně znali. V dosavadní literatuře nebyla této „rakouské dimenzi“ habsburské klášterní politiky věnována náležitá pozornost, proto se na ni zaměříme poněkud podrobněji.

1.1 Panovník a kláštery: rakouský ideál

Ve středověkém rakouském vévodství vedle sebe zprvu existovala – stejně jako v českém státě – založení panovnická a soukromá. K zásadní změně dochází ve 13. století, během něhož vévoda ve svých rukou postupně soustředil fundátorská práva všech klášterů. Ochráncem původně soukromé fundace se panovník stal mnohdy na základě soudního výroku, a to buď zemského sudího, nebo svého vlastního. V jiných případech byla ochrana od původních držitelů odkoupena. Finanční odškodnění však někdy následovalo i po jejím soudním převedení na vévodu.²⁰

I ve 14. století mohli šlechtici vystupovat jako ochránci klášterů (*defensores*, *vicedefensores*, *Untervögte*), ale pouze z pověření zeměpána. Výkon fundátorského práva byl již od počátku 13. století často svěřován zemským úředníkům. V případě klášterů St. Florian

---

²⁰ REICHERT, F.: *Landesherrschaft, Adel und Vogtei. Zur Vorgeschichte des spätmittelalterlichen Ständestaates im Herzogtum Österreich*. Köln – Wien. 1985, s. 208 – 210.

a Tulln to např. byl zemský písař, v Rakousích nad Enží od prvních Habsburků nejvyšší zemský sudí, resp. zemský hejtman, v Rakousích pod Enží zemský maršálek. *Vicedefensora* mohl panovník odvolat; někdy bylo jejich „funkční období“ stanoveno předem. V Kremsmünsteru trvalo jeden rok, v klášteře St. Florian končilo úmrtím probošta, u kláštera Admont se setkáváme pouze s obecnou formulací *defensor ad tempus*. Práva zeměpanského *vicedefensora* zanikala nejpozději jeho úmrtím.²¹

Je pochopitelné, že odstranění staré, dědičné soukromé ochrany (v německých pracích se pro označení tohoto procesu užívá výrazu *Entvogtung*) se u řeholníků setkávalo s velmi příznivým ohlasem. Nepřekvapí tedy, že panovník mohl ve svém úsilí o získání pozice jediného fundátora počítat s aktivní podporou klášterů. Rakouskému vévodovi také pomáhalo prosazování se římsko – kanonického práva, které kategoricky odděluje ochranu, resp. patronát od vlastnictví. Tradiční chápání ochrany mizí, stanovisko kanonického práva na konci 13. století je akceptováno i ve šlechtických kruzích.²²

Vyjádřením uvedených změn byl vznik nového titulu, kterým se rakouští panovníci mohli honosit: *Obrister Vogt*, tj. nejvyšší fundátor či nejvyšší ochránce. Jako první se tak nazval roku 1354 v listině pro klášter Baumgartenberg Albrecht II.²³ S tímto pojmem se opět setkáváme za Rudolfa IV.,²⁴ který si také nechal ochranu všech biskupství, klášterů a kostelů ve svých zemích potvrdit císařem Karlem IV.²⁵ V listině Friedricha III. z roku 1447 pak nacházíme klasickou formulaci „*aller kloster in unsern fürstentumen und landen gelegen obrister erbvogt*“,²⁶ která se s mírnými obměnami opakuje i po celé 16. století. *Oberste Vogtei* však nebyla pouze souhrnem všech fundátorských práv, které Babenberkové a Habsburkové do konce 13. století získali. Všeobecná zeměpanská ochrana je totiž již za Rudolfa I. zdůvodňována tím, že kláštery leží v jeho zemích; je chápána nikoliv personálně, ale teritoriálně. Vztahovala se tedy nejen na dosud existující řeholní domy, ale i na kláštery, které by byly založeny v budoucnu. Pár příkladů: Král Rudolf odmítl nároky salcburského

---

²¹ Tamtéž, s. 210 – 212, 330.

²² Tamtéž, s. 307 – 327.

²³ SRBIK, H.: *Die Beziehungen von Staat und Kirche während des Mittelalters*. Innsbruck 1904, s. 82: „*obrister vogt in dem land ze Österreich*“.

²⁴ Tamtéž: „*Auch sein wier, unser brueder und eriben und nieman ander derselben chirichen ... obrister vogt als andrer gotsheuser in unserm land*“.

²⁵ KOLLER, G.: *Princeps in ecclesia. Untersuchungen zur Kirchenpolitik Herzog Albrechts V. von Österreich*. Wien 1964, s. 53 – 54: 5. srpna 1361, potvrzení se vztahuje na „*alle die vogtein und vogtrecht, di der vrogenanten herczogen vordern ... von alter her bracht und gehept habent in pischtumen, abteyn, probstein, clostern, gotshusern und kirchen, es sie an leuten odir an guten, die in yren herschaften und landen odir andirswu gelegent sent, der erbvogte die vrogenanten herczogen sint und ze rechte sullen sein*“.

²⁶ SRBIK, *Beziehungen*, s. 83.

arcibiskupa na ochranu admontského kláštera s tím, že Admont náleží k vévodství.²⁷ Albrecht III. se prohlašuje za ochranného pána kartouzy Aggsbach, založené Heidenreichem z Massau, „*als furst und herr dez landes*“. Vévoda Arnošt již neuvádí jako důvod své ochrany nad cisterciem Göß její udělení císařem, vykonává ji pouze z titulu zeměpána. Stejně byla zdůvodněna i Arnoštova vrchní fundátorská práva vůči klášteru Oberburg.²⁸ Jak vidíme, stala se nejvyšší ochrana klášterů, resp. církve vůbec regálií, součástí zeměpanské moci. Ve svých nárocích na dohled nad církevními institucemi a jejich reformaci byla protějškem práva a povinnosti císaře ochraňovat římskou církev.²⁹

Důležitým nástrojem kontroly řeholního kléru ze strany panovníka byla zeměpanská vizitace klášterů. Její počátky sahají do doby, kdy na rakouském vévodském stolci seděl český král Přemysl Otakar II. Roku 1259 žádá Přemysl pasovského biskupa o vizitaci světského i řádového duchovenstva a jmenuje dva komisaře, kteří měli být biskupským vizitátorům v případě potřeby nápomocni. Albrecht V., jehož jméno je v církevních dějinách spojeno především s melkskou reformou, rovněž koordinoval své vizitační úsilí s diecézní mocí: roku 1436 uzavřel s pasovským biskupem dohodu o společném ustanovení vizitátorů kléru. Ve věcech vizitace se Albrecht obrátil i na basilejský koncil.³⁰ Friedrich III. mohl řeholníky vizitovat i na základě zmocnění, získané od Svaté stolice. Papež Evžen IV. dal Friedrichovi roku 1445 svolení k vizitaci všech klášterů v jeho zemích, o sedm let později Mikuláš V. toto zmocnění ještě rozšířil: výslovně se uvádí, že panovník může vizitovat a reformovat i exemptní kláštery, dále trestat provinilé řeholníky, sesazovat opaty a abatyše a činit k nápravě řeholního kléru všechna nutná opatření tak dlouho, dokud toho nebude schopna moc duchovní.³¹

V 16. století poskytl turecké války a rychle se šířící protestantismus zeměpánovi důvod ke zvýšenému zájmu o kláštery, což znamenalo i zintenzivnění vizitační činnosti. Ferdinand I. navázal na tradici spolupráce panovnické a diecézní moci. Byly organizovány společné biskupsko – zeměpanské generální vizitace (vizitovaly se tedy řeholní domy celé země či zemí); pro silnou pozici panovníka vůči církvi je příznačné, že iniciativa vycházela vždy ze strany Koruny. Vizitační komise se zajímaly o stav Boží služby a další *spiritualia*,

---

²⁷ REICHERT, s. 335, pozn. 27. 19. červen 1290.

²⁸ SRBIK, *Beziehungen*, s. 83. Dokumenty z let 1380, 1414 a 1421.

²⁹ REICHERT, s. 335 – 336.

³⁰ WEISSENBERGER, R.: *Die hauptsächlichen Visitationen in Österreich ob und unter der Enns, sowie in Innerösterreich in der Zeit von 1528 bis 1580*. Diss. Universität Wien 1949, s. 3 – 5.

³¹ SATTEK, J.: *Der niederösterreichische Klosterrat. Ein Beitrag zur Geschichte des Staatskirchentums in Österreich im 16. und 17. Jhdt*. Diss. Universität Wien 1949, s. 6 – 7.

někdy také o hospodaření klášterů.³² K velké změně dochází za Maxmiliána II., který se rozhodl postupovat mnohem razantněji než jeho otec. Zatímco Ferdinand ženatý kněze toleroval (o totéž žádal dokonce i papeže), nechal Maxmilián všechny rakouské preláty, kteří se tímto způsobem provinili proti církevním příkazům, bez okolků sesadit.³³ Maxmilián také nehodlal zatěžovat svou moc nad kláštery svůj reformační rozlet spoluprací s biskupem. Přístup nového císaře dobře ilustruje vizitace roku 1575, která nejenže byla provedena bez účasti zástupců pasovského biskupa, ale biskup o ní nebyl zeměpanskými úřady ani informován.³⁴

Pasovský biskup Urban III. z Trennbachu, prodchnutý ideály tridentského koncilu, se s takovýmto nerespektováním své osoby nesmířil. Rokem 1572 začíná série konfliktů mezi ním a panovníkem, které se po roce 1580, kdy se biskupským oficiálem ve Vídni stává rázný Melchior Khlesl, ještě vyostřily. Shoda byla nalezena až roku 1591 při jednání zástupců obou stran v Pasově, z něhož vzešel konkordát, tzv. pasovská transakce, podepsaný Rudolfem II. a biskupem Urbanem v listopadu následujícího roku. Smlouva byla biskupovým úspěchem; obsahovala mimo jiné ustanovení, že generálních vizitací se musí účastnit také biskupští komisaři. Práva pasovského biskupa byla zajištěna také při volbě a instalaci prelátů a při inventuře, prováděné po jejich úmrtí.³⁵ Panovníkem však pasovská transakce nebyla respektována³⁶ a ačkoliv se vztahy mezi Prahou, resp. Vídni a Pasovem poněkud uklidnily, měly k ideálu i nadále velmi daleko. Tyto kontroverze, a navíc odpor stavů i poddaných způsobily, že Maxmiliánova vizitace z roku 1575 byla na dlouhou dobu poslední generální vizitací v Rakousích.³⁷

S osobností Maxmiliána II. je spojena ještě jedna významná inovace panovnické klášterní politiky – zřízení dolnorakouské Klášterní rady (*Klosterrat*). Tento zeměpanský úřad, mající na starosti klášterní záležitosti v Rakousích nad a pod Enží, vznikl 5. ledna 1568, personálně byl však shodný (až na sekretáře Wolfa Unverzagta) s reformační komisí,

---

³² K Ferdinandovým vizitacím viz např. WEISSENBERGER, *Visitationen*, s. 7 – 90; PATROUCH, J. F.: *A Negotiated Settlement. The Counter – Reformation in Upper Austria under the Habsburgs*. 2000, s. 53-71.

³³ WEISSENBERGER, *Visitationen*, s. 91.

³⁴ K vizitacím za Maxmiliána II. viz WEISSENBERGER, *Visitationen*, s. 90 - 113; PATROUCH, *Negotiated Settlement*, s. 71 – 86.

³⁵ PATROUCH, J. F.: *The Investiture Controversy Revisited: Religious Reform, Emperor Maximilian II, and the Klosterrat*. In: *Austrian History Yearbook*, s. 74; SATTEK, *Klosterrat*, s. 75 – 83. Smlouva je otištěna in: *Sammlung der älteren Kaiserlich – Königlichen Landesfürstlichen Gesetze und Verordnungen in Publico - Ecclesiasticis I*. Wien 1785, č. 18, s. 25 - 32.

³⁶ Rudolf II. např. nepotvrdil volbu Andrease Weissensteina klosterneuburgským proboštem, a to ani po osobní návštěvě nově zvoleného probošta v Praze roku 1597. Příčinou bylo právě to, že volba proběhla podle pasovské transakce, tzn. že u volby nebyli přítomni zeměpanští komisaři - viz JÖCHLINGER, W. O.: *Andreas Weissenstein, erwählter Probst des Chorherrenstiftes Klosterneuburg, und sein Kampf gegen die staatskirchlichen Bestrebungen Kaiser Rudolfs II*. Diss. Universität Wien 1963, s. 167 – 170.

³⁷ PATROUCH, *Investiture Controversy*, s. 76.

jmenovanou již roku 1567.³⁸ Popud ke zřízení této instituce vzešel patrně od bývalého pasovského oficiála, doktora Christoha Hillingera.³⁹ Úkolem klášterní rady bylo realizovat Generální reformaci a řád pro kláštery v Rakousích nad a pod Enzí (*Generalreformation und Ordnung auff die Clöster in Österreich under und ob der Enns*). Tento dokument, který byl 22. prosince 1567 přečten dolnorakouským prelátům, shromážděným na Maxmiliánův příkaz ve Vídni, byl programem reformy rakouských klášterů a zároveň de facto instrukcí pro Klášterní radu. Týkal se jak věcí duchovních, tak světských, resp. hospodářských. Najdeme tu např. požadavky, aby mniši zůstali při staré víře, nosili hábit a plnili řádně své liturgické povinnosti (mše, kanonické hodinky atd.), a vedle nich příkazy, aby byly *Klosterratu* předkládány podrobné klášterní účty a prezentováni významnější klášterní úředníci. Velká pozornost byla věnována otázce nízkého počtu řeholníků. Problém byl spatřován mj. v tom, že se potenciální zájemci o řeholní život obávají, že by byli svázáni příliš tvrdými pravidly. Navrhují se proto různé úlevy – je např. povolena německá mše či skládání časných slibů po skončení noviciátu místo slibů věčných, aby se tak umožnilo odejít z kláštera těm, kteří se neosvědčí či poznají, že jim řeholní život nevyhovuje. Klášterní rada narážela na odpor nejen diecézní moci a části klášterů, ale i jiných zeměpanských úřadů, např. zemského hejtmanství nebo dvorské komory. Spory o kompetence vůči řeholním domům nebyly výjimkou. Na určité oslabení její pozice ukazuje mj. to, že nebyla zmíněna v pasovské transakci. Ferdinand II. ji nakonec roku 1629 jako samostatný úřad zrušil a přikázal, aby nadále fungovala jako oddělení dolnorakouské vlády.⁴⁰

Své moci nad kláštery dokázal rakouský panovník náležitě využít. V 16. století to znamenalo především vysoké finanční nároky, které byly pro mnoho řeholních domů již za hranicí únosnosti. Stačí, když bude uvedeno několik dokladů z 20. let. Ferdinand I. vybíral s povolením papeže Hadriána VI. z roku 1523 od klášterů tzv. *Terz*, tedy třetinu jejich ročních důchodů, roku 1526 přikázal, aby řeholníci odevzdali klenoty ze svých kostelů a o tři roky později vyžadoval (opět se souhlasem papeže) *Quart*, tj. daň ve výši čtvrtiny klášterních

---

³⁸ Klášterní rada se roku 1568 sládala z prezidenta Joachima von Schönkirchen, který byl zároveň dolnorakouským místodržícím, a radů Dr. Georga Giengera zu Rottenegg, Gebharta Welzera zu Prinzenborff, Dr. Christoha Hillingera a Urbana Meisingera; sekretářem byl již zmíněný Wolf Unverzagt. Ve všech případech se jednalo o zeměpanské úředníky, zástupci prelátského stavu se v Klášterní radě objevují až později – viz SATTEK, *Klosterrat*, s. 22.

³⁹ WEISSENBERGER, s. 86. Vídeňský kanovník Hillinger byl pasovským oficiálem v letech 1554 – 1556 a 1560 – 1565. Svého kanonikátu byl však kvůli obvinění z kacířství na přání papeže Pia VI. zbaven – viz TOMEK, E.: *Kirchengeschichte Österreichs II. Humanismus, Reformation und Gegenreformation*. Innsbruck – Wien 1949, s. 309, pozn. 229; SATTEK, *Klosterrat*, s. 22.

⁴⁰ Ke Klášterní radě viz zejm. SATTEK, *Klosterrat* a PETRIN, S.: *Der niederösterreichische Klosterrat 1568 – 1629*. In: *Reformation und Gegenreformation im Pannonischen Raum*. Eisenstadt 1999, s. 145 – 156.

příjmů.⁴¹ Ačkoliv *Terz* a *Quart* i některé jiné kontribuce, uložené duchovenstvu, byly schváleny římskou kurií⁴², byla z hlediska zeměpána tato svolení nadbytečná, neboť zastával tezi, že může využívat klášterní majetek již z titulu nejvyššího fundátora. Zcela jednoznačně se v tomto směru vyjádřila např. Klášterní rada během sporu s pasovským biskupem Johannem Kasparem o klášter sv. Lorence na přelomu 80. a 90. let 16. století: Císař má právo klášterní statky směřovat, zastavovat i jinak s nimi nakládat, neboť není ochranným pánem obyčejným, ale nejvyšším.⁴³ V širším slova smyslu je tedy klášterní zboží pokládáno za součást panovníkovy komory.⁴⁴

1.2 Panovník a kláštery: realita českých zemí

Viděli jsme, že v rakouském (arci)vévodství panovník soustředil již ve středověku ochranu všech klášterů ve svých rukou. Jaká byla situace v českých zemích? Ve druhé třetině 14. století se zdálo, že vývoj bude velmi podobný a že zde s jistým zpožděním vznikne něco na způsob rakouské *Oberste Vogtei*.⁴⁵ Návrh zákoníku Karla IV. *Maiestas Carolina* např. existenci soukromých fundací zcela ignoruje. Fundační a donační privilegia klášterů potvrzuje pouze zeměpán, ochrana veškerého klášterního zboží přísluší královské komoře.⁴⁶

---

⁴¹ KOHLER, A.: *Ferdinand I. 1503 – 1564. Fürst, König und Kaiser*. Wien 2003, s. 208 – 210. Ke zdanění rakouských klášterů viz LOSERTH, J.: *Das Kirchengut in Steiermark im 16. und 17. Jahrhundert*. Graz - Wien 1912, s. 1 – 39; SEEGER, L.: *Die Geschichte der ständischen Steuern im Erzherzogtum Österreich unter der Enns, 1500 – 1584*. Diss. Universität Wien 1995, s. 275 – 292.

⁴² Právo zdanit duchovenstvo „*pro incumbentibus necessitatibus*“ a „*ad pios usus*“ získal od papeže již Friedrich III. – viz LATZKE, W.: *Die Klosterarchive. (= Inventare des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs III.)* Wien 1938, s. 299.

⁴³ SATTEK, *Klosterrat*, s. 45 – 46: „*Ferner möge Herr Bischof bedenken, daß die kaiserliche Majestät nicht ein gemeiner Vogt und Lehensherr, sondern der oberste Vogt und Lehensherr ist. Der Herr Bischof will nicht haben, daß die Klostergüter Kammergüter seien, ... dies ist ein ersessenes Gut und kann im Fall der Not in Verpfändung, Versetzung, Veränderung, Rechenschaft, Administration und Reformation genommen worden und hiezu ist keine päpstliche oder geistliche Erlaubnis notwendig.*“

⁴⁴ Charakteristické je vyjádření dolnorakouské vlády z roku 1523, „*daß die fürssten von Österreich mit den geistlichen in allen auflagen und gemeinen hülfen zum handeln hergebracht und gewalt haben, daß sie alle prelaten und ander geistlich personen a l w e g f ü r u n d a l s i h r c a m e r g u t in solchen ihren auflagen und andern nach ihrem gefallen und noturft gehalten und khain fürst von Österreich bey menschen gedächtnis, von solcher hülf wegen, erlaubnis und vergönnung von bapstlicher heilligkeit erlangt haben.*“ – viz LATZKE, *Klosterarchive*, s. 299.

⁴⁵ VANĚČEK, *Základy I*, s. 105, charakterizuje úsilí panovníka v tomto směru jako pokus „*nadřaditi principu práv zakladatelských všeobecně církevní výsosti zeměpanské, státní*“. Srov. i VANĚČEK, *Dvě studie k otázce právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě*. Praha 1938, s. 28 – 31. Podle práce ČECHURA, J.: *K některým aspektům státní ideologie a sekularizačních idejí v předhusitských Čechách*. In: ČNM – řada historická 155, 1986, s. 34, přispěl proces uplatňování této všeobecné státní svrchovanosti k legalizování zaboru církevních statků od roku 1419.

⁴⁶ VANĚČEK, *Základy I*, s. 51: „*Singuli abbates, praepositi vel priores quorumcumque monasteriorum vel claustrorum ... bona et iura, quae a praedecessoribus nostris Bohemiae regibus illustribus seu ducibus aut*

Maiestas, jak známo, prosazena nebyla, získávat postupně zakladatelská práva soukromých klášterů se nicméně Karlovi dařilo. Úspěšný byl mj. v případě Žďáru, Oslavan či Vizovic.⁴⁷ Lucemburkové usilovali rovněž o odstranění dílčích oprav nad klášterním zbožím. Například pro žďárský klášter vydává Karel IV. roku 1353 listinu, kterou je lichnickému purkrabímu a pánům z Lichtenburka, z Meziříčí a z Kunštátu, tedy potomkům, resp. nástupcům donátorů některých klášterních statků, uloženo pomáhat při ochraně kláštera. Dědičná oprava tu je nahrazena pověřením z autority panovníka. V listině z téhož roku pak markrabě Jan Jindřich úlohu zmíněných šlechticů zcela pomíjí a jako pověřeného ochránce zmiňuje pouze svého purkrabí na Veveří.⁴⁸

Podmínkou úspěšného završení Karlových snah byla silná panovnická moc. Vláda Václava IV. i následující nepokojná léta však přinesly pravý opak. Došlo k rozkladu královské domény, počet komorních klášterů značně klesl. Pokus Karla IV. a Jana Jindřicha se tak jeví jako krátké intermezzo, po kterém došlo k obnovení „předkarlovského“ stavu. Šlechtičtí zakladatelé se omezování svých práv ze strany Koruny již nemuseli obávat. V Čechách byl rozdíl mezi soukromými a panovnickými fundacemi výslovně zmíněn i v zemském zřízení. Vladislavské zřízení zemské z roku 1500 prohlašuje za nalezené právo, že „*jestliže by kto od panského kláštera kerú ves neb zbožie kúpil bez povolenie královského, že muož toho kúpenie a trhu užítí, poněvadž to nenie klášter královský, když ten pán jako fundátor dá své povolenie.*“ Zdůrazňuje se, že panovníkova práva se vztahují pouze na „*konvent neb klášter, keráž jest komora královská*“.⁴⁹

Obrat přinesla až vláda prvních Habsburků. Jako bychom se opět ocitli v době Otce vlasti. Panovník věnuje značnou pozornost soukromým fundacím, z jeho kanceláře vycházejí listy, kterými jsou držitelé zakladatelských práv upozorňováni, že tím či oním jednáním nebo právním aktem překročili své kompetence. Jeden takový list, pranýřující údajnou svévoli Žejdliců ze Šéinfeldu, byl citován v předchozí podkapitole. Podobně jako Žejdlicové ani Jan z

---

eciam quibuscumque personis aliis dicti regni receperunt et quae sub dominio regio tenere noscuntur, singulis rsgibus semel saltem in vita cujusque regis recognoscere debeant omnimode, sicut antiqua consuetudine reperimus observatum et novas litteras confirmationum vel approbationum a singulis obtinere. Quod si facere omiserint, sciant se bonis praedictis ad tempus infallibiliter carituros per regiam cameram conservansis, donec confirmationum litteras obtinuerint et recognitionem fecerint supradictas.“

⁴⁷ ČECHURA, J.: *Das Wirtschaftsmodell der Zisterzienserklöster in Böhmen (1140 – 1419)*. In.: STRZELCZYK, J. (red.): *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce*. Poznań 1987, s. 91; BOROVSKEÝ, *Kláštery*, s. 75-80.

⁴⁸ BOROVSKEÝ, *Kláštery*, s. 79 -80.

⁴⁹ KREUZ, P., MARTINOVSKÝ, I. (edd.): *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Praha 2007, čl. 207, s. 171; čl. 478, s. 238. Rozlišení klášterů soukromých a komorních nalézáme i v českých zemských zřízeních z 16. století – viz JIREČEK (ed.): *Jura et constitutiones Regni Bohemiae saeculi XVI*. Praha 1882 (= CIB IV/1), čl. A 19, s. 144, A 39, s. 150 (zemské zřízení 1539); A 11, s. 504, A 24, s. 507, C 39, s. 529 (zemské zřízení 1564).

Pernštejna zajisté nebyl potěšen, když jej roku 1546 Ferdinand I. napomínal, aby respektoval svobody tišnovského kláštera, „*ani čeho od kláštera mimo svobody jich neodcizoval a neodprodával*“.⁵⁰ Kritiky z nejvyšších míst kvůli Tišnovu nebyli Pernštejnové ušetřeni ani za Rudolfa II., kterému se nezamlovalo, že si nárokují právo zasahovat do volby abatyše.⁵¹ V některých listech sice zeměpán uznává, že se adresát drží v hranicích svých pravomocí, zároveň jej ale důrazně žádá, aby mu vyhověl v některé věci, týkající se příslušné soukromé fundace. Roku 1588 např. píše Rudolf II. olomouckému biskupovi, aby bylo císařskému dvornímu kaplanovi Antoniu Bekherovi „*dáno neboližto confirmováno*“ vakantní proboštvství ve šternberském klášteře.⁵²

Panovníci z nové dynastie však nezůstali pouze u tohoto „vměšování se“ do záležitostí soukromých klášterů. Jejich úsilí vedlo k vyššímu cíli. Ten již velmi dobře známe; byl totiž shodný s tím, k čemu směřovali rakouští vévodové ve 13. století a Lucemburkové v českých zemích ve století 14. Šlo o získání pozice jediného „skutečného“ či „plnohodnotného“ fundátora. Opět se setkáváme s postupným získáváním zakladatelských práv jednotlivých řeholních domů. Metody boje se šlechtickými a biskupskými fundátory byly rozmanité. Panovník se v takovém konfliktu mohl nezdědka spolehnout na podporu ze strany řeholní komunity. Čím větší byly rozepře mezi stávajícími ochrannými pány a konventem, tím vyšší byla pravěpodobnost, že řeholníci požádají Korunu o intervenci. S takovými kauzami se setkáváme již v první polovině vlády Ferdinanda I. K Ferdinandovi se utekla pustiměřská abatyše během sporu s fundátorem svého kláštera, olomouckým biskupem Stanislavem Thurzem.⁵³ V listu Jana Dubravia, Stanislavova nástupce na olomouckém biskupském stolci, sice nacházíme tvrzení, že panovník tehdy biskupská zakladatelská práva uznal,⁵⁴ nicméně později se jak sám Ferdinand, tak jeho nástupce Maxmilián chovali k Pustiměři jako ke „svému“ klášteru. Roku 1546 byla abatyše Dorota vyzvána, aby do české komory poslala důchodní registra,⁵⁵ na počátku 70. let zase biskup Vilém Prusinovský zaslal na Pražský hrad privilegia, dokládající jeho ochranu nad Pustiměří,

---

⁵⁰ BOROVSKEÝ, *Kláštéry*, s. 250, pozn. 36.

⁵¹ CULKOVÁ – STUHLÍKOVÁ, D. (ed.): *Morava (Moravské spisy české kanceláře a české komory) (1507) 1527 – 1625 (1750)*. Katalog. Praha 1962, č. 2846, 31. 7. 1583.

⁵² NA Praha, MR, č. 3315.

⁵³ NA Praha, MR, č. 101, pozdější zpráva ze 4. 6. 1546. Vzpournou abatyši nehodlal biskup Stanislav v pustiměřském klášteře dále tolerovat: „*qui (= Stanislav) deinceps ipsam propter excessus suos effectu puniuit ipsaque ex officio deposita, aliam in prelaturam substituit ...*“

⁵⁴ Tamtéž: „*Sed postquam Maiestas Vestra Regia intellexit abbatissam cum conuentu suo et bonis Monasterii ad Cameram Regiam non pertinere, relegauit eam cum querela sua ad Episcopum Olomucensem tanquam ad dominum et fundatorem suum...*“

⁵⁵ Tamtéž.

aby tak zabránil dalším pokusům o připojení tohoto kláštera ke královské komoře.⁵⁶ Podobně jako pustiměřská abatýše se zachoval heinrichauský opat Vincenc, nespokojený s ochranou knížat Minsterberských. Na základě opatovy prosby se král roku 1540 sám prohlašuje za ochranného pána tohoto kláštera.⁵⁷ Někdy se Ferdinand snažil najít spojence mezi členy fundátorského rodu: Třebovské z Boskovic měl roku 1561 ke vzdání se práva opravy nad klášterem hradiským přimět jejich příbuzný, Albrecht Černoorský z Boskovic, kterému za to bylo přislíbeno držení Nového Hradu.⁵⁸

Soukromí fundátoři se proti panovníkovým útokům samozřejmě razantně bránili. Ve svých stížných listech se odvolávali na stará privilegia, případně zápisy v zemských deskách a na jejich respektování dřívějšími panovníky. Když roku 1544 požádal Ferdinand I. zábrdovického opata o „půjčení“ tisíce kop grošů, reagoval Kryštof z Boskovic jako zástupce celého rodu, který držel dědičnou ochranu Zábrdovic, že klášter panovníkovi vyhovět nemůže, a poukazoval mj. na to, že „*ten klášter jest z komory Jeho Královské Milosti vyňat a předkóm našim dán i ta nadání do desk zemských vepsány jsou.*“⁵⁹ Olomoučtí biskupové opakovaně žádali, aby se panovník mezi ně a jejich kláštery nevkládal a aby byli zůstaveni při svých právech stejně jako jejich předchůdci.⁶⁰ V některých situacích, zejména po smrti představeného, ovšem na zdlouhavou korespondenci s panovníkem nebyl čas; držitelé ochrany tehdy museli co nejrychleji svá práva obhájit činem. Když v březnu 1594 po úmrtí leubuského opata do kláštera dorazili vyslaní slezské komory, aby zinventovali kostelní klenoty i jinou pozůstalost, našli tam rady a služebníky břežského knížete Joachima Friedricha, kteří spolu s konventem tuto inventuru nechtěli připustit. Argumentovali přitom, „*das solches Stifft von Ires herrn Vorfharen fundiert worden.*“ Následoval příjezd samotného knížete i řádových vizitátorů, opatů heinrichauského a kameneckého, a mniši – bez ohledu na námítky komory – zvolili nového opata. Komora se svých nároků přirozeně nevzdávala, rychlé jednání Joachima Friedricha po smrti opata však jeho pozici ve sporu s panovníkem rozhodně posílilo.⁶¹

---

⁵⁶ NA Praha, MR, č. 1606, 23. 2. 1572. Maxmiliánovi byla zaslána také privilegia, týkající se kláštera šternberského, a zpráva o biskupových právech vůči klášterům fulneckému a Všem svatých na Předhradí olomouckém. Spory o biskupské kláštery se objevují i později: Roku 1584 nový šternberský probošt Petr z Nisy odmítá císařskou konfirmaci s tím, že jej má konfirmovat olomoucký biskup – viz WINTER, Z.: *Život církevní v Čechách. Kulturně – historický obraz z XV. a XVI. století*. Sv. II. Praha 1896, s. 741.

⁵⁷ GRÜGER, H.: *Heinrichau. Geschichte eines schlesischen Zisterzienserklosters 1227 – 1977*. Köln – Wien 1978, s. 153.

⁵⁸ CULKOVÁ – STUHLÍKOVÁ, *Morava*, č. 302.

⁵⁹ NA Praha, MR, č. 83.

⁶⁰ NA Praha, MR, č. 101, č. 1606.

⁶¹ ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 325, f. 371v – 373r.

I přes to, že jejich snažení naráželo v řadě případů na odpor zakladatelů, dokázali Habsburkové v předbělohorském období získat ochranu nad řadou klášterů: Nejpozději roku 1586 se komorním majetkem znovu stává klášter Porta Coeli u Tišnova⁶², klášter zábrdovický je ke komoře připojen v 50. letech 16. století⁶³, tedy zhruba ve stejné době jako klášter starobrněnských dominikánek⁶⁴, klášter hradiský roku 1562⁶⁵, zlatokorunský roku 1602⁶⁶, vyšebrodský roku 1612⁶⁷ a tak by bylo možné pokračovat dále.

Bylo zmíněno, že klášterní politika prvních habsburských panovníků se nápadně podobá přístupu Karla IV. a Jana Jindřicha. Ferdinand a jeho nástupci však nekráčeli *vědomě* ve stopách Lucemburků. Teoreticky se mohli odvolávat na tehdejší pokusy o posílení panovníkovy moci nad kláštery, v pramenech se ovšem s takovou argumentací nesetkáváme. Mnoho dokumentů naopak dokazuje, že se inspirovali poměry ve svých rakouských dědičných zemích. I jako čeští králové se označovali za nejvyšší ochranné pány, resp. fundátory všech klášterů, přenesli tedy termín, jenž vyjadřoval situaci v rakouských zemích, do české, odlišné reality.⁶⁸ Pokud si uvědomíme tyto zeměpánovy nároky, nepřekvapí nás, že na počátku 70. let Maxmilián II. mluví o řádových domech, které tehdy měly být z jeho moci vizitovány a mezi nimiž byly i domy soukromé, jako o svých kláštorech.⁶⁹ Když se šternberský probošt proti zmíněné vizitaci ohradil s tím, že on i se svým konventem náleží pod ochranu knížete Minsterberského, reagovala dvorská komora příznačně: Kníže k zákazu vizitace není oprávněn, protože také v Rakousích se šlechtické rody, které založily kláštery, nemohou proti zeměpánské vizitaci postavit.⁷⁰

Koncept nejvyšší ochrany (*Oberste Vogtei*) či – v terminologii Václava Vaněčka – státní, resp. zeměpánské církevní výsosti definitivně zvítězil v letech 1627-1628, kdy byl

---

⁶² Podle FOLTÝN, D. a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 615, přešel klášter pod císařskou komoru až po smrti Jana z Pernštejna roku 1597, ovšem Rudolf II. potvrzuje nově zvolenou abatyši již roku 1586 – viz NA Praha, MR, č. 3133.

⁶³ FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 235.

⁶⁴ Tamtéž, s. 206.

⁶⁵ Tamtéž, s. 515.

⁶⁶ KADLEC, J.: *Dějiny kláštera Svaté koruny*. České Budějovice 1949, s. 158 – 159.

⁶⁷ GOTTSMICH, S.: *Hohenfurt. Zur Geschichte seines Stiftes und seiner Pfarreien*. In: CC 76, 1969, s. 62.

⁶⁸ Viz např. ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 319, f. 154r: „wir ... Als Obrister Fundator, Collator und Protector“ (6. 9. 1584); GB 325, f. 372v: „besicz supremi Fundator et collatoris“ (7. 12. 1596);

⁶⁹ d' ELVERT: *Die Kammer – Beihilfen und Anlehen der Klöster und landesfürstlichen Städte und die Kloster – Visitationen in den böhmischen Ländern*. In: Notizen – Blatt der historisch – statistischen Section der kais. königl. mährisch – schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur – und Landeskunde, 1880, s. 28: „Und damit bei unsern Klöstern und Stiftten hierfür desto ordentlicher gehaust, auch die Einkommen richtig dabei erhalten werden ...“

⁷⁰ d' ELVERT, *Kammer – Beihilfen*, s. 34: „der Herczog ... dieses Verbotes nicht befugt, denn obwohl in Oesterreich etliche Geschlechter dergleichen Stiftungen gethan, haben sie derum dem Kaiser als Landesfürsten die gehaltenen Visitationen und die darüber erfolgte Umlage nicht verwehren können...“

zakotven v Obnoveném zřízení zemském. Starý právní stav tu je jako nekatolický odmítnut,⁷¹ patronům, tedy „obyčejným“ ochráncům klášterů a kostelů, je zapovězeno překročit hranice kanonického práva. Nikoliv jim, ale českému králi, který je označen za „nejvyššího ochránce a opatrovníka“⁷² (v německé verzi „*Obrister Vogt und Schutz – Herr*“), tedy náleží dávat svolení ke zcizování duchovních statků.⁷³

V rakouských zemích byly vedle *Obervogtei* důležitou součástí panovnickovy moci nad kláštery zeměpanské vizitace, zvláště vizitace generální. Víme již, že v tomto směru mezi rakouskými panovníky v 16. století se svými čistě zeměpanskými všeobecnými vizitacemi a zřízením stálé vizitační komise vynikal Maxmilián II. Asi by nás překvapilo, kdyby se inovátorský zájem této výjimečné osobnosti českým klášterům vyhnul. Skutečně tomu tak nebylo. Právě s Maxmiliánovým jménem je totiž spojen první pokus o zeměpanskou generální vizitaci klášterů všech českých zemí.

O počátcích tohoto pokusu nás informuje zpráva dvorské komory císaři z května 1570. Řeší se v ní otázka složení komise pro vizitaci moravských klášterů, kterou panovník hodlal ustanovit na základě dobrozdání české komory. Dvorská komora radí, aby byli jmenováni dva komisaři z Čech a dva z Moravy, k nim měl být připojen Václav Ryšan. Prvním moravským členem komise se měl stát podkomoří, druhého chtěli dvorští radové navrhnout až po poradě s moravským zemským hejtmanem. Navržení komisařů z království bylo přenecháno české komoře. Čeští komorní radové měli rovněž sepsat instrukci pro zmíněnou komisi, a to podle vizitační instrukce rakouské.⁷⁴

Nevíme, zda se již v době vzniku zmíněné relace počítalo s vizitací ve více zemích. To je zřejmé až z císařské rezoluce z října 1570, která se zmiňuje o vizitaci klášterních statků (zatím pouze těch nezastavených), plánované v Čechách, na Moravě a v obou Lužicích.⁷⁵ A až z rezoluce z března 1571 jasně vyplývá, že se celý podnik měl týkat i Slezska. Maxmilián v ní totiž rozhodl o složení vizitačních komisí, které měly být celkem tři, a to česko – lužická, moravská a slezská. Pro habsburskou politiku vůči českým řeholním domům je

---

⁷¹ Je charakteristické, že z porušování kanonického práva jsou viněni pouze nekatolíci: „*Nebo ačkoliv nekatolických patronů, jakoby takové od předkův jich učiněné nadání sobě zase přivlastňovali anebo jiným způsobem odcizovati mohli, mocí téhož juris patronatus právo se jmiti domnívali...*“ – viz JIREČEK, H. (ed.): *Obnovené Právo a Zřízení Zemské dědičného království Českého*. Praha 1888, s. 36.

⁷² Tak v českém OZZ – viz tamtéž. V moravském OZZ formulace „*jakožto předních ochráncův a opatrovníků*“ – viz JIREČEK, H. (ed.): *Constitutiones Margraviatus Moraviae anno 1628 reformatae* (= CIB V/3). Praga – Vindobona – Lipsia 1890, s. 33, 35.

⁷³ JIREČEK, *Obnovené Právo*, čl. A XXV, A XXVI, s. 36 – 39; TÝŽ, *Constitutiones*, čl. XV, s. 32 – 37.

⁷⁴ NA Praha, ČDKM IV, kart. 159, složka Duchovní vizitace 1570 - 75, f. 278r – 279v.

⁷⁵ ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 313, f. 441r. S vizitací zastavených klášterů se počítalo později. Pro tuto „*pfandschaft bereutung*“ měla být jmenována zvláštní komise. Návrh české komory, aby byly obě vizitace spojeny, byl Maxmiliánem II. odmítnut.

charakteristické, že v každé z těchto komisí najdeme vedle zeměpanských úředníků z příslušné země i jednoho člena dolnorakouské Klášterní rady. V případě Moravy to byl doktor Chrisoph Hillinger, muž, na jehož popud byl *Klosterrat* založen, ve Slezsku měl vizitovat Jacob Öchsl a v Čechách a obojí Lužici Urban Meisinger.⁷⁶

Vizitační instrukce byla vyhotovena na jaře roku 1571.⁷⁷ Vzhledem k tomu, že hlavním cílem celé akce bylo stanovení klášterní kontribuce pro financování obrany na turecké hranici („*gränicz contribution*“),⁷⁸ týkala se vizitace pouze *temporalii*. Komisaře tedy zajímal stav klášterních budov, inventářů a statků, výše klášterních důchodů, respektování králi vyhrazených regálií atd., nikoliv dodržování kanonických hodiněk nebo klauzury. V tom je rozdíl oproti rakouským všeobecným vizitacím, které se týkaly i věcí duchovních. Za povšimnutí stojí, že císařským vizitátorům bylo také uloženo, aby porovnali povinnosti, které klášterní vrchnost vyžadovala od poddaných, s údaji uvedenými v urbáři. V případě, že by byl zjištěn rozpor, měl být sepsán urbář nový a poslán spolu se zprávou komisařů panovníkovi k dalšímu rozhodnutí. Povinností členů vizitační komise bylo rovněž podání dobrozdání, jak by mohlo být klášterní hospodářství zlepšeno a jak vysoká kontribuce by mohla být tomu kterému klášteru uložena.⁷⁹ Kvůli zajištění hladkého průběhu vizitace se ovšem komisaři nesměli před řeholníky o kontribuci zmiňovat.⁸⁰ Není proto divu, že se v řeholním prostředí brzy objevily dohady o účelu vizitace. Heinrichauský opat Andreas se například obával, že úmyslem panovníka je zcizit majetek všech klášterů v zemích České koruny a jako slabou náhradu přidělit jejich opatům a konventům pevný roční deputát.⁸¹ Tyto opatovy domněnky byly a stále jsou některými historiky pokládány za popis reality.⁸² Z pramenů zeměpanské proveniencí ovšem vyplývá, že záměry vlády tak smělé nebyly.

Maxmilián samozřejmě musel počítat s několika nepříznivými skutečnostmi, které provedení vizitace komplikovaly. V první řadě to byl odpor řeholních komunit a jejich ochranných pánů. Moravský podkomoří Jáchym Zoubek ze Zdětína a rentdiener Caspar Freundt byli ohledně úspěchu vizitace dosti skeptičtí. Zdůrazňovali, že je třeba postupovat

---

⁷⁶ Tamtéž, GB 115, f. 107r.

⁷⁷ Instrukce pro Čechy a Lužice nese datum „*Prag den 20. April 1571*“, *mutatis mutandis* měly být vyhotoveny i instrukce pro Slezsko a Moravu. Podle kancelářské poznámky na české instrukci byla její moravská varianta sepsána 17. 5. 1571 – viz d'ELVERT, *Kammer – Beihilfen*, s. 27.

⁷⁸ Viz např. ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 115, f. 108r.

⁷⁹ d'ELVERT, *Kammer – Beihilfen*, s. 27 – 28.

⁸⁰ Česká komora navrhovala, aby se s preláty o kontribuci během vizitace jednalo. Císař však s touto myšlenkou nesouhlasil – viz ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 115, f. 108r.

⁸¹ HURT, R.: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I*. Olomouc 1934, příloha č. 14 (10. 5. 1571, dopis velehradského opata Mikuláše Kromera).

⁸² HURT, *Dějiny I*, CHOCHOLÁČ, B. – STERNECK, T.: *Die landesfürstlichen Finanzen in Mähren in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. In: EDELMAYER, F. – LANZINNER, M. – RAUSCHER, P. (redd.): *Finanzen und Herrschaft*. Wien – München 2003, s. 139.

velmi opatrně a jako vstřícné gesto vůči řeholníkům navrhovali, aby byla místo doktora Hillingera do vizitační komise jmenována „*eine geistliche Person auß disen Lande*“.⁸³ Ukázalo se, že obavy tohoto typu byly zcela na místě. Velkorysý záměr se Maxmiliánovi podařilo realizovat pouze zčásti, a to pravděpodobně pouze na Moravě.⁸⁴ Zde bylo do 28. června 1571 vizitováno celkem osm klášterů: kartouza v Králově Poli, klášter Sv. Tomáše u Brna, Velehrad, Hradiště a v Olomouci kláštery Všech Svatých, Sv. Kláry, Sv. Kateřiny a tamější kartouza.⁸⁵ Průběh vizitace nebyl zdaleka ideální. Komisař Hillinger si stěžoval na nejrůznější obtíže, mj. na malou vstřícnost prelátů vůči vizitátorům v době, kdy se vizitace kvůli zasedání zemského sněmu nemohl účastnit podkomoří. Zvláště nepříznivým dojmem na Hillingera zapůsobilo jednání opata hradištského, který komisařům nepředložil ani jedinou požadovanou písemnost. Při takových průtazích prý moravskou vizitaci nebude možné srovnávat s rakouskou „*Hanndlung und Verrichtung*“.⁸⁶ Při významu, který moravští představení přikládali přítomnosti podkomořího při vizitaci, neulehčila zajisté Hillingerovu situaci smrt Jáchyma Zoubka v červenci 1571.⁸⁷

Také v následujících čtyřech letech se setkáváme s dokumenty o zamýšlených či navrhovaných vizitacích *in temporalibus*; na rozdíl od moravské vizitace z roku 1571 se však zdá, že se jednalo o záměry, které zůstaly pouze na papíře.⁸⁸

V srpnu 1572 sdělovala česká komora panovníkovi, že české a lužické kláštery, se kterými jednala o poskytnutí kontribuce, nabízejí pouze 3300 tolarů. Je prý možné získat o něco více, ovšem podmínkou toho je provedení „*Bereutung*“. Maxmilián měl zvážit, zda by toto opatření bylo v danou chvíli vhodné a zda by nepřineslo více škody než užitku.⁸⁹ V prosinci 1572 připomínal nový moravský podkomoří Hanuš Haugvic z Biskupic Koruně, že by mohla jmenovat komisaře, který by navštívil kláštery a zjistil jejich hospodářský stav.

---

⁸³ NA Praha, ČDKM IV, kart. 159, složka Duchovní visitace 1570 – 75, f. 182r – 183v.

⁸⁴ O neúspěchu vizitace z počátku 70. let viz SČ V, č. 265, s. 520 (dobrozdání české a dvorské komory z 24. 6. 1579): „*weil offentlich und am Tag, dass in den Klöstern in Beheimb, Marhern, Schlesien, Ober – und Niderlausitz ubel gehaust ..., darumben dann noch bei Regierung weiland Kaiser Maximilians ... ein Visitation angestellt und doch aus allerlei furgefallenen Verhinderung in kein Vollziehung kommen ...*“ Podle dokumentu z archivu dolnorakouské Klášterní rady Maxmilán roku 1571 nařídil (doslova „*Haben ... ersuechen, visitieren und beschreiben lassen*“) vizitaci ve všech Českých zemích, ale realizována („*geschehen*“) byla pouze na Moravě – viz HAMMER – PURGSTALL, J.: *Khlesl's des Cardinals, Directors des geheimen Cabinetes Kaisers Mathias Leben I.* Wien 1847, příloha č. 14, s. 40. Tento výklad připouští také instrukce pro vizitaci slezských klášterů ze 4. 8. 1575: „*obwol vorgehende gleichmessige bereitung, so wie nah verschieenes ain und siebenzigisten jars angestellt umb etlicher uns von der geistlichaidt fürgebrachten ursachen und vermainten beschwer willen bißheer eingestell worden.*“ – viz HOPFEN, O. H.: *Kaiser Maximilian II. und der Kompromißkatholizismus.* München 1895, příloha č. 180, s. 403.

⁸⁵ NA Praha, ČDKM IV, kart. 159, složka Duchovní visitace 1570 - 75, f. 185r.

⁸⁶ Tamtéž, f. 184r – 186v.

⁸⁷ OSN

⁸⁸ Viz poznámku 71.

⁸⁹ d' ELVERT, *Kammer – Beihilfen*, s. 35.

Na základě těchto údajů pak měla být požadována od řeholníků půjčka.⁹⁰ A konečně roku 1575 byla připravována vizitace ve Slezsku. Mezi komisaři, uvedenými v instrukci z 8. srpna, čteme opět jméno rakouského klášterního rady Jacoba Öchsla.⁹¹ S ním se však podle zprávy sekretáře dvorské komory Caspara Geizkhoflera nedalo příliš počítat, potože se v té době zdržoval ve své alsaské vlasti. Geizkhofler se vyslovoval pro to, aby byl místo Öchsla do komise jmenován jiný člen Klášterní rady, například Hillinger nebo Preu.⁹² Spojení s Rakousy opět nepředstavovala pouze osoba jednoho z komisařů, ale i obsah instrukce. Jako příklad lze uvést pasáž o klášterních úřednících. „*Mehrere ambtleute, kantzleij – und rentschreiber*“ měli být, stejně jako v Maxmiliánových rakouských zemích,⁹³ zavázáni přísahou jak svému klášteru, tak císaři.⁹⁴ Sattek s odvoláním na zmíněnou instrukci tvrdí, že ve Slezsku byla zřízena obdoba dolnorakouského *Klosterratu*.⁹⁵ To je však třeba odmítnout, neboť v instrukci není uvedeno, že by slezská vizitační komise měla být komisí stálou.

Myšlenku generální vizitace klášterů neopustil ani Maxmiliánův nástupce Rudolf II. Ten roku 1582 přikázal českým komorním radům, aby přehlédli a opravili starší instrukci pro temporální vizitaci řádových domů v Čechách a Lužicích a podali mu své dobrozdání o tom, jak by mohla být celá věc co nejrychleji realizována a které osoby by měly být ustanoveny jako komisaři.⁹⁶ Podobný rozkaz byl zaslán i moravskému podkomořímu.⁹⁷ Všeobecná zeměpanská vizitace byla opět zvažována roku 1601. Čeští a moravští preláti byli vyzváni, aby po vzoru jiných, zejména slezských duchovních poskytli panovníkovi dobrovolně finanční pomoc na tureckou válku. Pokud by tak neučinili, měla jim být potřebná částka uložena ve formě povinné kontribuce, které by předcházela vizitace.⁹⁸ Instrukce pro vizitaci klášterů v království Českém prozrazuje, že pozornost komisařů byla zaměřena i v tomto případě výhradně na světské záležitosti, například na velikost klášterního majeku, výši důchodů a dluhů, s povolením jaké autority opat a konvent dluhy učinili či jaké jsou náklady

---

⁹⁰ NA Praha, ČDKM IV, kart. 159, složka Duchovní visitace 1570 - 75, f. 272r – 275v.

⁹¹ HOPFEN, *Kaiser Maximilian II*, příloha č. 180, s.

⁹² NA Praha, ČDKM IV, kart. 159, složka Duchovní visitace 1570 – 75, f. 180r – 181v. Geizkhofler se dále zmiňuje o morové nákaze, která postihla Öchslův vídeňský dům. Snad právě to bylo příčinou odjezdu tohoto klášterního rady do Alsaska.

⁹³ O přísaze klášterních úředníků v Rakousích viz např. SATTEK, *Klosterrat*, s. 18.

⁹⁴ HOPFEN, *Kaiser Maximilian II*, příloha č. 180, s. 405.

⁹⁵ SATTEK, *Klosterrat*, s. 31.

⁹⁶ ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 318, f. 214r – v.

⁹⁷ d' ELVERT, *Kammer – Beihilfen*, s. 36.

⁹⁸ ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 327, f. 646v – 648r (30. 11. 1601, příkaz moravským prelátům); SČ X, č. 201, s. 235 – 236 (příkaz prelátům českým z téhož dne). Výzva byla patrně určena i lužickým prelátům. Tento plán se totiž objevuje již 14. 3. 1601 v přednesení o dobrozdání české a dvorské komory tajné radě, které se týkalo klášterů „*in Beheimb, Mähren und Lausnitz*“ – viz SČ X, č. 145, s. 196 – 197.

na stravu a jiné potřeby pro řeholníky a čeleď.⁹⁹ Prameny nás bohužel neinformují, zda se tyto vizitace uskutečnily.

Mnohem častější než pokusy o vizitace generální byly zeměpanské vizitace menšího rozsahu. Protože se při nich v některých případech zjišťoval i stav *spiritualit*, objevují se jako vizitátoři vedle zeměpanských, resp. zemských úředníků i biskupové či jiní duchovní. Tak roku 1574 přikázal Rudolf II., aby byl oseký klášter vizitován pražským arcibiskupem a komorním radou Zdislavem z Martinic,¹⁰⁰ o šest let později měl klášter sv. Kláry v Olomouci vizitovat podkomoří a olomoucký biskup,¹⁰¹ k vizitaci kláštera Neuzelle byli zase na počátku 17. století vysláni zemský fojt Dolní Lužice Jindřich Anselm z Promnitz a cisterciácký generální vikář Adam Vrat.¹⁰² Oproti tomu roku 1598 mohl podkomoří Zikmund z Ditrichštejna vizitovat některé moravské kláštery sám, neboť předmětem jeho nápravného úsilí nebyl život řeholníků, ale „*Unrichtigkeiten*“ v hospodaření, způsobené klášterními úředníky.¹⁰³

Prosazování idey *Oberste Vogtei*, četné zeměpanské vizitace a pokusy o provedení vizitace generální nejsou jedinými doklady silného tlaku Koruny na kláštery. Tento tlak měl řadu dalších podob, které byly v podstatě shodné s nároky nepanovnických fundátorů. Povšimněme si nyní jeho roviny personální, tedy snahy odstranit svobodnou volbu představeného.

Mírnější forma tohoto panovníkova úsilí ponechávala řeholníkům určitou, i když velmi okleštěnou možnost ovlivnit, kdo bude stát v čele jejich kláštera. Ukažme si její typy na několika konkrétních příkladech. Roku 1540 nařídil Ferdinand I., aby mniši kláštera hradiského nepřistupovali k volbě nového opata bez jeho vědomí.¹⁰⁴ Podle rozkazu císaře Matyáše z ledna 1619 mohl konvent kláštera Sv. Vincence ve Vratislavi zvolit nového opata až po příchodu císařských komisařů. Panovník se přitom odvolával na své nařízení stejného obsahu, vydané v únoru 1615.¹⁰⁵ Matyášův bratr Rudolf II. zase roku 1589 nepotvrdil volbu zábrdovického opata, protože mniši neuposlechli příkazu, aby byla před volbou jména dvou kandidátů oznámena české kanceláři „*k další milostivé resoluci Jeho Milosti Císařské*“.¹⁰⁶ Podobný Rudolfův příkaz se týkal volby opata neuzellského kláštera. Na počátku 90. let byli

---

⁹⁹ ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 327, f. 445v – 447r.

¹⁰⁰ ZDICHYNEC, *Klášter Osek*, s. 105.

¹⁰¹ CULKOVÁ – STUHLÍKOVÁ, *Morava*, č. 2611, 17. 5. 1580.

¹⁰² ZDICHYNEC, J.: *Ženské kláštery Horní Lužice mezi duchovní a světskou mocí v 16. a 17. století*. Diss. Universita Karlova v Praze – Ecole de hautes études en sciences sociales Paris 2006, s. 322.

¹⁰³ d' ELVERT, *Kammer – Beihilfen*, s. 36 – 37.

¹⁰⁴ WINTER, *Život církevní II*, s. 737.

¹⁰⁵ ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 332, f. 462r – 463r.

¹⁰⁶ NA Praha, MR, č. 3352.

tamější řeholníci vyzváni, aby císaři prezentovali dva bratry, ze kterých pak on vybere opata podle svého zalíbení.¹⁰⁷

Varianta ostřejší spočívala v tom, že vliv konventu byl zcela vyloučen. Tento postup se většinou zdůvodňoval tím, že konvent je málo početný nebo neřádných mravů, a proto k rozhodování (resp. spolurozhodování) o osobě svého představeného nezpůsobilý. Roku 1587 například navrhl olomoucký biskup Rudolfo II. za opata velehradského kláštera svého kancléře Ekarda ze Schwoben. Císař jej následně jmenoval opatem a biskupa pověřil jeho uvedením v držení kláštera.¹⁰⁸

Kláštery toto zeměpánovo jednání pochopitelně nemohly ponechat bez reakce. Poukazovaly na svá stará privilegia, případně se vymlouvaly na to, že jim byl panovnický příkaz doručen až po volbě představeného. Jejich postoj dobře ilustruje situace ve Slezsku na konci 16. století. Roku 1596 sdělovala dvorská komora českým nejvyšším úředníkům, že si konventy slezských klášterů nárokují právo zvolit opata aniž by vyčkaly příjezdu vyslaných českého krále, odvolávající se na privilegia, která prý od dávných dob – v případě kláštera kameneckého údajně od čtyř set let – klidně drží a užívají. Nejvyšší úředníci byli vyzváni, aby si od klášterů vyžádali jejich privilegia a písemnosti, dokládající, že tyto výsady byly vždy respektovány. Tytéž dokumenty se měly hledat v registratuře české kanceláře. Komorní radové navrhovali, aby Rudolf II. nařídil *ad tempus*, že se ve slezských kláštorech nesmí přikročit k volbě nového opata či probošta bez přítomnosti zeměpanských komisařů. Zdůrazňovali mj. strategický aspekt takového opatření: při stávajících napjatých vztazích s Polskem prý nelze tolerovat, aby se vinou nedostatečného zeměpanského dohledu stávali představenými slezských klášterů (zvláště pak těch, které leží ve městech) Poláci.¹⁰⁹

V moci panovníka bylo také sesazení nehodného představeného. V dubnu 1591 proto mohl Rudolf II. na základě dobrozdání nejvyšších českých úředníků přikázat, aby byl probošt augustiniánského kláštera Všech svatých na Předhradí olomouckém sesazen a nahrazen jinou vhodnou osobou téhož řádu. Rozhodnutí měli provést podkomoří a olomoucký biskup.¹¹⁰ Opata kladrubského sice roku 1583 sesadili čeští komorní radové spolu s pražským arcibiskupem bez předchozího panovníkova příkazu či svolení, ale Rudolf II. nad tím vyjádřil svoji nelibost a potvrdil tento akt pouze „*zue diesem mal*“.¹¹¹

---

¹⁰⁷ ZDICHYNEC, *Ženské kláštery*, s. 321.

¹⁰⁸ HURT, *Dějiny I*, s. 198 – 199.

¹⁰⁹ ÖStA Wien, FHKa, AHK, SB, GB 325, f. 374r – 375r.

¹¹⁰ Tamtéž, GB 322, f. 361v.

¹¹¹ Tamtéž, GB 318, f. 339 r – v. Příčinou opatova sesazení byly „*ein Zeit her gefuerrte Ergerliche leben vnnd üble haushaltung*“.

Řada práv, kterými panovník vůči svým klášterům disponoval, se týkala majetkových záležitostí, resp. klášterního hospodaření. Jedním z nich bylo povolování majetkových transakcí, které učinil konvent, tedy prodejů, směn či zastavování klášterních statků. Nikoliv nevýznamnou skutečností bylo, *kdy* dával panovník ke zmíněným dispozicím své svolení. Roku 1460 mohly dolnokounické premonstrátky prodat louckému klášteru dvůr v Šumicích bez předchozího *placet* Jiřího z Poděbrad, které následovalo až o rok později. Obdobných příkladů z 15. a počátku 16. století lze nalézt velmi mnoho. Za Habsburků byl ovšem postup opačný, tedy více vyhovující panovníkovi. Například když chtěl velehradský opat na počátku vlády Ferdinanda I. směniti s Alešem Laškovským odlehlou Novou Ves za ves Tučapy a jistou sumu peněz, musel být návrh smlouvy nejdříve předložen králi, který si vyžádal dobrozdání podkomořího. Až když Ferdinand souhlasil, mohla být smlouva zapsána do zemských desek.¹¹²

Břemenem, které klášterům působilo snad největší potíže, byly finanční požadavky habsburského zeměpána. Nejednalo se pouze o komorní plat a obecnou berni, ale především o nejrůznější mimořádné pomoci a „půjčky“¹¹³ panovníkovi. Ty byly mnohdy tak vysoké, že kláštery – aby je mohly královské komoře poskytnout – musely zastavit přinejmenším část svých statků. Pokud se řeholníci zdráhali vyhovět zeměpánovým požadavkům, museli počítat s tím, že jeho reakce může být velmi rázná. O tom se roku 1546 přesvědčil velehradský opat Daniel, který byl sesazen poté, co odmítl panovníkovu žádost o půjčku. Veškeré statky kláštera byly následujícího roku zastaveny Žerotínům.¹¹⁴ Zastavení celého klášterního panství Ferdinand zamýšlel roku 1547 i v případě kláštera Neuzelle. Svolením k rozsáhlým zástavám a slibem, že klášter poskytne deset tisíc zlatých, se však opatu Mikuláši III. toto nebezpečí podařilo odvrátit.¹¹⁵

V plánech Habsburků plnily kláštery ještě jednu důležitou úlohu: vystupovaly jako ručitelé panovnických dluhů. Roku 1557 požádal Ferdinand I. Zikmunda Heldta z Kementu a

---

¹¹² BOROVSKEÝ, *Kláštery*, s. 247 – 249.

¹¹³ Panovník půjčené sumy nevracel příliš často. Charakteristický je osud půjčky kláštera Ojvín z roku 1534. Jednalo se o nemalou sumu 1000 zlatých uherských, které roku 1546 stále nebyly klášteru vráceny. Tento problém byl vyřešen v říjnu téhož roku tak, že půjčka byla prohlášena za dobrovolný dar Koruně – viz ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 301, f. 179r.

¹¹⁴ HURT, *Dějiny I*, s. 151 – 154.

¹¹⁵ ZDICHYNEC, *Ženské kláštery*, s. 309 – 310. S nostalgií zajisté řeholníci vzpomínali na vládu Jagellonců, kdy byl takovýto postup ze strany panovníka nemyslitelný. Roku 1511 např. požádal Vladislav Jagellonský moravské kláštery o pomoc ve výši 25 tisíc zlatých. Rajhradský probošt ovšem v listu břevnovskému opatu uvádí, že prelát nic nedají a panovníka požádají, aby na ně nesahal – viz BOROVSKEÝ, *Kláštery*, s. 129. Zmiňme ještě, že panovníkovy požadavky souvisely v případě Velehradu i Neuzelle se šmalkaldskou válkou (1546-1547). Soupis příspěvků na tuto válku od klášterů z českých zemí z ledna až dubna 1547 přináší JANÁČEK, J.: *Doba předbělohorská (1526-1547) I/II*, České dějiny. Praha 1984, příloha 10, s. 347. V případě kláštera Hradisko u Olomouce není Janáčkův údaj zcela přesný, správně má být 1823 rýnských zlatých 46 krejcarů a 1 denár – viz ÖStA Wien, FHKA, HZAB 5, f. 20v-21r.

podkomořího Přemka z Víckova, aby jej informovali o možnosti zaručení se moravských královských měst a duchovních za jeho dluhy. Podle dobrozdání z 24. července mohly kláštery převzít garanci za 60 tisíc zlatých, ostatní duchovní a města za 157 tisíc. Panovník byl upozorněn na to, že s ženskými kláštery tu počítat nemůže, „*die weill in diesem lande garnit geprauchlich, das Weibs Personen Rukpurgen, oder sonst in ainiche Purgschafft vnnd obligation gestelt sollt werden.*“¹¹⁶

Finančně náročný byl pro kláštery také tzv. *provision* (něm. *Laienpfriündt*). Tento institut, typický pro 16. století, se vyvinul ze středověké povinnosti klášterů poskytovat svému ochrannému pánu pohostinství.¹¹⁷ Šlo o vydržování vysloužilých či nemocných panovníkových služebníků (např. drabantů, dvorských kaplanů či písařů) na útraty klášterů, v nichž tito provizionisté také často přebývali. Nelze souhlasit s tvrzením některých historiků, že by provisionu bylo požíváno vždy doživotně.¹¹⁸ Drabantovi Hansi Dietrichovi z Reistattu byla například v září 1577 *Laienpfriündt* v oseckém klášteře udělena pouze „*bis zu erhollung seines gesunds*“, čehož měl docílit kúrami v nedalekých teplických lázních.¹¹⁹ Z příkazu panovníka byla také na klášterních panstvích vydržována čas od času i nejrůznější zvířata spolu s čeledí, jež se o ně měla starat. Jednalo se de facto o jakousi obdobou provisionu. Panovník sice sliboval, že potřebné finanční prostředky poskytne, ale splnění takového slibu bývalo značně nejisté. Známý je případ velbloudů na Zbraslavi,¹²⁰ ale byly i mnohé další. Rudolf II. poslal roku 1582 louckému opatovi šest anglických psů a uložil mu, aby byli zaopatřeni vším potřebným buď přímo v klášteře, nebo na některém blízkém klášterním dvoře.¹²¹ V srpnu 1595 bylo zase nařízeno slezským klášterům, aby se postaraly o koně, které ve Vratislavi zanechalo moskevské poselstvo. Slezská komora měla podle císařova příkazu dohlédnout na to, aby Moskovité své koně našli v lepším stavu, než v jakém je opustili.¹²²

„*It was at no time heavier than when one of the abbots died,*“ píše v jedné ze svých prací Joseph F. Patrouch.¹²³ Tato slova se sice týkají rakouských klášterů, přesně však vystihují pocity, které po smrti svého představeného museli mít i řeholníci v českých zemích.

---

¹¹⁶ ČDKM IV, kart. 159, složka Církevní statky 1531 – 1616, f. 349r – 350r.

¹¹⁷ VANĚČEK, *Základy I*, s. 75.

¹¹⁸ Viz WINTER, Z.: *Život církevní II*, s. 724; HURT, *Dějiny I*, s. 214.

¹¹⁹ ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 315, f. 583v – 584r.

¹²⁰ FRUYTIER, P. A.: *Antonius Flamingk, der flämische Abt des Klosters Königssaal in Böhmen*. In: CC 42, 1930, s. 166. Velbloudi se dvěma pacholky byli na Zbraslav posláni roku 1593. Opat Antonín Flamingk opakovaně po císaři požadoval vyplacení příslibených 1000 tolarů.

¹²¹ ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 318, f. 165r, 183r. Psi a k nim přidělená čeleď se na klášterním panství zdrželi pouze pár týdnů, Louka pro ně byla zastávkou na cestě z Prahy a Brandýsa do Vídně.

¹²² ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 324, f. 547v – 548r.

¹²³ PATROUCH, *Investiture Controversy*, s. 65.

Příčinou nebyl jen zármutek nad tím, že se představený odebral k Pánu, ale především panovníkovo uplatňování tzv. *ius spoli* (něm. *Spolienrecht*). *Ius spoli* umožňovalo fundátorovi, resp. defensorovi disponovat po smrti opata (probošta atd.) s hotovostí, nacházející se v klášteře, i jinou pozůstalostí dle své libosti. Teoreticky bylo jeho úkolem využít těchto prostředků ve prospěch daného řádového domu, realita byla ovšem mnohdy značně odlišná. I když je tato podkapitola věnována klášterům v zemích České koruny, dovolím si příklad z rakouského prostředí, které se v tomto směru – jak již bylo řečeno – od těch českých lišily jen nepatrně. V červenci 1596 nařídili arcivévodové Matyáš a Maxmilián, aby bylo ve vakantním klášteře Klosterneuburg zabaveno pro válečné účely 2000 zlatých. Příkaz byl proveden, a to i přes odpor konventu. Pozdější zvolený probošt Andreas Weissenstein – kromě toho, že konfiskátorům hrozil trestem svatého Leopolda – se „loupežič“ marně pokoušel zabránit také právními argumenty: zcizení takové sumy proti vůli bratrů prý vylučují statuta, udělená klášteru papeži, řehole i kanonické právo, podle kterého přechází veškerá moc v klášteře po smrti opata na konvent.¹²⁴ Klosterneuburg byl vakantní ještě na počátku 17. století. Že tento fakt zeměpán neztrácel ze zřetele, dokazuje příkaz Rudolfa II. arcivévodovi Matyášovi z ledna roku 1600, aby – protože se blíží ustanovení nového preláta – bylo z kláštera urychleně odvezeno tisíc věder nejlepšího vína, a to pět set do Prahy a pět set do Vídně.¹²⁵

Jak panovník své finanční a jiné požadavky zdůvodňoval? Odvolával se pochopitelně na to, že daný klášter je v jistém slova smyslu „jeho“. To mohlo být formulováno různě. Když Ferdinand I. roku 1547 zastavoval Hannsi Gotschovi z Khuenastu část statků kláštera Grüssau, označil je jako „*vnnser Camer Gueter vnd dörffer*“.¹²⁶ Po ruce byla i teorie o zeměpanské *Oberste Vogtei* – tou například v lednu 1619 Koruna obhajovala své *ius spoli* v případě klášterů Sv. Vincence ve Vratislavi a Leubus.¹²⁷ A protože byla

---

¹²⁴ JÖCHLINGER, *Andreas Weissenstein*, s. 79 – 81. Sumy, zabavené panovníkem po smrti představeného v českých zemích v některých případech výrazně převyšovaly klosterneuburských 2000 zlatých. Např. u Velehradu to roku 1573 bylo 2904 rýnských zlatých (flr) 48 krejcarů (kr), u kláštera louckého téhož roku 3782 flr 38 kr (ÖStA Wien, FHKA, HZAB 27, f. 12r – 13r). Po smrti opata vratislavského kláštera Sv. Vincence bylo roku 1545 do Vídně dopraveno 22.157 flr 20 kr (ÖStA Wien, FHKA, HZAB 3, f. 14v). Roku 1586 se v tomto klášteře nacházela ještě větší suma: zabaveno bylo celkem 60.048 flr 25 kr 3 feniky (ÖStA Wien, FHKA, HZAB 37, f. 8r – 9v). Ze slezského kláštera Kamenec byla roku 1606 do Prahy přivezena suma 6835 flr 36 kr (ÖStA Wien, FHKA, HZAB 57, f. 34v). Horší finanční poměry českých klášterů oproti řeholním domům ve vedlejších zemích Koruny české dokládají také částky, zabavené na základě *ius spoli*. Např. v případě plaského kláštera to roku 1576 bylo pouze 281 flr 10 kr (ÖStA Wien, FHKA, HZAB 30, f. 80v – 81r).

¹²⁵ JÖCHLINGER, *Andreas Weissenstein*, s. 201.

¹²⁶ ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 304, f. 7r – 9v.

¹²⁷ Dvorská komora tehdy dávala uplatnění *ius spoli* po smrti leubuského a svatovincentského opata do souvislosti s „*Erhaltung ihres* (tj. císaře Matyáše – pozn. O. Ch.) *beyi allen und jeden Stiftungen habenden*

Oberste Vogtei regálií, mohl na počátku 17. století Rudolf II. tvrdit, že má (stejně jako jeho předkové) právo nakládat s moravskými kláštery podle svého zalíbení „*auß Küniglicher macht*“.¹²⁸

V některých dokumentech je patrná snaha ospravedlnit v očích řeholníků ne vždy šetrné jednání Koruny poukazem na prospěch, který ze splnění panovníkových příkazů bude mít katolická církev, resp. křesťanstvo, a tedy i panovníkovým požadavkem „zdánlivě“ postižený klášter. Snadné to Koruna měla, pokud žádala peníze na válku proti Turkům, kteří jsou v jejích písemnostech málokdy charakterizováni jinak než jako dědiční nepřátelé všech křesťanů.¹²⁹ Jiné nároky se tímto způsobem zdůvodňovaly o něco obtížněji. Císař Matyáš nařizoval v srpnu 1615 opatům klášterů Leubus a Sv. Vincence ve Vratislavi, aby každý z nich dával Eberhartu Hauffovi, písaři při slezské komoře, „*an statt des stetten Tisches und habitation*“ padesát tolarů a jisté množství obilí. Argumentoval, snad v předtuše odporu obou prelátů, že Hauff je katolík, kterého Bůh požehnal mnoha dětmi, a v souvislosti s tím připomínal, že všechny kláštery byly založeny „*ad pias causas*“.¹³⁰ Konventům ovšem král posílal i příkazy, ve kterých se s byt' jen náznakem odkazu na zbožný záměr nehodlal obtěžovat; v některých případech to ostatně ani nebylo možné. Jen s velkými obtížemi by císař Matyáš hledal z hlediska církve přijatelné zdůvodnění svého požadavku, aby moravští preláti přispěli na vydržování dvorní kapely.¹³¹

Vzhledem k tomu, že *Oberste Vogtei* splývala se zeměpanskou mocí, mohl panovník své příkazy řeholním domům zdůvodňovat i tím, že jimi sleduje zájmy státu, resp. země. V červnu 1562 například Ferdinand I. přikázal, aby leubuský opat prospěl „vlasti“¹³² vydáním dřeva, potřebného na stavbu lodí, „*so auf dem Oder stramb gebraucht werden khünden*“.¹³³ Oblíbeným způsobem argumentace, který rovněž nemusel být vždy doplňován zmínkou o panovníkových zbožných úmyslech, byl odkaz na vzory, jichž se kláštery podle názoru Koruny měly držet. Jako vzor nejvyšší a takřka ideální byl prezentován pochopitelně sám zeměpán. Příznačný je v tomto směru text instrukce pro jednání s moravskými preláty o turecké pomoci z roku 1601. Shromážděným opatům a jiným představeným mělo být ze všeho nejdříve připomenuto, s jak nesmírnou obětavostí nelituje Rudolf II. ani těch největších výdajů, aby zajistil křesťanským zbraním vítězství: Komorní příjmy jsou téměř

---

unzweiflichen Juris Patronatus und Foundationis“ – viz ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 332, f. 461r – 462r.

¹²⁸ Tamtéž, GB 327, f. 647r.

¹²⁹ Viz např. ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 308, f. 102v – 103r.

¹³⁰ ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 332, f. 83r – 84r.

¹³¹ d' ELVERT, *Kammer – Beihilfen*, s. 39.

¹³² „*dem allgemainen Vatterland*“

¹³³ ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 310, f. 180r.

zcela vyčerpány, většina někdejších zástav prodána, válka se financuje dokonce i z peněz, určených k nákupu jídla na císařskou tabuli a vydržování dvora. (Líčení Rudolfovy obtížné finanční situace tu kromě představení jeho příkladného jednání mělo ještě jeden účel: uvést zeměpanský požadavek do souladu s církevním právem, či spíše s představou dvora o církevním právu. V závěru instrukce se totiž uvádí, že podle práv duchovních může každá vrchnost ve stavu nouze použít k financování svých oprávněných potřeb církevní statky.¹³⁴) Dále měli být moravští duchovní obeznámeni s tím, že na tureckou válku již přispěly i kláštery ve Slezsku.¹³⁵ Takovýto postup při přesvědčování řeholníků však mohl být zbraní dvojsečnou, neboť existovaly i vzory z hlediska panovníka nežádoucí: Roku 1602 se některé moravské řádové domy zdráhaly poskytnout již přislíbenou finanční pomoc na proviant, protože tak nechtěl učinit klášter hradiský.¹³⁶

Vizitace, zástavy klášterního majetku, poskytování *provisionu*, vyžadování půjček a mimořádných finančních pomocí, zasahování do volby představených... Seznam panovníkových „klášterních aktivit“ je vskutku velmi dlouhý. Je zřejmé, že tyto zásahy jsou jedním z rozhodujících momentů dějin klášterů v 16. století. Podívejme se, jakou měly podobu v případě žďárského kláštera.

---

¹³⁴ Na to, že nároky panovníka jsou podepřeny mj. ustanoveními církevních autorit, se odvolávali také dolnorakouští klášterní radové. Často užívali argumentu, že papež povolil císaři Friedrichovi III. zdanit klérus „*pro incumbentibus necessitatibus*“ a „*ad pios usus*“. Podle *Klosterratu* se toto svolení vztahovalo na celý dům Rakouský, tedy i na Friedrichovy potomky, zatímco představitelé diecézní moci byli toho názoru, že se jednalo o privilegium, týkající se pouze osoby Friedricha III. – viz SATTEK, *Klosterrat*, s. 5, 7.

¹³⁵ Tamtéž, GB 327, f. 646v – 648r.

¹³⁶ d' ELVERT, *Kammer – Beihilfen*, s. 37. Podobně se zachovaly např. i abatyše hornolužických klášterů Marienstern a Marienthal roku 1559: Žádaly panovníka o odvrácení vizitace, na jejímž základě měla být požadována nová kontribuce, protože (mj.) ani slezské kláštery ničím nepřispěly – viz ZDICHYNEC, *Ženské kláštery*, s. 426.

2. Kauza Žďár 1528-1588

Žďárský klášter byl na počátku 16. století soukromou fundací; zakladatelskými právy disponovali Minsterberkové a páni z Kunštátu¹³⁷, tj. potomci a příbuzní Jiřího z Poděbrad, který ochranu kláštera uzurpoval zřejmě roku 1444 či 1445.¹³⁸ Smlouva mezi Jiřího syny Viktorinem, Jindřichem a Hynkem o dělení rodového majetku z roku 1472 dokládá, že Žďár měl mezi minsterberskými kláštery jisté výsadní postavení. Pouze nad žďárským klášterem měli totiž všichni bratři vykonávat ochranu společně, ostatní řeholní domy náležely ochranou k jednotlivým zámkům.¹³⁹ Dvě listiny z roku 1498, vydané opět třemi bratry, ale tentokrát vnuky krále obojího lidu (knížaty Albrechtem, Jiřím a Karlem), zase svědčí o tom, že se také uvažovalo o pohřbech ochranných pánů v tomto klášteře, což byl na Moravě po husitských válkách jev vsutku výjimečný.¹⁴⁰

Je známo, že fundátorská práva mohla být uplatňována způsobem, který měl za následek velmi napjaté vztahy mezi ochranným pánem a řeholní komunitou.¹⁴¹ Jak v tomto

---

¹³⁷ Spolufundátorství Kunštátů Minsterberkové uznali ve smlouvě z roku 1507 – viz BRANDL, V. (ed.): *Listiny kláštera žďárského z let 1409 – 1529* (= AČ IX), č. 82, s. 440 – 441. Metoděj Zemek konstatuje, že Minsterberkové nikdy – s výjimkou jediného případu – tuto dohodu nerespektovali (ZEMEK – BARTUŠEK, *Dějiny I*, s. 183 – 184), toto tvrzení je však chybné. Dokumentů ze 16. století, v nichž páni z Kunštátu vystupují jako spolufundátoři, je celá řada. Např. *odpor* proti vkladu smlouvy čtyř jiných šlechticů, která se týkala klášterní vsi Hrušovany, nechali Jan Zajímač z Kunštátu a Vilém Kuna z Kunštátu do zemských desek zapsat (1542) „na místě knížat minsterberských a jiných pánů z Kunštátu, strýců a bratří svých, s spolu fundátorů a vrchních pánů kláštera žďárského“ (ZDB II, č. 83, s. 297). Je přirozeně možné namítnout, že tyto akty učinili páni z Kunštátu svévolně, bez souhlasu svých slezských příbuzných. Kunštáty však označují jako spolufundátory i prameny minsterberské provenience: K dohodě, proti které byl roku 1542 učiněn odpor, nakonec daly oba fundátorské rody souhlas, a to společně vydanou listinou (ZDB II, č. 154, s. 319 – 320. Brno, 19. listopadu 1542, do desek zapsáno roku 1545). Roku 1555 se kníže Jan Minsterberský tázal Viléma Kuna z Kunštátu, zda došlo k úmrtí žďárského opata Václava, a v souvislosti s tím zmínil, že vrchnost a další práva nad Žďárem náleží po jeho rodu také domu „von der Cunstadt“ (AP Wrocław, Księstwo Oleśnickie, sig. 809, s. 7 – 8). V jiném listu z 50. (AP Wrocław, Księstwo Oleśnickie, sig. 809, s. 5) let kníže Jan pánům z Kunštátu píše, že opat Ambrož „uns als nebenn euch den Fundatorn unnd Lehens hern die gebuerliche holdungk und pflicht gethan.“ Je pravda, že vzájemný vztah obou rodů jakožto fundátorů žďárského kláštera nebyl po celé 16. století ideální. Příliš mnoho ohledů na spolufundátory např. nebral kníže Karel I., když roku 1526 prodal klášterní hamr Najdek bez jejich souhlasu (viz pozn. ... v této práci) Představa, že Minsterberkové ignorovali práva svých příbuzných vůči žďárskému klášteru od uzavření smlouvy o spolufundátorství až do vyměnění pánů z Kunštátu po meči (1587), je však evidentně mylná.

¹³⁸ Poprvé je Jiří z Poděbrad uváděn jako „pravý štítěř a opravce“ žďárského kláštera v listině z 24. dubna 1445 – viz BRANDL, *Listiny*, č. 6, s. 375. BOROVSÝ, *Kláštery*, s. 158, poukazuje na fakt, že v letech 1443 a 1444 není u dispozicí s klášterním zbožím zmíněno svolení fundátora. Domnívá se proto, že se Jiří z Poděbrad Žďáru zmocnil na konci roku 1444 či na počátku roku následujícího.

¹³⁹ PALACKÝ, F. (ed.): *Zápisy knížat Minsterberských w Olešnici od r. 1454 do 1489* (= AČ I). Praha 1840, č. 4, s. 300 – 306.

¹⁴⁰ BRANDL, *Listiny*, č. 69, s. 429 – 421; č. 70, s. 431 – 432; BOROVSÝ, *Kláštery*, s. 262 – 264.

¹⁴¹ K nejznámějším patří spor mezi Žejdlicí ze Šenfeldu a cisterciáckým klášterem Pohled na počátku 17. století. Abatyše Alžběta Grejznarka z Rousínova si prostřednictvím řádového vizitátora Antonína Flamingka stěžovala u císaře, který poté Jana Žejdlice a jeho bratry napomenul následujícími slovy: „I ačkoliv ty s bratřími svými nad týmž klášterem se vrchnost jmiti pravíš a pokládáš, však poněvadž tobě a týmž bratřím tvým lidí klášterských pod iurisdictioni téhož kláštera immediate náležitých jímati, do vězení bráti, týmž vězením

ohledu vypadala situace v případě Žďáru? Na nedostatek podpory ze strany svých ochránců vůči třetí straně si žďárští mniši zřejmě nemohli stěžovat. Úspěšná obnova klášterního velkostatku po husitských válkách, o které svědčí mj. klášterní urbáře z let 1462 a 1483,¹⁴² byla velmi pravděpodobně především zásluhou Jiřího z Poděbrad a dalších zakladatelů. Doklady o intervenci členů fundátorského rodu v soudních sporech o uchvácené statky sice pocházejí až z 80. let 15. století, jejich angažovanost na straně kláštera je však třeba předpokládat již dříve.¹⁴³ Dále nemáme zprávy o tom, že by Minsterberkové a páni z Kunštátu od kláštera vybírali roční plat, jak to u svých fundací činily mnohé jiné šlechtické rody. Spokojovali se nejspíš pouze s pohostinstvím při návštěvách Žďáru.¹⁴⁴

Nároky zakladatelů tedy byly velmi malé. Přesto nemohli být žďárští cisterciáci se svými ochránci vždy spokojeni. V jedné z již zmíněných listin z roku 1498 Minsterberkové prohlašují, že je klášter nemá pokládat za své fundátory, „*jestliže by který kolivěk nebo kteříkoli z nás erbuov a budících našich častořečený klášter, opata neb bratří nynější neb potomní neb jednoho z nich kvaltovně a rukú mocnú nabiehal by, zamútil by neb jakú koli všetečnú smělostí trápiti směl by...*“ Naší pozornosti by neměla uniknout poznámka, následující po těchto slovech a odkazující na blíže neurčený konflikt mezi zakladateli a žďárským konventem: „*...jakož pak v paměti máme, že tato léta předešlá skrze některé jest se o to pokoušeno.*“¹⁴⁵

K dalšímu sporu dochází ve 20. letech 16. století. Začal za vlády Ludvíka Jagellonského a – což je velmi významné – pokračoval i poté, co na český trůn nastoupil Ferdinand I. Víme již, že se habsburští panovníci o konflikty tohoto typu, ve kterých viděli příležitost k posílení své pozice vůči řeholním domům, živě zajímali. Také v případě Žďáru poskytl spor mezi fundátory, resp. jedním z fundátorů, a opatem Ambrožem zeměpánovi vítanou záminku k intervenci. Snaha Habsburků nakládat ze Žďárem jako se svým komorním klášterem se datuje již od roku 1528; s delšími či kratšími přestávkami pak trvala téměř až do

---

bez vůle abatyše a konventu zsužovati a na škodu a záhubu klášterskou k svým robotám nebo službám je potahovati nenáleží, mnohem méněji náleží tobě ji abatyši jakožto osobu duchovní a službě Boží oddanou z kláštera před sebe obsílati, přijímání panen do téhož kláštera Frantálského jí abatyši zbraňovati anebo jí abatyši bez vůle vrchnosti její duchovní jakožto vizitátora z ouřadu zsaditi a jinou na místo její ustanoviti neb usaditi.“ (ÖStA Wien, HHStA, Länderabteilung, Mähren, kart. 1, fasc. 2, f. 55) Je doložen i případ fyzického napadení představeného kláštera fundátorem: Dobeš z Boskovic, fundátor zábrdovického kláštera, si nárokoval mj. právo potvrzovat zvoleného opata, navíc chtěl být u volby přítomen a dávat k ní souhlas. Když byl roku 1537 při volbě opata opomenut, vtrhl do kláštera a nově zvoleného opata zbil (BOROVSKÝ, T.: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno 2005, s. 259).

¹⁴² ZEMEK, M., POHANKA, J. (edd.): *Nejstarší žďárské urbáře 1407, 1462, 1483*. Brno 1961, s. 91 – 153.

¹⁴³ BOROVSKÝ, *Kláštery*, s. 163.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 170, 263 – 264. Nízké nároky

¹⁴⁵ BRANL, *Listiny*, č. 70, s. 432.

(prvního) zrušení žďárského *cistercia* roku 1614. Vraťme se ale ke zmíněnému sporu, resp. nejprve k jeho příčinám.

Smlouva o fundátorství žďárského kláštera mezi knížaty z Minsterberka a pány z Kunštátu z roku 1507 obsahuje ustanovení, že „*jestliže by kto z fundatoruov ... něco od kláštera prodati, zastaviti, rozdati, směniti chtěl ..., to žádné moci aniž práva nyní i na věky jmieti nemá, leč by fundatorové ..., opat a konvent všickni jednostajně k tomu svolili ...*“¹⁴⁶ Pochopitelně ani řeholní komunita nemohla volně nakládat s majetkem, který ke klášteru příslušel. K jakékoliv transakci s klášterním zbožím tedy bylo třeba souhlasu jak Minsterberků a pánů z Kunštátu, tak opata a konventu. Ve 20. a 30. letech 16. století však byla tato zásada několikrát porušena.

Roku 1524 uzavřel opat Ambrož bez povolení ze strany šlechtických fundátorů smlouvu s křidlůveckým rychtářem Mathesem Schallerem o užívání řeky Dyje.¹⁴⁷ O dva roky později prodává Karel z Minsterberka¹⁴⁸ mistru Václavovi hamr a tvrz Najdek, přičemž mj. stanovuje: „*jestliže by pak tenž hamr i s tvrzí kdy prodán býti měl od téhož mistra Václava neb dědicův jeho, tehdy aby jináč prodáván nebyl, než s vědomostí naší neb dědicův našich*“¹⁴⁹ O svolení opata a konventu tu není ani slovo. A konečně roku 1530 klášter prodává opět pouze ze své moci najdecký hamr jihlavskému měšťanu Janu Polcarovi a mistru Preklovi z Fiklu.¹⁵⁰ Několikaletý konflikt mezi Karlem Minsterberským a žďárskými mnichy dokládají tyto dokumenty naprosto jasně.

Král Ferdinand do sporu zasáhl – jak již bylo zmíněno – roku 1528. Listem z 25. září informoval klášterní poddané, že z jeho rozkazu byla „*ta nevole neboližto ruoznice*“ mezi Minsterberkem a klášterem urovnána, a proto jim nařizuje, aby se „*ve všem k témuž opatu a konventu kláštera žďárského nynějším i budoucím poslušně, poddaně jako lidé k témuž klášteru a komoře naší* (zvýraznil O. Ch.) *náležití beze vší otpornosti zachovali, námi a jím kněžem opatem a konventem ... se spravovali.*“¹⁵¹ Mladý Habsburk se snažil zavázat si žďárské cisterciáky také tím, že roku 1530 potvrdil zakládací listinu kláštera i veškerá klášterní privilegia;¹⁵² následujícího roku pak opata Ambrože zajisté potěšil konfirmací klášterního prodeje hamru Najdek.¹⁵³

---

¹⁴⁶ Tamtéž, č. 82, s. 440 – 441.

¹⁴⁷ STEINBACH, O. (ed.): *Sammlung historischer Merkwürdigkeiten aus dem Archive des gräflichen Cisterzienserstifts Saar in Mähren II.* Prag – Wien – Leipzig 1782, č. 129, s. 212.

¹⁴⁸ Ke knížeti Karlu I. Minsterberskému viz FELCMAN – FUKALA, *Poděbradové*, s. 150 – 161.

¹⁴⁹ Tamtéž, č. 130, s. 213.

¹⁵⁰ Tamtéž, č. 131, s. 214.

¹⁵¹ MZA Brno, G 12, č. 122d, f. 621v, Čáslav, 25. září 1528.

¹⁵² STEINBACH, *Sammlung II*, č. 132, s. 217 – 219.

¹⁵³ MZA Brno, E 8, kn. č. 60, s. 316.

Opat byl se změnou postavení kláštera zprvu pravděpodobně spokojen. Záhy však přišlo rozčarování: Roku 1532 sděluje radům české komory, že jej velmi nemile překvapil požadavek, aby odvedl berni z majetku podle snešení českého sněmu.¹⁵⁴ Zdůrazňuje, že v Čechách má sice poddané, ale žádné dvory, a že zmíněnou berni již odvedl na Moravu jakožto obyvatel a spolulandfrýdník markrabství Moravského;¹⁵⁵ konkrétně se jednalo o 11 koní, pacholky a dělo. Každý měsíc platí za jejich vydržování v poli 55 zlatých, celkové náklady kláštera na výpravu proti Turku pak obnášejí rovných 300 zlatých. Přestože již dříve upozorňoval, že je na něj česká berně uložena z omylu, byli na české i moravské statky jeho kláštera posláni „*drábi z Čech*“, kteří zkonfiskovali veškeré obilí.¹⁵⁶

Ačkoliv se berně roku 1532 netýkala pouze komorního majetku, je možné, že žďárský opat spojoval dříve nebyvalé dvojí zdanění i vpád drábů právě s novým právním statutem kláštera. Logicky se nabízel návrat pod ochranná křídla Minsterberků a pánů z Kunštátu. Došlo k němu, ovšem ne okamžitě; roku 1532 se žďárští cisterciáci dovolávají ochrany nikoliv fundátorů, ale zemského hejtmana a moravských stavů.¹⁵⁷ Doklad o tom, že klášter opět uznává Minsterberky a pány z Kunštátu za své fundátory, máme až z roku 1536. Jedná se o směnu statků mezi žďárským klášterem a Janem z Pernštejna, kterou opat a konvent uzavřeli „*s povolením osvíceného knížete, pána, pana Carla, knížete Münsterberského ... a urozených pánův, pana Jana Kuny z Kunstatu a na Bukový ..., pana Smila, pana Sigmunda, pana Vilíma, pana Jindřicha, bratří vlastních Kunův z Kunstatu, pana Jana, pana Ludvíka, pana Carla, pana Sezimy Zajímačův z Kunstatu jakožto pravých Fundatorův ...*“¹⁵⁸

S novou či přesněji staronovou situací však vůbec nebyl srozuměn panovník, který i nadále pokládal žďárské zboží za součást své komory. Nový opat Václav byl již krátce po svém zvolení roku 1541¹⁵⁹ konfrontován se značnými požadavky Koruny. 17. února 1544 byl vyzván, aby komoře poskytl půjčku 500 kop grošů. Kdyby tak nechtěl učinit, měl se dostavit

---

¹⁵⁴ Text sněmovního usnesení viz SČ I., č. 238, s. 292. Z každých pěti tisíc kop grošů jmění měli být odvedeni dva zbrojní koně a z každého tisíce dva pěší.

¹⁵⁵ K berni roku 1532 na Moravě viz RADIMSKÝ, J. (ed.): *Berňová registra moravská z první poloviny 16. století I.* ČMM 72, 1953, s. 274.

¹⁵⁶ NA Praha, MR, č. 36, Žďár, 29. července 1532.

¹⁵⁷ Tamtéž: „*Neb kdybychom toho zbavení býti nemohli, již bychom to museli na pana hejtmana Jeho Milost i na všechny stavy markrabství Moravského vznésti ...*“ Zemským hejtmanem byl sice člen (spolu)fundátorského rodu Jan Kuna z Kunštátu, ale opat v citovaném listu neuvádí, že by se na něj obrátil jako na fundátora. K osobnosti Jana Kuny viz PLÁČEK, M. – FUTÁK, P.: *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu.* Praha 2006, s. 468 – 471.

¹⁵⁸ STEINBACH, *Sammlung* II, č. 133, s. 219 – 221.

¹⁵⁹ Volba fundátory potvrzena 6. května 1541 – viz STEINBACH, *Sammlung* II, č. 134, s. 221 – 222.

na Pražský hrad, kde s ním měli o věci jednat čeští komorní radové.¹⁶⁰ Z moravských řeholních domů, resp. domů, které na Moravě držely statky, byly o půjčku požádány také kláštery velehradský, zábrdovický, želivský a klášter Králové na Starém Brně. Z hlediska zájmů *Jeho Milosti královské* však dopadla celá záležitost tristně. Půjčku neposkytl nikdo a před rady v české komoře se postavili pouze zástupci dvou nejméně majetných konventů (o které konkrétně šlo, není z pramenů zřejmé), kteří nemožnost vyhovět vladařovu požadavku zdůvodňovali příliš častým vypisováním daní.¹⁶¹

Ani se žďárskými mnichy nemohl být Ferdinand I. spokojen. V omluvném listu opat Václav panovníkovi píše, že v den, který mu byl určen, do Prahy nepřijede, neboť se v téže době musí účastnit zemského soudu markrabství Moravského. (Jde o jasnou výmluvu: Ferdinandův list z února 1544 totiž připouští, aby opat do Prahy vyslal místo sebe plnomocníka.) Žádosti prý nemůže vyhovět, protože bez svolení fundátorů, knížat Minsterberských a pánů z Kunštátu, nemá právo zastavit ani zadlužit klášterní statky. Pokud by tak přece jen učinil, vystavil by se hrozbě, že bude opatského úřadu zbaven. Dále se odvolává na písemné i ústní suplikace Viléma Kuny z Kunštátu, který na místě všech zakladatelů vladaře již dříve žádal, aby žďárský klášter nebyl vytahován z jejich fundátorství ani obtěžován půjčkami.¹⁶²

Prosby pana Viléma stejně jako žádosti opatovy jsou zmíněny také v přímluvě moravských stavů za žďárský klášter. „*Hejtman, páni preláti, rytířstvo a města margkrabství Moravského v městě Brně na sněmu obecním shromáždění*“ v ní apelují na krále Ferdinanda, aby Minsterberky a Kunštáty ponechal „*při tom, při čemž jsou od prvních králů Jich Milostí ... zuostaveni byli*“ a aby klášteru již žádné další půjčky neukládal.¹⁶³

Intervence fundátorů a moravských stavů však zájem panovníka o žďárský klášter neoslabila. Již v lednu 1546 poroučí Ferdinand opatovi, aby do české komory zaslal klášterní registra důchodní, protože z „*některé slušné příčiny a pilné potřeby*“ chce mít přehled o tom, „*mnoho-li všelijakých důchoduov a platuov stálých i běžných ročně k klášteru náležitých vychází a se sbíhá*“¹⁶⁴ Jelikož rozkazu nebylo uposlechnuto, byl opatovi po třech měsících dán další, ostřeji formulovaný příkaz.¹⁶⁵ Ani hrožení nemilostí a trestáním však Ferdinandovi nebylo mnoho platné, protože se na stranu kláštera opět postavili fundátoři a moravští

---

¹⁶⁰ NA Praha, MR, č. 83, dáno na hradě Pražském, 17. února 1544. Jedná se již o druhou výzvu v této záležitosti; první se ve fondu Morava nezachovala.

¹⁶¹ Tamtéž, hrad Pražský, 17. března 1544. Zpráva radů české komory panovníkovi.

¹⁶² Tamtéž, klášter žďárský, 5. března 1544.

¹⁶³ Tamtéž, Brno, 26. února 1544.

¹⁶⁴ NA Praha, MR, č. 877, Vídeň, 23. ledna 1546.

¹⁶⁵ Tamtéž, Vratislav, 15. dubna 1546.

stavové. Páni z Kunštátu panovníkovi dali najevo, že jeho postup vůči žďárskému klášteru by mohl být vykládán jako porušení královského slova, protože sám před několika lety přislíbil, že zakladatelé kláštera budou zanecháni při všech právech, kterých požívali jejich předkové. Aby dále netrvaly pochybnosti o vztahu Koruny ke Žďáru, zdůrazňují, že dřívější čeští králové klášter za součást své komory nepokládali, nevytahovali opata a konvent z jejich poddanosti vůči fundátorům a ani zaslání důchodních register nikdy nepožadovali. Opat skládá přísahu pouze Minsterberkům a Kunštátům, kterými je také potvrzován.¹⁶⁶ Protest stavů, učiněný na základě žádosti zakladatelů¹⁶⁷, obsahuje v podstatě tutéž argumentaci. Významnější odlišností od supliky Kunštátů je pouze konstatování, že opat Václav již povinnou přísahu fundátorům učinil.¹⁶⁸

V září téhož roku zasahují zakladatelé a stavové znovu. Panovník tehdy obeslal opata Václava na hrad Pražský; spolu s opatem se měl před Habsburka postavit i jeden z jeho spolubratrů s plnou mocí od konventu. Stavý markrabství v čele s olomouckým biskupem a zemským hejtmanem z podnětu obou fundátorských rodů vznášejí nový protest: Minsterberkové a Kunštáti drží a užívají klášter již od dávných dob a opat jako moravský landfrýdník plní usnesení moravského zemského sněmu, k jeho obeslání tudíž nebyl žádný důvod.¹⁶⁹

Po více než deset následujících let – až do ledna 1557 – se v pramenech s konflikty mezi panovníkem a žďárským klášterem nesetkáváme. Je tedy možné, že razance protestů knížat z Minsterberka, pánů z Kunštátu a moravských stavů Ferdinanda I. na dlouho od akcí směřujících k ovládnutí žďárského zboží odradila. Nelze však říci, že by se tehdy žďárští cisterciáci nepotýkali s žádnými potížemi. Právě v uvedeném období se totiž opět objevuje nebezpečí, které velmi dobře poznali již v minulosti, zejména ve století patnáctém. Jde o uchvácení části klášterního majetku. Zmínili jsme, že po husitských válkách vedl klášter s uchvatiteli svého zboží řadu sporů před moravským zemským soudem, které – pravděpodobně díky záštitě fundátorů – často končily úspěchem mnichů.¹⁷⁰ Na konci dubna 1552 pohání opat s konventem před zemské právo po dlouhé době jisté šlechtice znovu, a to bratry Jindřicha a Václava Meziříčské z Lomnice kvůli neoprávněné držbě vsí Hrušovan a Kučerova. Podle smlouvy z roku 1504, potvrzené králem Vladislavem, měl těchto klášterních

---

¹⁶⁶ Tamtéž, Olomouc, 27. března 1546. Jan Zajímač, Smil Kuna a Vilém Kuna z Kunštátu Ferdinandovi I.

¹⁶⁷ Tamtéž, Brno, 23. května 1546. Žádost jménem obou zakladatelských rodů podávají Vilém Kuna z Kunštátu a nejvyšší sudí markrabství Moravského Jan Zajímač z Kunštátu.

¹⁶⁸ Tamtéž, Brno, 26. května 1546.

¹⁶⁹ NA Praha, MR, č. 103, Brno, 21. září 1546.

¹⁷⁰ K těmto sporům viz SVOBODA, J. F.: *Žďárský okres* (= Vlastivěda moravská II/59). Brno 1937, s. 31-39; BOROVSKEJ, *Kláštery*, s. 160-161, 164. Zčásti ovšem k restituci klášterního zboží dochází i dohodami kláštera s novými majiteli.

vsí užívat zástavní držitel hradu Špilberk s tím, že se po jeho vyplacení musejí navrátit do rukou žďárských mnichů.¹⁷¹ Oba bratři však zmíněnou dohodu nerespektovali. S výsledkem následujícího procesu byli mniši zajisté spokojeni: soud rozhodl „*aby ty vsi Kučerov a Hrušovany k témuž klášteru žďárskému postoupeny byly.*“¹⁷²

Koruna žďárským řeholníkům po tomto intermezzu s uzurpátory mnoho času k oddechu od sporů nedopřála: Již ve 2. polovině 50. let podniká Ferdinand, nyní již římský císař, spolu se svým synem a českým místodržícím Ferdinandem Tyrolským novou ofenzivu v boji o Žďár.

Na sklonku roku 1556 či na počátku roku následujícího nařídil Ferdinand Tyrolský radům české komory, aby zařídili odvezení varhan ze žďárského kláštera; snad se jednalo o trest za nesplnění některého arcivévodova či císařova příkazu. Představený kláštera, který v 50. letech rozmnožil svoji titulaturu (podepisoval se nyní „*kněz Václav, biskup nikopolský, sufragán olomoucký, opat kláštera žďárského*“)¹⁷³ samozřejmě protestoval. Jeho list, zaslaný do české komory, je pozoruhodný svou gradací. Opat se nejdříve snaží zřízené komorní rady a jejich prostřednictvím i českého místodržícího přesvědčit, že odvezení varhan z kláštera by pro nikoho nemohlo být výhodné. Jde totiž o varhany staré, opravované sice za opata Ambrože jakýmsi knězem Jakubem, ale nyní opět velmi chatrné, takže „*se to ani dobře rozbíratí ... ani bořiti ani skládati ani vézti bez škody nemuože.*“ Výsledkem případného provedení arcivévodova rozkazu by bylo jen to, že by opat „*bez nich byl a jiný by toho také nic nepožil.*“ Opat se navíc obává, že by do dějin kláštera vstoupil jako ten, za jehož správy byl onen cenný hudební nástroj odcizen. Následuje pasáž s mnohem znatelnějším kritickým ostnem: Opat doufá, že se Ferdinand Tyrolský bude chovat jako „*kníže křesťanský*“ a neráčí „*na škodu toho chudého záduší žádostiv býti.*“ Příkaz zabavit varhany zde tedy je prezentován jako projev nekřesťanského smýšlení. Závěr listu již obsahuje vyloženou hrozbu, že zcizování klášterního majetku „*páni fundátoři ... nedopustí.*“ Touto formulací měla být Koruna ujištěna, že pokud se jakýmkoliv způsobem pokusí ublížit klášteru, nezůstane její útok bez adekvátní reakce.¹⁷³

---

¹⁷¹ BRANDL, *Listiny*, č. 77, s. 436 – 437; č. 78, s. 437 – 438.

¹⁷² MZA Brno, G 466, kart. , f. 41r – v. V případě Hrušovan došlo k jistým neshodám mezi klášteřem a Meziříčskými z Lomnice již na počátku 40. let. Roku 1542 nechali mniši spolu s fundátory (Jan Zajímač a Vilém Kuna z Kunštátu na místě ostatních pánů z Kunštátu a knížat Minsterberských) zapsat do moravských zemských desek odpor proti smlouvě mezi Janem z Pernštejna a bratry Jindřichem, Václavem a Vladislavem Meziříčskými z Lomnice, týkající se hrušovanských gruntů a vložené do desek roku 1541. Smluvní strany poté musely požádat o svolení ke smlouvě, kterého dosáhly ještě roku 1542 (v říjnu dávají svůj souhlas opat a konvent, v listopadu Minsterberkové a páni z Kunštátu; obě svolení byla do zemských desek vložena roku 1545) – viz ZDB II, č. 78, s.; č. 82, s. 297; č. 83, s. 297; č. 153, s. 319; č. 154, s. 319 – 320.

¹⁷³ NA Praha, MR, č. 234, klášter žďárský, 12. ledna 1557.

Pokud byl opat Václav přesvědčen, že jeho hrozba Habsburky od zájmu o žďárský klášter odradila, měl brzy poznat, že se mýlil: Roku 1559 je opět obeslán do české komory; tentokrát kvůli manželce Mikuláše Ahleho, drabanta Ferdinanda Tyrolského a „*nějaké její spravedlnosti, kderouž se na gruntech kláštera žďárského míti praví.*“¹⁷⁴ Opat – snad v domnění, že se bude skutečně jednat pouze o nárocích drabantovy ženy – v červnu téhož roku do Prahy přijel, čehož český místodržící náležitě využil.

Představený žďárského kláštera byl na Pražském hradě podroben důkladnému výslechu. Komorní radové se zajímali především o dvě věci. Tou první byl právní charakter kláštera, tj. typ fundace a způsob, jakým je opat uváděn do funkce; vše mělo být pochopitelně prokázáno příslušnými listinami. Druhým bodem pak byla nedávná půjčka Ferdinandu I., která měla být použita k vykoupení zastavených statků některých klášterů. Žďár – údajně na rozdíl od všech ostatních klášterů, resp. duchovních, v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i v obou Lužicích – takovou půjčku neposkytl. Zde se měl opat vyjádřit zejména k tomu, zda byl o vyhlášení oné pomoci vůbec informován.

V odpovědi na první otázku obeslaný konstatoval, že právní charakter kláštera je dán fundací (tj. fundační listinou či listinami) Minsterberků a Kunštátů a dále dohodou mezi zesnulým knížetem Karlem z Minsterberka a klášterem, která byla potvrzena Ferdinandem I. Žďár je tedy fundací soukromou, což ovšem neznamena, že by se vyhýbal jurisdikci panovníka a Koruny české¹⁷⁵. Pokud jde o pomoc k vykoupení markraběcí zástavy, sdělil opat radům, že o ní příslušnými komisaři zpraven nebyl. Důvody toho prý znají nejlépe sami komisaři.

Žďárský duchovní byl nakonec propuštěn domů s tím, že má do tří či čtyř týdnů poslat na Pražský hrad hodnověrné opisy fundace, smluv a privilegií kláštera, opatřené pečeti opata i konventu, stejně jako panovnické potvrzení smlouvy mezi klášterem a Karlem Minsterberským.¹⁷⁶ Požadované materiály byly zaslány na počátku června, přiložena byla žádost o ponechání při fundaci i privilegiích a respektování skutečnosti, že opat a konvent jsou spolulandfrýdníky markrabství Moravského.¹⁷⁷

Z listu, kterým český místodržící svého císařského otce informoval o jednání s opatem v české komoře, vysvětluje, že toto jednání nebylo zcela jednoduché. Opat prý

---

¹⁷⁴ Tamtéž, č. 6281, klášter žďárský, 4. července 1559.

¹⁷⁵ Tamtéž, č. 248, Praha, 21. června, Ferdinand Tyrolský Ferdinandu I.: „*So hat er (opat – O. Ch.) doch ... angezuygt, er hat sich Eur. Kay. M. und der Cron Behaim Jurisdiction nie entzogen ...*“ Podobně sám opat v listu Ferdinandu Tyrolskému 4. července 1559: „*Kdež já Jeho Milosti císařské, pána nás všech milostivého, nikdá ochrany jakožto nejvrchnějšího pána a ochránce nade všemi námi nepobíhaje ...*“ (Tamtéž, č. 6281.)

¹⁷⁶ Tamtéž, č. 248, Praha, 21. června.

¹⁷⁷ Tamtéž, č. 6281, žďárský klášter, 4. července 1559.

nejdříve odmítal vyjádřit se jak k fundaci, tak k půjčce a ustoupil teprve poté, co na něj bylo naléháno poněkud důrazněji. Také zaslání opisů klášterních listin přislíbil „*mit etwas Beschwerde*“. Ferdiand Tyrolský dále líčí, jaký význam může žďárský klášter pro komoru mít: Hodnota žďárského zboží se odhaduje až na 80 tisíc tolarů a také příjmy kláštera jsou údajně značné. Opat, jenž je osobou již velmi starou a sešlou, disponuje značnou hotovostí, kterou chce ještě za svého života dát, tedy nikoliv odkázat, několika Moravanům, jmenovitě „*Eur Kay. M. etc. Rat vnd Vice Canczler der Cron Behaim Sigmunden Helden, dem Vnder Camerer in Marherrn*“ (tato konkretizační pasáž je ovšem v konceptu, který jsem měl k dispozici, přeškrtnuta) a snad i dalším lidem. Proto je třeba klášteru rychle uložit značně vysokou půjčku.¹⁷⁸ Ferdinand I. s tímto plánem souhlasil a 30. června svému synovi rozkázal, aby o půjčce „*alles Vleiss*“ jednal.¹⁷⁹

V listu z července 1559, adresovaném opět Ferdinandu I., poskytuje arcivévoda Ferdinand některé doplňující informace k předchozí zprávě. Příčinou bohatství žďárského opata je prý jednak to, že jeho klášter nebyl s výjimkou obecné berně zatěžován žádnou daní, resp. dávkou, jednak výrazný úbytek řeholníků v konventu.¹⁸⁰ Testamentárně opat značnou sumu, kterou disponuje, nezciž z toho důvodu, že takové poslední pořízení by po jeho smrti nebylo platné. Může tak opravdu učinit pouze „*bei lebendigem Leib*“¹⁸¹

V polovině srpna císař opět nařídil, aby byl žďárský klášter požádan o půjčku;¹⁸² tentýž téměř půldruhého měsíce starý příkaz tedy ještě nebyl splněn. V následujících dnech již bylo vůli panovníkově učiněno zadost, problém Žďár tím ovšem vyřešen nebyl. Opat se

---

¹⁷⁸ Tamtéž, č. 248, Praha, 21. června 1559.

¹⁷⁹ Tamtéž, Augsburg, 30. června 1559.

¹⁸⁰ Metoděj Zemek ve svých *Dějínách Žďáru* naopak mluví o katastrofálním stavu financí žďárského konventu v 16. století. V jeho výkladu se často objevují formulace typu „*nebylo možno zadržet hospodářský úpadek*“ (ZEMEK – BARTUŠEK, *Dějiny Žďáru*, s. 169), „(klášter) *odprodával jeden statek za druhým, jednu rychtu za druhou*“ (tamtéž, s. 185) či „*lavina odprodeje hospodářských držav klášterem se nezastavila, ale valila se neustále dále*“ (tamtéž, s. 170). Jde ovšem o jeden z mnoha Zemkových omylů. Vedle Ferdinandem Tyrolským zmiňované skutečnosti, že žďárský klášter nebyl zatížen žádnými zvláštními zeměpanskými dávkami, je třeba vzít v úvahu to, že prodeje či přesněji řečeno pronájmy klášterního zboží se týkaly především rychet a dvorů (viz četné doklady pro 15. a počátek 16. století v edici BRANDL, *Listiny*; pro pozdější dobu viz např. zápisy v Registrech svobod a obdarování na panství Žďárském – MZA Brno, G 10, kn. č. 188). Jak ukázal Tomáš Borovský (BOROVSKÝ, *Kláštery*, s. 164 – 166, 170), nelze v souvislosti s těmito majetkovými změnami hovořit o krizi klášterního hospodářství; jednalo se pouze o postupný zánik staré dvorové správní soustavy a její nahrazení sítí pronajímáných rychet. Tato přeměna byla dokončena na sklonku 15. století, ve století následujícím pak byly pronájmy, na kterých byl celý systém založen, prodlužovány. Další zajímavou skutečností je, že podle nejstarší (dochované) žďárské městské knihy kupovala klášterní vrchnost v 16. století od svých poddaných vejrunky a poskytovala jim půjčky (viz SOKA Žďár nad Sázavou, Archiv města Žďáru, kn. č. 2, např. s. 63, 112, 156). Žďárský konvent také velmi pravděpodobně Minsterberkům a pánům z Kunštátu nemusel odvádět žádný plat za ochranu. Nechceme samozřejmě tvrdit, že se Žďár s žádnými potížemi hospodářského charakteru nepotýkal, je však zřejmé, že tyto problémy byly menší než v případě mnoha jiných řeholních domů v českých zemích.

¹⁸¹ Tamtéž, 19. července 1559.

¹⁸² Tamtéž, Augsburg, 13. srpna 1559.

totiž okamžitě utekl ke svým fundátorům a ti zase požádali o zásah moravského zemského hejtmana Zdeňka z Valdštejna. Pan Zdeněk ve svém protestu vůči jednání Koruny připomíná dřívější suplikace Minsterberků, Kunštátů a moravských stavů, týkající se Žďáru a žádá, aby byli zakladatelé kláštera ponecháni při právech, která požívali za předků Ferdinanda I., a aby opat se svým konventem nebyl vytažován z poddanosti vůči fundátorům či obtěžován půjčkami a obsíláním do království.¹⁸³

Na vzniklé komplikace reagoval Ferdinand Tyrolský opět obesláním opata Václava a několika osob z jeho konventu na Pražský hrad; předmět jednání měl být jediný: půjčka. Opat se do Prahy dostavil, jeho doprovod však netvořili spolubratři z kláštera, ale „*ainer von Kunstat*“. Arcivévodovi byly předány dva dokumenty, list knížat z Minsterberka a suplika (zřejmě fundátorů), které obsahovaly již tradiční žádost o to, aby klášter jakožto soukromá fundace nebyl zatěžován půjčkami ani jinými břemeny. Opat na obhajobu svého odmítavého postoje vůči požadavku Koruny uvedl, že on sám ani konvent jeho kláštera nemají právo půjčovat peníze a že žádosti o půjčku nejsou v souladu s privilegiem, která klášter obdržel od dřívějších papežů, císařů a českých králů. Opisy těchto privilegií¹⁸⁴ pak předložil.

Radové české komory namítali, že Minsterberkům a Kunštátům nenáleží panovnická vrchní moc a jurisdikce nad klášterem, ale pouze zakladatelská práva, která jim v žádném případě nejsou panovníkem, tedy nejvyšším fundátorem všech klášterů, odnímána. Půjčka bude opět splacena a použita nikoliv k úhradě světských výdajů, ale k vykoupení některých církevních statků. Navíc je Žďár klášterem majetným, dokonce tak majetným, že si může dovolit požadovanou půjčku poskytnout bez zastavení části svého zboží. Ani jedna z těchto námitek však nesplnila svůj účel; opat totiž k nelibosti arcivévody opustil Prahu aniž by ve věci půjčky učinil jakýkoliv příslib.

Po odjezdu opatově předložil arcivévoda Ferdinand opisy klášterních privilegií k posouzení apelačnímu soudu. Rada nad apelacemi se jako orgán zeměpanský přirozeně postavila za panovníka a k výše uvedeným argumentům radů české komory přidala dva další. Za prvé: Klášter sice disponuje privilegiem, která jej osvobozují od daní i jiných dávek, taková privilegia ale byla udělena i jiným řeholním domům, které ve stávající nouzi panovníkovy

---

¹⁸³ NA Praha, MR, č. 259, Brtnice, 5. září 1559.

¹⁸⁴ Mezi nimi bylo zajisté také privilegium Karla IV. z roku 1348, které žďárský klášter osvobozuje „*ab omnibus dacionibus, impositionibus, collectis, steuris, subsidiis, vexacionibus, taliis, angariis, perangariis aut quibuscunque aliis gravaminibus*“ – viz CDM VII, č. 785, s. 570. Toto privilegium si spolu s listinou Ferdinanda I. z 10. ledna 1530 (STEINBACH, *Sammlung* II, , č. 132, s. 217 – 219) nechal klášter 9. září 1544 zvidimovat brněnskou městskou radou – viz MZA Brno, E 8, kn. č. 60, s. 324.

fiskální nároky neodmítají. A za druhé: Za předchozích vládců se fundátoři kláštera v záležitosti půjček a různých dávek nikdy na klášterní privilegia neodvolávali.¹⁸⁵

Posílení dobrozdáním apelačního soudu neustávali oba Ferdinandové ve svém boji o žďárský klášter. Příležitost k novému útoku se naskytl velmi brzy; bylo jí úmrtí opata Václava roku 1561. Arcivévoda, snad se záměrem využít *ius spoli*, vyzval na místě svého otce žďárské mnichy, aby s ničím, co po nebožtíkovi zůstalo, nebylo hýbáno, jeho pokoje aby řádně zapečetili a „o volení opata jiného ... nestáli a tím nepospíchali.“ Odpověď konventu jej zajisté velmi rozladila. Dozvěděl se z ní, že ještě předtím, než na klášter dorazilo jeho psaní, byl zvolen nový opat Šimon, kterému již mniši slíbili poslušnost a klášterní poddaní člověčenství.¹⁸⁶ V téže věci napsali Ferdinandu Tyrolskému také Sezima a Jindřich Zajímačové z Kunštátu. Zdůraznili, že volba opata Šimona proběhla řádně, za účasti opatů sedleckého a velehradského, a že už chybí pouze potvrzení volby fundátory, v kteréžto věci již bylo psáno knížatům z Minsterberka.¹⁸⁷ Také poslední nám z pramenů známý pokus Ferdinanda I. o zvýšení vlivu panovníka na žďárský klášter tedy skončil nezdarem. Koruna se ovšem nevzdávala: Ve „žďárské při“ s Minsterberky pokračoval Ferdinandův syn a nástupce Maxmilián II.

Již krátce po svém nastoupení na trůn se císař Maxmilián obrátil na žďárského opata a konvent s požadavkem, aby mu „k vlastní a důležité potřebě naší a všeho křesťanstva“, tedy na válku proti Turkům, poskytl pomoc ve výši jednoho tisíce zlatých. Opat Štěpán si byl zajisté dobře vědom toho, že vyhovění císaři by znamenalo přistoupení na zeměpanskou teorii o *Obervogtei*, a proto odpověděl, že nemůže v dané věci učinit nic bez vědomí fundátorů. Neopomněl přitom zmínit, že je zakladatelům zavázán přísahou. Maxmilián v listu opatovi z prosince 1564 nad takovým „*vymlouváním*“ vyslovuje podiv. Všichni ostatní duchovní v markrabství Moravském prý poskytli sumu podle své finanční situace a fakt, že někteří z nich mají své fundátory a opravní pány tu nehrál žádnou roli. Aby se přesvědčil, jaká jsou v případě Žďáru práva fundátorů, vyzývá opata, aby mu bez prodlení zaslal ověřené opisy všech privilegií a nadání žďárského kláštera. Poté věc projedná se svými rady a zváží další postup.¹⁸⁸ Podobný list byl zaslán na počátku roku 1565 Minsterberkům. Forma „*pomoci*“ tu je konkretizována jako půjčka („*Anlehen*“), knížata jsou žádána, aby i

---

¹⁸⁵ NA Praha, MR, č. 248, 8. února 1560. Ferdinand Tyrolský Ferdinandu I.

¹⁸⁶ Tamtéž, č. 293, žďárský klášter, 20. června 1561. Konvent žďárského kláštera v čele s převorem Janem Ferdinandu Tyrolskému.

¹⁸⁷ Tamtéž, Jevišovice, 19. června 1561.

¹⁸⁸ Tamtéž, č. 645, Vídeň, 22. prosince 1564.

ona předložila veškerá privilegia týkající se Žďáru, která mají k dispozici.¹⁸⁹ Minsterberkové zřejmě dokázali žďárský klášter proti panovníkovým nárokům i v tomto případě ubránit, protože Maxmilán svou žádost o půjčení tisíci zlatých neopakoval.

Lze předpokládat, že na počátku 70. let, v době plánování generální vizitace klášterů v českých zemích a částečného provedení takové vizitace na Moravě, vzrostla obava fundátorů z opětovných zásahů císaře do záležitostí jejich kláštera. Případ šternberského proboštství (jehož ochranným pánem byl Karel II. Minsterberský¹⁹⁰) ukázal, že se Maxmiliánovi vizitační komisaři nehodlají vyhýbat ani soukromým fundacím. Snad právě s těmito obavami souvisí příkaz knížat Minsterberských opatovi Štěpánovi z října 1572, aby vzal přes zimu do kláštera dvanáct knížecích koní spolu s několika služebníky, kteří se o ně měli starat. Nelze vyloučit, že uplatnění tohoto práva (o jehož zvažování nemáme z jiných let doklady) bylo zamýšleno jako určité gesto, jako symbol moci nad Žďárem. Ať už byly skutečné pohnutky slezských knížat jakékoliv, jisté je, že se jejich záměr nesetkal u žďárského konventu s nadšením. „*Willig gehorsamer Caplan Stephanus, Abbt Zum Saher*“ jim na počátku listopadu píše, že koně ani služebníky v žádném případě nemůže přijmout. Urodilo se mu totiž velmi málo ovsu i jiného obilí a stejný nedostatek je i u jeho poddaných. Navíc je s jeho spolubratry i poddanými ohrožuje morové povětrí, „*auff allen Seytten hierumb*“ umírá dobytek i lidé. Proto prosí, aby klášter nebyl takovým velkým břemenem přetěžován.¹⁹¹

Přímé důkazy o konfliktu mezi Minsterberky a Korunou kvůli dalšímu císařskému „obtěžování“ žďárského *cistercia* máme až ze samého sklonku Maxmiliánovy vlády, ze září 1576. Král Rudolf tehdy na místě svého otce psal olomouckému biskupovi Janu Mezounovi a podkomořímu Hanuši Haugvicovi z Biskupic; šlo o reakci na neúspěšné vyjednávání obou adresátů s moravskými kláštery ve věci finanční pomoci na boj s Turky, přesněji řečeno na žold posádek pevností při uhersko – osmanské hranici. Tón listu je dosti zlobný. Preláti v markrabství si neuvědomují míru nebezpečí, kterému musí čelit celé křesťanstvo, „*a obzvláště tyto země*“. Nedostatečnou pomoc, která je nabízena, nemůže jako zástupce císaře přijmout. Kláštery argumentují, že jsou zatíženy berněmi, půjčkami, odpouštěním dluhů panovníkovi i jinými břemeny, on však dobře zná jejich majetkové poměry: ví, že jeden moravský opat je bohatší než tři i čtyři v království Českém. Přesto chtějí moravští preláti poskytnout tak málo, zatímco duchovní čeští se zachovali jako věrní poddaní a přislíbili

---

¹⁸⁹ Tamtéž, č. 687, Vídeň, 6. února 1565.

¹⁹⁰ Ke Karlu II. Minsterberskému viz FELCMAN – FUKALA, *Poděbradové*, s. 195 – 211.

¹⁹¹ AP Wrocław, Księstwo Oleśnickie, sig. 809, s. 14 an.; klášter Žďár, 2. listopadu 1572.

„skůro nad možnost svou do padesáti tisíc tolaruov při tomto svatém Václavě nyní příštím dáti“. Až se tedy na konci září představení moravských klášterů opět postaví před podkomořího a biskupa, mají být poučeni o nebezpečí, které Turci pro české země představují, i o příkladném chování jejich českých „kolegů“ a přivedeni k tomu, aby do svatého Havla (16. října) odevzdali podkomořímu v hotovosti 20 tisíc tolarů. Pokud by toho v tak krátké době nebyli schopni, pak mají složit pouze polovinu uvedené sumy a druhou polovinu až příštího roku o svatém Jiří. Řádovým domům se dává svolení, aby v případě potřeby zastavily část svých statků, o což ostatně některé z nich samy žádaly.

Nemálo místa je v Rudolfově listu věnováno otázce duchovních, kteří odmítali poskytnout panovníkovi jakoukoliv částku nikoliv kvůli své nemajetnosti, ale z důvodů principiálních. Nepřekvapuje, že mezi nimi je i Žďár: „*Co se pak opata žďárského a probošta šternberského dotýče, aby se jejich prostému odporu, že k komoře Jeho Milosti Císařské nenálezejí, místo dáti mělo, za slušné neuznáváme. Protož předce je před vás obešlete a jim potřebu Jeho Milosti s dostatkem předložte a aby se v tom s jinými srovnali a tomuto jednání překážky nečinili, jich napomeňte.*“ Podkomoří a biskup jim pak mají přikázat, aby – v případě, že by i nadále setrvali na svém odmítavém stanovisku – předložili originály či vidimy listin, jež je k takovému postoji opravňují. Dále je třeba, aby se napsalo knížeti Karlu Minsterberskému, proč jeho manželka¹⁹² zakázala představeným zmíněných klášterů, „*aby se bez vůle jeho v nic nedávali.*“ I kníže má být požádán o předložení listin, osvětlujících právní postavení obou konventů. Omluva „*probošta peltenperkského*“¹⁹³ se naopak akceptuje, jelikož jeho dům přísluší ke křížovníckému špitálu na Starém městě pražském a „*špitálové v takových příčinách vždycky ušetřování a ušonování bývali.*“¹⁹⁴

Svatohavelské jednání – pokud k němu vůbec došlo – zřejmě nesplnilo panovníkovo (od října jím byl již Rudolf II.) očekávání, protože v listopadu 1576 putoval z Pražského hradu do rukou Jana Mezouna a Hanuše Haugvice další list k „tématu“ pomoci od moravských prelátů. Císař prý s tím, že na svatého Havla bude mít sumu 10 tisíc tolarů z Moravy k dispozici, již najisto počítal. Přislíbil dokonce „*těm lidem, kteří na místech pomezních a hraničních v království Uherském proti nepříteli Turku leží*“ její brzké odeslání.

---

¹⁹² Byla jí (od roku 1570) Kateřina, rozená Berkovna z Dubé – viz FELCMAN – FUKALA, *Poděbradové*, s. 199.

¹⁹³ Jde o proboštsství křížovníků s červenou hvězdou s kostelem sv. Hypolita na Hradišti u Znojma – viz FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 791 – 795.

¹⁹⁴ NA Praha, MR, č. 2209; Praha, 18. září 1576.

Je proto nezbytné další jednání, aby byla zmíněná částka odvedena do podkomořského úřadu co nejdříve.¹⁹⁵

Rudolf II. se nakonec jisté finanční výpomoci od moravských klášterů přece jen dočkal. V září 1578 zpravuje Hanuš Haugvic z Biskupic, který toho roku povýšil na zemského hejtmana,¹⁹⁶ českou komoru o stížnostech duchovních ohledně nedávné půjčky zeměpánovi. Oproti původnímu slibu dosud nebyla vydána písemná potvrzení o tom, že půjčka bude do tří let splacena; jediným, kdo takovou „jistotu“ obdržel, je opat loucký. Rovněž ještě nebyly konfirmovány zástavy, které musely být kvůli půjčce učiněny. Obě skutečnosti nesou preláti s velkou nelibostí, která se snáší především na jeho – hejtmanovu – hlavu, neboť to byl právě on, kdo s nimi o půjčce jednal.¹⁹⁷ Hanuš Haugvic pak v listu připomíná, že půjčená suma činí celkem 13 030 zlatých, tedy méně, než bylo požadováno, protože tři preláti nepůjčili nic: probošt šternberský, probošt rajhradský a ... samozřejmě opat žďárský.¹⁹⁸

Netrvalo dlouho, a císař se znovu pokusil o zpochybnění, resp. „prolomení“ práv, kterými vůči Žďáru disponovali Minsterberkové a páni z Kunštátu. Ti stěží ocenili, že Koruna přišla s jistou inovací a vznesla požadavek, který ještě nikdy nepadl. V prosinci 1580 vydává Rudolf II. příkaz, týkající se „přijímání a vychování některých alumnů“ ve žďárském klášteře. Odpověď opata Havla pochází až z konce června následujícího roku, snad z toho důvodu, že musel dlouho čekat na instrukci od fundátorů, jak se v nastalé situaci zachovat. Obsah reakce žďárského představeného není překvapivý. „*Od mnoha set let*“ se Havlovi předchůdci spravovali pány z Kunštátu a z Poděbrad a knížaty Minsterberskými jakožto svými fundátory,¹⁹⁹ jimi byli „*k opatsví volení*“, jim navíc i přísahali. „*I já sám také podle téhož starobylého zvyku a práva přísahou povinnou Jich Milostem knížatům, Kundstatzkému a Poděbradskému rodu jsem vykonal a ty přísahy k jinej poddanosti mé mně jináče měniti nikterak možné není,*“ zdůrazňuje opat. Proto panovníka žádá, aby od svého úmyslu upustil a

---

¹⁹⁵ Tamtéž; Praha, 3. listopadu 1576.

¹⁹⁶ BOČEK, A.: Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství Moravském. 1934 (nepaginováno).

¹⁹⁷ „*Oni pak duchovní nemálo sobě tu stěžují a na mne se domlouvají, že sem já o takovou puojčku s nimi jednal, že jim ta od Jeho Milosti Císařské ujištěna bude, a že se toho až posavad neděje.*“

¹⁹⁸ NA Praha, MR, č. 2209; Praha, 17. září 1578.

¹⁹⁹ Jiří z Poděbrad sice uzurpoval ochranu nad Žďárem až ve 40. letech 15. století, Kunštátové však byli s pány z Obřan, kteří disponovali zakladatelskými právy až do vyměnění rodu mezi lety 1313 – 1316 (viz BOROVSÝ, *Zakladatelská práva žďárského kláštera do počátku 16. století*. In: ČMM, 117, 1998, s. 327 – 328), spřízněni. Genealogie zakladatelů z přelomu 15. a 16. století, která zřejmě vznikla přímo ve žďárském klášteře, dokonce mylně pokládá pány z Obřan za přímé předky Jiřího z Poděbrad – viz ZEMEK, M. (ed.): *Cronica domus Sarensis minor*. Žďár nad Sázavou 1969, s. 34 – 38.

respektoval klášterní privilegia i dosavadní praxi („*užívání starobylé*“) stejně jako dřívější čeští králové.²⁰⁰

Koruna pravděpodobně dospěla k závěru, že na dálku se žďárskými cisterciáky nic nezmuže, a proto při další konfrontaci zvolila jinou taktiku – osobní jednání s opatem. Roku 1586 byl na Žďár doručen nový příkaz Rudolfa II.: Opat (byl jím stále Havel, zvaný Kabelka) se má dostavit do Prahy, kde ho budou očekávat panovníkovi komisaři. Od nich se pak dozví důvod svého obeslání. Opat se zachoval podle císařského nařízení, což se mu při zpětném pohledu mohlo jevit jako rozhodnutí chybné, protože byl v Praze opět konfrontován se zeměpánovými nároky. „*Páni komisaři*“ mu tlumočili Rudolfovu žádost o půjčení jisté sumy peněz. Navíc mu bylo zakázáno opustit Prahu, dokud nepředloží veškerá privilegia a nadání svého kláštera. Tento druhý příkaz byl patrně reakcí na opatovu neochotu poskytnout půjčku a poukazování na skutečnost, že Žďár je soukromou fundací.

I v tomto případě zakladatelé zasáhli. Jejich „*protestní nota*“ byla na Pražský hrad zaslána v říjnu 1586. Jiří Zajímač z Kunštátu²⁰¹ v ní jménem všech fundátorů žádá panovníka, aby byl opatovi, který se v Praze zdržuje k velké škodě svého konventu, povolen odjezd do Žďáru. Zvidimované opisy požadovaných privilegií byly již několikrát Rudolfovým předkům ukazovány a dány, měly by se tedy nacházet při české kanceláři či komoře. Tato privilegia dokládají, „*že jsou knížata Minstererská spolu s pány z Kunštátu a všecken rod téhož kláštera žďárského pravi fundátorové a štiftýři*.“ Císař se proto nemá vkládat v jejich „*vrchnost, panství a fundátorství*“ a opata obtěžovat vyžadováním půjček. Aby mu bylo připomenuto, že Minsterberkové a Kunštáti hájili svá práva i v minulosti, zasílají se mu dva listy z korespondence předků Jiřího Zajímače s císařem Ferdinandem.²⁰²

Další stížné listy k dispozici nemáme, lze tedy předpokládat, že i v kauze „*uvězněného*“ opata fundátoři prosadili svou. Není jisté, zda šlo o poslední spor potomků Jiřího z Poděbrad s panovníkem kvůli Žďáru. Nová příležitost k ovlivnění života žďárského konventu se totiž Rudolfovi naskytla ještě před lednem roku 1592, kdy se fundátory kláštera na základě dohody s Karlem Minsterberským stali olomoučtí biskupové. Zbraní, kterou mohl Rudolf II. využít, byla žádost dvorského kaplana Antonia Bekhera (podaná mezi červnem a listopadem 1588), aby jej panovník navrhl žďárským cisterciákům jako kandidáta na

---

²⁰⁰ NA Praha, MR, č. 2678; žďárský klášter, 29. června 1581.

²⁰¹ Jiří II. Zajímač z Kunštátu († 1587) byl posledním mužským příslušníkem svého rodu – viz PLÁČEK – FUTÁK, *Páni z Kunštátu*, s. 187-188.

²⁰² NA Praha, MR, č. 3153; 13. října 1586.

opata.²⁰³ Podle Bekherova názoru by opatská berla byla adekvátní odměnou za jeho dlouholetou službu u dvora a náhradou za obročí probošta šternberského, které mu nedávno uniklo.²⁰⁴ I zde narážíme na nedostatek dalších zpráv. Pokud k Rudolfově intervenci do volby žďárského představeného došlo, skončila neúspěšně. Novým opatem totiž nebyl zvolen Antonius, který nakonec dožil jako provizionista velehradského kláštera,²⁰⁵ ale mnich Tomáš.²⁰⁶

Právě neustálé rozepře s panovníkem snad byly jedním z důvodů, proč se Karel Minsterberský rozhodl směnit fundátorství žďárského kláštera za některé manské statky biskupství olomouckého. Pokračování sporů o moc nad Žďárem i po roce 1592 dokazuje, že tu Habsburkům nešlo o vyvolání konfliktu s pány z Kunštátu, resp. Minsterberky, ale o klášter samotný.

***

Podívejme se nyní na popisovaný konflikt z poněkud odlišného úhlu; zaměřme se blíže na argumenty, kterými sporné strany zdůvodňovaly svůj názor na právní postavení žďárského kláštera. Lze je sledovat teprve od 40. let 16. století. Dokumenty z předcházejících dvou desetiletí tuto argumentaci neobsahují; určitou výjimkou je pouze list Ferdinanda I. z roku 1528, ve kterém panovník prohlašuje, že poddaní kláštera náležejí k jeho komoře, jelikož byl urovnán spor mezi Karlem z Minsterberka a opatem Ambrožem. Ferdinandův postoj zde zdůvodněn máme, ovšem při neznalosti obsahu dohody mezi knížetem a opatem je takové zdůvodnění velmi nejasné.

Argumentace směřující proti úsilí krále, resp. císaře získat na klášter co největší vliv, tj. argumentace opata a konventu, Minsterberků, Kunštátů, moravského zemského hejtmana a moravských stavů, se nemění. Týmž argumentům musel zeměpán čelit ve 40. i na přelomu 50. a 60. let.

---

²⁰³ V žádosti je výslovně uvedeno, že císař touto pravomocí disponuje: „...*Abbatia, cuius conferendae potestatem penes Vestram Caesaream Maiestatem esse intelligo...*“

²⁰⁴ 9. června 1588 žádal Rudolf II. olomouckého biskupa, aby byl Bekher učiněn šternberským proboštem – viz NA Praha, MR, č. 3315. Podle Bekherovy žádosti o zvolení žďárským opatem však šternberské proboštví ještě před tím, než byl biskupovi doručen příslušný císařův list získala jiná osoba.

²⁰⁵ Bekher obdržel tuto provizi ve výši 100 tolarů roku 1596. Opat Škardonides žádal o její odvolání, ale neuspěl. Po Bekherově smrti přešla roku 1600 na Havla Oberschwendera, služebníka panovníkovy stříbrné komory – viz HURT, *Dějiny I*, s. 214; CULKOVÁ – STUHLÍKOVÁ, *Morava*, č. 3940, č. 4364.

²⁰⁶ Přísahu nově zvoleného opata Tomáše knížatům Minsterberským z roku 1588 edituje STEINBACH, *Sammlung II*, č. 137, s. 226 – 227.

„Protipanovnická“ strana kladla důraz na to, že Žďár není fundací zeměpanskou, ale soukromou, a to Minsterberků a pánů z Kunštátu. Jim skládá opat přísahu věrnosti, jimi je potvrzován, bez jejich souhlasu nesmějí opat a konvent zcizit klášterní majetek. Například opat Václav píše: „já bez povolení Jich Milostí (tj. fundátorů – O. Ch.) vod toho kláštera nic dědičně ani zástavou odcizovati ani žádnéjch dluhův na ten statek uvozovati nesmím, neb tudy i o ouřad ten, na kterejž jsem od Jich Milostí potvrzen, přijíti bych mohl.“²⁰⁷ Moravské stavy panovníka upozorňují, že „opat knížatům Jich Milostem a jiným pánům z Kunštátu povinnost“²⁰⁸ učinil ...“²⁰⁹ Sezima a Jindřich Zajímačové z Kunštátu zase svůj list Ferdinandovi Tyrolskému z 19. června 1561 uvozují větou: „I před Vaší arciknížecí Milostí toho poníženě tajna nečiníme, že Jich Milost knížata Minsterberská a my páni z Kunštátu toho kláštera žďárského praví fundátorové jsme...“²¹⁰

Konstatování stávajícího právního stavu pochopitelně muselo být doplněno vyvozením tohoto stavu z minulosti. „Protož za to Vaší arciknížecí Milosti poníženě se vši pokorou prosíme, že se k Jeho císařské Milosti, pánu našemu nejmilostivějšímu, milostivě přimluvíte ráčíte, aby nás a kláštera našeho chudého při našem starobylém pořádku, i také Vaše arciknížecí Milost, milostivě zústaviti a zanechati ráčili,“²¹¹ žádají žďárští cisterciáci. V jiném listu prosí moravští stavové krále Ferdinanda, aby ponechal „knížat Minsterberských Jich Milostí a všech pánů z Kunštátu při takovém jejich dávným téhož kláštera držení a užívání ...“²¹² Opat Václav odmítá panovníkovu žádost o půjčku, protože by to bylo „především proti klášterním svobodám a privilegiím, které byly vydány dřívějšími papeži, císaři a českými králi.“²¹³ Často je habsburský panovník poučován o tom, jak se ke klášteru chovali králové z předchozích dynastií: „klášter žďárský od předků knížat Minsterberských Jich Milostí a jiných pánů z Kunštátu založen jest a oni jako vždycky potvrzováním opatů a jinak jako praví fundátoři a štiftýři v spravování byli a opati jim povinnost činili ... a v tom se jim od ... Jich Milostí, předků Vaší Královské Milosti ..., žádná překážka nedála...“²¹⁴

Aby byly uznány přimluvy moravských stavů za žďárský klášter a jeho fundátory, bylo třeba neustále opakovat, že opat a konvent jsou moravskými landfrýdníky. Opat Václav

---

²⁰⁷ NA Praha, MR, č. 83, 5. března 1544.

²⁰⁸ Míneha je přísaha věrnosti fundátorům. Text této přísahy z roku 1588 otiskuje STEINBACH, *Sammlung II*, č. 137, s. 226 – 227.

²⁰⁹ NA Praha, MR, č. 877, 26. května 1546.

²¹⁰ Tamtéž, č. 293.

²¹¹ Tamtéž, 20. června 1561.

²¹² NA Praha, MR, č. 103, 21. září 1546.

²¹³ Tamtéž, č. 248, 8. února 1560, Ferdinand Tyrolský Ferdinandu I o názoru opata: „dass auch solliches fuernemblich wider des Stifts Freihaiten und Priuilegien, von vorigen Babsten, Khaisern und Khunigen zu Beheimb ausgangen...“

²¹⁴ Tamtéž, č. 877, 26. května 1546. Moravské stavy panovníkovi.

například roku 1559 připomíná: „klášter žďárský v markrabství Moravském jest a já i (se) svým konventem právy i jinými starobylými dobrými zvyklostmi tak, jako jeden spolulandfrýdník téhož markrabství Moravského, majíce při landfrýdu pečeť svú, vždycky jsme se řídili a spravovali a podnes řídíme a spravujeme a podle jiných všechno odbýváme...“²¹⁵ Jinde zase čteme: „kněz opat Václav podle tohoto markrabství všechny dávky, vypravování do pole a což se na obecních sněmech zřídí, zachovává jako jeden z obyvatelů a landfrýdníků.“²¹⁶ Takovými formulacemi měl být císař také ujištěn, že klášter všechny povinnosti, které jsou vyžadovány po právu, řádně plní.

Snad nejméně je odmítnutí postupu Koruny vůči klášteru stylizováno opatem Václavem na počátku roku 1557: „A Jeho arciknížecí Milosti věřím jakožto knížeti křesťanskému, že Jeho arciknížecí Milost na škodu toho chudého záduší žádostiv býti neráčí... Také páni fundátoři toho nedopustí.“²¹⁷ Toto vyjádření je ovšem výjimkou; později se již neopakovalo. Zde si musíme uvědomit, že se jednalo o reakci na příkaz českého místodržícího odvézt z klášterního kostela varhany, který byl rovněž záležitostí výjimečnou, později se již (ze strany Koruny) neopakující.

Když svoji pozornost obrátíme k argumentaci představitelů státní moci, zjistíme, že rozdíl mezi 40. léty a obdobím od přelomu 50. a 60. let je v této rovině značný. V listech opata a jeho ochránců se již ve 40. letech objevuje trojice argumentů, kterou jsme výše doložili několika citacemi z pramenů: 1. stará práva, 2. fundátorství Minsterberků a Kunštátů, 3. opat a konvent jsou moravskými landfrýdníky. Panovník však v téže době potřebu obšírněji zdůvodňovat svá rozhodnutí, týkající se žďárského kláštera, nepociťoval. Roku 1544 pouze nařizuje opatovi, který jeho komoře odmítl poskytnout půjčku, aby „podle předešlého jistého příkazu ... tej summy puojčil.“²¹⁸ V lednu 1546 opět prostý příkaz: „poroučíme prikazujíc, aby (jsi) bez meškání registra správní, kteréž na ... důchody máš, pořádně a bez umenšení vypsati dal a tím neprodlévajíc zřízeným radám komory naší v království Českém na hrad Pražský odeslal...“²¹⁹ V dubnu následoval důraznější příkaz v téže věci, doprovázený již stručným zdůvodněním či ospravedlněním požadavku: „poroučímeť přísně prikazujíc, aby(s) konečně od dneška ve třech nedělích jmenované registra důchodní a šacuňky bez umenšení ... odeslal pod uvarováním hněvu a nemilosti naší

---

²¹⁵ Tamtéž, č. 6281, 4. července 1559. List Ferdinandu Tyrolskému.

²¹⁶ Tamtéž, č. 103, 21. září 1546. Stavby markrabství Moravského Ferdinandu I.

²¹⁷ Tamtéž, č. 234, 12. ledna 1557.

²¹⁸ Tamtéž, č. 83, 17. února 1544.

²¹⁹ Tamtéž, č. 877, 23. ledna 1546.

*královské i jistého trestání... Neb tejto věci pro jiné předse bráti neráčíme, než pro rozmnožení služby Boží a zachování dobrého pořádku i dobré a užitečné téhož kláštera.*²²⁰

V letech 1559 a 1560 již bylo Ferdinandu I. i Ferdinandu Tyrolskému jasné, že rozkazy a vyhrožování ničeho nedosáhnou. Snažili se proto bitvu o Žďár vybojovat argumenty, které máme shrnuty v listu Ferdinanda Tyrolského panovníkovi z 8. února 1560. Český místodržící zde mimo jiné referuje o názoru apelačního soudu a české komory na žďárskou kauzu.

O dobrozdání apelačních radů ve věci půjčky od žďárského kláštera byl císař zpraven následovně: *„Ačkoliv je dotčený klášter Žďár podle týchž listů a pečeti (tj. listin předložených opatem Václavem – O. Ch.) od daní i jiných takových dávek osvobozen ..., přece nepochybují a tvrdí, že jiné takové kláštery ... se přesto vůči Vašemu císařskému Veličenstvu a téhož předkům zachovaly v nastalé nouzi, co se daní, dávek a jiného týče, ... se vší poslušnou poddaností. Také nemohli najít, že by Minsterberkům nebo Kunštátům jako zakladatelům či fundátorům téhož kláštera mělo být takovou půjčkou něco odebráno, zvláště proto, že jiná knížata a osoby (tj. fundátoři kláštera – O. Ch.), žijící za předků Vašeho císařského Veličenstva, císařů a českých králů..., v takových případech půjček či dávek nikdy nepředkládali jejich, zakladatelů nebo fundátorů, nebo nějaké takové papežské, císařské nebo královské svobody či privilegia. Dodali, že Vaše císařské Veličenstvo má nad často jmenovaným klášteřem Žďár stejné právo jako nad jinými kláštery v Čechách a k nim připojených zemích.*²²¹

Komorní radové zase podle místodržícího dokládali, *„že Minsterberkům a Kunštátům nenáleží vrchnost a jurisdikce nad ... klášteřem ... a že jim ... žádostí Jeho císařského Veličenstva (jakožto nejvyššího fundátora a kolátora všech klášterů v zemích Jeho císařského Veličenstva a také jakožto vrchního pána jich jako fundátorů) o půjčku na jejich právech, která by jako fundátoři na tom klášteře měli, totiž na počtách, pohřbení, ochraně nad duchovními a konečně na hoštění jejich osob, vůbec nic není odnímáno. ... Před mnoha*

---

²²⁰ Tamtéž, 15. dubna 1546.

²²¹ NA Praha, MR, č. 248: *„Obwoll angeregt Closter zum Saher von Steuern und andern dergleichen Aufschlag vermug derselben Brieff und Sigel exempt und befreit, so zweiflen sie doch nit und wer an dem, dass ... andere dergleichen Stiff und Closter ... sich doch dannocht gegen Eur Kai. Mt. und derselben Vorfordern in fuerfallenden Noten mit Steuern, Anlagen und andern, ... aller gehorsamben Underthenighkait verhalten. So khundten sie selbst auch nit befinden, dass denen von Münsterberg oder Khunstat als Stifter oder Fundatores desselben Closters ichtes durch solch Anlehen benumen werden solte, fuernemblich weill ... ander Fürsten und Personen, die undter Eur Khai. Mt. Vorfordern Khaisern und Khunig zu Behaimb gewont und gesessen ... in sollichen und dergleichen Fellen Anlehen oder Auflagen nie derselben irer, Stifter oder Fundatores, oder aber ainicher dergleichen babstlichen, khaiserlichen oder khuniglichen Freihaiten oder Priuilegien ... furtragen muegen. Mit fernern Anhang, dass Eur Khai. Mt. über ofternant Closter zum Saher eben das Recht als über andere Stiff und Closter in Behaimb und demselben zugethanen Landen hetten.“*

lety bylo v témže klášteře přibližně dvacet a více řeholníků, ale již dlouho ... tam nežije více osob než čtyři ... Opat a jeho předchůdci v těchto mnoha letech zřejmě shromáždili slušnou sumu peněz a značnou hotovost. ... půjčka by nebyla použita k uhrazení světských výdajů, nýbrž k vykoupení některých majetků a statků, které byly nedávno zastaveny několika kláštery...“²²²

Vidíme, že základní taktikou císařské strany na přelomu 50. a 60. let nebylo zpochybňování fundátorských práv Minsterberků a Kunštátů, ale jejich oklešťování, mj. za pomoci konceptu *Oberste Vogtei*. Ferdinand I. zajisté nepokládal za pochybení či omyl radů české komory, že v jejich dobrozdání (vypracovaném i na základě listin, předložených opatem Václavem) chyběly ve výčtu pravomocí fundátorů žďárského kláštera ty dvě nejvýznamnější: dávání souhlasu ke zcizení klášterního majetku a potvrzování zvoleného opata.

Z pozice nejvyššího fundátora vystupoval vůči žďárskému klášteru i Maxmilián II. V prosinci 1564 totiž vyčítal opatovi Štěpánovi, že je jediným představeným na Moravě, který nechápe, že vyžadováním „půjčky“ nejsou práva fundátorů ze strany Koruny nijak dotčena: „... všickni duchovní v markrabství Moravském, buďto že své vlastní fundátory a pány oprávcy mají aneb nemají, na milostivou žádost naší císařské Milosti se povolně najíti dali a k takové duoležité potřebě nám podle mocností svých pomoc učinili ..., ty sám jediný z toho se vyměřuješ, s nimi rovnosti zachovati se zbraňuješ a na dotčené fundátory ukazuješ.“²²³

Při četbě listů Rudolfa II. ze 70. let (o jeho „žďárské politice“ v letech 80. víme jen z protestních listů opata, resp. fundátorů, které se argumenty panovníka nezabývají) se můžeme pouze domnívat, že své nároky v případě žďárského kláštera zakládal na pozici nejvyššího ochranného pána. Zato v nich nacházíme dva jiné motivy. Prvním je apel na odpovědnost vůči křesťanstvu. Aby Rudolffy příkazy moravským klášterům (včetně Žďáru) ve věci finanční pomoci na obranu proti Turkům měly patřičnou odezvu, byly v nich

---

²²² Tamtéž: „*dass man inen denen von Münsterberg und Khunstat der hohen Obrigkeit und Iurisdiction obermelten Stifft ... nit gestendig und dass inen durch sollich Eur Kai. Mt. (als obristen Fundators und Collators aller Stifft und Closter in Eur Kai. Mt. Landern auch als Oberherrn irer als der Fundatores) begern des Anlehens halben an iren Gerechtigkhaiten, die sie als Fundatores an und bei demselben Stifft und nemblich die Eer, die Begrabnis, die Schutz über den Geistlichen und letzlich Underhaltung irer Personen in demselben Closter hetten, gar nichts benumen ... Vor langen Jahren bei zwaintzig und noch mer Ordenspersonen in demselben Closter, aber ain guete Zeit heere ... nit über uier Personen ... erhalten worden... Dadurch er Abbt und seine Vorforden dieselben langen Jar heere woll ain guete Summa Geldts und ansthenliche Parschafft samblen hetten mugen ... So wurde solliches Geldt oder Anlehen nit in Profanungen, sondern zu Widerlosung ettlich Stükh und Guetter, die unlangest von ettlichen ... Stifften und Clostern ... versetzt worden...“*

²²³ Tamtéž, č. 645; 22. prosince 1564.

případné důsledky neposkytnutí této pomoci vykresleny v barvách co nejtemnějších. Pokud by požadovaná částka nebyla složena, hrozil Rudolf v září 1576, „*tehdy jest se obávati, že lid válečný, kterému drahně měsícuov placeno není, z míst pomezních a hraničních na nenabytou škodu všeho křesťanstva se neodebral a neosazených Turkuom a jaké brány otevřené k záhubě naší konečné zanechati nemusil.*“²²⁴ Silněji to snad Rudolf již vyjádřit nemohl. Co je dvacet tisíc tolarů proti „*konečné záhubě*“ domu Rakouského?

Pokud by snad preláti z markrabství pochybovali o závažnosti situace na turecké hranici, měl Rudolf v záloze druhý argument – český vzor.²²⁵ Českým duchovním, kteří požadovanou částku do rukou zeměpanských úředníků již složili, byly připisovány ty nejlepší vlastnosti a úmysly, aby se případné odmítnutí moravských řeholníků vyhovět císaři jevilo jako důkaz jejich věrolomnosti a nízkého charakteru: „*...opatové, proboštové, převorové, abatyše a převoryše v království Českém, kteříž mnohem chudší než oni (tj. moravští duchovní – O. Ch.) jsou, ... z poddané lásky, kterou k Jeho Milosti jako upřímně věrní poddaní jmají, aby Jeho Milost časně tyranství tureckému odepříti a víru svatou křesťanskou retovati a zachovati s pomocí Pána Buoha všemohoucího moci ráčil, skůro nad možnost svou do padesáti tisíc tolaruov ... dáti sou se uvolili ... zdravě to v sobě uvažujíc, že v čas potřeby lépeji jest něco vrchnosti své učiniti, než, kdyby nepřítel přišel (čehož Pane Buoze ostríhej rač), všecko ztratiti.*“²²⁶ Podle této logiky by tedy představení moravských klášterů nezaplacením kýžených dvaceti tisíc tolarů zároveň přiznávali, že jsou hrabiví, panovníka nemilují a vůči tureckému nebezpečí jsou lhostejní.

Císařští úředníci si zřejmě nebyli zcela jisti tím, zda olomoucký biskup a podkomoří, kteří byli pověřeni vyjednáváním s moravskými konventy, plní svůj úkol s plným nasazením, protože pokládali za nutné i před jejich oči postavit český vzor: „*A nepochybujem, že Vaše Milost, pane biskupe, v tom Jeho Milost pana arcibiskupa pražského a vy, pane podkomoří, nejvyššího pana purkrabí pražského příkladu následovati ráčíte, kteříž sou v podobných jednáních při prelátích a duchovních v království Českém ... nemalú sumu objednali a tím, že pánu svému dobrého přejí a vlast svou milují, skutečně prokázali.*“²²⁷

Argumentaci Koruny ze 40. – 70. let lze shrnout do pěti bodů: 1. Fundátoři ve svých právech nejsou zkráceni, protože panovník vznáší své požadavky vůči žďárskému klášteru z pozice nikoliv fundátora, ale nejvyššího fundátora a kolátora všech klášterů. 2.

---

²²⁴ Tamtéž, č. 2209; 18. září 1576.

²²⁵ Srov. používání též argumentace při jednání s moravskými stavů: KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam. Od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského. I.* Brno 1900, s. 226 – 227.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ Tamtéž; 3. listopadu 1576.

Zeměpánovým žádostem o finanční pomoc mají v době nouze vyhovět i ty řádové domy, které jsou podle starých privilegií od povinnosti odvádět daně i jiné dávky osvobozeny. 3. Žďár je klášterem majetným, je tedy schopen požadované sumy poskytnout. 4. Peníze, získané od kláštera, budou použity ku prospěchu církve, resp. celého křesťanstva. 5. Jiné řeholní domy zeměpánovi vyhověly.

3. Kontext II: Dva aspekty klášterní problematiky v 16. století

Na počátku 90. let 16. století se charakter sporů o Žďár výrazně mění. Se snahou Koruny o připojení žďárského zboží ke královské komoře a následnými reakcemi fundátora, kterým se stává olomoucký biskup, se setkáváme i nadále, dominuje ovšem spor jiný, vnitrocírkevní, a to mezi biskupem a strukturami cisterciáckého řádu. Na jeho počátku stojí pokus biskupa Pavlovského o reformu žďárského konventu, neobyčejné dynamiky nabývá propojením s rebelií žďárských poddaných, jeho vyústěním je pak zrušení kláštera roku 1614. Také tento konflikt je třeba vnímat v souvislostech, a proto se nyní zaměříme na problematiku rušení řeholních domů v 16. století a na střety řádových struktur a diecézní moci v potridentském období.

3.1 Řádové struktury, diecézní moc a kláštery

Po většinu 16. století se *cistercia* v českých zemích nacházela v podstatě mimo dohled ze strany řádových struktur. Situace se začíná zvolna měnit – stejně jako v případě jiných řádů – teprve v 60. letech v souvislosti s tridentským koncilem.²²⁸ Roku 1565, tedy dva roky po skončení koncilu, pověřila cisterciácká generální kapitula opaty zbraslavského, sedleckého a grüssauského vizitací klášterů Čech, Uher, Polska a dalších středoevropských zemí.²²⁹ Řádových domů, které mohly být v reformním úsilí pro ostatní alespoň zčásti vzorem, tehdy v zemích České koruny nebylo mnoho. Šlo zejména o kláštery Zbraslav, Vyšší

---

²²⁸ Zástupci cisterciáckého řádu (generální opat Louis de Baissey, clairvauxský opat Jérôme de la Souchière a promotor Nicolas Boucherat) se účastnili pouze závěrečné fáze jednání koncilu v letech 1562-1563 – viz ZAKAR, P.: *Generaläbte der Zisterzienser auf dem Konzil von Trient. Zur Vorgeschichte der Fürstenfelder Äbterversammlung von 1595*. In: NEHLSSEN, H. – WOLLENBERG, K. (redd.): *Zisterzienser zwischen Zentralisierung und Regionalisierung. 400 Jahre Äbtertreffen. Fürstenfelder Reformstatuten von 1595 bis 1995*. Frankfurt am Main – Berlin – Paris – Wien – Bern – New York 1995, s. 89-90. Mylné je konstatování ve studii ZDICHYNEC, J.: *Ad vitiorum correctionem et caritatis conservationem? Proměny řeholní vizitace v raném novověku na příkladu cisterciáckého řádu*. In: *Historia Monastica I (= Colloquia mediaevalia Pragensia 3)* Praha 2005, s. 119, pozn. 69, že se opat z Cîteaux účastnil jednání koncilu již v dubnu 1545. Je pravda, že v dubnu 1545 byl cîteauxský opat Jean Loysier spolu s opatem z La Bussière přítomen v Tridentu, ovšem koncil byl zahájen až v prosinci. Oba opaté se setkali s papežským legátem, poté se chtěli odebrat do Říma a navštívit papeže. Cisterciáci se pravděpodobně neúčastnili ani druhé periódy koncilu v letech 1551-1552, ačkoliv se generální kapitula usnesla, že řád má na koncilu zastupovat opat z Vaucelles – viz ZAKAR, *Generaläbte*, s. 89.

²²⁹ ZDICHYNEC, *Ženské kláštery*, s. 344-345.

Brod a Plasy. Z osobností české cisterciácké reformy 60. let jmenujme alespoň plaského opata Wolfganga (1558 – 1565), který se roku 1564 stal také opatem zbraslavským a jehož pozdější historik plaského kláštera plným právem chválí jako „*virum ad magna gerenda idoneum*“.²³⁰

Od 70. let se české země stávají jedním z cílů četných vizitačních cest cisterciáckých generálních opatů či jejich zástupců. Prvním z nich byl Mikuláš I. Boucherat, který Čechy navštívil roku 1573 či 1574. Bohužel nevíme nic konkrétního o tom, jaká reformní opatření byla v návaznosti na tuto cestu provedena či alespoň zamýšlena. Lépe jsme informováni o reformních impulzech, vzešlých z vizitační cesty chatillonského opata Edmunda de la Croix do Polska, Čech a Slezska, kterou vykonal z pověření generálního opata v letech 1580 – 1581. Nejvýznamnějším důsledkem Edmundovy cesty bylo nepochybně jmenování zbraslavského opata Ondřeje II. Wiedemanna²³¹ generálním vikářem a vizitátorem pro české země roku 1580.²³² Právě toto jmenování totiž můžeme pokládat za počátek procesu vzniku samostatné české řádové provincie,²³³ který byl roku 1616 na pražské kapitule završen schválením provinciálních statut.

Ondřej II. Wiedemann byl podle všeho mužem na svém místě. V listině, kterou jej roku 1585 generální opat Edmund de la Croix pověřil, aby i nadále vykonával úřad generálního vikáře, se zdůrazňuje jeho *integritas* a *pietas*. Svůj respekt opat Edmund ještě podtrhl tvrzením, že v celé české provincii nemohl najít nikoho vhodnějšího.²³⁴ Snad ještě větší proslulosti jako reformátor, resp. koordinátor reformních snah dosáhl Antonín Flamingk, Wiedemannův nástupce v čele české řádové provincie. Právě tato mimořádná osobnost se v kauze Žďár stala hlavním protivníkem olomouckého biskupa, a proto si zaslouží, abychom se na ni zaměřili poněkud podrobněji.²³⁵

---

²³⁰ MACHILEK, F.: *Die Zisterzienser in Böhmen und Mähren in den konfessionellen Auseinandersetzungen des 15. bis 17. Jahrhunderts, mit besonderer Berücksichtigung der Zeit des Umbruchs um 1600*. In: NEHLSSEN – WOLLENBERG (redd.), *Zisterzienser*, s. 129.

²³¹ Ondřej II. Wiedemann pocházel z Jáchymova, slavné sliby složil v Sedlci. Roku 1567 se stal opatem plaským, později i zbraslavským (okolo 1572) a neuzelským (1585). Roku 1586 jako opat zbraslavský na přání Rudolfa II. odstoupil a o čtyři roky později rezignoval i na úřad generálního vikáře. Opatem neuzelským však zůstal až do své smrti roku 1591 – viz ZDICHYNEC, *Ženské kláštery*, s. 319-320.

²³² MACHILEK, *Zisterzienser*, s. 128-129.

²³³ V pramenech se rovněž objevují pojmy *vicariatus* či *congregatio*. Vznik kongregace není českým specifíkem. Známe je i z jiných zemí; jejich většina byla ustavena po tridentském koncilu. Roku 1580 byla např. zřízena kongregace polská, 1623 římská, 1624 hornoněmecká, 1626 irská, 1633 kalabrijsko-lukánská. Kongregace měla vlastní statuta a kapitolu, v jejím čele stál jeden z opatů dané provincie jako vizitátor, resp. generální vikář – viz ELM, K. – FEIGE, P.: *Reformen und Kongregationsbildungen der Zisterzienser in Spätmittelalter und früher Neuzeit*. In: ELM, K. – JOERISSEN, P. – ROTH, H. J. (redd.): *Die Zisterzienser. Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit*. Bonn 1980, s. 243-254.

²³⁴ Tamtéž, s. 129.

²³⁵ Následující výklad především podle práce FRUYTIER, *Antonius Flamingk*, s. 161-173.

Flamingk byl původem Vlám. Narodil se roku 1545 ve Flandrech; slavné sliby složil jako patnáctiletý v klášteře Ter Duinen. Na počátku roku 1579, poté, co bylo zmíněné opatství zničeno gézy, prchl s několika spolubratry do Clairvaux. Tam se ovšem dlouho nezdržel; v letech 1580-81 totiž doprovázel Edmunda de la Croix na jeho vizitační cestě, která – jak již víme – směřovala také do Čech a Slezska. Již to, že byl vybrán k tak významnému úkolu, vnímal Flamingk zajisté jako velkou poctu a ocenění svých kvalit (mniši, kteří Edmunda de la Croix doprovázeli, jsou ve statutech polské řádové provincie označeni jako „*maxime idonei*“²³⁶). Brzy se mu však mělo dostat uznání ještě většího: roku 1581 jej Edmund de la Croix jmenoval opatem sedleckým. To byl začátek Flamingkovy strmé kariéry v českých zemích. Již o pět let později se stal představeným kláštera zbraslavského,²³⁷ roku 1590 byl generálním opatem jmenován vikářem a generálním komisařem pro Čechy, Moravu, Slezsko a Lužice (jistě pravomoci vůči ostatním cisterciím české provincie však měl jako konviziátor a koadjutor generálního vikáře Wiedemanna již od počátku svého pobytu v Čechách); v tomto úřadu byl dvakrát (1595 a 1608) potvrzen. Těšit se mohl nejen z náklonnosti řádových autorit, ale i Svaté stolice a císaře. Rudolf II. jej jmenoval svým *Consiliarium*, papež Klement VIII. zase apoštolským notářem a „*Aulae nostrae Lateranensis et Palatii Apostolici comitem nostrum*“.

Z důležitějších reformních počínů Antonína Flamingka jmenujme alespoň obnovení řeholní disciplíny v hornolužickém klášteře Marienstern,²³⁸ přijetí administrátora zlatokorunského kláštera do cisterciáckého řádu²³⁹ a obhájení teritoriálního vizitačního principu v případě Vyššího Brodu.²⁴⁰ Jeho „akční radius“ však nezahrnoval pouze české země. Na známé reformní kapitule v bavorském klášteře Fürstenfeld vyzval generální opat Edmund de la Croix shromážděné, aby zbraslavskému opatovi uhradili náklady na vizitační cesty a jiné řádové povinnosti. Flamingk tedy musel vizitovat i *cistercia* hornoněmecká. V první polovině 90. let navíc zamýšlel vizitovat i kláštery v Rakousích. K této vizitaci

---

²³⁶ SCHNEIDER, H. B.: *Die Fürstenfelder Reformstatuten 1595*. In: AC 39, s. 77, pozn. 55.

²³⁷ Na úřad opata sedleckého předtím rezignoval.

²³⁸ FRUYTIER, *Antonius Flamingk*, s. 169-170, konstatuje, že se Flamingkovi zdařila také reforma druhého kláštera cisterciáček v Horní Lužici – Marienthalu. Toto tvrzení však vyvrací ZDICHYNEC, *Ženské kláštery*, s. 352.

²³⁹ Tímto administrátorem byl od konce 70. let světský kněz Melichar Hölderle. Flamingk od něj (stejně jako od dvou kaplanů, které měl Hölderle k ruce) přijal řeholní sliby a následně jej instaloval jako opata. Pozornost si zaslouží načasování celé akce: došlo k ní v únoru 1592, tedy v době, kdy se *defensor* kláštera Vilém z Rožmberka těžce roznemohl a zdržoval se v Praze – viz KADLEC, *Dějiny*, s. 154.

²⁴⁰ Šlo o odmítnutí požadavku představeného rakouského kláštera Wilhering, aby byla respektována práva, jimiž disponuje jako otec-opat Vyššího Brodu – viz FRUYTIER, *Antonius Flamingk*, s. 167.

nakonec pro odpor zwetlského opata nedošlo,²⁴¹ zdá se však, že se Flamingk v srpnu 1595 účastnil jako přisedící procesu s Johannem Ruoffem, opatem rakouského kláštera Heiligenkreuz.²⁴² Za vrchol Flamingkova života lze pokládat jeho pověření vizitací klášterů v Německu a sousedních zemích ze 4. srpna 1608. Z tohoto jmenování se však dlouho těšit nemohl, neboť zemřel již v prosinci 1609.

Vyvrcholením reformního úsilí cisterciáckého řádu v předbělohorských českých zemích byla pražská provinciální kapitula z roku 1616. Za předsednictví generálního opata Nicolase II. Boucherata na ní byla schválena statuta česko-moravsko-slezsko-lužické řádové provincie. Jejich vzorem byla fürstenfeldská statuta z roku 1595, resp. jejich pozdější varianty z let 1601 a 1604.²⁴³ Členům řádu se v nich nařizuje návrat k monastickému životu v chudobě a přísné odloučenosti. Za styk se ženami, resp. vpuštění žen do kláštera hrozí mnichům přísné tresty, a to až exkomunikace. Požadována je také každoroční generální zpověď řeholníků a dodržování *vitae communis* a *silentia*. Velká pozornost je věnována otázce řeholního dorostu a vzdělávání. Mají být zřízeny dva centrální noviciáty: jeden ve Vyšším Brodě pro konventy české, moravské a lužické, druhý v Heinrichau pro kláštery slezské. V Praze vznikne řádový seminář, ve kterém bude každý opat či abatyšé vydržovat určitý počet mladých spolubratřích. Provinciální kapitula se má scházet každé čtyři roky. Urovnávání sporů až do příští kapituly je úkolem generálního vikáře (tj. zbraslavského opata Jiřího Vrata) a tribunálu, složeného z opatů heinrichauského, velehradského a vyšebrodského.²⁴⁴

---

²⁴¹ Zwetlský opat Ulrich Hackel tehdy argumetoval, že pověření k vizitaci rakouských konventů, které Flamingk obdržel od Edmunda de la Croix roku 1590, odporuje tradici: opat z Cîteaux prý ještě nikdy nejmenoval svým komisařem pro Rakousy cizozemce. Flamingk na Hackelův útok reagoval tím, že si zajistil vydání dvou papežských brevií. Podle prvního měl rakouský místodržící arcivévoda Matyáš zajistit, aby se žádný cisterciácký klášter nevzpíral vizitaci, kterou zbraslavský opat provede jakožto komisař opata z Cîteaux. Druhé breve dávalo Flamingkovi právo vizitovat rakouské kláštery z moci Svaté stolice. Roku 1595 byl ovšem Ulrich Hackel jmenován rakouským generálním vikářem, čímž se další vedení sporu stalo bezpředmětným.

²⁴² SCHNEIDER, *Fürstenfelder Reformstatuten*, s. 77-78.

²⁴³ Před rokem 1616 byla v české řádové provincii vedle fürstenfeldských statut známa také statuta polské provincie z roku 1580: Klášter Zwettl obdržel v 80. letech 16. století polská statuta od vyšebrodského převora Jana Harzera – viz tamtéž, s. 67. K fürstenfeldským reformním statutům viz zejm. SCHNEIDER, *Fürstenfelder Reformstatuten* (edice statut na s. 97-178) a příslušné příspěvky ve sborníku NEHLSSEN, H. – WOLLENBERG, K. (redd.): *Zisterzienser zwischen Zentralisierung und Regionalisierung (400 Jahre Äbtertreffen. Fürstenfelder Reformstatuten von 1595 bis 1995)*. Frankfurt am Main – Berlin – Paris – Wien – Bern – New York 1995; pozdější variantu fürstenfeldských statut z roku 1601, resp. 1604 edituje CANIVEZ, J.-M.: *Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786*, sv. VII. Louvain 1939, s. 193-250.

²⁴⁴ MACHILEK, F.: *Konfessionalisierung und Klosterreform. Das Beispiel der Zisterzienser in den böhmischen Ländern in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*. In: BÄHLCKE, J. – STROHMEYER, A.: *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart 1999; PANHÖLZL, P. (ed.): *Statuta Capitulum Provincialium Ord. Cist. Vicariatus Bohemiae-Moraviae-Lusatiae*. In: CC 22, 1910, s. 97-108.

Rovněž diecézní moc usilovala od 60. let 16. století o reformu klášterů. Mohla se přitom opřít o dekry tridentského koncilu, které jí umožňovaly podřídit svému dohledu i kláštery exemptní. Není bez zajímavosti, jak byl tento problém právně řešen: Exempece nebyla zrušena, ale „obejita“ tím, že biskupové měli vůči takto privilegovaným klášterům vystupovat jako *delegati Apostolicae Sedis*.²⁴⁵ Některá ustanovení Tridentina ovšem bylo možné interpretovat tak, že se papežské zplnomocnění netýká všech konventů, ale pouze klášterů ženských²⁴⁶ a těch, jejichž vizitaci a reformu nejsou schopny zajistit řádové struktury.²⁴⁷

Upevnění pozice diecézní moci vůči řeholníkům se projevilo hned v několika oblastech. Jednalo se především o oživení a posílení biskupských vizitací. Výmluvné je srovnání protestů dvou olomouckých biskupů proti zasahování zeměpána do záležitostí kláštera Pustiměř. Zatímco Jan XIII. Dubravius roku 1546 poukazoval pouze na svá zakladatelská práva (ta prý před několika lety uznal sám panovník, když odkázal abatyši s jejími stížnostmi „*ad Episcopum Olomucensem tanquam ad dominum et fundatorem suum*“²⁴⁸), pak Vilém Prusinovský pokládal o 26 let později za nutné zdůraznit také skutečnost, že „*pod správu a k visitování biskupom olomouckým*“ náležejí „*i jiní klášteri, kteříž Canonicorum Regularium jsú*.“²⁴⁹

Zajištění papežského zmocnění k vizitaci klášterů bylo obvykle jednou z prvních starostí nově instalovaného potridentského biskupa. Antonínu Brusovi z Mohelnice (1561-1580), prvnímu pražskému arcibiskupovi po dlouhém období sedisvakance, bylo právo vizitovat všechny kláštery v Čechách uděleno Piem IV. již s jeho konfirmací.²⁵⁰ Zvláštní breve v téže věci si Brus o pár let později (zřejmě roku 1567) vyžádal také od Pia V.²⁵¹ Podobně Karel z Lamberka (v čele pražské arcidiecéze 1607-1612) začal s kardinály jednat o papežském zmocnění – jak píše Zikmund Winter – „*sotva dosedl na stolec arcibiskupský*.“²⁵² František z Ditrichštejna (1599-1636) oproti tomu požádal o plnou moc k vizitaci klášterů své olomoucké diecéze až roku 1611, zřejmě v reakci na spor s premonstrátským řádem. Protože bylo znění příslušného breve příliš obecné, muselo být Ditrichštejnovi o dva roky

---

²⁴⁵ KÖHLER, J.: *Das Ringen um die tridentinische Erneuerung im Bistum Breslau. Vom Abschluß des Konzils bis zur Schlacht am Weissen Berg 1564-1620*. Köln – Wien 1973, s. 13.

²⁴⁶ ZDICHYNEC, *Ad vitiorum correctionem*, s. 118.

²⁴⁷ KÖHLER, J.: *Franz Kardinal von Dietrichstein, Bischof von Olmütz (1599-1636), und die Prämonstratenser in Mähren. Aspekte der tridentinischen Kirchenreformen*. In: *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien* 5, 1978, s. 264-265.

²⁴⁸ NA Praha, MR, č. 101.

²⁴⁹ Tamtéž, č. 1606.

²⁵⁰ ZDICHYNEC, *Klášter Osek*, s. 86.

²⁵¹ BOROVIČ, K.: *Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup pražský*. Praha 1873, s. 150.

²⁵² WINTER, *Život církevní II*, s. 821.

později uděleno nové zmocnění. V něm již byly řády uvedeny jmenovitě, takže bylo zřejmé, že se týká i všech řádů exemptních.²⁵³

Dalším výrazem nového sebevědomí biskupské moci byl požadavek, aby se řeholní klérus, pokud by byl biskupem povolán, účastnil diecézních synod.²⁵⁴ Zajímavým momentem jsou také přísahy poslušnosti opatů svým ordinářům. Dochovala se např. přísaha oseckého opata Balthasara již zmiňovanému pražskému arcibiskupovi Brusovi.²⁵⁵

To, že si na reformu klášterů činili nárok jak řádoví představení, tak diecézní moc, logicky vedlo k řadě konfliktů. Zmiňme se alespoň o některých z nich. Na počátku 17. století dochází k rozepři mezi cisterciáckým řádem a pražským arcibiskupem Zbyňkem Berkou z Dubé. Cenné, i když značně neúplné informace o ní nám přináší korespondence nuncia Spinelliho. 4. prosince 1600 psal Spinelli kardinálu San Giorgio,²⁵⁶ že obdržel jeho list s příloženým memoriálem, který papeži předložil prokurátor cisterciáckého řádu. Poté prý mluvil s cisterciáckým vizitátorem o „*nespravedlnostech, které, jak tvrdí, jeho řeholi způsobuje arcibiskup*“²⁵⁷ – to bylo zřejmě i obsahem onoho memoriálu. Nuncius ujišťuje, že si o celé kauze opatů podrobné informace, aby na jejich základě papež arcibiskupovi přikázal, co bude pokládat za vhodné. Zdá se, že měl pro stížnosti cisterciáků pochopení; se znepokojením totiž konstatuje, že si arcibiskup nárokuje nejen právo vizitovat všechny kláštery bez rozdílu, ale i univerzální dohled nad nimi, na což se nevztahují ani jeho, nunciovy fakulty. Domnívá se ovšem, že jeho případný spor s arcibiskupem by byl „*bez užitku pro věc a ostatně ke škodě těch věcí*“²⁵⁸ Proto pokládá za nutné zachovat si arcibiskupa v dané chvíli jako přítele a „*dělat pro tento účel občas i něco, co bych neudělal, jestliže bych si nevnutil vůli sloužit obecnému zájmu*...“²⁵⁹

O několik měsíců později si papeži na arcibiskupa Zbyňka Berku z Dubé stěžoval sám cisterciácký generál; o jeho hlavním argumentu se dozvídáme opět z nunciovy depeše²⁶⁰: „... *tentýž řád není obsažen ve fakultě pražského arcibiskupa vizitovat kláštery jeho diecéze*

---

²⁵³ KÖHLER, *Franz Kardinal von Dietrichstein*, s. 263-264. V této souvislosti je třeba zmínit, že Klement VIII. vydal roku 1599 breve, kterým byl Dietrichštejn pověřen apoštolskou vizitací klášterů, kostelů a dalších církevních institucí ve Vratislavi (vratislavské biskupství tehdy bylo vakantní) – viz KÖHLER, *Ringens*, s. 132-133.

²⁵⁴ Viz např. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy III*. Brno 1905, příloha č. 62, s. 679-680. Vratislavští biskupové se spokojili s účastí těch řeholníků, kteří byli činní v pastorační službě – viz GRÜGER, *Heinrichau*, s. 174.

²⁵⁵ ZDICHYNEC, *Kláster Osek*, s. 106-107. Tuto přísahu složil i opat zlatokoronský či sedlecký.

²⁵⁶ NA Praha, Opisy Řím, kart. 75; ASV, Borgh. III. 87. e, f. 203.

²⁵⁷ „... *aggravii che pretende farsi alla sua religione dall arcivescovo ...*“

²⁵⁸ „... *senza profitto del negotio et con pregiudizio del resto delle cose ...*“

²⁵⁹ „... *di fare anche tal hora per questo effetto qualcosa ch' io non farei se non mi costringisse il voler servire alla causa publica ...*“

²⁶⁰ NA Praha, Opisy Řím, kart. 77, složka IX-1; ASV, Borgh. I. 651 a, f. 127; 16. července 1601.

...²⁶¹ Výsledek pře bohužel neznáme. Není vyloučeno, že právě Berkovy nároky byly jedním z podnětů, jež roku 1605 přiměly cisterciáckou generální kapitolu k přijetí ustanovení, kterým byl potvrzen dosavadní postoj řádu vůči diecézní moci: biskupové mají být přijímáni v kláštorech s náležitou úctou, ovšem zakazuje se jim vizitace i justiční zásahy do klášterních poměrů.²⁶²

Rovněž snaha olomouckých biskupů prosadit svoji autoritu vůči klášterům narážela na odpor – samozřejmě nejen u cisterciáků. Např. roku 1584 psal biskup Stanislav Pavlovský svému důvěrníku Stanislavu Rogojskému z Rohožníka, aby se zasadil o vydání císařských mandátů, ve kterých by se všem moravským konventům přikazovalo, „*aby in spiritualibus, jak jsou povinni, a sv. concilium Tridentské ho jmíti chce, nám poddání byli ...*“ Důvodem biskupova požadavku bylo to, že se „*opati, proboštové, řeholní a jiní klášterníci*“ nechtěli nechat vizitovat jeho komisaři, a navíc odmítali účast na plánované diecézní synodě. Koruna měla být ujistěna, že by její práva vůči klášterům nebyla zmíněnými mandáty nijak ohrožena: „*... co se rerum temporalium dotejče, nicméně v komoře Jeho Milosti zuostávají a k správě páně podkomořího náležeti, jako kdy prvé, my se v to nevkládajíc, budú a zuostanú.*“²⁶³

Zřejmě nejznámějším střetem diecézní moci a řádových struktur v předbělohorském období je pře o vizitaci a reformu premonstrátských klášterů v olomoucké diecézi mezi kardinálem Ditrichštejnem a řádovým vizitátorem, strahovským opatem Kašparem Questenbergem, z let 1613-1614.²⁶⁴

Nejstarším dokumentem, ze kterého se dozvídáme o kardinálově úmyslu provést vizitaci premonstrátských klášterů, je Questenbergův list Ditrichštejnovi z 20. července 1613. Opat v něm olomouckému biskupovi vysvětluje, že podle dekretů tridentského koncilu může *ordinarius loci* vizitovat kláštery pouze v případě selhání řádových struktur. Protože však moravští premonstráti žijí podle řádových předpisů, není podle jeho názoru k biskupské vizitaci důvod. Kardinál by se měl raději zaměřit na dohled nad světským klérem, jehož stav není právě utěšený, a respektovat skutečnost, že on, Questenberg je jediným legitimním vizitátorem premonstrátských konventů v olomoucké diecézi.

Mnohem ostřejšími slovy odmítl strahovský opat Ditrichštejnovy nároky v dopise kardinálu-protektoru premonstrátského řádu Fabriziou Varallovi, datovaném 22. července 1613. Olomoucký biskup prý ohrožuje vše, co vybudoval Questenbergův předchůdce Jan

---

²⁶¹ „... si dichiarì di non esser compreso il medesimo ordine nella facoltà conceduta all' arciv(escovo) di Praga di visitare i monasterii della sua diocesi ...“

²⁶² ZDICHYNEC, *Ženské kláštery*, s. 448, pozn. 1700.

²⁶³ KAMENÍČEK, *Zemské sněmy III*. Brno 1905, příloha č. 62, s. 679-680.

²⁶⁴ Následující výklad podle KÖHLER, *Franz Kardinal von Dietrichstein*, s. 264-268.

Lohelius. Zamýšlenou biskupskou vizitaci nelze označit jinak než jako opovážlivost. Pokud má kardinál nějaké námitky proti tomu, jak Questenberg plní svou úlohu *superiora*, má jej u příslušných míst obžalovat; opat je připraven se v procesu obhájit. V závěru listu vizitátor lituje, že reformnímu dílu brání ti, kteří by je měli podporovat, a žádá kardinála-protektora o zásah kurie.

O hrozící biskupské vizitaci byl informován nejen Questenberg, ale i moravští premonstrátské představení. Jeden z nich, zábrdovický opat Benedikt Waltenberger, se na přelomu srpna a září 1613 na Questenberga obrátil s žádostí o instrukci, jak by měl reagovat na případný Ditrichštejnův pokus o provedení vizitace. Vizitátorova odpověď je charakteristická: Kardinál má být přijat, ovšem pouze jako host. Když začne mluvit o vizitaci, je třeba ji s odkazem na privilegium exempce odmítnout. Pokud předloží papežskou zmocňovací listinu, má se opat přesvědčit, zda je vystavena pouze na kardinála a zda je v ní premonstrátský řád výslovně uveden. Pouze v případě, že by tyto podmínky byly splněny, má být Ditrichštejn k vizitaci připuštěn, musí jí ovšem předcházet předání Questenbergova písemného protestu.

V době, kdy uvedený dopis putoval do Zábrdovic, byla situace premonstrátů již značně kritická. 5. září 1613 kardinál Questenbergovi sdělil, že vizitaci v každém případě provede. Velmi nepříznivou okolností bylo, že se za Ditrichštejna postavil císař Matyáš. Questenberg se ovšem nevzdával a napjal všechny síly, aby vizitaci zabránil. 25. září se písemně obrátil na pražského nuncia Placida de Marra, o několik dnů později na kancléře Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a jeho sekretáře Pavla Michnu. Questenberga aktivně podporoval pražský arcibiskup Lohelius. Stejně jako premonstrátský vizitátor napsal Lobkovicovi, Michnovi a de Marrovi; o pomoc navíc požádal císařského radu Jana Barvitia a tridentského biskupa Carla Madruzzo, který se v té době jako apoštolský legát zdržoval na říšském sněmu v Řezně.

Obsah těchto listů je v podstatě stejný. Jejich základem je teze o někdejší úpadku a současném rozkvětu premonstrátského řádu. Questenberg a Lohelius se obávají, že by Ditrichštejnovy zásahy mohly zkomplikovat vztahy mezi jednotlivými konventy a řádovým vizitátorem. Zmiňují kardinálem plánované zdanění klášterů ve prospěch jezuitského semináře a poukazují na to, že taková břemena ohrožují nejen řeholníky, ale i samotnou víru. („*Satan ví, že náboženství nemůže být zničeno, jestliže předtím nebudou potlačeny kláštery.*“²⁶⁵) Dodávají, že se v moravských konventech nacházejí mniši, kteří řádovými

---

²⁶⁵ „*Scit Sathan extingui Religionem non posse nisi prius suppressis Monasteriis.*“

představenými požadovanou disciplínu nechtějí dodržovat. Dochází prý k tomu, že se tito „*perdissimi homines*“ odvolávají ke kardinálovi.

Nevíme, zda byli Questenberg a Lohelius se svými stížnostmi na kardinála úspěšní. Joachim Köhler, autor studie *Franz Kardinal von Dietrichstein, Bischof von Olmütz (1599-1636), und die Prämonstratenser in Mähren*, se domnívá, že premonstrátská argumentace nemohla být příliš přesvědčivá: strahovský opat prohlašoval, že jeho řád na Moravě je reformovaný, a zároveň upozorňoval na existenci problematických, nereformovaných řeholníků, kteří se utíkají ke kardinálovi.²⁶⁶ Zajisté se jedná o správný postřeh; je nicméně zřejmé, že rozhodující nebyla síla argumentů, ale mocenská konstelace. Vzhledem k tomu, že kardinálův úmysl měl podporu panovníka, je pravděpodobné, že biskupská vizitace moravských premonstrátských konventů nakonec byla realizována.

3.2 Rušení klášterů v 16. století

Kláštéry starých řádů procházely v 16. století hlubokou krizí. Její hlavní příčinou bylo rozšíření protestantství, jehož ideoví tvůrci pokládali mnišství za výtvar čistě lidský, nemající oporu v Písmu a odporující *evangelické svobodě*. Kláštéry v důsledku reformace ztrácely své přirozené zázemí, trpěly nedostatkem zájemců o vstup do noviciátu i vhodných kandidátů na místa představených; docházelo k rozkladu řeholních komunit, jejichž zbytky výrazně slevily z řeholní disciplíny.²⁶⁷ Nemáme k dispozici „statistiku“ osazenstva řádových domů v českých zemích. Pokud by ale vznikla, byly by zřejmě její výsledky podobné jako v případě zemí dolnorakouských, kde bylo na počátku 60. let 16. století ve 122 klášterech napočítáno celkem 463 mnichů, 160 řádových sester, 199 konkubín, 55 manželek a 443 dětí.²⁶⁸ V případě mnoha klášterů lze mluvit i o krizi hospodářské,²⁶⁹ k níž

---

²⁶⁶ KÖHLER, *Franz Kardinal von Dietrichstein*, s. 268.

²⁶⁷ Viz FRANK, K. S.: *Dějiny křesťanského mnišství*. Praha 2003, s. 110-124; k situaci v českých zemích: WINTER, *Život církevní*, s. 688-824; VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 20; FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských klášterů*, s. 15.

²⁶⁸ EVANS, R. J. W.: *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*. Praha 2003, s. 19.

²⁶⁹ Představa o hospodářské katastrofě na všech či téměř všech klášterních zbožích by však byla chybná. Zpráv o neřádném hospodaření řeholníků sice máme více než dost, je však třeba vzít v úvahu, že v řadě případů měli jejich původci o klášterní majetek eminentní zájem. Je pak pochopitelné, že vše líčili v co nejtemnějším barvách, aby vznikl dojem, že to jsou právě řeholníci, kteří svou nedbalostí „kazí“ původní zbožné nadání. Jako příklad lze uvést kauzu oseckého kláštera. Údaje o jeho katastrofální zadluženosti byly jedním z argumentů pro jeho připojení k menze pražského arcibiskupství v letech 1580 - 81. Pochybnosti o hloubce ekonomické krize kláštera se objevují již ve starší literatuře, mj. je poukazováno na solventnost oseckých opatů při splácení vysokých královských pohledávek – viz ZDICHYNEC, J.: „*Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*“ *Předání oseckého kláštera pražskému arcibiskupství*. In: FHB 22, 2006, s. 32.

značnou měrou přispívaly rostoucí fiskální požadavky Koruny. Není překvapivé, že za této situace řada řeholních domů zaniká.

Zánik řeholní komunity v mnoha případech zapříčinila, resp. urychlila konverze jejích členů k nové víře. Přímo masivní byla v případě františkánského řádu: Zatímco roku 1517 čítala česká provincie františkánů 27 klášterů, tvořilo ji roku 1570 pouhých 17 řeholníků.²⁷⁰ K Lutherovu učení se přiklonila i část německých rytířů, což řád přinutilo, aby se vzdal části far, které již nebyl schopen obsadit.²⁷¹ Známy je rovněž případ kláštera dolnokounického, kde již ve 20. letech k luterství přestoupil probošt (a titulární biskup nikopolský) Martin Göschl, který se po Lutherově vzoru oženil s jednou z tamějších jeptišek. Roku 1537, když Ferdinand I. prodával kounické panství místokancléři království Českého Jiřímu Žabkovi z Limberka, byl klášter již prázdný; panovník si totiž v příslušné listině vyměňuje právo zpětné koupě, pokud bude chtít on či jeho nástupci klášter obnovit a osadit jej mnichy z jiných českých premonstrátských klášterů.²⁷²

Pravděpodobnost zániku kláštera se výrazně zvyšovala v případě, že se místní vrchností stal luterán. Například klášter minoritů v Krnově byl zrušen poté, co bylo Krnovsko prodáno braniborskému markraběti Jiřímu Zbožnému Hohenzollernovi z Ansbachu. Markrabě, osobní přítel Martina Luthera, roku 1523 řeholníky vyhnal a klášterní statky sekularizoval. Konventní budovy byly využity „praktičtěji“. V přízemí nově přepatrovaného klášterního chrámu byla zřízena zbrojnice, vyšší podlaží sloužila jako sýpka, z kaple sv. Marie Magdaleny se stal šenk. Ve vlastním klášteře zřídil markrabě mincovnu, pivovar, zemskou sněmovnu a špitál.²⁷³ Podobně těšínský kníže Václav Adam nedovolil orlovskému opatovi Janu V. Burczinskému, aby se ujal úřadu, a majetek konventu roku 1560 zkonfiskoval. Klášterní budovy čekal ještě horší osud než v případě Krnova: byly rozebrány na stavební materiál. Podle tradice, zaznamenané na konci 17. století, byli mniši z Orlové vyhnáni poněkud specifickým způsobem. Těšínský dvorní maršálek Lesel, pověřený tímto úkolem, se prý obával, že by řeholníci mohli klášter přilísný odpor, a proto je nechal opít.²⁷⁴ Po příchodu luteránských zástavních pánů Černoorských z Boskovic (1528) zaniká rovněž konvent třebíčských benediktinů.²⁷⁵

Za likvidaci kláštera ovšem nebyli vždy odpovědní protestanté. Konvent v Nepomuku např. zanikl nedlouho poté, co se klášterní majetek dostal do dědičného

---

²⁷⁰ Tamtéž, s. 563.

²⁷¹ Tamtéž, s. 15.

²⁷² RADIMSKÝ, J.: *Zánik kláštera Rosa coeli v Dolních Kounicích*. In: ČSPS 51-53, 1943-1945, s. 268-274.

²⁷³ FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských klášterů*, s. 376.

²⁷⁴ ADAMUS, A.: *K dějinám benediktinského opatství v Orlové*. Opava 1923, s. 10-11.

²⁷⁵ FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských klášterů*, s. 686.

vlastnictví katolických Šternberků (1558).²⁷⁶ Zajímavým detailem je, že roku 1583 nechal Rudolf II. odvézt z mateřského opatství v Ebrachu klášterní archiv, který je od té doby nezvěstný. Je velmi pravděpodobné, že tím mělo být zabráněno případným restitučním nárokům cisterciáckého řádu.²⁷⁷ Podobný osud stihl cisterciáky v Hradišti nad Jizerou, jejichž panství koupil roku 1556 Jiří z Labouně.²⁷⁸

Častým případem je předání klášterního zboží jiné, „perspektivnější“, tj. potřebám katolické reformy více vyhovující církevní instituci – většinou šlo o biskupství či jezuitský řád. V dokumentech, kterými reprezentanti protireformní církve tyto transakce zdůvodňují, resp. požadují, se téměř vždy mluví o úpadku řeholní disciplíny a zanedbaném klášterním hospodářství. V říjnu 1579 například pražský arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice českým komorním radům k zamýšlenému připojení oseckého a světeckého kláštera k menzálním statkům arcibiskupství píše: „... v tomto království je důležitější jeden arcibiskup než dva opati, kteří nedodržují žádnou disciplínu a zle nakládají s příjmy a spolu se svými nezvedenými konventními bratry nechtějí strpět žádnou reformaci.“²⁷⁹ Je třeba si ovšem uvědomit, že při rozhodování o tom, zda ten či onen řeholní dům bude zrušen, hrála podstatnou, ba rozhodující roli i jiná, „neideologická“ kritéria. Mohlo jít např. o výši klášterních důchodů, polohu konventu a jeho statků či o to, kdo byl fundátorem daného kláštera.

Snahou o materiální zajištění jezuitského řádu bylo v českých zemích různým způsobem postiženo celkem devět klášterů. Když roku 1555 jezuité přišli do Prahy, byly jim nabídnuty budovy několika zaniklých či skomírajících konventů. Petr Caninsius pro pražskou kolej vybral klášter u sv. Klimenta; dosavadní konvent dominikánů se musel přestěhovat ke klariskám, do kláštera Na Františku.²⁸⁰ Finančně byla tato první česká jezuitská kolej zabezpečena z důchodů dalšího „starého“ kláštera, celestinského Ojvína.²⁸¹ Roku 1587 pak Jiří Popel z Lobkovic věnoval klementinské koleji opuštěný františkánský klášter v Krupce.²⁸²

---

²⁷⁶ Podle VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 298, pochází poslední zmínka o nepomuckých cisterciácích z 60. let 16. století. WINTER, *Život církevní II*, s. 703, klade zánik konventu do roku 1571.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 21; CHARVÁTOVÁ, K.: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420 I*. Praha 1998, s. 214.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 296.

²⁷⁹ ZDICHYNEC, J.: *Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*, s. 53.

²⁸⁰ VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 21; KROESS, A.: *Geschichte der Böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu I. Geschichte der ersten Kollegien in Böhmen, Mähren und Glatz von ihrer Gründung bis zu ihrer Auflösung durch die böhmischen Stände 1556-1619*. Wien 1910, s. 1-13.

²⁸¹ ZDICHYNEC, J.: *Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*, s. 38.

²⁸² VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 318.

O dvanáct let později byla založena kolej olomoucká. Jejím sídlem se na základě dohody mezi provinciálem Valentinem Christianem de Cingulo, kvardiánem Filipem a biskupem Vilémem Prusinovským stal minoritský klášter sv. Františka. Kvardián, jediný člen konventu, našel útočiště v opuštěném klášteře augustiniánek u sv. Jakuba. Z hlediska minoritů nešlo o smlouvu nevýhodnou: jejich olomouckému domu byla zaručena majetkoprávní kontinuita, navíc získali biskupskou dotaci.²⁸³ Nepřekvapí, že se na hmotném zajištění olomoucké koleje významnou měrou podílely statky jednoho ze zrušených moravských konventů: roku 1590 biskup Stanislav Pavlovský přikázal, aby se z důchodů bývalého kláštera Pustiměř, nedávno připojeného k menze olomouckého biskupství, vyplácelo jezuitům ročně 500 zlatých moravského čísla. Kardinál Ditrichštejn tuto subvenci roku 1614 zvýšil na 1000 zlatých.²⁸⁴ V Olomouci byl zřízen rovněž jezuitský šlechtický seminář. K ubytování jeho alumnů sloužil v 70. – 90. letech 16. století opuštěný františkánský klášter sv. Bernardina.²⁸⁵

Do Brna jezuité přicházejí na počátku 70. let 16. století. Za nejvhodnější objekt k založení jejich koleje pokládal olomoucký biskup klášter dominikánek u Panny Marie, tzv. herburský klášter. Tamní řeholní komunita měla být sloučena s konventem kláštera sv. Anny na Starém Brně. Roku 1572 o tom biskup psal papeži Řehoři XIII. Zdůvodnění jeho návrhu je příznačné: Chce pomoci katolickému náboženství v Brně; příjmy obou klášterů mohou stačit k vyživování více osob, než kolik jich v současné době působí. Pokud by jeptišky žily pod jednou střechou, bylo by snazší přivést je zpět ke klášterní disciplíně. Je si jist tím, že jezuité veřejným učením a kázáním přinesou užitečné plody městu, které je napadeno herezí.²⁸⁶ Důvodem pro výběr kláštera Panny Marie bylo zřejmě i to, že šlo o jeden z nejrozlehlejších klášterních areálů v Brně a že ležel uvnitř hradeb. Herburky se ovšem ke sv. Anně přestěhovat odmítly. Co je k tomuto postoji vedlo, bohužel nevíme; pravěpodobně mezi oběma konventy panovalo jisté napětí. Biskup proto roku 1574 navrhl, aby byly dominikánky od Panny Marie převedeny do prázdného kláštera v Pustiměři. S tímto řešením již řeholnice souhlasily; realizováno bylo mezi srpnem 1577 a květnem 1578.²⁸⁷

---

²⁸³ FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských klášterů*, s. 475.

²⁸⁴ PEŘINKA, F. V.: *Zrušení kláštera panen benediktinek v Pustiměři*. In: SHK 6, 1905-1906, s. 38; NEKUDA, V. (red.): *Vlastivěda moravská. Vyškovsko*. Brno 1965, s. 405-406.

²⁸⁵ FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských klášterů*, s. 500.

²⁸⁶ ZDICHYNEC, J.: *Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*, s. 38.

²⁸⁷ ČERNUŠÁK, T.: *Reforma, úpadek a zánik herburského kláštera v Brně (Analýza stavu kláštera v období po husitských válkách)*. In: Brno v minulosti a dnes 17, 2003, s. 115-128.

Výjimečně bez náhrady původnímu držiteli byla na konci 16. století jezuitům předána augustiniánská kanonie v Kladsku. Stalo se tak na žádost jejího probošta a zároveň jediného zbývajcího konventuála, který – podle papežské buly *Super unione Glacensis Prepositurae* – již nebyl s to kanonii hájit proti místním heretikům. Důsledkem této transakce byl několik let trvající spor mezi augustiniánským a jezuitským řádem. Vzhledem k tomu, že předání bylo schváleno papežem, králem, arcibiskupem i zmíněným proboštem, se však augustiniánům restituce svého bývalého majetku dosáhnout nepodařilo.²⁸⁸

Někdy zůstala proměna kláštera v řádový dům jezuitů pouze ve stadiu úvah, resp. příprav. Snad nejznámějším případem neuskutečněného záměru zřídit jezuitskou kolej je kauza Třeboň. Ochranným pánem tamní augustiniánské kanonie byl Vilém z Rožmberka. O jeho úmyslu klášter zrušit a uvést do něj *patres* nás poprvé informuje *vladařův* list pražskému arcibiskupovi Antonínu Brusovi z Mohelnice z ledna 1566. Pan Vilém argumentuje mj. pokleslou řeholní disciplínou třeboňské komunity, jejíž někteří členové se prý dokonce dopustili vraždy. Arcibiskup o Rožmberkově přání informoval rektora pražské jezuitské koleje Jindřicha Blyssema, který v červnu 1566 Třeboň osobně navštívil a konstatoval, že kanonie je pro zřízení koleje vhodná. Na Blysemovu žádost byl v září 1567 sepsán návrh fundáční listiny. Předpokládal, že téměř všechny pozemkový majetek bývalé kanonie získají Rožmberkové; nové koleji měl připadnout pouze jeden dvůr poblíž města (Nový dvůr). Většinu příjmů koleje měla tvořit finanční dotace od Rožmberků.²⁸⁹ S peněžitými důchody měli ovšem jezuité špatné zkušenosti, a proto řádový generál František de Borgia návrh pana Viléma odmítl; řadu námitek měl i provinciál Lorenzo Maggio. Rožmberk zareagoval poněkud nelogicky: nabídl jezuitům, že dotaci zvýší a ponechá si i Nový dvůr. Za těchto okolností přestalo mít Tovaryšstvo o Třeboň zájem. Z kanonie, zrušené roku 1566, se nakonec stala světská fara; její statky byly připojeny k třeboňskému panství.²⁹⁰

O zrušení „svého“ kláštera a jeho předání jezuitům uvažoval v 70. letech 16. století i horlivý katolík Hanuš Haugvic z Biskupic, *patron* konventu obutých augustiniánů

---

²⁸⁸ ZDICHYNEC, J.: *Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*, s. 39; VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 21.

²⁸⁹ Pan Vilém přislíbil vyplácet ročně ve dvou lhůtách 600 kop 30 grošů; na vydržování semináře slíbil dalších 400 kop grošů, jezuitský farář v Mladošovicích měl dostávat 60 grošů.

²⁹⁰ KADLEC, J.: *Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni*. Praha 2004, s. 159-165; VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 674.

v Jevíčku. K uskutečnění tohoto záměru nedošlo nejspíše kvůli předčasné smrti pana Hanuše (1580).²⁹¹

Roku 1577 navrhoval papežský vizitátor Felician Ninguarda, aby byl kvůli nízkému počtu sester a upadlé řeholní disciplíně zrušen a jezuitskému řádu postoupen klášter znojemských klarisek. Neutěšený stav tohoto konventu potvrzuje i korespondence olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského. Dozvídáme se z ní mj., že v klášteře nežily pouze mnišky (byly celem tři), ale i několik příbuzných abatyše. Matka představená prý často ve světském oděvu opouštěla klášter a udržovala intimní poměr s novokřtěneckým mlynářem z Tasovic. Ninguardův návrh realizován nebyl a stejně skončily i další dva plány na reformní využití znojemského konventu. První předložili na konci 70. let františkánskému vizitátorovi Michaelu Alvarezovi zástupci premonstrátského řádu. Navrhovali, aby byl za použití důchodů znojemského kláštera zřízen premonstrátský řádový seminář, přičemž nabízeli, že by několik alumnů mohlo být i z řádu františkánského. S druhým přišel sám Alvarez: roku 1579 zvažoval předání klášterních statků loucké kanonii či hradištským křížovníkům.²⁹²

Za obět' jezuitům nepadl ani klášter rajhradský, který měl být na počátku 17. století podle přání Karla z Lichtenštejna připojen k jedné koleji v Rakousích. Proti tomuto záměru se však – v čele s kardinálem Ditrichštejnem – postavily moravské stavy. 12. února 1602 panovníka požádaly, aby zmíněnou transakci nepovolil. Nechtějí prý, aby bylo rajhradské zboží odtrženo od markrabství a použito „*mimo fundaci*“.²⁹³ Za poznámku stojí, že v téže době Ditrichštejn usiloval o to, aby byl k menze olomouckého biskupství inkorporován, a tedy *mimo fundaci* použit majetek jiného moravského konventu: kláštera žďárského. Přímluva stavů se svým účinkem neminula: 2. srpna 1602 panovník rozhodl, že Rajhrad má být zachován „*při starobylém spůsobu bez všelijaké proměny*“.²⁹⁴

Další velkou skupinou klášterů zrušených katolíky jsou – jak již bylo zmíněno – konventy, jejichž majetek byl připojen k menzálním statkům nějakého biskupství. Poměrně dobře zdokumentováno je předání cisterciáckého kláštera Osek pražskému arcibiskupství v letech 1579-1580. Pražské arcibiskupství se od okamžiku svého obnovení na počátku 60. let 16. století nacházelo ve velmi obtížné finanční situaci. Na zakládě smlouvy s Ferdinandem I. mělo být materiálně zajištěno ročním důchodem 6000 tolarů z příjmů královské komory, konkrétně z tzv. posudného. V důsledku finančních potíží samotné

---

²⁹¹ FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských klášterů*, s. 337.

²⁹² Tamtéž, s. 774.

²⁹³ KAMENÍČEK, *Sněmy III*, s. 77.

²⁹⁴ Tamtéž, příloha č. 88, s. 728; děkovný list stavů panovníkovi viz tamtéž, příloha č. 89, s. 729.

komory však bylo vyplácení této subvence provázeno značnými problémy. Ve 2. polovině 70. let proto prezident české komory Jan starší Popel z Lobkovic navrhl, aby bylo místo placení důchodu z „*Piergeltu*“ k arcibiskupství připojeno některé klášterní zboží.

Proč volba padla právě na Osek, nevíme. V úvahu byla zřejmě vzata výhodná poloha tohoto severočeského konventu (čeští komorní radové nedoporučovali, aby byl k arcibiskupství inkorporován klášter ležící příliš blízko u Prahy, neboť „*by z toho mohla vzniknout řada stížností*“; arcibiskup jako velmistr křížovníků s červenou hvězdou ovlivňoval komendu v nedalekém Mostě, v okolí měl i své poddané), dále nemalá výše klášterních důchodů (4000 tolarů) a konečně skutečnost, že úřad oseckého opata byl od července 1579 vakantní. Rudolf II. transakci schválil asi v polovině března 1580, papež Řehoř XIII. k ní své *placet* dal v červnu téhož roku. Argumentace Řehořova breve je charakteristická. Zdůrazňuje se, že na obnovu řádného řeholního života v Oseku již není naděje a že mniši klášter uvrhli do nesmírných dluhů (údajně 40 000 tolarů). Poznamenejme, že prameny z doby existence oseckého opatství se o žádných prohřešcích tamních konventuálů nezmiňují a že výše klášterních dluhů uvedená v papežově listině je podle všeho značně nadhodnocená.

Zároveň s Osekem byla zrušena a pražskému arcibiskupství předána i nedaleká kanonie Strážkyň Božího hrobu ve Světcí. Korespondence pražského arcibiskupa dokládá, že Světec patřil ke klášterům, jejichž zrušení bylo možné disciplinárním úpadkem zdůvodnit poměrně snadno. Roku 1567 např. arcibiskup Brus přikázal oseckému opatu Balthasarovi, aby dohlížel na tamní převorku a uvěznil jednu její neposlušnou spolusestru. Světeckému kaplanovi zase vyčítal, že se v klášterním kostele zavádějí německá kázání a zpěvy. Docházelo prý i k nenáležitému skládání řeholních slibů. Není divu, že arcibiskup v únoru 1569 konstatoval, že s žádným klášterem nemá tolik potíží jako s jedním jediným klášterem světeckým. Klášter zanikl *de iure* v červnu 1580, poslední členka konventu, převorka Kateřina, však byla ze Světce odvezena pravděpodobně již na konci roku 1579.²⁹⁵

Všechny řeholní domy, které byly inkorporovány k menze biskupství olomouckého, mají jednu věc společnou: jejich fundátorem byl olomoucký biskup. Prvním takto „postiženým“ konventem byl olomoucký klášter augustiniánek kanovnic u sv. Petra. Biskup Stanislav I. Thurzo jej zrušil a k menze své diecéze připojil roku 1524; roku následujícího pak požádal krále Ludvíka Jagellonského o potvrzení tohoto aktu. Koruna

---

²⁹⁵ ZDICHYNEC, J.: *Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*, s. 29-65.

žádosti vyhověla nejpozději roku 1527, kdy je klášterní majetek již zmiňován jako biskupský.²⁹⁶

Na konci 80. let 16. století byl olomouckému biskupství předán klášter Pustiměř. Tamní benediktinky byly komunitou značně problematickou. Tak roku 1563 si abatyše Anna z Dolan stěžovala u biskupa Marka Khuena, že ji řeholnice neposlouchají a vedou neřádný život. Nedlouho poté dvě sestry z kláštera uprchly. Biskup byl tedy nucen přikázat dodržování přísné klauzury a zřízení klášterního vězení. Nepovolaným, hlavně „babám“ měl být vstup do konventu zapovězen, řeholnice se měly zabývat svými povinnostmi, a nikoliv šitím na zakázku. Krize vyvrcholila roku 1577, kdy z kláštera zběhl celý konvent. Do Pustiměře byly poté převedeny brněnské herburky, které roku 1581 přijaly řeholi sv. Benedikta. V oblasti řeholní disciplíny se ovšem nový konvent od předchozí komunity příliš nelišil: roku 1583 biskup Stanislav Pavlovský sestry kárá kvůli porušování klauzury. O pět let později nechal Pavlovský pustiměřské řeholnice přeložit do klášterů cisterciacek v Tišnově a na Starém Brně. Zrušení konventu téhož roku potvrdili papež Sixtus V. a císař Rudolf II. Podle Sixtovy buly měly bývalé klášterní statky připadnout olomoucké jezuitské koleji, ta se však nakonec musela spokojit pouze s „pustiměřským důchodem“ 500 zlatých. Klášterní zboží totiž biskup připojil ke svému vyškovskému panství a zčásti využil k rozmnožení příjmů kroměřžské kapituly (při faře v Kdousově vzniklo zvláštní kanovnické obročí).²⁹⁷ Třetím a posledním klášterem, který byl předán olomouckému biskupství, byl konvent žďárských cisterciáků.

Poměrně vzácným jevem bylo zrušení řeholní komunity z iniciativy řádových struktur. Jako příklad lze uvést zánik komunity premonstrátek v Nové Říši. Situace v 80. a 90. letech 16. století byla podobná jako u znojenských klarisek: převorka Anna Černická, jediná členka konventu, porušovala klauzuru, udržovala poměr s „pikardským“ mlynářem Danielem a neustále vedla s proboštem spor o to, kdo je „*principálem*“ kláštera a panství, tj. kdo má právo spravovat klášterní majetek. Za spojení v tomto konfliktu získala klášterní poddané, zejména novoříšské měšťany, kterým v červenci 1595 poskytla řadu výsad (mj. právo přijímat a propouštět obyvatele do obce bez kontroly ze strany vrchnosti či právo na volné šenkování piva.) Řádový vizitátor Jan Lohelius tento stav pokládal za neúnosný, a proto na konci roku 1596 převorku donutil, aby Novou Říši opustila a nadále přebývala v chotěšovském klášteře. Loheliovo rozhodnutí potvrdil v září 1597 generál řádu

---

²⁹⁶ FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských klášterů*, s. 464-465.

²⁹⁷ PEŘINKA, F. V.: *Zrušení kláštera panen benediktinek v Pustiměři*. In: SHK 6, 1905-1906, s. 36-38; NEKUDA, V. (red.): *Vlastivěda moravská. Vyškovsko*. Brno 1965, s. 405-406.

František de Longo Prato, který zároveň změnil klášter z ženského na mužský. Kvůli nedostatku řeholníků a nepokojům doby ovšem k realizaci tohoto ustanovení došlo až roku 1641.²⁹⁸

Na závěr této podkapitoly učiníme pár poznámek k právní stránce rušení klášterů v českých zemích. Podle tradičního zemského práva mohl zrušení „svého“ konventu provést fundátor aniž by se přitom musel ohlížet na názor církevních struktur či panovníka.²⁹⁹ V průběhu 16. století se stále více prosazuje teze o zeměpanské *Obervogtei*, ze které vyplývala potřeba souhlasu Koruny (z hlediska panovníka ovšem nešlo o *souhlas* se zrušením, ale o vlastní *rozhodnutí* o zrušení řádového domu³⁰⁰); potridentské „sekularizace“ klášterů se pak většinou neobešly ani bez papežského svolení. Rozdílné právní názory na uvedený problém občas vedly ke sporům. Při jednáních o přeměně třeboňské kanonie v kolej *Societatis Jesu* např. jezuitský generál de Borgia trval na tom, aby byly veškeré změny v držbě klášterních nemovitostí prováděny se souhlasem papeže a císaře. Vilém z Rožmberka, ochranný pán kanonie, ovšem generálův názor nesdílel a po ztroskotání zmíněných jednání připojil klášterní majetek k třeboňskému panství pouze ze svého titulu fundátora.³⁰¹ Na názor řádových představených se při rušení klášterů většinou nikdo netázal. Ukazuje to na slabost řádových struktur, které se ostatně jen málokdy zmohly na byť jen formální protest proti zcizení majetku svého řádu. K nemnoha případům, kdy *superiores* kladli odpor, patří kauzy kladských augustiniánů a žďárských cisterciáků.

---

²⁹⁸ ČERNUŠÁK, T.: *Zánik komunity premonstrátek v Nové Říši*. In: *Západní Morava* 10, 2006, s. 124-129.

²⁹⁹ K fundátorovu právu disponovat nadáním viz VANĚČEK, V.: *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12. – 15. stol.). Část I. Zakladatelská práva*. Praha 1933, s. 42-55.

³⁰⁰ Viz níže.

³⁰¹ KADLEC, J.: *Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni*. Praha 2004, s. 161, 165.

4. Žďárské problémy biskupa Pavlovského

Roku 1587 vymřeli po meči páni z Kunštátu, což pro žďárské cisterciáky znamenalo, že se jediným držitelem fundátorského práva jejich kláštera stal rod Minsterberků. Tento stav ovšem netrval dlouho: již na přelomu let 1587 a 1588 se kníže Karel II. Minsterberský rozhodl, že fundátorské právo nad Žďárem prodá. Nevíme, co přesně jej k tomu vedlo; snad tu jistou roli hrála únava z nekonečných sporů s panovníkem, který – jak víme z předchozí kapitoly – pokládal Žďár za svůj komorní majetek, resp. za majetek, vůči němuž může vystupovat jako nejvyšší fundátor. O koupi zmíněných zakladatelských práv projevily zájem dvě přední osobnosti katolické strany: jihočeský vladař Vilém z Rožmberka a olomoucký biskup Stanislav Pavlovský. Biskup za titul fundátora nabízel tzv. šternberské manství, tj. biskupský manský statek, ležící uvnitř severomoravského panství Šternberk.³⁰² O tom, jakou cenu byl ochoten zaplatit pan Vilém, nás prameny neinformují; knížete však jeho nabídka zřejmě příliš nezaujala, protože žďárské fundátorství bylo dne 30. listopadu 1588 prodáno olomouckému biskupovi, resp. olomouckému biskupství.

Příslušná dohoda byla uzavřena na kroměřížském zámku za přítomnosti řady významných svědků, mj. opavského nejvyššího sudího Albrechta Sedlnického z Choltic, moravského podkomořího Mikuláše z Hrádku, císařova prokurátora Jakuba staršího Vojsky z Bogdunčovic a biskupova hofrychtěře Ondřeje Bzence z Markvartovic. Karel Minsterberský se podle ní stal dědičným držitelem manství šternberského, biskup pak získal fundátorské právo žďárského kláštera „*i s tou povinností, kterouž opatové jmenovaného kláštera s konventem svým ... fundátorům téhož kláštera povinni a zavázání jsou ... totiž (s) vychováním slušným pánův fundátorův svých s jistým počtem osob a koní, též s odoumrí po opatech z tohoto světa prostředkem smrti v témž klášteře sešlých* (jde o první zmínku o *ius spolii* v dějinách žďárského kláštera – pozn. O. Ch.) *a potvrzování a dosazování jich na týž opatství.*“ Na místě žďárského konventu tato fundátorova práva potvrdili opat Tomáš, převor Jiřík a kněz Lukáš, kteří vyslovili souhlas i s ostatními body smlouvy. Dále bylo dohodnuto „*aby svrchu psaný klášter žďárský s městečky a všemi vesnicemi a jiným všelijakým k tomu klášteru náležitým příslušenstvím ku právu manskému biskupství olomouckého ... připojen byl a ne již ku právu zemskému nežli k dotčenému manskému právu na potomní budoucí časy náležel.*“ Manství šternberské mělo naopak nově příslušet k právu zemskému. Platnost

---

³⁰² MZA Brno, G 83, kart. 42, f. 279r.

smlouvy byla podmíněna ratifikací moravskými stavy a císařem jakožto králem českým a markrabětem moravským.³⁰³

Poslední uvedený bod smlouvy je třeba zvláště zdůraznit. V pracích věnovaných dějinám žďárského kláštera se totiž poměrně často setkáváme s tvrzením, že olomoucký biskup se stal fundátorem Žďáru již v listopadu 1588, tj. v okamžiku uzavření kroměřížské dohody. Metoděj Zemek v *Dějínách Žďáru nad Sázavou* například píše: „... 20. listopadu roku 1588³⁰⁴ Karel kníže Münsterberský přepustil fundátorství olomouckým biskupům. Tím žďárský klášter s městečky, se všemi vesnicemi a se vším příslušenstvím ztratil svou samostatnost a stal se manským biskupským statkem...“³⁰⁵ Text dohody z roku 1588 však tento výklad jednoznačně vyvrací: „Právo fundatorské a vrchnost na klášteře žďárském“ přechází na olomoucké biskupství „s tou jistou znamenitou vejmkou, když předkem Jeho Milost císařská jakožto král český a margkrabě moravský tejto mezi Jich Milostmi napřed jmenovanými knížaty učiněné smlouvy milostivě potvrditi a páni stavové margkrabství Moravského k tomu povoliti ráčí, aby proti nadepsané změně statku manského, v dědicství touto smlouvou uvedeného a již ku právu zemskému připojeného svrchu jmenovaný klášter žďárský ... ku právu Jeho Milosti pana biskupa manskému ... náležel a připojen byl nyní i na časy budoucí.“³⁰⁶ Je tedy zřejmé, že biskup se jako *fundator a vrchní pán* žďárského kláštera nemohl titulovat dříve než po skončení „ratifikačního procesu“ kroměřížské smlouvy, k čemuž došlo až na podzim roku 1591.³⁰⁷

Je známo, že Stanislav Pavlovský patří k nejvýznamnějším nositelům tridentské obnovy v našich zemích,³⁰⁸ a proto neudiví, že po získání zakladatelských práv nad Žďárem usiloval o důkladnou reformu tohoto staroslavného konventu. Prvním krokem v tomto směru byla vizitace, kterou biskup provedl „*netoliko jako vrchní pán a fundátor, ale také z mocnosti biskupský jakožto Loci ordinarius*“ na počátku ledna 1592. Vizitační protokol se bohužel nezachoval, a tak se musíme spokojit s mnohem stručnější zprávou o této události, obsaženou v biskupově listu klášterním poddaným ze 4. ledna 1592. Pavlovský v něm neskrývá, že je se situací ve žďárské řeholní komunitě krajně nespokojen.

---

³⁰³ STEINBACH, *Sammlung II*, č. 138, s. 228-235.

³⁰⁴ Uvedení chybného data je pro Zemkovu nepříliš kvalitní práci typické.

³⁰⁵ ZEMEK – BARTUŠEK, *Dějiny I*, s. 214. Nejnověji se toto tvrzení objevuje v práci FILKA, I., ŠVOMA, J.: *Stručné dějiny města Žďáru nad Sázavou*. Žďár nad Sázavou 1998, s. 18: „Biskupství na výměnu přistoupilo a roku 1588 přijalo klášter jako manství. Považovalo od té doby žďárské panství za svůj majetek.“

³⁰⁶ STEINBACH, *Sammlung II*, č. 138, s. 233-234.

³⁰⁷ K průběhu ratifikace kroměřížské dohody viz TENORA, *První zánik*, s. 13-14.

³⁰⁸ Viz např. hodnocení biskupovy osobnosti v práci BÄHLCKE, J.: *Regionalismus und Staatsintegration im Widersterit. Die Länder der Böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526-1619)*. München 1994, s. 242.

Již dříve prý byl informován „o některých neřádech, které se v témž klášteře posavad dály“, ovšem věci, které spatřil na místě, daleko předčily jeho obavy. Neposledním z těchto „mnohem větších nedostatků a neřádů“ bylo to, že jeden ze žďárských mnichů, kněz Tomáš, byl nepořádně zvolen do čela konventu „a tak až dosavad za opata mimo řád jak řehole, zákona svého, tak i proti právu a pořádku duchovnímu se vydával.“ Z tohoto i některých jiných důvodů „jakožto v procesu tejš visitací se to šířeji obsahuje a nachází“ byl biskup přinucen zmíněného Tomáše z administarce žďárského kláštera sesadit. Jméno nového administrátora bude poddaným oznámeno na klášteře v den svatých Tří králů.³⁰⁹

Nová vrchnost byla 6. ledna 1592 poddaným skutečně představena; šlo o olomouckého kanovníka Lukáše Laeta, pozdějšího administrátora olomouckého biskupství.³¹⁰ Stejně jako předchozím vrchnostem i Laetovi museli poddaní složit přísahu člověčenství. Zajímavé je, že stejný slib učinili i biskupovi jakožto fundátorovi a vrchnímu pánu žďárského kláštera.³¹¹ Přísaha klášterních poddaných fundátorovi rozhodně nepatří k častým jevům našich monastických dějin; v případě žďárského kláštera nebyla před rokem 1592 skládána ani jednou. Skutečnost, že si ji Pavlovský vyžádal, svědčí o tom, že jako vrchní pán hodlal do poměrů na klášterním panství zasahovat mnohem aktivněji než dosavadní šlechtičtí fundátoři, kteří se během 16. století stále více omezovali pouze na potvrzování zvolených opatů. Součástí popisované tříkrálové ceremonie bylo také přečtení kroměřížské dohody z roku 1588 a biskupův příslib, že poddaní „při jejich svobodách a živnostech zuostati a oppata na klášteře jmíti mají“.³¹²

Podle jedné z pozdějších suplik poddaných z městečka Žďáru zmínil Pavlovský i přibližný termín, do kterého by měl být nový opat instalován: „Jeho Milost knížecí pan biskup ráčil se nám zakazovati, že ... ráčí ... ve čtyřech neb v šesti nedělích nejdýleji pořádně voleného opata dosaditi, ne jako tento nepořádně jest byl volen.“³¹³ Toto „zakázání“ však nebylo splněno: Laetus zůstal administrátorem po celý rok 1592 a ani poté nebyl do čela kláštera dosazen nový cisterciácký opat, ale pouze jiný olomoucký kanovník, Jan Jerger, jako komendátor.³¹⁴ Pavlovský to zdůvodňoval především „nedostatkem lidu

---

³⁰⁹ NA Praha, MR, č. 3414.

³¹⁰ K Laetově osobnosti viz ZEMEK – BARTUŠEK, *Dějiny I*, s. 328, pozn. 8 a PARMA, T.: *Přehled olomouckých kanovníků v době episkopátu kardinála Dietrichštejna a jeho pramenná základna*. In: *Studia theologica* 8, 2006, s. 69.

³¹¹ MZA Brno, E 8, O 15/2, s. 5: „My ... k Jeho Milosti sme přistoupili, za vrchního pána a fundatora (jej) rukou dání(m) přisežní ouřadové na místě všech poddaných přijali.“

³¹² MZA Brno, G 83, kart. 57, f. 7r. Ne všichni poddaní se zúčastnili tříkrálové přísahy ve žďárském klášteře. Odlehlejší vsi přísahaly biskupovi jinde: Hrušovanští tak učinili v Chrlicích, Kučerovští na Vyškově – viz G 83, kart. 57, f. 195v.

³¹³ MZA Brno, E 8, O 15/2, s. 5.

³¹⁴ MZA Brno, G 83, kart. 57, f. 4r. K Jergerovi viz PARMA, T.: *Přehled olomouckých kanovníků*, s. 70.

řeholního“,³¹⁵ nemalou roli tu však zajisté hrála i biskupova potřeba mít na Žďáře „svého člověka“.

Biskupovy reformní záměry se pochopitelně netýkaly pouze úřadu představeného, ale i řadových mnichů. Jakékoliv jejich prohřešky Pavlovský tvrdě postihoval. Dne 18. prosince 1592 například klášternímu úředníku Kašparu Štyslemu z Alšic přikázal, aby přísně potrestal hned dva neřádné řeholníky. „*Nevážnosti a vejtržnosti*“ prvního, který se jmenoval Jáchym, prý vyvrcholily tím, že zranil nožem jednoho ze svých spolubratří. Měl být proto uvězněn, ovšem „*ne tak do světnice, jak se posavad bylo stalo, ale do kamrlíku a žaláře mnišského.*“ Tři dny v týdnu – v pondělí, ve středu a v pátek – mu neměla být podávána žádná potrava kromě chleba a vody. „*Druhého pak, tovaryše jeho, který jest tak dobrý jako on sám,*“ přikázal biskup odeslat do sedleckého kláštera. O jeho nemravném chování měl být tamější opat Štyslem písemně informován.³¹⁶

Zásahy biskupa Pavlovského do života žďárské řeholní komunity byly tak závažné, že musely vyvolat odpor řadových struktur. Cisterciácký řád totiž reformu jednotlivých klášterů a jmenování jejich představených pokládal za své vnitřní záležitosti, do kterých se biskupové, a to ani jako fundátoři, nesmějí vměšovat; v případě české řádové provincie tyto záležitosti spadaly do kompetence vizitátora Antonína Flamingka. Již víme, jak rázně dovedl tento vlámský cisterciák při prosazování svých práv jednat, a proto nepřekvapí, že již na konci roku 1592 byl biskup informován o tom, „*že by kněz opath Zbraslavský na klášter ... Žďárský sjeti, jej visitovati a i oppatha o újmě svej dosaditi chtíti měl.*“³¹⁷ Pavlovský samozřejmě ihned podnikl příslušná protipatření. Jedním z nich byla podrobná instrukce úředníku Štyslemu, jak postupovat v případě, že se vizitátor pokusí svůj záměr uskutečnit.

V jejím úvodu je úředník upozorňován na to, že Flamingk by mohl žádat o vpuštění do kláštera pod záminkou, že reaguje na biskupovu žádost, aby do Žďáru poslal „*některé pobožné a příkladné bratří řeholi své.*“ Této argumentaci však Štysle nesmí věřit, neboť „*sme srozuměli, že podle jeho vlastního vyznání žádných tak pobožných a příkladných mnichův v svém klášteře nemá, než podobné těmto druhým zdejším takových bezbožných a rozpustilých (jako) v tomto klášteře našem.*“ Pokud tedy bude Flamingk či někdo jiný na jeho místě spolu s jinými spolubratry žádat o vstup do kláštera, musí jej rozhodně odmítnout: „*... odpověď jim dáš tuto, že kněz administrator i ty nemajíc žádného*

---

³¹⁵ MZA Brno, G 83, kart. 56, f. 472r.

³¹⁶ MZA Brno, G 83, kart. 56, f. 471r.

³¹⁷ Tamtéž, f. 470r.

o tom poručení, jeho neb jich do kláštera pouštěti nesmíš a nemůžeš, než chtějí-li co toho jmíti, aby to při nás jakožto vrchnosti a fundatoru toho kláštera hledali; ... a to jim za odpověď dáti, jich tak pěkně odbýti moci budeš, ne jako bys to z nás neb poručení našeho měl, než jako sám od sebe...“ V případě, že vizitátor a jeho společníci předloží „psaní neb poručení“ od panovníka, má prohlásit, že Žďár nenáleží ke královské komoře a že si proto nemůže myslet nic jiného, než že byl onen list z české kanceláře vydán „nepořádně na správu jejich snad někdy omylnou“.³¹⁸

Z biskupské korespondence se dozvídáme ještě o jedné reakci olomouckého ordináře na Flamingkovu „žďárskou ofenzivu“. Šlo o snahu získat za spojence proti vizitátorovi papežského nuncia při císařském dvoře Cesare Speciana. Detaily ani výsledek této biskupovy akce bohužel neznáme; víme pouze to, že Pavlovský v prosinci 1592 zaslal nunciovi na Flamingkovo jednání stížnost³¹⁹ a že se měl biskupský kancléř Valentin Lauban na počátku roku 1593 nuncia či jeho auditora otázat, „*co dotčený Jeho Milost pan nuntius k tomu, co Jeho knížecí Milost z strany oppata Zbřevlavského alias Aulae Regiae psáti ráčil, říkati ráčí.*“³²⁰

Spojence proti vizitátorovi biskup vskutku potřeboval, neboť Flamingkova pozice ve sporu o Žďár rozhodně nebyla slabá. Vizitátor se mohl opřít nejen o žďárské cisterciáky a četné biskupovy protivníky u císařského dvora, ale také o klášterní poddané, kteří již roku 1593 začali hlasitě poukazovat na to, že nová vrchnost nerespektuje jejich *starobylé zvyklosti*. Stěžovali si především na příkaz, aby vesnice náležející ke žďárskému právu odebíraly pivo z kláštera, a nikoliv z městečka Žďáru, dále na roboty a jiné povinnosti vyžadované „*mimo starobylou povinnost*“, a na zvýšení platů za panské pole a louky, které někteří z nich drželi v nájmu.

V této souvislosti je třeba upozornit na skutečnost, kterou dosavadní literatura o kauze Žďár opomíjí: odpor klášterních poddaných proti administrátoru Laetovi, resp. biskupovi Pavlovskému a „žďárské aktivity“ vizitátora Flamingka nebyly dva na sobě nezávislé, ale naopak úzce propojené procesy. Dokládá to v první řadě list žďárských cisterciáků Rudolfovi II. z roku 1604, který obsahuje poznámku, že se poddaní z městečka

---

³¹⁸ MZA Brno, G 83, kart. 56, f. 470r; kroměřížský zámek, 18. 12. 1592.

³¹⁹ Byla přiložena k uvedené stížnosti klášternímu úředníku Štyslemu, který ji měl „*skrže posla známého jistého*“ doručit do Prahy – viz MZA Brno, G 83, kart. 56, f. 471r. Text biskupovy stížnosti neznáme; v Mosconiho částečné (a problematické) edici Specianovy nunciaturní korespondence (MOSCONI, N. (ed.): *La nunziatura di Praga di Cesare Speciano nelle carte inedite vaticane e ambrosiane I-IV*. Brescia 1966) tento list obsažen není a ani PhDr. Alena Pazderová, která připravuje novou, kritickou edici, žádný dokument týkající se žďárského kláštera (jak mi laskavě sdělila) dosud neobjevila.

³²⁰ MZA Brno, G 83, kart. 56, f. 492r.

kvůli sporům s biskupem utekli k trůnu „s radou naší et superiorum ordinis“.³²¹ Z některých pasáží v suplikách Žďárských, adresovaných většinou panovníkovi či pražskému arcibiskupovi Zbyňkovi Berkovi z Dubé, lze usuzovat, že cisterciáci poddaným nejen radili, komu si mají stěžovat, ale také „dodávali“ část argumentů a požadavků. Ve stížném listu arcibiskupovi z počátku roku 1594 například Žďárští předvádějí podrobnou znalost zakladatelských práv: Biskupova pravomoc jakožto fundátora se prý nevztahuje na klášterní statek vojnoměstecký, „poněvadž ... městečko Městce Vojnov s šesti vesnicemi k témuž klášteru náležející ne nadací od pánův fundatorův, ale za konventský peníze koupeno jest.“³²² V témže dokumentu poddaní zmiňují starší supliku arcibiskupovi, v níž údajně prosili o přímluvu u císaře a nejvyššího purkrabího, „abychom ... pana opata jakožto vrchnost naši dědičnou a pořádně vystavenou skrze Jeho Milost pana visitatora, opata zbraslavského, té regule a toho řádu míti mohli.“³²³ Zřejmě byli „poučeni“, že obnovení jejich starých práv je možné pouze pod cisterciáckým opatem, dosazeným podle řádových předpisů.

Úsilí protibiskupské aliance bylo v letech 1593-1596 velmi úspěšné. Podařilo se jí totiž získat na svou stranu sílu, která byla v celé kauze rozhodující – panovníka. Prvním dokumentem, v němž se Rudolf II. vyjadřuje k poměrům na klášterním panství, je mandát z 29. prosince 1593. Již z tohoto listu je zřejmé, že císař nebyl biskupovým „žďárským záměrům“ příliš nakloněn. Přikázal totiž mj., aby Pavlovský „nižádného z nadepsaných obyvateluo v městečka Žďáru, ano i jiných poddaných ... v ničemž ... mimo slušné a předešlý starobylý spůsob neztěžoval ani komu jinému ztěžovati dopouštěl, nýbrž zanechajíc jich při tom v tom ve všem dalšího oznámení a milostivé resolucí naší císařské poddaně očekával.“³²⁴

Znepokojený biskup se na počátku roku 1594 pokusil zachránit situaci obšírnou odpovědí panovníkovi, v níž rozhodně odmítl, že by se z jeho strany dělo poddaným jakékoliv příkoří. Svůj spor se Žďárskými vylíčil jako jakési nedorozumění, vyplývající z toho, že poddaní nechápou jeho bohubilé úmysly. Ke stížnosti, že bylo městečku odejmuto právo vystavování piva do klášterních vsí, například poznamenává: „...o to kdyby se byli přede mne postavili, tak spokojeni bejti mohli, že by slušně co stěžovati sobě příčiny neměli.“³²⁵ Jelikož Pavlovský věděl, že jeho hlavním protivníkem ve sporech kolem Žďáru

---

³²¹ NA Praha, MR, č. 5052.

³²² NA Praha, APA, kart. 729, sig. C 75, Recepta ab anno 1594, s. d. + ca.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ MZA Brno, E 8, sig. O 15/2, s. 14.

³²⁵ MZA Brno, G 83, kart. 57, f. 6r.

jsou cisterciáci, neopomněl poměry v jejich řádu tvrdě zkritizovat. Nikoliv jeho, biskupova neochota, ale zcela nedostatečná reformovanost cisterciáckého řádu je prý pravou příčinou toho, že v čele žďárského konventu již po dva roky nestojí opat: „... *nemohouce já osobu hodnú řádu Cistercienského, která by ten klášter ... hodně a náležitě spravovati a zase v dobrý řád uvésti mohla, najíti ani od patra vicaria visitatora toho řádu kněze oppata Břeclavského* (tj. zbraslavského – pozn. O. Ch.) *podle žádosti mej, aby ... někderé pobožné a příkladné lidi téhož řádu Cistercienského do konventu téhož kláštera poslal, dočkati ... k tomu sem v takovém nedostatku lidí řeholních přiveden, že sem z prostředku kapitoly kostela mého Olomouckého jednu osobu, totiž velebného kněze Jana Jergera ... k tomu obral a za pana preláta téhož kláštera nařídil a ustanovil.*“ Od Jergera prý lze očekávat, že bude zvelebovat klášterní hospodářství, ochraňovat poddané a dbát na dodržování řádové disciplíny v konventu „*lépeji snad a bedlivěji nežli by některý z jejich řádu byl.*“³²⁶

Této biskupově obhajobě však u dvora nebylo dopřáno sluchu. Panovník naopak vyšel ještě více vstříc biskupovým protivníkům a 28. března 1594 potvrdil ve formě majestátu několik dokumentů, na kterých byla podle klášterních poddaných založena jejich stará práva.³²⁷ Z hlediska Pavlovského bylo zvláště nebezpečné, že mezi nimi byl i poselací list Ferdinanda I. z roku 1528, příkazující obyvatelům městečka Žďáru, aby se budoucně spravovali pouze žďárskými opaty a královskou komorou. Konfirmace tohoto listu totiž neznamenala nic menšího než zpochybnění biskupova titulu fundátora žďárského kláštera.

Reakce Pavlovského na tento – pro něj zajisté nečekaný – zvrat událostí byla vedena ve dvou liniích. Biskup za prvé usiloval o to, aby císař co nejrychleji prohlásil konfirmaci žďárských privilegií za neplatnou. V Praze měl za tímto účelem s příslušnými místy (mj. s místokancléřem Milnerem) jednat biskupský kancléř Valentin Lauban. V jeho instrukci z 25. června 1594 jsou shrnuty argumenty proti císařovu březnovému majestátu: 1. Poddaní získali potvrzení svých privilegií pokoutně, „*ohne Vnser als ihres Oberherrn etc. vorwissen*“. 2. Konfirmace misivu Ferdinanda I. je v rozporu s císařským potvrzením kroměřížské dohody z roku 1588, na jejímž základě se biskup stal fundátorem žďárského kláštera. Samotnému misivu, který byl zřejmě vydán „*auß ungründlichem bericht, unwissenschaft oder übersehung*“, pak odporuje řada listin, udělených klášteru jeho fundátory a potvrzených českými králi. Proto z něj podle úsloví „*una hirundo non facit ver*“ (jedna vlaštovka jaro nedělá) nelze vyvozovat, že by Žďár náležel k císařské komoře. 3. Některá panovníkem potvrzená privilegia jsou neplatná, neboť byla vydána žďárskou

---

³²⁶ Tamtéž, f. 7r-4r. Předhradí kostela olomouckého, 24. ledna 1594.

³²⁷ NA Praha, MR, č. 5052.

vrchností bez souhlasu dřívějších fundátorů, tj. knížat Minsterberských.³²⁸ Je třeba dodat, že se Pavlovský v této věci nespolehal pouze na Laubanovu výmluvnost; z Olomouce a Kroměříže putovala do Prahy rovněž řada biskupových listů, jimiž měl být dvůr přesvědčen o biskupově pravdě.

Druhá biskupova reakce na zmíněnou císařskou confirmaci byla podle všeho zamýšlena jako vstřícné gesto vůči cisterciákům, resp. vizitátoru Flamingkovi. Šlo o to, že Pavlovský sesadil kanovníka Jergera z úřadu žďárského komendátora a na jeho místo „*jakožto fundator a vrchní pán, též biskup a lociordinarius*“ jmenoval velehradského opata Eckarta ze Schwoben.³²⁹ Přesné datum tohoto aktu neznáme; je však pravděpodobné, že se Eckart stal žďárským opatem 21. května 1594 či krátce před tímto dnem; uvedené datum totiž nese biskupův list, jímž byli žďárští poddaní vyzváni, aby své nové vrchnosti slíbili „*člověčenství, poddanost a poslušenství*“.³³⁰ O něco později – mezi 26. a 29. květnem 1594 – byl opat Eckart uveden biskupovými komisaři (byli jimi kanovník Lukáš Laetus a biskupský hofmistr Lukáš Dembinský z Dembině) v držbu žďárského kláštera.³³¹

V uvedeném květnovém listu klášterním poddaným Pavlovský o Eckartovi prohlašuje, že do čela žďárského konventu nemohl postavit osobu „*k tomu spuůsobnější, hodnější a podstatnější*.“ Toto vysoké hodnocení odráží velké naděje, které biskup do tohoto mladého, teprve čtyřiatřicetiletého opata vkládal. Domníval se zajisté, že jmenování cisterciáka Eckarta výrazným způsobem přispěje ke zmírnění napětí mezi ním – biskupem a vizitátorem Flamingkem. Zároveň si mohl být jist, že Eckart, který do roku 1587 zastával úřad biskupského kancléře,³³² se vůči němu za všech okolností bude chovat loajálně a nebude zpochybňovat jeho pozici fundátora.

Brzy se však ukázalo, že Flamingk biskupovo nadšení z velehradského opata nesdílí. Skutečnost, že žďárskou vrchností je po dvouleté přestávce opět člen cisterciáckého řádu, nepokládal za příliš významnou. Rozhodující pro něj bylo, kdo konkrétně se novým opatem stává, a Eckart ze Schwoben, „kolaborující“ s diecézní mocí a dosazený nikoliv jím, ale olomouckým biskupem, v něm nevzbuzoval nejmenší sympatie. Rozhodl se proto

---

³²⁸ ZA Olomouc, AO, kn. č. 86, sig. 16, f. 252r-255v.

³²⁹ MZA Brno, G 83, kart. 57, f. 159r.

³³⁰ Tamtéž.

³³¹ Z 26. května 1594 pochází list zmíněných plnomocníků (MZA Brno, E 8, O 15/2, s. 20), kterým klášterním poddaným oznamují, že hodlají „*podle nařízení JKM a poručení nám daného v possessi vejš dotčeného pana opata mocí patentu a potvrzení uvýsti a dosaditi*.“ 29. května 1594 byl Eckart ze Schwoben již zpátky na Velehradě (ZA Olomouc, AO, č. kn. 86, sig. 16, f.)

³³² HURT, R., *Dějiny I*, s. 201, nazývá kancléře Eckarta „*pravou rukou Pavlovského v jeho reformačním díle*.“

pro nový útok proti biskupovi, který měl tentokrát podobu suppliky adresované nejvyšším zemským úředníkům království Českého.

Na začátku tohoto nedatovaného listu zbraslavský opat připomíná, že ve věci žďárského kláštera již podal Koruně několik supplikací (bohužel se nedochovaly), a vyjadřuje přesvědčení, že z nich nejvyšší úředníci vyrozuměli, na jakých argumentech byly založeny jeho protesty proti biskupovu postupu vůči Žďáru. Vzhledem k tomu, že biskup od svých neoprávněných zásahů nechce upustit, je vizitátor nucen stěžovat si nyní znovu. Následuje klíčová pasáž Flamingkova elaborátu, která si zaslouží být ocitována v plném znění: „... *Ius patronatus Jeho knížecí Milosti pana biskupa, které tato získala na základě směny s vévody Minsterberskými, Slezskými, Olešnickými, hrabaty Kladskými etc. (k níž snad došlo bez vědomí a svolení ctihodné olomoucké kapituly), nesahá tak daleko, aby byla Jeho knížecí Milost oprávněna nakládat s klášterem podle vlastního zalíbení a dosazovat a sesazovat představené, neboť toto nenáleží fundátorovi, ale pouze superioribus ordinis. Proto to předchozí fundátoři, ačkoliv byli zčásti nekatolického náboženství, nikdy nečinili ani nepožadovali. Předchozí fundátoři rovněž nemohli být oprávněni postoupit větší moc a pravomoc, než jakou sami měli a užívali. Tato směna se také stala bez vědomí a svolení řádu a jeho představených (jimž je klášter Žďár podle jeho privilegií a fundačních listin immediate a s náležitou poslušností podřízen); bez toho opat ani bratři z konventu nemohli k něčemu takovému svolit ani v nejmenším.*“³³³

Flamingk dále kritizuje jednání Pavlovského *kreatur* na žďárském panství: Biskupem neřádně jmenovaní administrátor, komendátor, úředníci a služebníci přetěžují klášterní poddané mnoha břemeny a dosud neslýchanými novotami. Z tohoto důvodu i kvůli mnoha jiným věcem (např. odvezení varhan z klášterního kostela či prodeji obilí v hodnotě mnoha set tolarů) si poddaní vícekrát stěžovali u něj – vizitátora, jakož i u císaře. Je prý rovněž politováníhodné, jakým způsobem domnělá vrchnost po vyhnání opata hospodařila: jak administrátor, tak komendátor obraceli příjmy ze žďárského panství

---

³³³ „... *sich I. f. G. des Herrn Bischofs Ius patronatus, welches dieselbe über gemeltes Closter durch einen mit den Hertzogen zu Münsterberg, zue Schlesien, zue Ölß, Grafen zu Glatz etc. getroffenen Tausch und permutation (so vileicht one Vorwißen und Verwilligung des Erenwirdigen Capitels zu Olomutz beschehen sein möchte) an sich gebracht, nit so weit und dahin erstrecken thut, das I. f. G. deroselben aigenem Belieben und Gefallen nach mit dem Closter zu weben und die Ebre ab – und einzusetzen befugt sein, den solchs nicht dem Fundatori, sondern allein den Superioribus ordinis geburen thuet, wie dan durch solchs die vorigen Fundatores, ob sie gleich des Teiles der Catholischen Religion gar nit verwand gewesen, niemals gethan und sich souil anzumaßen begeret haben. Es sind auch die vorigen Fundatores einer meren Macht und Gerechtigkeit, als sie selbst gehabt und gebraucht, von sich zugeben nit befugt gewesen. So ist auch solcher Tausch beschehen one Vorwißen und Verwilligung des Ordens und desselben Superioren (denen das Closter Saar vermuge desselben Priuilegien unnd Stiftungs Briuen immediate und mit gebürlichem Gehorsam underworffen und verbunden), one welche weder dem Apte noch den Conuentsbrüdern das Allerwenigste dergleichen furzunehmen und zuverwilligen geburet hat.*“

nikoliv k užitku kláštera, ale ke svému vlastnímu prospěchu. Nyní se vizitátor dozvídá o tom, že biskup světil žďárský klášter velehradskému opatovi Eckartovi. Tento opat má být údajně také jmenován sufragánem, ovšem s tou podmínkou, že bude biskupovi každoročně odváděna část žďárských důchodů. Eckart se již podepisuje jako budoucí sufragán a potvrzený a korunovaný opat dvou klášterů, což je proti řádovým statutům, navíc se jedná o špatný příklad a věc v této zemi neslýchanou. Biskup může za sufragána ustanovit, koho chce, nepotřebuje k tomu ale žádný klášter, neboť sufragánovy finanční nároky mohou být uspokojeny z důchodů biskupství; Eckart má navíc k dispozici příjmy velehradského kláštera. Žďárskému klášteru se v této obtížné situaci musí dostat pomoci, v opačném případě zanikne. Proto vizitátor prosí nejvyšší úředníky, aby podporovali – zvláště přímluvou u panovníka – jeho záměr instalovat *ex officio* nového žďárského opata. (V této souvislosti upozorňuje na to, že právo vizitovat a reformovat cisterciácké kláštery v českých zemích má nejen z pověření řádového centra, ale i na základě nedávno vydaného papežského breve.) V závěru listu jsou úředníci ujišťováni, že se podporou Flamingkovy věci zasadí o „*ein Got wollgefeliges Werk*.“³³⁴

Vidíme, že cisterciácký vizitátor svou suplikou útočí na biskupovu a Eckartovu pozici hned ze dvou směrů. Za prvé popírá platnost kroměřížské dohody z roku 1588, a tím i biskupův titul fundátora žďárského kláštera. Pokud by v tomto bodě neuspěl, měl v záloze druhý argument: Dosazování představených není součástí zakladatelských práv – žádného biskupem jmenovaného administrátora, komendátora či opata tedy nelze pokládat za legitimní žďárskou vrchnost.

I v případě boje proti velehradskému opatu se mohl Flamingk spolehnout na své spojence: žďárské cisterciáky a poddané. To, že postoj mnichů vůči jejich novému představenému byl jednoznačně nepřátelský, dokládá zajímavá zpráva jednoho z klášterních úředníků opatu Eckartovi (oním úředníkem byl pravděpodobně Václav Vacule z Ekartovic; s jistotou to tvrdit nemůžeme, neboť konec listu s podpisem odesílatele se nezachoval). Již první věty tohoto dokumentu ukazují, jak dusná atmosféra v klášteře po Eckartově jmenování panovala: „*Milostivý pane, před Vaší Milostí lítostivě tajiti nemohu, kterak ti nezbední mniši zdejší za přítomnosti mnohých osob Vaši Milost za preláta jejich a opata zdejšího zváti nikterakž (pravíc, prosím pro Pána Boha, že račte odpustiti, že by Vaši Milost zesrali) nechti a že jiného opata na hotově voleného, který od Jeho císařské Milosti confirmován bejti má, mají a že Jeho knížecí Milost pan biskup žádným fundatorem ani*

---

³³⁴ NA Praha, MR, č. 4254.

vrchním pánem tohoto kláštera není a co se o něm v Praze kuje, že to Jeho knížecí Milost v krátce zví...“

Vzhledem k tomu, že Eckart ze Schwoben většinou pobýval na Velehradě, se spory ve žďárském klášteře odehrávaly především mezi mnichy a klášterními úředníky, resp. služebníky stojícími na opatově straně. O jednom takovém konfliktu se dozvídáme z dalších řádků zmíněného listu. V nepřítomnosti pisatele listu i jiného úředníka, jakéhosi Kučovského (byli právě v městečku Žďáře na jarmarku), prý mniši napadli vrátného Macháčka, který je nechtěl pustit z kláštera. Pronásledovali jej po celém konventu, ohrožující jej halapartnou a „*pravíc, neodevře-li, že zví, co se jemu stane a potom, že snadno zámek srazí.*“ Macháček jim utekl a zamknul se ve své světnici, mniši se však dostali dovnitř (zřejmě vlezli oknem), vyhrožovali mu bitím a opět požadovali, aby jim odemknul bránu. Vrátný jim nevyhověl, ovšem „*oni jemu klíče vytrhnouc sami sobě otevřeli a ven z kláštera vyndouc okolí toliko obešli a zase se do kláštera navrátili.*“

Když se klášterní úředníci vrátili z městečka, byli o celém incidentu Macháčkem podrobně informováni. Okamžitě se tedy odebrali do konventu a žádali, aby jim mniši oznámili důvod svého nenáležitého jednání. Řeholníci odpověděli, že se tak zachovali proto, že Eckarta ze Schwoben „*za pána nemají ani jmíti nechtí.*“ Eckart jim tedy zřejmě zakázal vycházet z konventu a oni demonstrativní procházkou po okolí kláštera dávali najevo, že pro ně příkazy cizího představeného neplatí. Mniši dále prohlásili, že jim bylo nařízeno zemským hejtmanem, aby žďárskému panství vládl převor, a to až do příjezdu jejich nového opata, „*jakéhosi Christophora*“, z Čech. Svou sebevědomou promluvu zakončili řeholníci výhružkou, že „*do městečka přindouc a měšťanům řeknouc, hned nahotově že budú měšťané*“, a ti všechny biskupovy a Eckartovy služebníky „*z kláštera vyženou aneb pobijí.*“ Pisatel listu dodává, že očekává opatův příjezd na Žďár; do té doby prý bude sám vrátným a postará se o to, aby „*tíž lotrští mniši*“ neopouštěli klášter.³³⁵

Názor poddaných na Eckarta ze Schwoben a Stanislava Pavlovského dobře ilustruje biskupův list moravskému zemskému hejtmanovi z 12. září 1594. Pavlovský se v něm podivuje nad tím, že osm jezdců ze žďárského panství není na tažení proti Turkům počítáno k houfu biskupství olomouckého. Zdůrazňuje, že příčinou odporu Žďárských proti boji pod biskupskými vlajkami není nic jiného než jejich „*urputnost a neposlušenství*“. To, že si své útraty platí sami, nemá hejtman vůbec zohledňovat. Správně by měl výdaje na zmíněných osm jezdců platit žďárský opat, ten tak ovšem činit nemůže, neboť mu poddaní

---

³³⁵ MZA Brno, E 8, O 15/2, s. 16.

– „nevíme, jakým právem a s čím povolením“ – odmítají odvádět veškeré důchody. Biskup konečně připomíná, že dohoda mezi ním a knížetem Karlem Minsterberským z roku 1588 byla vložena do moravských zemských desek a potvrzena panovníkem a moravskými stavy; je si prý jist, že hejtman nebude zpochybňovat to, „co tak pořádně se vykonalo a znamenitě strvrzeno jest.“³³⁶

Biskupova situace byla vskutku kritická; zdálo se, že Flamingk je pouze krůček od definitivního vítězství. Pavlovský se však ještě zdaleka nevzdával a pokusil se rázným protitahem zvrátit poměr sil. V červnu 1594 byl panovníkovi, který se právě zdržoval na říšském sněmu v Řezně, doručen list, ve kterém jej biskup žádal, „že milostivě císařské psaní těm Žďárským a jiným k tomu klášteru náležejícím poddaným, aby jak již dosazenému knězi oppatovi, pánu svému řeholi a řádu Cistercienského ..., tak i mně jakožto fundatoru téhož kláštera a pánu vrchnímu v náležitě povinnosti, poslušenství a poddanosti stáli a zuostávali, učiniti a jim přikázati milostivě poručiti račte.“³³⁷ Do Řezna neputovalo pouze toto biskupovo psaní, ale také dva vyslanci Pavlovského, biskupský kancléř Valentin Lauban a oficiál Theodor Engels, spolu s opatem Eckartem. Jejich úkolem bylo vylíčit panovníkovi stav žďárské kauzy a všemožně *sollicitovat* expedici zmíněného mandátu.

Bylo pochopitelně nutné působit nejen na císaře, ale i na osoby, které mohly vydání panovníkova příkazu ovlivnit. Biskup proto několika listy z 11. června 1594 požádal o podporu své věci nejvyššího purkrabího, místokancléře Želinského a sekretáře Milnera a Pergera. Snažil se je přesvědčit mj. tezí o krizi cisterciáckého řádu, kterou nejsou řádové struktury – na rozdíl od diecézní moci – schopny řešit. Řádový *comissarius* (tj. Flamingk) prý „za celé dvě léta“ nebyl schopen poslat na Žďár řeholníky, kteří by mohli zastávat úřad opata. Pavlovský, hledící s lítostí na to, „*kterak dobrej řád při tomž klášteře pro lechkost osob, tamž ne tak v řádu, ale v neřádu věk svooj k zhoršení jiným daremně mařících, již právě zahynul*“ a „*znajíc v tom povinnost naši biskupskou*“ proto dosadil do čela žďárského kláštera komendátora Jergera a poté zbožného a schopného opata Eckarta ze Schwoben.³³⁸ Úředníci měli být biskupovi nápomocni nejen kvůli dobrému pocitu z toho, že podpořili rozvoj řeholního života; Pavlovský jim sliboval rovněž svoji „vší lásku“ a „*dobré, příjemné přátelství*“ opata Eckarta.³³⁹

Reakce Rudolfa II. biskupa zajisté zaskočila. Panovník sice dne 10. října 1594 skutečně přikázal klášterním poddaným, aby Eckarta ze Schwoben pokládali za svou

---

³³⁶ MZA Brno, G 83, kart. 57, f. 331r-333r.

³³⁷ MZA Brno, G 83, kart. 57, f. 192r.

³³⁸ MZA Brno, G 83, kart. 57, f. 197r-198r.

³³⁹ MZA Brno, G 83, kart. 57, f. 199r.

vrchnost a „jemu všelijaké náležité poslušenství každého času, jakž na věrné poddaný náleží, vykonávali“, zároveň ovšem Eckarta „z mocnosti ... císařské, jakožto král český, margkrabě moravský a nejvyšší opatrovník všech duchovenství“ konfirmoval na žďárské opatství, čímž dal opět najevo, že žďárský klášter považuje za svoji komoru.³⁴⁰ Taxátor české kanceláře Jiřík Pereger se poté (snad společně s opatem) odebral na žďárské panství a oznámil panovníkovu vůli poddaným.³⁴¹

Vznikl stav, se kterým nemohl být spokojen Pavlovský ani Flamingk. Vizitátorovi se zajisté nezamlouvalo, že biskupův důvěrník stále zůstává žďárským opatem, Pavlovský zase nemohl souhlasit s tím, aby Eckart vládl žďárskému panství jakožto vrchnost potvrzená císařem. (To, že panovnická konfirmace opata Eckarta skutečně znamenala zpochybnění dohody mezi biskupstvím a knížetem Karlem Minsterberským z roku 1588, dokládají slova kanovníka Laeta, vyčtená v klášterním kostele nejspíše v říjnu 1594: „Ó Žďárští, Žďárští, pamatujte, co jste učinili, buď Bohu žel, že ten klášter od manství odtržen býti má!“³⁴²) Císařův zásah do žďárské kauzy tak vedl ke sblížení biskupa a vizitátora, což se po Eckartově smrti v prosinci 1595 projevilo jejich společným postupem při dosazení nového opata Antonína Vadiana (šlo o dosavadního zpovědníka v klášteře Králové na Starém Brně): Biskup povolil, aby byl opat zvolen žďárským konventem s radou vizitátora a aby byl posléze vizitátorem i instalován; Flamingk naopak nebránil tomu, aby k této instalaci došlo v přítomnosti biskupových komisařů.³⁴³

Vadianovým jmenováním žďárská kauza pro Flamingka skončila. Jak ukazuje zpráva biskupských komisařů Pavlovskému z počátku roku 1596, nehodlal vizitátor podporovat další boj klášterních poddaných proti biskupovi ani v nejmenším. Komisaři prý po Vadianově volbě poručili poddaným, aby se dostavili do kláštera a tam přijali biskupa za fundátora a slíbili opatovi člověčenství. Poddaní však příkazu neuposlechli a vyslali na klášter pouze tři posly z každé obce, kteří – aniž biskupské komisaře pozdravili – ihned zamířili k Flamingkovi a žádali jej o pomoc. O jejich požadavcích byli komisaři informováni vizitátorem „*bey der Tafel*“: Na klášter se prý poddaní v žádném případě dostavit nechtějí; prosí naopak, aby nový opat spolu s vizitátorem, ovšem bez biskupových

---

³⁴⁰ NA Praha, MR, č. 5052.

³⁴¹ Tamtéž.

³⁴² Tamtéž, s. 20.

³⁴³ MZA Brno, E 8, O 15/2. O tom, že plánuje společný postup s vizitátorem Flamingkem, se Pavlovský zmiňuje již krátce po Eckartově smrti v listu žďárskému a velehradskému proboštovi Jiříkovi Škardonidesovi (MZA Brno, G 83, kart. 76, f. 454r; 12. prosinec 1595: „*Kdež pak žádáte, poněvadž pánem a ochrancem téhož kláštera Žďáru sme, abychom vím oumysl náš, co bychom dále předsevzítí chtěli, oznámili, ... k tomu se chceme přičiniti, aby v krátce také do téhož kláštera jinší prelat z řádu vašeho cistercienského s radou a vědomím vrchnosti vaší téhož řádu pořádně volen a dosazen byl, což vás potomně tejno nebude.*“

komisařů, přišel k nim do městečka Žďáru; tam mu budou přísahat človehčenství s radostí. Svůj odpor vůči biskupovi pak zdůraznili tvrzením, že na celém světě jsou pouze dvě osoby, jimž jsou poddáni, a to opat a císař. Vizitátor sice komisařům nesdělil, jak na tyto prosby reagoval, z nespokojeného výrazu v tvářích poslů však biskupští zmocněnci vyvozovali, „*daß der Visitator ihre Hartnäckigkeit möge mißbilliget haben*“.³⁴⁴

Smír mezi Flamingkem a Pavlovským znamenal značné oslabení pozice žďárských rebelů, čehož biskup okamžitě využil: Již 2. února 1596 byl v Praze a podával Rudolfovi II. ostrou stížnost na neposlušnost klášterních poddaných.³⁴⁵ Císař o osmnáct dnů později vydal dekret, jímž se Žďárským – zajisté ve shodě s biskupovým očekáváním – přikazovalo, aby byli poslušni své vrchnosti i biskupa jakožto fundátora, odpovídali na rok, který jim byl biskupem položen u manského soudu, a vrátili do české kanceláře císařskou konfirmaci svých privilegií. Tato konfirmace byla totiž prohlášena za neplatnou, a to „*pro tu chvalitebnou a starodávnú zvyklost, která se jak v Moravě, tak i v království Českém zachovává, ano i za právo drží, že poddaní bez vědomí a přímluvy pánův a vrchností svých žádnú nadání nebo potvrzení od Císařské Milosti jakožto krále českého a markraběte moravského prositi nemají*“.³⁴⁶

Pokud se biskup po tomto císařově nařízení cítil jako vítěz nad Žďárskými, měla jej realita následujících měsíců rychle vyvést z omylu. Poddaní nejenže odmítli vrátit zmíněnou konfirmaci, ale dokázali přejít i do protiofenzivy, jejímž výsledkem byl císařův list ze 4. září 1596, nařizující biskupovi „*co se toho obeslání k soudu manskému dotýče, aby od něho upuštěno bylo a aby (žďárští poddaní) při svých privilejích a obdarováních zuostaveni a jich užívati bez překážek mohli*...“³⁴⁷ Biskup ovšem tento mandát ignoroval a stále trval na tom, aby se poddaní zachovali podle únorového dekretu. Vznikla tak paradoxní situace, kdy obě strany argumentovaly panovníkovým příkazem.³⁴⁸

---

³⁴⁴ STEINBACH, *Sammlung II*, s. 244-245.

³⁴⁵ G 83, kart. 59, f. 844r.

³⁴⁶ G 83, kart. 59, f. 850r

³⁴⁷ MZA Brno, E 8, O 15/2, s. 24.

³⁴⁸ V suplice z 28. listopadu 1596 (MZA Brno, E 8, O 15/2, s. 23) například „*rychtář a konšelé i všecka obec městečka Žďáru i jinejch městeček a vesnic jakž z království Českého, tak i z margkrabství Moravského ku klášteru žďárskému přináležející*“ žádají biskupa Pavlovského, „*že ... té milostivé přímluvy Jeho císařské Milosti, pána nás všech nejmilostivějšího, kteréž my se těšíme* (tj. mandátu ze 4. září 1596), *a té naděje sme předně ku Pánu Bohu, potomně k Vaší knížecí Milosti, že při Vaší knížecí Milosti nám (její) užítí chtíti dáti ráčíte*.“ Biskup zase 8. června 1597 apeloval na císaře, „*že nad tím, co ste tak jednou milostivě schváliti a stvrditi, také nad milostivým spravedlivým dekretem Vaší císařské Milosti nejvyšších pánuov ouředníkův a soudců zemských království Českého a radd Vaší císařské Milosti vyšlejm, jehož datum na hradě Pražským 20. Februarii létha jminulého (15)96, kteréhož taky pro lepší paměť Vaší císařské Milosti přiležitě přípis podávám, spravedlivou ochrannú ruku držeti a jmenovaným Žďárským takové omylné a nedůvodné správě důvěřovati ... neráčíte*.“ (MZA Brno, G 83, kart. 59, f. 527r)

Koruně bylo zřejmé, že tento stav je neudržitelný; na konci roku 1597 proto bylo z české kanceláře oznámeno poddaným a biskupovi, že Rudolf II. hodlá po poradě s nejvyššími úředníky a soudci vyslovit v kauze Žďár definitivní rozhodnutí.³⁴⁹ Žádný císařský mandát týkající se Žďáru však po tomto oznámení nenásledoval. Příčinou bylo zřejmě to, že biskup Pavlovský dne 2. června 1598 zemřel a Koruna vyčkávala, jaké stanovisko ke žďárskému problému zaujme jeho nástupce. Tímto nástupcem byl 26. května 1599 zvolen kardinál František z Ditrichštejna, s jehož jménem je spojeno nejen významné posílení katolické reformy na Moravě, ale i nová fáze v dějinách žďárského kláštera.

---

³⁴⁹ NA Praha, MR, č. 3414; MZA Brno, G 83, kart. 59, f. 861r.

5. Ditrichštejnův pokus o „sekularizaci“ Žďáru

O kauze Žďár byl kardinál Ditrichštejn informován nedlouho po svém příjezdu na Moravu. Pro tohoto energického preláta, v jehož žilách kolovala španělská krev, je příznačné, že se žďárský problém pokoušel řešit mnohem razantněji než biskup Pavlovský. Stanislav Pavlovský se v podstatě omezoval na defenzivu, tj. neustále hájil právní status quo, vzniklý na základě smlouvy mezi olomouckým biskupstvím a Minsterberky z 30. listopadu 1588. Ditrichštejn naopak usiloval o vytvoření nového právního stavu, který by pro něj byl výhodnější – jeho cílem bylo připojení žďárského kláštera k menzálním statkům olomouckého biskupství. Účel takové změny je zřejmý: pokud by se podařilo ji realizovat, stal by se kardinál žďárskou vrchností (dosud byl – jak víme – pouze fundátorem žďárského kláštera), což by mu umožnilo účinněji postupovat proti nepokojným poddaným, snáze provést rekatolizaci klášterního zboží a reformu žďárské řeholní komunity a konečně zabránit zpochybňování práv olomouckých biskupů vůči žďárskému klášteru, resp. panství (viděli jsme, že fundátorské právo olomouckého biskupa bylo – alespoň z hlediska cisterciáckého řádu – zpochybnitelné poměrně snadno, neboť směna z roku 1588 nebyla schválena řádovými *superiores*).

První zmínku o tomto kardinálově plánu nacházíme ve zprávě nuncia Spinelliho papežskému nepotovi Pietrovi Aldobrandinimu z 18. září 1600, týkající se Ditrichštejnovy audience u Rudolfa II. Nuncius v ní mj. píše, že kardinál panovníka žádal „*d' incorporare alla chiesa d' Olmutz una buona abbadia d' 8. mila tallari et più.*“ Papežův vyslanec samozřejmě neopomněl dodat, že tím, kdo tuto inkorporaci může podle církevního práva vykonat, je pouze papež; kardinál prý nicméně pokládá za vhodné mít také „*il consenso di Cesare*“.³⁵⁰ To, jak císař na Ditrichštejnovu prosbu reagoval, se ze zmíněného listu nedozvídáme; zřejmě s ní vyslovil předběžný souhlas, neboť kardinál po této audienci podnikal další kroky směřující k prohlášení Žďáru za menzální statek biskupství.

Jak vyplývá z uvedené nunciovy depeše, musel kardinál o nutnosti připojení žďárského kláštera k olomouckému biskupství přesvědčit nejen císaře, ale také Svatý stolec. Papež byl o inkorporaci Žďáru požádán písemně, a to zřejmě ještě před zmíněnou kardinálovou audiencí u panovníka. Svůj návrh zdůvodňoval Ditrichštejn tím, že v klášteře není dostatečný počet řeholníků a že konvent vykazuje řadu nedostatků v oblasti klášterní

---

³⁵⁰ NA Praha, Opisy Řím, kart. 75; ASV, Borgh. III.87.d, f. 316-317.

reformy a monastické disciplíny. Kliment VIII. byl Ditrichštejnovi velmi nakloněn, zároveň však ctí zásadu *audiatur et altera pars*, a proto nařídil, aby byly kardinálový výhrady sděleny cisterciáckému generálnímu opatovi Edmundu de la Croix. Opat Edmund kardinálův návrh přirozeně odmítl a ujistil papeže, že obnovu žďárského kláštera zvládne řád vlastními silami. Kliment, který se zřejmě obával, že by připojením Žďáru k olomouckému biskupství zpochybnil reformátorské schopnosti cisterciáckých řádových struktur, toto řešení akceptoval.

Ditrichštejn s takovýmto výsledkem své žádosti samozřejmě spokojen nebyl a po několika měsících odeslal do Říma další list týkající se žďárského kláštera: Opět prý prosí o inkorporaci kláštera k menzálním statkům svého biskupství, neboť k reformě slibované řádovým generálem nedošlo, a navíc hrozí nebezpečí, že bude klášterní majetek či jeho část zcizen královskou komorou. Papež, zajisté znepokojený tím, že opat Edmund nedodržel své slovo, vydal 23. prosince 1600 dvě brevia (jedno bylo určeno kardinálovi, druhé generálnímu opatovi), jimiž dával cisterciáckému řádu ultimátum: Do lhůty, kterou stanoví kardinál (měla být minimálně jednoroční), musí být řádovým generálem či jeho zástupcem provedena reforma žďárského kláštera; počet mnichů po ní nesmí klesnout pod dvanáct. Pokud se tak nestane, bude touto reformou pověřen Ditrichštejn a klášterní zboží bude připojeno k menzálním statkům olomouckého biskupství.³⁵¹

V dubnu 1601 byl Ditrichštejn vyslán Rudolfem II. do Říma, aby panovníkovým jménem požádal o subsidie na válku proti Turkům. Této příležitosti využil kardinál k tomu, že papeži osobně vyložil své problémy se Žďárem. Jako císařův vyslanec se Ditrichštejn příliš neosvědčil. Kurie sice rozhodla, že poskytne finance na válku proti Osmanské říši, jejich příjemcem ovšem neměl být Rudolf II., ale vládce Vnitřních Rakous arcivévoda Ferdinand Štýrský.³⁵² Zřejmě i z toho důvodu, aby zmírnil kardinálovo rozladění z tohoto diplomatického neúspěchu, vydal Kliment VIII. dne 14. května 1601 bulu, která umožňovala předání žďárského kláštera olomouckému biskupství.

Papež v ní sděluje pražskému nunciovi Spinellimu, že byl Ditrichštejnem informován o stavu žďárského kláštera, který je prý velmi neuspokojivý: „... řeholní disciplína se zhroutila. Mniši téhož kláštera, jejichž počet je sotva čtyři, zcela zanedbávají řeholní život, žijí neváženě a nestydí se k velkému pohoršení a k nevážnosti téhož řádu

---

³⁵¹ MZA Brno, E 8, sig. A 190.

³⁵² ZUBER, R.: *Mladá léta kardinála Ditrichštejna*, s. 67.

*obcovat s heretiky, kterých je v oněch krajích mnoho.*³⁵³ Řádovým představeným bylo nařízeno, aby klášter zreformovali; k žádné reformě však dosud nedošlo. Náprava tohoto neutěšeného stavu by podle kardinála mohla být provedena připojením kláštera k menze olomouckého biskupství. V klášteře by v takovém případě bylo vydržováno dvanáct cisterciáckých mnichů, na jejichž stravu, ošacení a jiné potřebné věci by se vyčlenila určitá část klášterních důchodů, které, jak prohlašuje Ditrichštejn, nepřevyšují za rok sumu 1000 dukátů. Nunciovi se proto poroučí, aby všechny kardinálové údaje vyšetřil a – pokud se ukáže, že jsou pravdivé – připojil žďárský klášter k olomouckému biskupství. Toto připojení pak bude platné i v případě, že se proti němu postaví *superiores Ordinis* nebo ti, kteří předstírají, že jsou zainteresovaní.³⁵⁴

Když Ditrichštejn 16. května 1601 odjížděl z Říma, cítil se zajisté jako vítěz nad Žďárskými i nad cisterciáckým řádem. Jeho potíže se Žďárem však ve skutečnosti vydáním buly Klimenta VIII. vyřešeny nebyly. Jedním z hlavních problémů byla skutečnost, že vztahy mezi Ditrichštejnem a nunciem Spinellim, který měl bulu vykonat, byly velmi napjaté, až nepřátelské. Důvodů této pro katolickou stranu v českých zemích velmi nepříjemné situace bylo více; tím nejdůležitějším byla patrně skutečnost, že kardinál a nuncius náleželi k rozdílným táborům soupeřících papežských nepotů. Spinelli stranil Pietru Aldobrandinimu, zatímco Ditrichštejn byl stoupencem Cynthia Passeriho, který se podle kostela, v němž byl kardinálem, nazýval San Giorgio.³⁵⁵ Již během prvního roku Ditrichštejnova episkopátu došlo mezi nunciem a kardinálem k celé řadě konfliktů; snad nejznámějším je spor o litoměřické proboštství. Jeho podstatou bylo to, že se Spinelli snažil Ditrichštejna přimět k rezignaci na úřad litoměřického probošta, čímž by byla umožněna kanonická instalace probošta Jacoma Chimarreie, jmenovaného panovníkem.³⁵⁶ Od nuncia tedy nebylo možné očekávat, že v případě žďárského kláštera vyjde Ditrichštejnovi vstříc nad rámec nezbytně nutného.

O tom, jak proběhla první konfrontace Ditrichštejna a Spinelliho kvůli Žďáru, nás informuje nunciova depeše papežským nepotům z 11. června 1601.³⁵⁷ „V úterý dopoledne 5. dne tohoto měsíce,“ píše nuncius, „sem přibyl pan kardinál Ditrichštejn. Pozdravil mne a

---

³⁵³ „... disciplina regularis collapsa sit, ejusdemque Monasterii Monachi, qui vix numero quatuor existunt, neglecta prorsus Monasticae vitae observantia, licentiose vivant, ac cum haeticis qui multi sunt in partibus illis, cum multo scandalo et ipsius Ordinis villipendio conversari non erubescant...“

³⁵⁴ STEINBACH, *Sammlung II*, s. 238-243.

³⁵⁵ Ke vztahu mezi oběma nepoty viz STLOUKAL, K.: *Papežská politika a císařský dvůr pražský na přelomu XVI. a XVII. věku*. Praha 1925, s. 42-46; JAITNER, K.: *Il nepotismo di papa Clemente VIII (1592-1605): il dramma del cardinale Cinzio Aldobrandini*. In: *Archivio storico italiano* 146, 1988, s. 57-93.

³⁵⁶ ZUBER, *Mladá léta*, s. 69-71.

³⁵⁷ NA Praha, Opisy Řím, kart. 77, složka IX-1; ASV, Borgh.I.651.a, f. 62-64.

prohlásil, že se zde zdrží za účelem audience (u císaře), která, jak říká, mu byla nedávno přislíbena. Hned poté prý Ditrichštejn předložil nunciovi bulu Klimenta VIII. a požádal jej, aby podle ní „připojil žďárský klášter cisterciáckého řádu k olomouckému biskupství“. Spinelli v sobě nezapřel diplomata. Žďárský případ dobře znal a byl rozhodnut kardinálovi nevyhovět, svou odpověď na jeho žádost však začal pochvalnou ódou na Ditrichštejnův záměr: Připojení Žďáru k menze olomouckého biskupství by prý bylo velmi užitečné. Na klášterních statcích by se mnohem lépe hospodařilo, poddaní, o kterých nuncius ví, že jsou téměř všichni heretiky, by opět žili katolicky stejně jako jiní poddaní olomouckého biskupství a biskupova moc by rozhodně vzrostla – to vše může katolickému náboženství a duchovním na Moravě jen prospět. Nunciovi je rovněž známo, že v onom klášteře nevládne řeholní disciplína a že tam jsou pouze tři nebo čtyři mniši spolu s opatem, který kvůli lakotě a jiným nedostatkům není hoden svého úřadu. Za informace o opatovi však prý nemůže ručit, protože mu je sdělili žďárští mniši, kteří proti svému představenému mohou být zaujati. Vzhledem k uvedenému stavu žďárského kláštera i beznadějně situaci katolického náboženství na Moravě tedy nelze než chválit kardinálův bohulibý úmysl.

K tomu, aby mohla být „*unione*“ realizována, pokračoval nuncius, však musí být splněny dvě podmínky: je třeba ověřit pravdivost kardinálových údajů, uvedených v bule, a především je nutné, aby byl klášter vakantní. Kardinál takové komplikace zjevně nečekal a neoblomně trval na svém. Nemíní se prý přít, a proto pouze zopakuje svoji žádost: chce, aby nuncius buď sám nebo skrze svého zmocněnce připojil žďárský klášter k menze olomouckého biskupství. Když Spinelli odpověděl, že i on na svých podmínkách trvá, rozzuřil se Ditrichštejn až k nepřičetnosti a vyhrožoval, že postoupí císaři světskou svrchovanost („*superiorita temporale*“) nad klášterními poddanými, kterou může disponovat, jak se mu zlíbí. To prý stejně zamýšlel učinit v případě, že by papež nesvolil k inkorporaci kláštera. „*Domnívám se nicméně,*“ omlouval nuncius na oko kardinálův nerozvážený výrok, „*že to bylo spíše mluvení v hněvu než pevné rozhodnutí učinit to.*“³⁵⁸

V další pasáži svého listu se nuncius poměrně podrobně věnuje stavu žďárského kláštera – zřejmě tím chtěl svým „nadřízeným“ ukázat, že své povinnosti plní svědomitě a že je schopen opatřit si o každé aktuální kauze potřebné informace. „*Patronátem žďárského kláštera disponoval jeden slezský heretický vévoda a tady si patroni nárokují vládu nad klášterními statky, jako kdyby byly jejich vlastní,*“³⁵⁹ upozorňuje Spinelli na zvláštnost,

---

³⁵⁸ „... *tuttavia credo che questo sia stato più tosto un parlar in colera, che ferma deliberatione di farlo.*“

³⁵⁹ „*Nel monasterio Sarense ... pretendeva patronato un duca di Silesia heretico, et quà i padroni di monasterii pretendono dominio sopra di quelli quasi come fussero beni proprii.*“

kteřou ze své domoviny neznal. Vévoda prý – zřejmě nedávno – zmíněný patronát postoupil olomouckým biskupům, za což získal jisté baronství ve Slezsku. Tato dohoda byla zapsána do zemských desek, „*kteřé jsou u nich svatosvaté; tento způsob je nejpevnější formou smlouvy, kteřou mají*“.³⁶⁰ Na základě oné smlouvy se stal žďárský opat leníkem („*feudatorio*“), resp. – jak říká kardinál – vazalem olomouckého biskupa. Nynější opat byl dosazen nedávno zemřelým biskupem a vládne v onom klášteře již mnoho let. Jde o muže nesmírně lakomého, kteřý se nevěnuje ničemu jinému než hromadění peněz a jejich posílání rodičům do Polska. Klášterní kostel „*nemůže být horší, než je*“ – trestuhodné jsou zejména nedostatky v paramentech a to, že před nejsvětější svátostí nehoří věčné světlo. Konvent tvoří pouze dva nebo tři mniši, kteří jsou se svým opatem velmi nespokojeni; jeden z řeholníků dokonce prohlásil, že opat v minulosti zavalil nejednu příležitost k pochybnostem o jeho pravověrnosti. To, co se nunciiovi na Žďáře nejvíc nezamlouvá, však není neuspokojivý stav samotného kláštera, ale skutečnost, že většina poddaných žijících na tomto rozsáhlém panství jsou heretici. O klášterních důchodech prý nejsou k dispozici přesné informace: někteřé lidé tvrdí, že se jedná o tři nebo čtyři tisíce tolarů, jiní říkají, že panství vynáší sedm až osm tisíc tolarů, ba i více. Pokud bude papež chtít další zprávy o žďárském klášteře, je nuncius připraven je obstarat.

„*Nyní mi nezbyvá než požádat Vaši nejjasnější Milost, jak činím se vši naléhavostí,*“ uzavírá nuncius svůj obšírný elaborát, „*aby mi od Našeho Pána vymohla to, že pověří tímto připojením nějakého jiného preláta, neboť si netroufám uspokojit pana kardinála tak, jak on chce ...; v jiných věcech si mu (tj. kardinálovi) přeji sloužit jako kreatura a služebník Našeho pána ..., ale nechtěl bych se zaplést do věcí, ze kteřých musím skládat účty Bohu, patronům a světu, ne protože bych jej neměl v účtě jako pána a preláta, ale protože mé zásady jsou opravdu odlišné od těch jeho.*“³⁶¹

Je třeba uvést, že nunciova reakce na kardinálovu žádost byla *de iure* správná: Podle církevního práva mohl být k menzálním statkům biskupství připojen skutečně pouze

---

³⁶⁰ „*le quali appo di loro sono sacrosante, et è questo modo la più stabil forma di contratto, che loro habbiano.*“

³⁶¹ „*Hora mi resta di supplicare V.S.Ill.ma come fò con ogni istanza ad impetrarmi da Nostro Signore, che commetta il particolare di questa unione à qualche altro prelato, perche à me non basta l' animo di dar sodisfattione al signor cardinale nel modo, che lui vuole, ... il quale in altri affari desidero servire come creatura et servitore di Nostro Signore, ... mà non vorrei impacciarmi in negotii, de quali habbia da render conto à Dio, à i padroni, et al mondo, non perche non lo stimi per quel signore et prelato, che è, ma perche veramente ho diverse massime nel trattare li negotii dalle sue...*“ TENORA, První zánik, s. 55, uvedenou nunciiovu depeši nezná, a proto je jeho výklad o příčinách nevykonání buly Klimenta VIII. značně odlišný: „... kardinál ... nenaléhal, aby výpověď nunciiovou byl statek klášterní přivtělen ke stolním statkům biskupským. V Římě nebylo ... překážky ... Jen, jak se podle všeho podobá, rád cistercienský trval v odporu proti snahám kardinála Ditrichštejna a nebylo možno pohnouti ho k tomu, aby svolil a bez dalšího právního jednání se spokojil.“

klášter, který byl vakantní. Jaký byl kardinálovův postoj k možné aplikaci této zásady na žďárskou kauzu, není zcela jasné. Snad byl toho názoru, že situace na žďárském panství je natolik závažná, že je v tomto případě možno učinit výjimku a inkorporovat klášter ještě před opatovým úmrtím; vyloučeno není ani to, že doufal v nunciovu neinformovanost o situaci žďárského kláštera (pokud tomu tak bylo, musel být kardinál nunciovými důkladnými znalostmi poměrů na žďárském zboží vsutku překvapen).

18. června 1601 poslal nuncius do Říma další list³⁶² zabývající se žďárským klášterem. Pravděpodobně si uvědomil, že v předchozí depeši opomněl navrhnout, jak by se měl problém úpadku řeholní disciplíny ve žďárském klášteře řešit; nyní tuto chybu, která se mu mohla ve sporu s kardinálem vymstít, napravoval. „*Kardinál se tu zdržuje za účelem audience a minulé úterý, v den následující hned po odeslání a odjezdu římské pošty, mi nechal ukázat bulu. Snažím se přesvědčit jej, že se v této věci nemůže spěchat a konečně, že nebude moci dokázat, že je opatství vakantní...*“;³⁶³ shrnuje Spinelli podstatu svého konfliktu s Ditrichštejnem. Vzhledem k uvedené situaci by prý bylo dobré, aby kardinál prozatím rezignoval na plán přeměny žďárského zboží v menzální statek svého biskupství, dohodl se na reformě kláštera s opatem či řádem, osvobodil klášter od své jurisdikce (tento bod není zcela jasný; snad měl nuncius na mysli zřeknutí se fundátorského práva ve prospěch kláštera, resp. cisterciáckého řádu) a spokojil se s poskytnutím nutného zaopatření pro dvanáct mnichů. Není vyloučeno, že nuncius tento návrh konzultoval s vizitátorem Flamingkem, neboť dále píše: „... a věřím, že cisterciácký generální vikář, který je zde, o tom psal svému představenému...“³⁶⁴ V závěru listu Spinelli poopravuje žádost, jíž zakončil svoji předchozí depeši: Prosí, aby nebyl pověřován zasahováním nejen do kauzy Žďár, ale do všech „*věcí, kde jde o zájmy zmíněného pana kardinála nebo jeho klientů*“.³⁶⁵

Kardinál zřejmě předpokládal, že si na něj nuncius, resp. zástupci cisterciáckého řádu stěžovali u kurie, a proto pověřil svého římského agenta Fabia Ursolinioho³⁶⁶, aby papeži vyložil jeho stanovisko ke žďárskému problému. Zároveň listem z 5. září 1601 Klimenta VIII. požádal, aby Ursolinimu „*dopřál sluchu a víry*“.³⁶⁷

---

³⁶² NA Praha, Opisy Řím, kart. 77, složka IX-1; ASV, Borgh.I.651.a, f. 71-72.

³⁶³ „*Il card.le si trattiene qui per l' udienza et martedì passato giorno immediate seguente alla speditione et partenza de la posta di Roma, mi fa presentare la bolla. Io vo procurare di farlo capace che in questo negotio non si può correre et finalmente che lui non potrà provar che l' abbadia vaca...*“

³⁶⁴ „... et credo che il vicario generale de Cisterciensi che è quà nè ha scritto al suo gerente...“

³⁶⁵ „... nelle cose dove si tratta de interessi del detto s.r card.le o suoi dependenti...“

³⁶⁶ K Ursolinimu a dalším agentům kardinála Ditrichštejna viz PARMA, T.: *Kardinál František z Dietrichsteina a jeho vztahy k italskému prostředí „Minimo et humillissimo cappellano et indignissima creatura di Vostra Santità*. In: MLCÁK, L. (red.): *Kardinál František z Dietrichsteina (1570-1636)*. Prelát a politik neklidného věku. Olomouc 2008, s. 27-28.

³⁶⁷ NA Praha, Opisy Řím, složka IX-2; ASV, Borgh.III.102.a.b., f. 39 + 50.

Nevíme, jakými argumenty se Ursolini pokoušel papeže přesvědčit ani jaká byla Klimentova reakce. Postoj kurie ke konfliktu nuncia a kardinála známe až z doby o něco pozdější: 30. března 1602 sděloval kardinál San Giorgio Spinellimu, že papež viděl všechny listy, které mu byly nunciem poslány, zejména pak ten, jenž pojednává o připojení žďárského opatství a souvisejících rozepřích nuncia s Ditrichštejnem. *Sua Santità* si prý přeje, „*aby byly věci pana kardinála podporovány, ovšem pouze v tom, co je (právně) průchozí.*“³⁶⁸ Spinelli to má pokládat za prozatímní papežovo stanovisko, „*jistěji a přesněji*“ mu prý bude odpovězeno až poté, co bude přehlédnuta příslušná bula.³⁶⁹ O dva týdny později bylo uvedené papežovo rozhodnutí prohlášeno za definitivní, o čemž byly informovány obě sporné strany.³⁷⁰ Kurie se tedy postavila na stranu práva, tj. na stranu nuncia.

O žďárském problému se roku 1602 nejednalo pouze v Římě, ale také v Praze. Tamější kardinálův agent, kanovník Jan Jakub Wacker z Wackenfelsu, měl za úkol přesvědčit nuncia, aby provedl bulu Klimenta VIII., od císaře pak měl vymoci příkaz, aby klášterní poddaní respektovali biskupa jakožto fundátora a aby se řídili manským soudem olomouckého biskupství.

Korespondence mezi Wackerem a Ditrichštejnem se zmiňuje o dvou „žďárských“ rozmluvách kardinálova pražského agenta s nunciem. 6. března Wacker svému pánu píše, že se před Spinellim o Žďáru zmínil během rozhovoru o pokusu knížete Lichtenštejna zcizit statky rajhradského kláštera,³⁷¹ Prohodil prý pro sebe, ale tak, aby to nuncius slyšel, „*man möchte sich billich wundern, dass er dise alienation nicht verhindern und doch bei Euer hochfürstlichen Gnaden, Sahr betrefend, das wenigste nicht tun wollen.*“ Nuncius odpověděl, že kvůli Rajhradu psal papeži mnohokrát. Co se Žďáru týče, využije prý každou příležitost k tomu, aby mohl kardinálovi vyhovět, ovšem pouze tehdy, když Ditrichštejn z Říma obdrží „*ein mandatum executionis sine processu*“.³⁷² Ani agentův list z 15. května kardinála nepotěšil: Nuncius prý Wackerovi sdělil, že mu byl doručen list z Říma, v němž

---

³⁶⁸ „... *che le cose del S.or Cardinale sieno fauorite, mà in quello che passa...*“

³⁶⁹ NA Praha, Opisy Řím, kart. 79; ASV, Borgh. III.53/1, f. 38.

³⁷⁰ NA Praha, Opisy Řím, kart. 79, ASV, Borgh. III.53/1, f. 42v. Kardinál San Giorgio v tomto listu Spinellimu ze 13. 4. 1602 píše: „*Il senso di Nostro Signore nel particolare della unione dell' abbazia Zarense, ò piu tosto della esecutione della gratia conceduta al signor cardinale Dietrichstain in tal materia, è quello in effetto che si avvisò à V. S. con le antecedenti et così si fà intendere al signor cardinale per mezo dell' agente suo; ... ella procuri di servire alla intentione di Sua Signoria Ill.ma* (tj. Ditrichštejna) *in quanto potrà contenendosi ne i termini del giusto.*“

³⁷¹ Kníže Lichtenštejn usiloval o to, aby bylo rajhradské zboží připojeno k jedné rakouské jezuitské koleji. Kardinálu Ditrichštejnovi a moravským stavům se nakonec podařilo tomuto záměru zabránit – viz KAMENÍČEK, III, s. 77.

³⁷² ZA Olomouc, AO, sig. 14, kart. 3, f. 141v.

se mu potvrzuje, že ve žďárské věci skutečně nemůže být učiněno nic bez legitimního právního vyšetřování. Dodal, že o tom má agent Ditrichštejna dobře informovat.³⁷³ Bylo zřejmé, že Spinelli o další diskusi na téma Žďár nestojí.

Wackerovo jednání o císařské nařízení klášterním poddaným bylo úspěšnější, ovšem neméně obtížné než jeho pokusy přesvědčit nuncia o správnosti kardinálova stanoviska. Ukázalo se totiž, že v české kanceláři existují značné pochybnosti o tom, zda má Ditrichštejn vůbec právo takový příkaz požadovat. Na konci března 1602 – „*nach langem und zu allem verdruss angewenten sollicitiren*“ – bylo Wackerovi sděleno, že podle rozhodnutí nejvyššího kancléře Zdeňka Popela z Lobkovic je nutné, aby kardinál předložil dokumenty, o nichž tvrdí, že dokládají jeho titul fundátora žďárského kláštera, tj. kroměřížskou dohodu z roku 1588, její vklad do moravských zemských desek a lenních desek biskupství olomouckého a její konfirmaci císařem. Když o tom znechucený kanovník informoval Ditrichštejna, neodpustil si poznámku, že z uvedených listin „*man alhier bei der canzlei nichts hat oder haben will*“. Česká kancelář by prý neměla činit další průtahy a měla by se jasně vyslovit, zda kroměřížskou smlouvu pokládá za platnou, či nikoliv. Pokud je dohoda podle kanceláře v pořádku, pak by správně muselo následovat to, co je požadováno; v opačném případě by mělo být manství šternberské opět připojeno k olomouckému biskupství. „*Dannenhero Eur hochfürstliche Gnaden vielmehr nucz haben würden, als von disem kloster,*“ uzavírá Wacker.³⁷⁴

Na konci května již bylo zřejmé, že smlouva mezi olomouckým biskupstvím a Minsterberky byla učiněna se svolením císaře a vložena do moravských zemských i olomouckých lenních desek, expedici mandátu však bránil další problém, totiž otázka, zda vtělením zmíněné smlouvy pouze do moravských, a nikoliv také do českých zemských desek nebyla od království odtržena česká část klášterního zboží (šlo o městečko Vojnův Městec a šest vesnic). Wacker na konci května Ditrichštejnovi psal, že „*die Sahrtsche sach würt verhoffentlich izund auch fortgehen, dan ferner nichts vorzuwerfen, weil mit den hissigen steuereinnemer zu beweisen, dass das closter von 150 undertanen so in Behem gelegen auch in Behemb steuren,*“³⁷⁵ úředníkům v české kanceláři však takový důkaz nestačil, a proto kardinálova agenta vyzvali, aby předložil kvitance, dokládající, že poddaní

---

³⁷³ ZA Olomouc,

³⁷⁴ ZA Olomouc, AO, sig. 14, kart. 3, f. 156r. V témže smyslu se Wacker vyjádřil i v listu kardinálovi z 15. května 1602 (ZA Olomouc, AO, sig. 14, kart. 3, f. 161r-v) : „*Und ich bin iederzeit auf dise mittel gangen, sie sollen eindweder die zuvor beschlossene und von ir Mt confirmirten commutationem manuteniren, oder aber solche expresse, si invalida sit, annulliren, und auf dissen fall die negocia und güter baiderseits in ihren vorigen und alten stand sezen, also confirmando, vel dissolvendo nur allain expediren, damit E. h. f. Gn. und das bistum sich dermal eins des ihrigen wie zu recht billich gebrauchen können.*“

³⁷⁵ ZA Olomouc, AO, sig. 14, kart. 3, folio mezi f. 165 a 166 chybně označené jako f. 76r.

žijící na vojnoměsteckém statku skutečně odvádějí daně do Čech.³⁷⁶ Wacker tak učinil, ovšem průtahům ještě nebyl konec: v září se kardinál z listů nejvyššího kancléře Lobkovice, sekretáře Mencla a svého pražského agenta dozvěděl, že žďárská záležitost byla opět odložena, a to „*pro maiori autoritate, etlichen landofficiren zu insinuiren*“.³⁷⁷ Tón posledního Wackerova listu o Žďáru z 10. listopadu 1602 je však již jednoznačně vítězný: „*Das Sahrish wesen ist zu besten expedirt, sie (tj. poddaní) werden anhero auf den 26. diss für das camerrecht erfordt, und ir hochfürstlichen Gnaden mit aller gehorsamb angewisen ad perpetuam rei memoriam.*“³⁷⁸

Nejí jisté, zda se Žďárští 26. listopadu před komorní soud skutečně dostavili. Pravděpodobně nikoliv, protože kardinál pokládal za nutné požádat na počátku prosince při audienci panovníka o „*jistý dobrý prostředek*“, který by žďárské poddané přiměl k poslušnosti.³⁷⁹ Za zmínku stojí, že se o této skutečnosti i o jiných podrobnostech z kardinálovy audience u císaře dozvídáme z nunciovy korespondence s Římem. Zdá se, že Spinellimu unikla pouze málokterá „dvorská“ informace týkající se Ditrichštejna...

Snad i z toho důvodu, že neúnavný Wacker všechny sporné body týkající se Žďáru v průběhu roku vyjasnil, bylo kardinálově prosbě vyhověno velmi rychle. Již 11. prosince 1602 byl českou kanceláří vydán dekret, jímž se klášterním poddaným přikazovalo, „*aby se vedle ... léta 1596 vyšlého dekretu císařského a resolučí ... poslušně zachovali, jemu panu kardinálovi z Ditrichštejna jakožto biskupovi olomouckému a pánu svému vrchnímu a fundátoru i budoucím biskupům olomouckým, též opatu a konventu ... kláštera žďárského, jak na věrné poddané náleží, v náležitém poslušenství stáli (a) z něho žádným vymyšleným způsobem nevykračovali.*“ Dále bylo nařízeno, aby se Žďárští spravovali manským soudem olomouckého biskupství a aby do tří týdnů od data dekretu vrátili do české kanceláře na Pražském hradě „*to potvrzení, které sobě na privilegia svá subreptitie vyjednali.*“³⁸⁰ Ditrichštejn si tohoto dokumentu zajisté cenil nejen jako zbraně v boji proti klášterním poddaným, ale i jako nového potvrzení svého titulu žďárského fundátora a vrchního pána, který byl jeho protivníky stále znovu zpochybňován.

---

³⁷⁶ ZA Olomouc, AO, sig. 14, kart. 3, f. 231v, Wacker Ditrichštejnovi, 7. srpna 1602: „*Wegen des klostere Sohr ist es ledstlich dahin komen dass ich die quittungen wegen in diss konigreich abgegebener steur pro 105 (sic) subditis wissen solle. Derohalben ich vergangene wochen einen aigenen boten zu ihn abten geschickt und solche quittungen begert, cum promissione dass ich ihm solche widerum zustellen will, wan nun diss komt, verhoffe ich dessen auch einmal ein ende.*“

³⁷⁷ ZA Olomouc, AO, sig. 14, kart. 3, f. 249v; Wacker Ditrichštejnovi, 2. 9. 1602.

³⁷⁸ ZA Olomouc, AO, sig. 14, kart. 3, f. 289r.

³⁷⁹ NA Praha, Opisy Řím, kart. 80, složka XII-1; ASV Borh. III.88 d, f. 73-74; Spinelli kardinálu San Giorgio, 9. 12. 1602.

³⁸⁰ NA Praha, MR, č. 3414.

Pokud se kardinál domníval, že uvedený dekret znamená konec potíží s klášterními poddanými, měl brzy poznat, že se mýlil. Žďárští totiž císařův příkaz nesplnili. Jejich vyslaní se sice na Pražský hrad dostavili, místo confirmace z roku 1594 však s sebou přinesli supliku, v níž popírali, že by kardinál disponoval fundátorským právem žďárského kláštera; Žďár podle nich nebyl biskupským manským statkem, ale majetkem královské komory.³⁸¹ Kardinál na tuto jejich tvrdošijnost reagoval v srpnu 1603 stížným listem panovníkovi, v němž zdůrazňoval, že jednání klášterních poddaných je třeba klasifikovat především jako pohrdání císařským majestátem a že je proto nezbytné, aby jim bylo znovu přikázáno, „*damit sie mir eines schuldigen gehorsamb unnd underthenigkeit leisten*“.³⁸² Rudolf II. Ditrichštejnovi opět vyhověl, tentokrát ovšem až po delší době – teprve 1. prosince 1603 nařídil žďárským „*osobám ouředním*“, aby „*sem na hrad náš Pražský se postavily a s sebou confirmací na priuilegia od nás létha 1594 vám dané in originali přivezly*“.³⁸³ Poddaní zvolili podobnou taktiku jako na počátku roku: Jejich zástupci (šlo o rychtáře a konšele z městeček Žďáru a Horní a Dolní Bobrové) do Prahy přijeli, ovšem bez confirmace žďárských privilegií. Zřejmě předpokládali, že císař bude benevolentní a že vše proběhne stejně jako minule. Museli být proto nemile překvapeni, když panovník přikázal, aby byli vsazeni do vězení v Bílé věži.

To, že se císař takto jednoznančně přiklonil na Ditrichštejnovu stranu, nebylo lhostejné žďárským cisterciákům, kteří rozhodně netoužili po tom, aby byli reformováni podle kardinálových představ. Po dohodě s vizitátorem Flamingkem proto na začátku roku 1604 podali císaři tři supliky, které jej měly přesvědčit, že kardinál není legitimním fundátorem žďárského kláštera.

První z těchto stížných listů byl opatřen prezenčním datem 15. ledna 1604. Suplikanti císaři nejprve připomínají jeho poslední rozhodnutí týkající se žďárského kláštera: Rychtáři a konšelům z městečka Žďáru bylo poručeno, aby do české kanceláře vrátili confirmaci privilegií klášterních poddaných; „*že pak ta confirmati jejich privilegií a nadání ne toliko na městečko Žďár, ale i na všechny kláštera žďárského poddané jak v margkrabství moravském, tak v království českém obývající se vztahuje, za tou příčinou confirmati složiti jim možné nebylo, pročez do Bílé věže dáni jsou a tam u vězení nebozí lidé až posavad zuostávají*“.

---

³⁸¹ NA Praha, MR, č. 3414; prezenční datum 1. března 1603.

³⁸² ZA Olomouc, AO, sig. 15, kart. 9, f. 198r-199v.

³⁸³ NA Praha, RG, kn. č. 111, f. 289v.

Následuje „právní rozbor“ zmíněné konfirmace i dalšího klíčového dokumentu žďárské kauzy – kroměřížské dohody z roku 1588. O tom, že poddaní dosáhli potvrzení svých výsad podvodem, prý odporná strana informovala panovníka nesprávně. Ve skutečnosti totiž „*dotčená confirmací s dobrým rozmyslem a s jistým vědomím Vaší císařské Milosti mocí královskou v Čechách a jakožto margkrabě moravský i také s radou a s bedlivým uvážením rad Vaší císařské Milosti jim nebohým lidem dána a udělena jest, v níž se Vaší císařské Milosti podpis vlastní ruky i pečeť nachází.*“ Uvedená listina tedy je platná. Směnu z roku 1588 oproti tomu žďárský konvent a řádoví představení za platnou uznat nemohou, a to hned z několika důvodů. Předně jí odporuje privilegium bratří Albrechta, Jiřího a Karla, knížat Minsterberských, podle kterého má žďárský opat a konvent po vymření minsterberského rodu právo „*voliti sobě ochránce a fundátora nad sebou, kteréhož by koliv oblíbili.*“³⁸⁴ Dále chybí platné svolení opata a konventu k takové dohodě, neboť „*jestli se jaké povolení k tomu stalo, z přinucení velikého a pohrůžek něco toho vzniklo a neměli také ode všeho konventu a vyšších řádu našeho plnomocenství k tomu sobě daného.*“ Problémem je rovněž rozsah zakladatelských práv uvedený ve smlouvě. Olomouckým biskupům se v ní postupuje právo „*klášter hubiti a obtěžovati vychováním v něm jistého počtu koní, též od oumrtí po opatech, ittem dosazením opatův na týž opatství,*“ toho však Karel Minsterberský ani jeho předkové neužívali a je pochopitelné, že kníže Karel nemohl postoupit to, čím sám nedisponoval. Uznat prý nelze ani připojení žďárského zboží k manskému soudu olomouckého biskupství, protože opat a konvent se svými poddanými nikdy nenáleželi k právu fundátorů, ale k právu zemského soudu markrabství Moravského.

Vůči žďárskému klášteru a jeho poddaným se biskup rozhodně nechová jako *duchovní ochránce*, stěžují si dále cisterciáci. Poddaní vykonávali přísahu člověčensví vždy pouze své dědičné vrchnosti, tedy opatovi a konventu; biskup však požaduje, aby poddaní přísahali i jemu, „*což ve všem světě žádný kníže ani král ani jinší potentatové nečinívali a nečiní.*“ Také přísaha, kterou si biskup Pavlovský vyžádal od opata Vadiana, je „*proti božskému a lidskému řádu a právu*“ a ke škodě kláštera. Klášteru konečně neprospělo ani to, že z něj byly odvezeny varhany, privilegia i mnohé jiné věci.

---

³⁸⁴ Tato listina byla vydána 16. září 1498 – viz AČ IX, č. 70, s. 432: „*Chceme ještě nad to i tudyž vypovídáme a mocí tohoto listu ustanovujem a za právo říkáme ortelně: ... Také jestliže bychom, čehož Buože nedej, my erbové neb budící naši, s ledví našich pošlí, po sobě nepozuostavivše pravých erbuov, s tohoto světa smrtí sešli, tehdy opat s bratřími předřečeného kláštera nynější i potomní moc všelikú bez umenšení míti budú, sobě a svému klášteru bez odporu na místo fundatoruov zvoliti a ustanoviti pána, ochránce, poručníka, branitele a pomocníka, kterýž se jim líbiti bude a klášteru potřebnější bude.*“

Z uvedených důvodů žádají *prior totusque conuentus monasterii Sarensis cum consensu superiorum* panovníka, „že Vaše císařská Milost ráčí tu směnu i s jejím potvrzením zase zrušiti a jí průchodu nedati, chudých pak poddaných při té confirmaci, kterouž jsou s dovolením konventu et superiorum ordinis od Vaší císařské Milosti dosáhli, zanechati a je nebohé lidi z téhož vězení milostivě pro Buoha propustiti...“³⁸⁵

O pouhých pět dnů později podali žďárští řeholníci císaři další stížnost na jednání kardinála Ditrichštejna.³⁸⁶ Jejím obsahem se zabývat nemusíme, protože se až na pár nevýznamných detailů shoduje s textem supliky z 15. ledna. Proč byly do české kanceláře krátce po sobě podány dva téměř shodné dokumenty, není zcela jasné. Nejpravděpodobnějším vysvětlením je, že cisterciáci se suplikou s prezentatem 15. ledna neuspěli, ale pokládali ji za tak dokonalou, že ji obratem podali znovu.

Třetí stížný list žďárských řeholníků byl na Pražský hrad doručen v únoru 1604, a to jako součást zprávy Viléma Dubského z Třebomyslic o konfliktu mezi žďárským klášteřem a olomouckými biskupy (Dubského relaci se budeme podrobně věnovat níže). Cisterciáci v něm argumentují ještě obratněji než v předchozích dvou suplikách: Snaží se císaře přesvědčit, že v kauze Žďár jsou ohroženy nejen zájmy cisterciáckého řádu, ale i královské komory.

Po stručném historickém úvodu, ve kterém vyzdvihují zásluhy Jiřího z Poděbrad a jeho synů o Žďár, mniši panovníka informují – jako by to nevěděl již z jejich lednových suplik – , „že ... kníže Karel Minsterberský položivši se za fundatora kláštera našeho žďárského ... s osvíceným knížetem Stanislavem Pavlovským, biskupem olomouckým, učinil nějakou směnu a frejmark strany statku manskýho biskupství olomouckého z jedné, strany kláštera žďárského a jeho příslušenství (z) druhý (strany).“ Tuto smlouvu pokládají za neplatnou, a to ze dvou důvodů: 1. Byla uzavřena v rozporu s privilegiem, kterým Albrecht, Jiří a Karel Minsterberští zavázali sami sebe i své dědice a nástupce, „aby žádný z nich nemohl a moc neměl neřkuli všecko, ale ani na díle, na mále ani na mnoze nic dokonce žádným vymyšleným způsobem od téhož kláštera odcizovati anebo směnu nějakou učiniti...“³⁸⁷ 2. Nesvolil k ní generální opat cisterciáckého řádu ani konvent žďárského

---

³⁸⁵ NA Praha, MR, č. 5078.

³⁸⁶ Tamtéž.

³⁸⁷ Jde o listinu z 28. července 1498 (je třeba ji odlišovat od privilegia týchž vydavatelů z 16. září 1498) – viz AČ IX, č. 69, s. 431: „Nechceme přes to i slibujem týž klášter a jeho zbuoží, dvory, vsi i jeho vlastenství s důchody jeho, potřebnostmi a příslušenostmi kterými koli skrze nás, erby a budící naše nezapisovati, nezastavovati, neprodávati, nesměniti ani jiným kterým obyčejem neb kterou vymyšlenú barvú odcizovati. Pakli by co takového z zapomenutí neb z nepozorování toho našeho vysvobození, jehož Bože zachovej, skrze nás, erby a budící naše proti tomu pokušeno a učiněno bylo, totiž že by ten klášter nebo zbuoží a vlastenství jeho, kterými koli jmény jsou jmenovány aneb jmenovány by býti mohly, od téhož kláštera kterým koli obyčejem bud’

kláštera. Na tyto skutečnosti prý poukazoval již opat Tomáš, když před několika lety „*tomu všemu jest odporoval*“. Jeho protest je stále platný, protože „*duchovní věci ... do pěti a dvacíti let se nezamlčují*.“

Rudolfu II. se dále připomíná, že potvrdil privilegia klášterních poddaných, kteří se k němu utekli ve shodě s příkazem krále Ferdinanda z roku 1529 a na radu mnichů a řádových *superiores*. Stanislav Pavlovský prý po tomto panovníkově aktu pochopil, že jeho smlouva s Karlem Minsterberským byla uzavřena nepořádně, a proto žďárský klášter postoupil velehradskému opatu Eckartu ze Schwoben. Eckart poté na žďárské opatství získal císařskou confirmaci, čímž bylo klášterní zboží definitivně odtrženo od biskupského manství a připojeno ke královské komoře. Po Eckartově smrti se ovšem biskup Stanislav „*zase o ten klášter ujímal*“ a dosadil za opata Antonína Vadiana, kterého přinutil k přísaze „*proti dobrému jeho svědomí a proti přísaze prve učiněné svému řádu i proti ublížení a na škodu a zhoubu kláštera tak, aby tím snáže klášter ten od České koruny k manství svému biskupství olomouckého mohl připojiti*.“

Současný olomoucký biskup, kardinál Ditrichštejn, se prý nechová lépe než jeho předchůdce: Již dvě klášterní vsi si uvedl v poddanost dříve neslýchanými přísahami a od obyvatel městečka Žďáru i od jiných klášterních poddaných vyžaduje, aby se utíkali nikoliv k soudu opata a konventu, ale k manskému soudu biskupství olomouckého. Vzhledem k tomu, že poddané (s výjimkou zmíněných dvou vsí) nemohl přinutit k poslušnosti, „*ušel se k Vaší císařské Milosti skrze suplikaci a žalobu, jako by jemu poddaní naši žďárští křivi byli, v poddanosti fundatorské státi nechtěli, nadto vejš v tom je, jako by oni sobě na Vaší císařské Milosti Confirmací jim od Vaší císařské Milosti danou nepořádně vyjednali, je nařka*.“ Důsledkem bylo citování žďárských konšelů do Prahy a jejich uvržení do žaláře, kde setrvávají již jedenáct týdnů.

V souvislosti s Ditrichštejnovými požadavky pokládají mniši za nutné připomenout, že „*klášter náš jest položeným v Čechách s městečkem Městcem Vojnovem a s několika vesnicemi*.“ Tyto statky tedy náležejí z hlediska majetkového ke královské komoře a v rovině soudní k zemskému právu království Českého. Pokud si kardinál jakožto olomoucký biskup nárokuje nějaká práva vůči klášterním poddaným, může tak činit pouze vůči těm, kteří sídlí na Moravě. Rozhodnutí o oprávněnosti takovýchto nároků (o nichž

---

obdařením, zapsáním, prodáním, směněním nebo zastavením byla by odtržena, to tehdy jako nyní a nyní jako i tehdy boříme, rušíme, kazíme, a ovšem aby to žádné moci, pevnosti a trvalosti nemělo, vypovídáme, ustanovujem i tímto listem s jistým naším vědomím mocí knížetskú ortelujem, aby to na věčné časy a budoucí trvalostí bylo zachováno.“

žďárští řeholníci velmi pochybují) je pak výhradně v kompetenci moravského zemského soudu, a nikoliv kroměřížského manského soudu, jak tvrdí kardinál.

Převor a konvent žďárského kláštera prosí, „že nadepsané žďárské vězně, lidi poddané, věrné a poslušné klášterské milostivě z téhož vězení propustiti poručiti a nás v svou milostivou ochranu jako i jiné kláštery, které k komoře Vaší císařské Milosti náležít, vzítí ráčili.“³⁸⁸

Je třeba poznamenat, že argumentace uvedených stížných listů je značně účelová: hojně využívá tvrzení neúplných či zcela nepravdivých. Viděli jsme například, že únorová supplika argumentuje proti směně z roku 1588 mj. tím, že privilegium knížat Albrechta, Jiřího a Karla zakazuje jakékoliv zcizení klášterního majetku. V uvedené listině, vydané „na hradě našem Kladském“ dne 24. července 1498, skutečně čteme větu „... slibujem týž klášter a jeho zbuoží, dvory, vsi i jeho vlastenství vlastenství s důchody jeho, potřebnostmi a příslušnostmi kterými koli skrze nás, erby a budoucí naše nezapisovati, nezastavovati, neprodávati, nesměniti ani jiným kterým obyčejem neb kterou vymyšlenú barvú odcizovati.“³⁸⁹ O devět let později však Minsterberkové a páni z Kunštátu vydali listinu, která toto ustanovení významně koriguje: „... jestliže by kto z nás fundatoruov opatstvie neboli konventu, což by k tomu klášteru k lepšímu aneb k horšému přijíti mohlo, jednal, ježto by něco od kláštera prodati, zastaviti, rozdati, směniti chtěl, aneb jak by se kolivěk jináče státi mohlo, to žádné moci aniž práva nynie i na věky jmieti nemá, leč by fundátorové svrchudotčení, opat a konvent všickni jednostejně k tomu svolili anebo svolí.“³⁹⁰ Připojení žďárského zboží k manským statkům biskupství olomouckého, ke kterému došlo z vůle fundátora a se svolením opata a konventu, tedy právu vytvořenému fundátory neodporovalo.

Zcela nepravdivý je argument, že žďárský klášter „jest položeným v Čechách.“ Všechny dokumenty z „předbiskupského“ období žďárských dějin zmiňující příslušnost kláštera k Čechám, či k Moravě se totiž shodují, že klášter leží v markrabství. Již potvrzení fundace Žďáru bylo roku 1252 vydáno *moravským markrabětem* Přemyslem Otakarem.³⁹¹ Z listiny Václava II. z roku 1293, kterou panovník uděluje klášteru soudní imunitu, vyplývá, že k Moravě příslušelo okolí Křižanova, Bobrové, Nového Města i *circuitus iam dictorum oppidum ac ipsum monasterium de Sar.*³⁹² Listina z roku 1488, jíž Matyáš

---

³⁸⁸ NA Praha, MR, č. 5052.

³⁸⁹ AČ IX, č. 69, s. 431.

³⁹⁰ AČ IX, č. 82, s. 440-441.

³⁹¹ CDM III, č. 184, s. 155.

³⁹² CDM IV, č. 319, s. 404.

Korvnín vrací Minsterberkům žďárský klášter, který na panovníka spadl pro nepříznání se k landfrýdu a nezaplacení berně, hovoří také zcela jasně: „*I jest věc vědomá, že klášter Žďáry ... v hranicích markrabství Moravského ležie ...*“³⁹³ Z 16. století uveďme alespoň dva listy Maxmiliána II.: V prvním, který pochází z roku 1564, císař vyčítá žďárskému opatovi, že jako jediný z moravských duchovních odmítá poskytnout půjčku na válku proti Turkům.³⁹⁴ Druhý list z počátku roku 1565 týkající se téhož problému a adresovaný Minsterberkům začíná větou „*Wir haben Eur Entschuldigung von wegen des Abbts zum Saher in Marhern gelegen ... angehört und vernommen.*“³⁹⁵

Tvrzení, že klášter náleží k české části žďárského zboží se poprvé objevuje až v suplikách žďárských poddaných pražskému arcibiskupovi z let 1594³⁹⁶ a 1596.³⁹⁷ Důvod je zřejmý: šlo o snahu biskupových protivníků znásobit výhodu, kterou jim Stanislav Pavlovský poskytl tím, že opomněl vložit kroměřížskou smlouvu z roku 1588 do českých zemských desek. Pokud by jejich argumentace byla založena na skutečném průběhu česko – moravské zemské hranice na žďárském panství, zpochybnili by tím pouze biskupova „světská“ práva nad klášterním statkem vojnoměstským. Prohlášením, že v hranicích království Českého leží také samotný klášter, však přímo útočili na biskupovo postavení fundátora žďárského kláštera.

Komentář si vyžaduje rovněž tvrzení mnichů, že Minsterberkové nedisponovali těmi zakladatelskými právy, která jsou vyjmenována ve smlouvě z roku 1588 – zopakujme, že jde o *ius spolii*, „*vychování slušné ... s jistým počtem osob a koní*“ a „*potvrzování a dosazování*“ opatů do jejich úřadu. Realita se od cisterciáckých argumentů samozřejmě podstatně lišila. Potvrzování žďárských opatů fundátory bylo zcela běžné: K dispozici máme doklady o konfirmaci opatů Václava (1541),³⁹⁸ Šimona (1561)³⁹⁹ a Tomáše (1588)⁴⁰⁰ a zajisté můžeme předpokládat, že Minsterberky, resp. pány z Kunštátu byli potvrzeni i další žďárští představení zvolení v 15. a 16. století. O právu zakladatelů na vydržování

---

³⁹³ AČ IX, č. 48, s. 409.

³⁹⁴ NA Praha, MR, č. 645.

³⁹⁵ NA Praha, MR, č. 687.

³⁹⁶ NA Praha, APA, kart. 729, sig. C 75, Recepta ab anno 1594 s. d. + ca: „*I poněvadž klášter žďárský netoliko v Českém království, ale i jiné městečko Městce Vojnov s šesti vesnicemi k témuž klášteru náležející ne nadací od pánův fundátorův, ale za konventský peníze koupeno jest...*“

³⁹⁷ NA Praha, APA, Recepta ab anno 1596: „*Nicméněji abychom my nějak všetečně bez ušetření proti milostivému Jeho Milosti císařské decretu co takového před sebe brátí a na odpor stavěti se měli, toho neučiníme, toliko aby při našich vejsadách a živnůstkách chudých i od Jeho Milosti císařské konfirmovaných zůstávati a jinam zvláště, kde jak předkové naši nikdá tak i my jsme potahováni nebyli, zbytečně nebyli nutkáni, zvláště pak, poněvadž jak klášter v království Českém, tak i mnoho jiných poddaných zůstává ... žádáme.*“

³⁹⁸ STEINBACH, *Sammlung II*, č. 134, s. 221.

³⁹⁹ Tamtéž, č. 136, s. 224.

⁴⁰⁰ Tamtéž, č. 137, s. 226.

dvanácti koní na klášterním panství nás informuje list opata Štěpána knížatům Minsterberským z roku 1572. Šimon tehdy fundátory žádal, aby od uplatnění tohoto svého práva upustili, a to kvůli neúrodě a morovému povětří.⁴⁰¹ Vyžadování odúmrti po opatech sice doloženo není, na základě analogie s předchozími dvěma případy lze nicméně usuzovat, že i zde Minsterberkové nepostoupili olomouckým biskupům něco, na co by neměli právo.

Uvedené suppliky nejsou zajímavé pouze svou argumentací, ale také tím, že byly podány pouze jménem žďárského převora a konventu, a nikoliv také opata Antonína Vadiana. Ve Vadianovi tedy velmi pravděpodobně zvítězila loajalita vůči Ditrichštejnovi nad věrností k řádu, resp. k řádovým *superiores*, kteří „protibiskupské“ suppliky žďárských cisterciáků schválili či snad dokonce iniciovali. Za těchto okolností se vztahy mezi opatem a jeho konventem, o jejichž nevalné úrovni víme již z depeše nuncia Spinelliho z července 1601, musely dále zhoršovat. Je zajímavé, že se opat v této době několikrát uchýlil na zvolskou faru. Poddaní z městečka Žďáru to dávali do souvislosti s jeho špatným zdravotním stavem,⁴⁰² je ovšem možné, že tu jistou roli sehrál také Vadianův konflikt s ostatními žďárskými mnichy.

Uvězněným žďárským vyslaným se nesnažili pomoci pouze cisterciáci. V dubnu 1604 podali žádost za jejich propuštění z vězení (zřejmě jménem všech klášterních poddaných) Václav Hájek z městečka Žďáru, Martin Mašín a Lorenc ze vsi Bobrové;⁴⁰³ ve svém písemném svědectví o žďárské kauze z února 1604, které si vyžádal prezident české komory Štěpán Jiří ze Šternberka, se jich zastal také novoměstský pán (tedy soused žďárského opata) Vilém Dubský z Třebomyslic.

Svědectví pana Viléma⁴⁰⁴ se v podstatě shoduje s únorovou supplikou žďárských cisterciáků (ta k němu ostatně – jak jsme již zmínili – byla připojena jako příloha). Hlavním argumentem je průběh česko – moravské zemské hranice: „*Nepomím v známost Vaší Milosti uvýsti, kterak předešlej pan biskup holomoucký klášter Žďárský s jeho příslušenstvím sobě ve dcky manský vložil a takový klášter v zemi Český s městečkem a některými vesnicemi do království Českého náleží. A potom vidouce snad pan biskup, že by tu Jeho Milosti císařský v pokutu upadl, takový klášter panu Ekhartovi, opatu velehradskému, postoupil, a tudy i komoře Jeho Milosti císařský uvedl.*“ O tom, že

---

⁴⁰¹ AP Wrocław, *Księstwo Oleśnickie*, sig. 809, s. 14 an.

⁴⁰² MZA Brno, MZA Brno, E 4, sig. 41 VI – 11.

⁴⁰³ NA Praha, RG, kn. č. 113, f. 94r-v.

⁴⁰⁴ K osobnosti Viléma Dubského viz HRUBÝ, F.: *Vilém Dubský z Třebomyslic*. In: ČMM 50, 1926, s. 405-433.

k připojení kláštera k manství biskupství olomouckého došlo nepořádně, prý dobře vědí dva mniši, kteří byli biskupem vyhnáni z kláštera; jde o bývalého opata Tomáše, který se zdržuje v jedné vsi u Plzně, a někdejšího převora Jiříka, žijícího na uherském pomezí v místě zvaném V Bílé hrázi.

Nekatolíku Dubskému nestačilo, že Ditrichštejnovi komplikuje jeho žďárské plány, a proto jej navíc – jakoby mimochodem – obvinil, že „... *jakýsi tovaryšstvo a spuntování musí míti a na hrdle nosí s někderými předními pány nevím k dobrému-li Jeho Milosti císařské.*“ Aby se zvýšil zájem Rudolfa II. o Žďár, bylo třeba zdůraznit výhody, které by královské komoře zisk žďárského zboží přinesl: Klášter leží nedaleko Kutné Hory, a proto „*pro dříví, uhlí Jeho Milosti císařské velmi k pohodlí by byl.*“ Kromě toho by mohla komora žďárské panství prodat či zastavit, čímž by získala až sto tisíc zlatých. Pan Vilém samozřejmě věděl, že prodat by bylo možné pouze klášter vakantní, a proto Šternberka a jeho prostřednictvím i císaře ujišťoval, že „*v chování se nynějšího opata v tom klášteře Žďárském sou příčiny k tomu dosti jeho z toho ouřadu a opatství shoditi.*“⁴⁰⁵

Prosby žďárských mnichů ani intervence Viléma Dubského klášterním poddaným příliš nepomohly. Žďárští konšelé sice na počátku června 1604 byli propuštěni z vězení, museli se ovšem písemně zavázat, že Prahu neopustí dříve, než bude do české kanceláře složeno potvrzení žďárských privilegií.⁴⁰⁶ Když ani po dvou měsících císařská konfirmace vrácena nebyla, nařídil panovník bývalým vězňům, aby se vrátili na klášterní panství a přiměli své rebelující sousedy k jejímu vydání. Pokud by se jim to nepodařilo, měli se opět dostavit na Pražský hrad.⁴⁰⁷ Po uplynutí uvedené lhůty se na Pražském hradě – jak se dalo očekávat – neobjevili ani konšelé ze Žďáru ani posel s konfirmací. Koruna se však nevzdávala a řešením celého problému pověřila opata Vadiana. Ten na konci září panovníkovi sděloval, že poddaní i nadále setrvávají ve své neposlušnosti. Proto prý nechal „*ouřad konšelský ze Žďáru*“ uvěznit a vyčkávat dalších císařových příkazů.⁴⁰⁸ Rudolfova odpověď pochází z 5. října 1604: „... *my nechťice jim ani žádnému takové neposlušnosti přehlídati, poroučeti ráčíme, aby(s) ty neposlušné, kteréž u vězení máš, pilně opatřiti a tak opatřené sem na Hrad náš Pražský do vězení našeho císařského dovéztí a dopraviti dal. Tu budeme věděti tu neposlušnost jich jak dáti strestati.*“⁴⁰⁹ Uvedený císařův list je posledním dokumentem, který zmiňuje konfirmaci z roku 1594. To, že její vrácení do české kanceláře

⁴⁰⁵ NA Praha, MR, č. 5052.

⁴⁰⁶ NA Praha, RG, kn. č. 118, f. 105r.

⁴⁰⁷ NA Praha, RG, kn. č. 113, f. 137v.

⁴⁰⁸ NA Praha, MR, č. 3414.

⁴⁰⁹ NA Praha, RG, kn. č. 113, f. 149r.

již v následujících měsících požadováno nebylo, bezpochyby znamená, že poddaní v této věci nakonec ustoupili. Kardinál Ditrichštejn s tímto vývojem musel být velmi spokojen a jeho nálada se zajisté ještě zlepšila, když byl v říjnu 1604 informován o úmrtí opata Vadiana. Cesta k proměně žďárského zboží v menzální statek olomouckého biskupství se zdála být volná ...

6. Připojení kláštera k menze olomouckého biskupství

O krocích, jež Ditrichštejn po smrti opata Vadiana podnikl, se dozvídáme z memoriálu, který byl kardinálovým jménem podán na počátku roku 1605 papeži. Kardinál prý vyslal na Žďár dva nebo tři komisaře, kteří měli mnichům předat jeho vlastnoruční list. O obsahu tohoto listu se memoriál nezmiňuje, je však pravděpodobné, že šlo o příkaz, aby konvent nepřistupoval k volbě nového opata. Ze Žďáru se komisaři vrátili s nepořízenou: cisterciáci je odmítli vpustit do kláštera „*facendo guardare il monastero da molti soldati*“, nepřijali Ditrichštejnov list, a navíc je zasypali množstvím nadávek. Po tomto incidentu se kardinál rozhodl, že se na klášter vypraví sám; předtím ovšem poslal do Prahy několik svých služebníků, kteří měli mj. zajistit podporu papežského nuncia. Když Ditrichštejn přijel na žďárské panství, přikázal rychtáři a konšelům „*d' una città vicina*“ (jde nepochybně o městečko Žďár), aby se před něj postavili, uznali jej za vrchního pána a fundátora a přísahali mu věrnost. Mnozí poddaní se přimlouvali za to, aby se konšelé zachovali poslušně; v opačném směru však působili mniši, kteří svým nekatolickým poddaným hrozili, že po přísaze kardinálovi bude následovat – podobně jako v případě statků olomouckého biskupství – rekatolizace celého panství.⁴¹⁰ Jak vidno, dokázali být žďárští cisterciáci ve své „protiditrichštejnské“ argumentaci velmi pružní: opata Vadiana, loajálního vůči Ditrichštejnovi, kritizovali kvůli nedostatkům v katolickém ritu, klášterní poddané se od nežádoucí přísahy kardinálovi pokoušeli odvrátit poukazem na možné ohrožení nekatolické víry na žďárském panství. Je třeba poznamenat, že také samotní mniši odmítali uznat kardinála za fundátora; vylouvali se tím, že čekají na rozhodnutí panovníka v této věci.⁴¹¹

Kardinál si byl vědom toho, že za dané situace jeho autorita k uklidnění poměrů na žďárském panství nestačí, a proto poslal císaři list, ve kterém líčil své problémy se žďárskými mnichy a poddanými a žádal, „*že conuentu nadepsaného kláštera mne jakožto fundatora náležitě uznati, poddaným pak klášterským tu povinnost, kterou sou předku mému učinili, mně vykonati i jinak všelijak poslušně se zachovati poručiti ... ráčíte.*“⁴¹² Rudolf II. kardinálovi vyhověl a vydal 9. listopadu mandát, kterým bylo žďárským

---

⁴¹⁰ NA Praha, Opisy Řím, kart. 83; Archiv La Marmora-Biella, Casetta IX, Cartella 4, Fascicolo 24, Lettera 3 Alleg.

⁴¹¹ NA Praha, MR, č. 4882.

⁴¹² Tamtéž.

poddaným pod hrozbou *skutečného ztrestání* přikázáno, aby se ke kardinálovi chovali jako k *fundátoru, oprávcí a vrchnímu pánu* žďárského kláštera.⁴¹³ Podobný list byl zaslán i žďárským cisterciákům.⁴¹⁴ Za rychlé vyřízení své žádosti vděčil Ditrichštejn zřejmě i přímluvám papežského nuncia. Tím již nebyl Filippo Spinelli, od kterého by kardinál takové jednání přirozeně nemohl očekávat, ale Giovanni Stefano Ferreri. Velmi dobrý vztah obou vysokých duchovních dobře ilustruje list z 8. listopadu 1604, ve kterém Ditrichštejn nunciovi děkuje za „*laskavou péči, kterou Vaše nejjasnější Milost neustále věnuje mým věcem.*“⁴¹⁵

Novému nunciovi neopomněl kardinál sdělit, jak jeho listopadová návštěva Žďáru skončila. „*Po téměř jednom měsíci času, vynaloženého k zachránění této jurisdikce nad Žďárem,*“ píše Ditrichštejn, „*a po nadměrných výdajích a útrapách, jak bude Vaše Milost zpravena kanovníkem Wackerem, byl konečně vydán patent těmto poddaným a list mnichům tohoto konventu, že mne musí uznat za svého fundátora, patrona a pána a být mé osoby poslušni stejně, jako to dříve činili jiným fundátorům a pánům.*“⁴¹⁶ Když prý mniši uviděli císařův příkaz, uznali kardinála za fundátora a přislíbili mu poslušnost. Hned poté bylo přikázáno poddaným z městeček i vesnic, aby se ještě téhož dne dostavili do kláštera a vyslechli císařovu vůli. Uposlechl pouze úřad městečka Žďáru; ostatní poddaní svou neposlušnost omlouvali tím, že se obávají, aby nebyli trestáni vězením či jiným způsobem. Aby kardinál tyto obavy odstranil, poslal do Žďáru převora s několika dalšími mnichy, kteří poddaným jeho jménem slíbili, že jim na klášteře nebude zkřiven ani vlas. „*Ale vše bylo marné, neboť setrvali v téže zatvrzelosti,*“ stěžuje si Ditrichštejn.⁴¹⁷

Po poradě se svými služebníky se kardinál rozhodl, že se sám odebere do městečka a pokusí se o to, co se nepodařilo mnichům. Když však do Žďáru přijel, zjistil, že se poddaní skryli ve svých domech. Kardinálovi již docházela trpělivost, a proto dal císařův mandát v rozporu se zvyklostí číst přímo v městečku, a to pouze před mnichy a žďárskými konšely. Poté od konšelů přijal přísahu věrnosti a přikázal, aby byl panovníkův rozkaz přibit na vrata radnice, „*aby nikdo nemohl tvrdit, že o ničem neví.*“⁴¹⁸ „*To je, můj pane, to,*

---

⁴¹³ NA Praha, RG, kn. č. 113, f. 177r.

⁴¹⁴ NA Praha, MR, č. 4882.

⁴¹⁵ NA Praha, Opisy Řím, kart. 92, složka X-6; Archiv La Marmora-Biella, Casetta XI, Cartella 8, Fascicolo 57, Lettera 11.

⁴¹⁶ „*Doppo quasi un mese di tempo gettato dietro alla recuperatione di questa iurisdiction di Sara, et doppo l' eccessive spese, et travagli, come V. S. haverà inteso dal canonico Wacker, venne finalmente un mandato patente questi sudditi, et una lettera alli monaci di questo convento che dovessero riconoscermi per fondatore, padrone e signore loro, et obbedirmi conforme allo, che alli altri fondatori et signori havevano già fatto.*“

⁴¹⁷ „*Ma tutto fu vano, perchè restorno ne stessa ostinatione.*“

⁴¹⁸ „*... acciò niuno potesse pretender ignoranza.*“

*co se učinilo s těmito rebely, co si zajisté přeji a co mého předchůdce nikdy nenapadlo; taková věc, pro kterou se mi vyplatí zanechat věcí veřejných i soukromých...*⁴¹⁹, konstatuje kardinál s uspokojením. Nyní je prý kvůli blížícímu se zahájení manského soudu, naléhavým císařským komisím i jiným záležitostem, které si vyžadují jeho přítomnost, nucen ze Žďáru odjet; hned po vyřízení těchto věcí se však na klášter vrátí.⁴²⁰

I přes vítězný tón uvedeného listu muselo být Ditrichštejnovi jasné, že žďárská kauza ještě zcela vyřešena není. V kardinálově okolí se na téma Žďár živě diskutovalo; hledala se strategie pro nadcházející rozhodující střet s cisterciáckým řádem. Zajímavé jsou „žďárské úvahy“ kanovníka Jana Lobenštejna z Allenwerdtu, obsažené v listu jinému kardinálovu služebníkovu (jeho jméno bohužel neznáme) z 12. listopadu 1604. Je zřejmé, tvrdí kanovník, že žďárské záležitosti nebude nikdy konec, jestliže na klášterním panství budou i nadále vládnout mniši.⁴²¹ Proto je třeba zabránit volbě či dosazení opata; v tom bude kardinálovu nápomocen papežský nuncius. Pokud by to nebylo možné, měl by opatství obdržet *in commendam* některý z kardinálových důvěrníků, jenž by tento úřad zastával až do doby, kdy by bylo připojení kláštera k biskupské menze průchozí. Volený opat v čele konventu je nepřipustný i z toho důvodu, že by byl věrolomný a zavázaný více cisterciáckému řádu než biskupu – fundátorovi.

Lobenštejn dále upozorňuje na to, že žďárští mniši stále bojují proti Ditrichštejnovi. V poslední době se ovšem změnila taktika tohoto boje: Cisterciáci již nepopírají, že kardinál je fundátorem žďárského kláštera, ale prohlašují, že nejsou povinni skládat mu přísahu přímo, protože ji vykonávají „*per medium abbatis*“.

Je prý samozřejmě možné zaměřit se na udržení fundátorského práva nad Žďárem, ovšem tento postup není příliš slibný: jeho jediným pozitivem je zisk z *ius spoli*. Proto, opakuje kanovník, je třeba zabránit volbě opata a usilovat o připojení žďárského kláštera k menzálním statkům biskupství. Kardinál by tedy měl kurii či nuncia informovat o opatově úmrtí a o tom, že konvent není hoden nového představeného zvolit. Je nezbytné, aby byl zdůrazněn nízký počet mnichů, dále jejich lenost, marnotratnost, zanedbávání Boží služby, které má za následek zkázu duší poddaných, i jiné nedostatky. Tak se dosáhne toho,

---

⁴¹⁹ „Questo è, signor mio, quello che s' è fatto con questi ribelli; che certo desidereria che mai al mio antecessore fosse venuto in mente, tal negotio per il quale solo mi converia lassare le cose pubbliche et private.“

⁴²⁰ NA Praha, Opisy Řím, kart. 92, složka X-6; Archiv La Marmora-Biella, Casetta XI, Cartella 8, Fascicolo 57, Lettera 13.

⁴²¹ „... dum cucullati ibi regunt.“

že papež mnichům přikáže, aby po dobu projednávání jejich případu v Římě nevolili opata a byli poslušni zástupce „*Suae Celsitudinis tanquam fundatoris*“.⁴²²

To, co se ve Žďáře dělo na podzim roku 1604, nemohlo samozřejmě uniknout cisterciáckým řádovým strukturám. Vizitátor Antonín Flamingk byl o Ditrichštejnově návštěvě klášterního panství podrobně informován Adamem Vratem, žďárským mnichem, který zastával úřad *celleraria* a který byl na konci listopadu spolu s již zmíněným kanovníkem Lobenštejnem⁴²³ pověřen správou klášterního panství.

18. listopadu Vrat vizitátorovi sděloval, že Ditrichštejn obdržel císařův rozkaz, aby mu poddaní a opat vykonali přísahu. „*Commissarii Cardinaliti*“ prý tvrdí, že Flamingk na Žďár pošle písemný příkaz, aby se poddaní zachovali podle panovníkova mandátu.⁴²⁴ Z jiného listu mnicha Adama, datovaného 20. listopadu 1604, se Flamingk dozvěděl, že po Ditrichštejnově odjezdu bude v klášteře na kardinálově místě zanechán kanovník Lobenštejn a na místě vládnoucího opata Vrat, a to až do zvolení nového opata. Poddaní prý byli obesláni na klášter, aby vyslechli císařův mandát. „... *nevím, zda uposlechnou*“, dodává Vrat realisticky. Nepochybně se značnou nelibostí musel Flamingk číst řádky, týkající se uplatnění *ius spoli* kardinálem Ditrichštejnem: „*Pan kardinál odnímá odúmrt' po opatovi. Žádám poníženě, aby Vaše Milost ráčila konečně přijít, aby klášter nebyl úplně zničen. Vít bude Vaši Milost o všem ústně informovat.*“⁴²⁵ Kardinálova vstřícná gesta vůči cisterciákům („... *zítra chce kardinál jít v konventu, aby si získal větší oddanost bratří.*“⁴²⁶) po takovéto „loupeži“ nemohla být příliš účinná ...

Flamingk, silně znepokojený Ditrichštejnovými kroky, zahájil hned v listopadu „žďárskou protiofenzivu“. Doufal, že se mu na svou stranu podaří získat nuncia, ten však v dané chvíli spolupracoval s kardinálem a někdy na přelomu listopadu a prosince papežovým jménem vyhlásil odklad volby žďárského opata. Úspěšnější byl vizitátorův pokus popudit proti Ditrichštejnovi nejvyššího kancléře Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic. Na počátku prosince došlo v nunciově domě k setkání Lobkovice, Ferreriho, španělského vyslance vévody de San Clemente a kardinálova bratra Maxmiliána z Ditrichštejna. Kancléř při té příležitosti nunciovi sdělil, že je vývojem žďárské kauzy velmi znepokojen. Odklad volby opata, jehož účelem – jak se dozvěděl od řádového

---

⁴²² NA Praha, Opisy Řím, kart. 93, složka XI-5; Archiv La Marmora-Biella, Casetta XV, Cartella 15, Fascicolo 233, Lettera 2.

⁴²³ Základní data o Lobenštejnovi viz PARMA, *Přehled olomouckých kanovníků*, s. 70.

⁴²⁴ NA Praha, Opisy Řím, kart. 101.

⁴²⁵ „*Spolia D. Cardinalis auffert. Rogo humiliter dignetur R.ma P. Vestra tandem venire, ne monasterium plane consumatur. Vitus oretenus de omnibus informabit R.am P. Vestram.*“

⁴²⁶ „... *cras vult Cardinalis in conventu comedere, ad maiorem benevolentiam captandam fratrum.*“

vizitátora – je připojení kláštera k menze olomouckého biskupství, prý v žádném případě nehodlá připustit. Ferreri odpověděl, že se do temporálií žďárského kláštera nevměšoval a že zde kardinál postupoval ve shodě s císařským mandátem. Co se volby opata týče, jde o záležitost výhradně duchovní („*cosa mera spiritualia*“), a proto je třeba vyčkat, až se *Santità di Nostro Signore* s tímto problémem seznámí a rozhodne jej. Lobkovic na tato nunciova slova nijak nereagoval, z čehož Ferreri patrně vyvodil závěr, že kancléř uznal váhu jeho argumentů.⁴²⁷ Ve skutečnosti nejvyšší kancléř pouze naznal, že nuncius není jeho námitkám přístupný a že si musí stěžovat přímo v Římě.

U papeže však Lobkovic uspěl ještě hůře než u nuncia: Od svého římského agenta se Ditrichštejn krátce po vánočních svátcích roku 1604 dozvěděl, že „*česká vláda nebo její zástupci sem psali ohledně mnichů a stěžovali si na to, co Vaše nejjasnější Milost udělala v opatství. Bylo jim však odpovězeno, a to přísně, že to slouží pouze k tomu, aby tam mohla být učiněna náprava ...*“⁴²⁸ Za poznámku stojí, že v literatuře věnované osobnosti kardinála Ditrichštejna je kancléř Lobkovic vždy líčen jako kardinálův neochvějný spojenec.⁴²⁹ Rozdílné názory kardinála a kancléře na žďárskou kauzu však ukazují, že tuto tezi je třeba poněkud korigovat.

Aby Ditrichštejn urychlil rozhodnutí kurie ve žďárské záležitosti, přikázal, aby byl papeži podán o celém problému obsáhlý memoriál. Jde o týž dokument, který jsme zmínili na počátku této podkapitoly. Po vylíčení kardinálovy návštěvy na klášterním panství memoriál stručně shrnuje hlavní potíže, se kterými se kardinál v případě žďárské kauzy musí potýkat. Především prý stále hrozí nebezpečí, že klášter bude prodán královskou komorou: „*Najdou se i lidé kteří nabízejí císaři za tento klášter a jeho fundátorské právo 200 tisíc tolarů.*“⁴³⁰ Dalším problémem je „osazenstvo“ kláštera: „*Mniši v minulých dnech dali císaři memoriál proti kardinálovi, že je uzurpátor jejich statků. To ovšem není pravda, neboť kardinál prospívá kapitule, a nikoliv své osobě a rodině. ... Když bylo řečeno fundátorství v rukou heretiků, prokazovali (jim) zmínění mniši vždy věrnost a poslušnost. Nyní, když se vrací do rukou katolíků, to učinit odmítají,*

---

⁴²⁷ NA Praha, Opisy Řím, kart. 85, složka III-1; ASV, Borgh. IV.238, f. 122.

⁴²⁸ „*Il regno di Boemia intendo à contemplatione de frati, o suoi deputati, habino scritto quà e reclamato intorno a quanto V. S. Ill.ma ha fatto nella abbatia, se bene gli è stato risposto, et severamente, servali acciò possi rimediarci di costà ...*“

⁴²⁹ Viz např. TENORA, J. – FOLTYNOVSKÝ, J.: *Blahoslavený Jan Sarkander. Jeho doba, život a blahoslavení*. Olomouc 1920, s. 103.

⁴³⁰ „*Vanno anco cercando genti ch' offeriscono all' imperatore di questo monastero et sua giurisdizione 200 mila taleri.*“

přičemž působí rozvratně ještě na jiné.⁴³¹ Povážlivá je i skutečnost, že „*zvolili nového opata, což nemají ani nesmějí učinit,*“⁴³² a samozřejmě ani jejich počet není důvodem ke spokojenosti („*dosud byli vždy pouze čtyři*“;⁴³³ kardinál má ovšem v úmyslu vydržovat řeholníků dvanáct).

Z uvedených důvodů je papež žádán o příkaz pražskému nunciovi, aby urychleně vykonal bulu z roku 1601, nedovoloval vládnutí žďárskému „opatovi“, který nemá žádnou autoritu, a nedopřával sluchu „*pomlouvám a výmyslům, které zmínění mniši denně podávají.*“⁴³⁴

Své „pomluvy a výmysly“ nepodávali cisterciáci pouze nunciovi, ale i přímo Svaté stoli. Ditrichštejna v tomto směru předešel generální prokurátor cisterciáckého řádu, který papeži svůj memoriál o žďárské záležitosti předal již na konci roku 1604. Stěžoval si v něm, že „*autorita kardinála brání svobodné volbě opata, což je spojeno s obrovskou ostudou a s nebezpečím, že tento příklad bude napodoben heretiky*“.⁴³⁵ Vidíme, že „heretickou kartou“ hrály obě protivné strany. Muselo se jednat o argument velmi účinný...

Kliment VIII. svůj názor na žďárskou kauzu ani pod vlivem uvedených stížností nezměnil: V lednu 1605 zaslal kardinál San Giorgio Ferrerimu list,⁴³⁶ ve kterém mu sděloval papežovo rozhodnutí: „... *poněvadž to, že Vaše Milost má ruce v tomto případě, ujišťuje Jeho Svatost, že nedojde k žádné nepřijemnosti, nedomnívala se Jeho Svatost, že má rozhodnout jinak, než že se Vám má předat memoriál pana kardinála a že se má Vaší Milosti mým prostřednictvím říct, že tak, jako se musí poskytnout veškerá náležitá podpora témuž pánu, a to jak vzhledem k jeho osobě, tak ... k úřadu, který zastává, o čemž*

---

⁴³¹ „*Li frati li giorni passati hanno dato memoriale all' imperatore contro il Cardinale che sia usurpatore de loro beni, ch' è molto contrario, perchè serve per il capitolo et non per la sua persona et parenti. ... Mentre detta giurisdittione è stata in mano de heretici, sempre detti frati hanno prestata fidelità et obedientia, hora recusano de farlo, che torna in mano de cattolici, sovvertendo altri ancora.*“

⁴³² „*Hanno eletto un nuovo Abbate ch non lo ponno ne devono fare.*“

⁴³³ „... *sempre sin' hora sono stati solo quattro.*“

⁴³⁴ „... *alle ciarle et inventioni che detti frati giornalmente somministrano.*“

⁴³⁵ „*che l' autorità del cardinale impedisce la libera elezione dell' abbate con scandalo universale et con pericolo che l' esempio non fosse imitato da gli heretici in altri luoghi.*“ Generální prokurátor cisterciáckého řádu poté papeži předložil ještě několik memoriálů; zmiňují se o nich dva listy z Ferrerihovo nunciaturní korespondence. 19. 2. 1605 psal kardinál San Giorgio Ferrerimu (NA Praha, Opisy Řím, kart. 83; ASV, Borgh. IV.220, f. 97v-98r): „*Del negotio di Sara hò caro che V. S. si sia preso assolutamente pensiero interpellato il visitatore Cisterciense, per che non cessava il procurator del l' ordine di dar nuovi memoriali per mostrare quasi in forma di querela, che la sua religione patisca violenza ò sforza. Si querelava all' incontro l' agente del signor cardinale dei strepiti del procuratore, come di cosa non conveniente et aliena da ogni causa, et saprà V. S. moderar gli affetti con la giustizia.*“ 8. února 1605 Ditrichštejn Ferrerimu sděloval, že byl z Říma ujištěn, že se cisterciáckým memoriálům nepřikládá žádná víra: „*m' affermano che se bene li frati ogni giorno danno memoriale non se li presta fede.*“ (NA Praha, Opisy Řím, kart. 92, složka X-6, Archiv La Marmora – Biella, Cassetta XI, Cartella 8, Fascicolo 58, Lettera 2.

⁴³⁶ NA Praha, Opisy Řím, kart. 83; ASV Borgh. IV.220, f. 82r-v.

se předpokládá, že mu to bylo již dříve prokazováno, tak nemá být nikomu učiněna křivda.“⁴³⁷ Jinými slovy: připojení žďárského kláštera k menze olomouckého biskupství je možné až po řádném právním procesu.

Ditrichštejn byl o obsahu San Girogiova listu informován, vykládal si jej ovšem jako příkaz k prohlášení žďárského zboží za menzální statek biskupství, a nikoliv – jak tomu bylo ve skutečnosti – k zahájení vyšetřování stavu kláštera. Tento kardinálův omyl měl v budoucnu jeho vztahy s nunciem Ferrerim poněkud zkomplikovat; zatím však byl Ditrichštejn přesvědčen, že vše probíhá podle jeho plánu, a snažil se nuncia přimět k co nejrychlejšímu ukončení žďárského problému. 21. ledna 1605 mu psal, že situace v klášteře je kvůli napětí mezi jeho lidmi a mnichy již neúnosná: „*Necht' Vaše nejjasnější Milost pohlédne na listy, které Vám budou ukázány Heidelem a které mi byly poslány ze Žďáru mými služebníky, jež jsem (tam) ponechal ke správě oněch statků; Vaše nejjasnější Milost se z nich dozví o drzosti a nerozumnosti, se kterou mniši postupují, když vyhrožují, že odtamtud vyženou mé lidi, a není pochyb, že pokud Vaše nejjasnější Milost nezajistí včasnou nápravu, dojde k nějakému velkému nepokoji...*“⁴³⁸ Na spolupráci řádových superiores prý vůbec nelze spoléhat; cisterciáckému vizitátorovi bylo jeho představenými dokonce výslovně zakázáno, aby o Žďáru s Ditrichštejnem jednal. Další informace týkající se žďárského kláštera měl nunciovi sdělit kardinálův důvěrník, již zmíněný doktor Erasmus Heideleus.⁴³⁹

Z listů, které měl doktor Heideleus nunciovi předložit, se zachoval jediný.⁴⁴⁰ Je datován 18. ledna 1605; jeho odesilatelem byl Matouš Augustin Lejský z Rozenpachu, Ditrichštejnem jmenovaný vrátný žďárského kláštera a pozdější hejtman, resp. „ouředník“ klášterního panství. Lejský si v něm trpce stěžuje na chování žďárských cisterciáků. Začíná Adamem Vratem, který je podle něj „*mnich nevěrný, ba docela zrádný*“⁴⁴¹. 8. ledna se prý Vrat vrátil od řádového vizitátora a od té doby svým jednáním

---

⁴³⁷ „... poiche l' haver V. S. le mani nel negotio assicura S. S.à da ogni inconveniente, non è parso alla Santità Sua di deliberar altro per hora, che di rimettere à lei il memoriale del signor cardinale, et di dirle per mio mezo, che si come all' istesso signore si hà da prestare ogni favore honesto et per quello della unione o provisione apostolica, che si presuppone essere già stata esibita innanzi à lei, così non si havrà da far torto ad alcuno.“

⁴³⁸ „V. S. Ill.ma ... veda ... lettere aperte, che li saranno mostrate d' Haidelio, che in questo instante mi sono mandate da Sara, delli servitori miei, che lasciai alla amministrazione di quelli beni, delle quali vederà V. S. Ill.ma l' insolenza et indiscretione, con che procedano li monaci, minacciando di cacciare le mie genti de li, et senza dubio, che si V. S. Ill.ma non provede di rimedio oportuno, che è per seguire qualche gran disordine ...“

⁴³⁹ NA Praha, Opisy Řím, kart. 174; ASV Borgh. III.84.a, f. 176 + 179.

⁴⁴⁰ NA Praha, Opisy Řím, kart. 93, složka XI-4; Archiv La Marmora-Biella, Casetta XV, Cartella 14, Fascicolo 207, Lettera 1.

⁴⁴¹ „*monachus infidus, immo perfidus*“

dokládá, že má špatné svědomí: tabule si nevšimá, zčervená, když na něj Lejský vyčítavě pohlédne, v hippocaustu se zatím objevil pouze jednou. Co mělo být důvodem Vratova špatného svědomí, Lejský nezmiňuje; mohlo se jednat o onu cestu k vizitátorovi, která mu snad nebyla povolena. „*Je nevysvětlitelné,*“ pokračuje kardinálův služebník, „*jak velmi byly věci kláštera návratem onoho mnicha rozbouřeny. Všichni mniši do jednoho vzplanuli více, než kdyby byli u vytržení, záští proti Vaší Výsosti, takže se zdá, že zajisté ani jedinou hodinu nejsem bezpečný před spíše skrytými než zjevnými úklady.*“⁴⁴² Takové jednání konventu je zvláště nebezpečné vzhledem k probíhající rebelii poddaných, „*kteří mnichy poslouchají na rozkaz.*“⁴⁴³ Největším buřičem ze žďárských mnichů je převor Havel; to on popouzí ostatní řeholníky proti kardinálovi. O tom, že cisterciáci něco chystají, není pochyb. Minulou noc totiž nespali a cosi projednávali. Zanedbali kvůli tomu i *completorium*, což se zatím nikdy nestalo. Lejský proto Ditrichštejna žádá, aby na klášter poslal „*několik těch, kteří se nazývají hajduci.*“⁴⁴⁴

Vyvrcholením napětí v klášteře byla nečekaná událost, která Lejského přiměla k tomu, aby ke svému listu připojil zajímavé postskriptum: „*Dnes večer kolem šesté hodiny jsem uslyšel výstřel z pušky. Pátral jsem po původci, shledal jsem, že to učinil jakýsi chlapec na příkaz P. Conrada. Zavolal jsem z konventu P. Adama abych jej napomenul, aby takové činy napříště lépe opatroval. Jednal jsem s ním samými nejlepšími slovy, jako odpovědi se mi však dostalo slov nejhorších; stěží bylo upuštěno od ran. ... (Mniši) mne strkali mezi sebou a snažili se mi odejmout více než velmi neškodný meč. V kteréžto tragédii, jestliže by tomu nezabránila má duchapřítomnost, bych zahynul buď já sám, nebo by spolu se mnou zemřeli i všichni mniši. ... žádám ponížně Vaši Výsost, aby ráčila někomu nařídit, aby sem co nejrychleji přišel na pomoc.*“⁴⁴⁵ Již podruhé se setkáváme s tím, že žďárští cisterciáci vůči svému protivníku použili fyzické násilí. Vidíme, že v boji s biskupem a jeho služebníky neváhali použít i prostředky, které se s řádovými předpisy příliš neslučovaly.

---

⁴⁴² „*Inexplicabile est, quam res monasterii huius monachi reditu sint turbatae. Omnes ad unum in Illustrissimam ac R. mam C. nem Vestram monachi plus quam vatiniano odio exarserunt: ita, ut mihi ne unicam quidem horam ab insidiis magis occultis ..., quam apertis, tutus videar...*“

⁴⁴³ „*... qui ad nutum monachis obediunt.*“

⁴⁴⁴ „*aliquot quos vocant heiducones...*“

⁴⁴⁵ „*Hodie vesperi circa horam 6. tam audita bombardae explosione, inquisivi factorem; invenim puer quidam P. Conrado a servitiis fecerat. Vocavi ex conventu P. Adamum monendum, ut melius in posterum de tali facinore caverat. Egi cum ipso verbis optimis, sed ad ea accepi pessima, ita ut a verberibus vix sit discessum. ... me hinc inde intra se trudebant et gladium plusquam innocentissimum mihi auferre contedebant. In qua tragoedia, si animi mei discretio non occurrisset, aut ego cecidissem, aut omnes monachi iugulo meo perissent. ... humillime Illustrissimam ac R. C. Vestram peto, ut mandare alicui degnetur, quiquam citissime in auxilium veniat.*“

Ferreri na Ditrichštejnovu stížnost, resp. stížnost kardinálových úředníků odpověděl na konci ledna 1605.⁴⁴⁶ Kardinálovi napsal, že nedávno o Žďáru mluvil s opatem Flamingkem. Řádový vizitátor si stěžoval na odklad volby nového opata a na jednání Ditrichštejnových žďárských služebníků, kteří v rozporu s právem, jež si kardinál může nárokovat, „činí onomu klášteru značné útraty a obtíže.“⁴⁴⁷ (Pod touto formulací se nepochybně skrývá *ius spoli*.) Ferreri prý Flamingkovi odpověděl, že věří, že není kardinálovým úmyslem překročit hranice jurisdikce nad Žďárem, jíž disponuje. Po této rozmluvě mu kromě Ditrichštejnovy stížnosti byly doručeny i dva listy od kardinála San Giorgio; jedním byl informován o stížnostech cisterciáckého generálního prokurátora, druhým mu bylo přikázáno, aby Ditrichštejnovi ve žďárské kauze poskytl takovou pomoc, aby ostatním nebylo ukřivděno. „*Proto opatovi* (tj. Flamingovi) *napíši*,“ ujistěuje nuncius Ditrichštejna, „*aby sem přijel a řekl vše, co ví a požaduje a zodpovídal se z malého respektu, který, jak mi oznamuje Vaše nejjasnější Milost, byl prokazován Vašim služebníkům.*“⁴⁴⁸

O tom, že Flamingka zamýšlí obeslat před svou osobu, informoval nuncius rovněž kardinála San Giorgia. V depeši z 31. ledna 1605 vyjádřil přesvědčení, že cesta do Prahy pro vizitátora nebude nikterak obtížná, neboť zbraslavský klášter, kde sídlí, je od hlavního města království vzdálen pouze jednu míli. Po Flamingkovi prý bude požadovat, aby jej o svých požadavcích zpravil jak ústně, tak písemně. Poté bude podrobně informován o stanoviscích obou stran a bude moci splnit příkaz z Říma, aby sloužil kardinálu Ditrichštejnovi aniž by se jiným ukřivdilo.⁴⁴⁹

Slibovaný list vizitátorovi nuncius napsal na samém konci ledna či v prvním únorovém týdnu roku 1605. Flamingk mu vzkázal, že se do Prahy dostaví, ve zprávách nepotům Pietru Aldobrandinimu a San Giorgiovi ze 7.⁴⁵⁰ a 14. února⁴⁵¹ však byl Ferreri nucen konstatovat, že zbraslavský opat svůj slib nesplnil. Důvod tohoto Flamingkova jednání neznáme; snad pojal podezření, že Ferreri stojí na Ditrichštejnově straně. Pokud bylo vizitátorovi sděleno, že podnětem k jeho obeslání byly stížnosti kardinála a jeho žďárských služebníků, nebyla by taková úvaha právě nelogická.

---

⁴⁴⁶ NA Praha, Opisy Řím, kart. 91, složka IX-15; ASV, Borgh. III.84a, f. 183v.

⁴⁴⁷ „*che ... davano notabil spesa e disturbo à quel monastero.*“

⁴⁴⁸ „*Perchè scriverò all' abbate che si trasferisca sin qui e dica tutto cio che sà e pretende, e dia conto del poco rispetto, che V. S. Ill.ma mi significa esser stato portato à suoi ministri.*“

⁴⁴⁹ NA Praha, Opisy Řím, kart. 85, složka III-1; ASV, Borgh. III.84a, f. 130 + 141 (originál), 171 (kopie).

⁴⁵⁰ NA Praha, Opisy Řím, kart. 85, složka III-1; ASV, Borgh. III.84a, f. 252-253.

⁴⁵¹ NA Praha, Opisy Řím, kart. 85, složka III-1; ASV, Borgh. III.84a, f. 260-261 (originál), 275 + 278, 284 (kopie).

Flamingk na počátku roku 1605 ve žďárské kauze přímo sršel aktivitou. Panovníkovi kvůli Žďáru podal řadu stížností a memoriálů. V jednom z nich poukazuje na to, že kardinál Ditrichštejn nerespektuje jedno důležité ustanovení smlouvy mezi olomouckým biskupstvím a Minsterberky z roku 1588. Šlo o pasáž týkající se obsahu fundátorského práva žďárského kláštera. Podle ní byly součástí žďárských zakladatelských práv především tři „povinnosti“: vyživování fundátorů s jistým počtem osob a koní, *ius spolii* a potvrzování opatů fundátory. K tomuto bodu byl ovšem připojen velmi důležitý dodatek: „... o kteréžto povinnosti nadepsanej kněz oppat žďárský i s konventem svým s Jeho Milostí knížecí panem biskupem v jistém času, kterýž od Jeho Milosti pana biskupa témuž knězi opatu a konventu jeho jmenován bejti má, podle dalšího o to s Jeho Milostí snešení urovnati jest se uvolil.“⁴⁵²

Flamingk upozorňoval na to, že zmíněná dohoda mezi klášterem a olomouckým biskupstvím, která by přesně vymezila fundátorské právo, dosud uzavřena nebyla. Je jí přitom velmi zapotřebí, neboť „klášter Žďárský těmi nahoře psanými povinnostmi nemálo stížen jest...“ Zvláště nutné je prý přesné stanovení toho, co se má rozumět odúmrtí po opatovi. Kardinál totiž *ius spolii* vykládá velmi extenzivně: podle něj má po smrti opata jakožto fundátor právo na „zabavení“ všeho, „což by se koli při klášteře od obilí, dobytka, vína i jiných mohovitých věcí našlo.“ Tak postupoval po smrti opata Vadiana a Flamingk se obává, že „měl-li by se od oumrtí po smrti každého opata tím způsobem bráti ..., že by ten klášter velmi zchudnouti musel a bratří v něm zůstávající svého vychování jmíti nemohli...“ Vizitátor proto panovníka žádá, aby kardinála přiměl k „porovnání“ o fundátorském právu žďárského kláštera.⁴⁵³

Víme již, že příležitosti zasáhnout do vztahů mezi fundátory a kláštery nevyužila Koruna pouze málokdy. Nepřekvapí nás tedy, že Rudolf II. reagoval na Flamingkovu suppliku jmenováním „comissí mezi panem kardynalem a biskupem Olomouckým a oppatem Zbraslavským z strany kláštera Žďárského“. Jejimi členy byli Ladislav z Lobkovic, Kryštof Pruskovský a moravský podkomoří. V instrukci ze 3. února 1605 císař komisařům připomíná znění kroměřížské dohody, opakuje Flamingkovy argumenty a nařizuje jim, aby před sebe povolali kardinála Ditrichštejna, cisterciáckého vizitátora a žďárský konvent a zprostředkovali mezi nimi dohodu „o vejš psané

---

⁴⁵² STEINBACH, *Sammlung II*, č. 138, s. 231.

⁴⁵³ NA Praha, RG, kn. č. 114, f. 30r-31r.

*povinnosti ... , však na ratifikaci naši.*⁴⁵⁴ Pokud by komisaři sporné strany porovnat nemohli, měli o tom podat zprávu a přiložit k ní dobré zdání, jak v dané záležitosti postupovat dále.⁴⁵⁵

Jak tato komise dopadla, bohužel nejsme informováni. Ditrichštejn pravděpodobně porovnání odmítl, protože na začátku května 1605 byli cisterciáci opět nuceni stěžovat si u panovníka na „zneužívání“ fundátorského práva nad Žďárem. Supliku tentokrát podal žďárský konvent, ovšem nepochybně s vědomím vizitátora Flamingka. Mniši hned na začátku zdůrazňují, že to nejsou oni, kdo nerespektuje právo: Císařova příkazu, aby uznali kardinála Ditrichštejna za fundátora svého kláštera poslušně uposlechli. Když kardinál přijel do kláštera, byl uvítán se všemi počtami a po několik týdnů i se svým dvorem a velkým zástupem jezdců a pěších hoštěn. Sám kardinál prý prohlásil, že mu bylo ve všem učiněno zadost.

Po kardinálově odjezdu, pokračují stěžovatelé, byli v klášteře jako jeho zástupci zanecháni kanovník Lobenštejn a jeden mladý služebník. Ti pak nechali z kláštera odvézt veškeré obilí, krávy, ovce, kozy, kůzлата, husy, víno a jiné věci, které byly mnichy koupeny k potřebě kláštera. Takovéto drancování nazývají „*spolia fundatoris*“. Jednají, jako kdyby měl fundátor právo oloupit klášter o jeho věci a zbavit mnichy jejich výživy. Kardinál-fundátor se zřejmě nesprávně domnívá, že mu po opatově úmrtí náleží nějaká zanechaná výbava. Ani podle této teze by ovšem jednání kardinálových deputovaných nebylo ospravedlnitelné, protože uloupené věci nepatřily zesnulému opatovi, ale celému konventu a byly určeny ke stavbě kláštera, na výživu mnichů a k zajištění věcí potřebných pro kostel.

Ditrichštejnovi služebníci se vedle zmíněného drancování opovažují vládnout nad klášterními poddanými, „*dicentes Monasterium esse Illustrissimi Domini Cardinalis, Fratres autem esse Conuentuales ipsius.*“ Někteří poddaní přivázejí do kláštera různé věci k výživě mnichů. Kardinálovi muži však, místo aby to ocenili, nechali již několikrát tyto poddané uvěznit. Oni „*spoliatores*“ se pokusili i o mnohé jiné věci, kterých by se nedopustil „*nullus unquam Fundator secularis, etiam haereticus*“. Obtěžování kláštera trvá již několik měsíců a je neúnosné zvláště nyní, v době všeobecné drahoty. Proto žďárský převor i konvent prosí císaře, aby přikázal řečeným deputovaným, aby nejednali

---

⁴⁵⁴ Důraz na nutnost zeměpanské ratifikace dohody mezi klášterem a jeho fundátorem je třeba chápat v kontextu panovníkových nároků na pozici vrchního fundátora všech klášterů v jeho zemích.

⁴⁵⁵ NA Praha, RG, kn. č. 114, f. 30r-31r.

proti klášterním privilegiím.⁴⁵⁶ Z kancelářské poznámky na této suplice vyplývá, že byla odeslána kardinálovi, aby se k ní vyjádřil.

Útok cisterciáků proti Ditrichštejnovi byl vsutku frontální. V Římě si na něj stěžoval řádový generální prokurátor, v Praze vizitátor Flamingk a poté i žďárští mniši, kteří navíc ohrožovali kardinálovy služebníky na Žďáře. Klíčovou roli v této „ofenzivě“ hrál Flamingk. Se žďárskými řeholníky byl v písemném i osobním kontaktu (víme, že Adam Vrat za ním jezdil na Zbraslav), radil jim, jak mají v boji proti kardinálovi postupovat, a velmi pravděpodobně byly na základě jeho zpráv také sepisovány memoriály cisterciáckého generálního prokurátora, které – jak se vyjádřil kardinál v listu nunciiovi z 8. února 1605⁴⁵⁷ – byly papeži podávány „ogni giorno“.⁴⁵⁸

Ditrichštejn za dané situace dospěl k závěru, že je třeba cisterciákům nabídnout kompromis, resp. to, co by se jim jako kompromis mohlo jevit. 27. června 1605 o tom psal Ferrerimu.⁴⁵⁹ Nejprve připomenul list z Říma týkající se kauzy Žďár, který nunciiovi před týdnem poslal, a informoval ho, že se od svých žďárských služebníků dozvěděl o nových „*drzostech a nestoudnostech*“⁴⁶⁰, jež v klášteře provádí mnich Adam. K nunciiovi posílá klášterního vrátného Lejského, který jej o všem zpraví. Obává se dalších nepřijemností, a proto hodlá cisterciákům učinit nabídku, která by pro ně nemusela být nepřijatelná: Pokud bude ujištěn, že žďárští mniši až do papežova rozhodnutí nepřistoupí k volbě opata, odvolá ze Žďáru své služebníky. Ferreriho žádá, aby mu – „*jako ten, který mne má tak rád*“⁴⁶¹ – byl v uvedené věci nápomocen a aby papeže informoval „*o velkých obtížích, které by se mohly přihodit, kdyby toto opatství přišlo do rukou heretiků, jak tomu bylo dříve...*“⁴⁶²

Nevíme, zda byl cisterciácké straně zmíněný „obchod“ skutečně nabídnut. Pokud k tomu došlo, je velmi pravděpodobné, že jej cisterciáci odmítli. Je totiž zřejmé, že taková dohoda by byla výhodná především pro kardinála, který by se po jejím uzavření mohl v klidu věnovat realizaci svého plánu na připojení Žďáru k olomouckému

---

⁴⁵⁶ MZA Brno, E 8, sig. F 11.

⁴⁵⁷ NA Praha, Opisy Řím, kart. 92, složka X-6; Archiv La Marmora – Biella, Cassetta XI, Cartella 8, Fascicolo 58, Lettera 2.

⁴⁵⁸ Význam opata Flamingka ve žďárské kauze dobře ilustruje skutečnost, že se v nunciaturní korespondenci místo výrazu „*causa di Sara*“ často objevuje spojení „*causa de l' abbate d' Aula Regia*“.

⁴⁵⁹ NA Praha, Opisy Řím, kart. 92, složka X-6; Archiv La Marmora – Biella, Cassetta XI, Cartella 8, Fasc. 58, Lett. 6.

⁴⁶⁰ „*insolenze et incomportabili*“

⁴⁶¹ „*... come chi tanto m' ama ...*“

⁴⁶² „*... delli gran inconvenienti che potrebbono succedere, sì questa abbazia venisse in mani delli haeretici, come già stette ...*“

biskupství. Cisterciáci by dosáhli pouze toho, že by žďárský konvent byl dočasně zbaven kardinálova dohledu.

Citovaný list ukazuje, že Ditrichštejn ještě na konci června 1605 pokládal Ferreriho za svého příznivce a spojence v boji s cisterciáckým řádem. Uplynulo ovšem jen pár dnů, a kardinálův názor na nuncia se radikálně změnil. Ferreri o této – pro něj velmi překvapivé – skutečnosti neopomněl informovat Řím, konkrétně kardinála Valentiho, státního sekretáře nedávno zvoleného papeže Pavla V. (Kliment VIII. zemřel, poté následoval velmi krátký – pouze tříměsíční – pontifikát Lva XI.)

Podle Ferreriho zprávy, datované 20. července 1605,⁴⁶³ Ditrichštejn někdy před 27. červnem nuncia písemně požádal, aby ihned vyhlásil připojení žďárského kláštera k menzálním statkům olomouckého biskupství. Ferreri prý odpověděl, že dostal od papeže příkaz, aby kardinálovi sloužil, ovšem pouze v tom, „*co snese spravedlnost*“.⁴⁶⁴ V podobném duchu odepsal i na kardinálův list z 27. června: Ditrichštejnův nápad se mu zamlouvá; domnívá se ovšem, že by bylo dobré, kdyby byli navíc mniši obesláni před jeho, nunciovu osobu a vyzváni, aby odpovídali na kardinálovy žaloby. Kardinál prý reagoval velmi popuzeně: Protestoval proti tomu, že nuncius „*jde cestou soudu*“, oznámil mu, že si kvůli tomu bude stěžovat u papeže, a vyzval jej, aby do Říma napsal, že on, kardinál požaduje připojení Žďáru k olomouckému biskupství okamžitě a bez procesu. Nuncius byl zjevně přesvědčen, že inkorporace žďárského kláštera podle kardinálova požadavku by mohla být zpochybnitelná, zároveň si ovšem nechtěl Ditrichštejna ještě více rozhněvat. Proto kurii žádal, aby mu bylo dovoleno zprostředkovat mezi cisterciáky a olomouckým biskupstvím smírnou dohodu.

Ferreriho depeše pokračuje zajímavým rozborem žďárské kauzy: Myšlenku prohlásit Žďár za menzální statek olomouckého biskupství pokládá za správnou, neboť hrozí jeho připojení ke královské komoře. Za další výhodu tohoto řešení prý lze považovat to, že by se odstranila pře mezi kardinálem a mnichy kvůli fundátorskému právu. Inkorporace by však měla být podmíněna kardinálovým závazkem vydržovat opata s deseti či dvanácti mnichy – to by znamenalo značné povznesení řeholní zbožnosti v dotčeném klášteře, kde nyní nežije ani čtyři nebo pět řeholníků. S Ditrichštejnem by se mohlo rovněž domluvit, „*aby učinil opatem Moravana, který se s několika společníky vrací ... z Francie, kde přijal hábit tohoto řádu, aby zreformoval tyto kláštery. Ale dosud je žádný opat nechtěl,*

---

⁴⁶³ NA Praha, Opisy Řím, kart. 86, složka IV-2; ASV, Borgh. II.152, f. 129-130.

⁴⁶⁴ „*che comportava la giustitia*“

až na jednoho v Rakousích.“⁴⁶⁵. (Ferreri tu má na mysli absolventa *Collegia Germanica* a novice z Clairvaux Jiřího Mělického, který od roku 1604 zastával úřad kantora v rakouském klášteře Heiligenkreuz.)

Nuncius dále kardinála Valentioho informuje, že existují síly, které by připojení Žďáru k olomouckému biskupství chtěly zabránit. Jde prý o cisterciácký řád a nejvyšší zemské úředníky Českého království. Jejich odpor by však nemusel být nepřekonatelný: Z hlediska cisterciáků není mezi uznáním kardinála za fundátora žďárského kláštera, což je jejich povinnost, a připojením Žďáru k biskupství příliš velký rozdíl. Hlavní je pro ně bezpochyby skutečnost, že jejich klášter nebude zrušen. Co se úředníků týče, ti budou argumentovat, že nechtějí, aby z kláštera odešli mniši. Na to se jim odpoví, že žďárská řeholní komunita zůstane i po připojení zachována. Pokud by úředníci byli upřímní, museli by prohlásit, že jim vadí to, že klášterní statky již nebudou v jejich rukou. Taková výmluva by jim ovšem příliš platná nebyla.⁴⁶⁶

Kardinál Valenti na nunciovu depeši odpověděl 6. srpna 1605: Papež si prý přeje, aby se v záležitosti žďárského kláštera dospělo k dohodě, s níž by byly spokojeny obě strany, a řešení, které navrhuje nuncius, se mu zamlouvá.⁴⁶⁷ Ferreri zajisté doufal, že se kardinál a vizitátor Flamingk nakonec domluví, musel ovšem počítat i s opačnou možností. Pokud by nastala, byl rozhodnut přistoupit k soudnímu jednání podle buly Klimenta VIII. Rovněž tento „plán B“ papež schválil, o čemž byl Ferreri informován listem kardinála-nepota Scipiona Borghese-Cafarelliho z 15. října.⁴⁶⁸

31. října 1605 nuncius do Říma psal, že proběhlo „první kolo“ jednání mezi Ditrichštejnem a Flamingkem o řešení žďárského problému: „*Co se týče zbraslavského opata, věřím, že napsal Vaší nejjasnější Milosti, že se v mé přítomnosti dohodl s panem kardinálem, že si do jednoho měsíce promyslí, jaké by se mezi nimi mohlo uskutečnit urovnání, ale nebude se dělat nic jiného, dokud tato lhůta nevyprší.*“⁴⁶⁹ K dalšímu setkání kardinála a vizitátora však již nedošlo. Zbraslavský opat, který se na říjnové schůzce

---

⁴⁶⁵ „... che facesse abbate un suo Moravo, che si truova con alcuni compagni che ... andorono in Francia à prender l' habito di quest' ordine per ritornar à riformar questi monasteri, mà sin' hora niun abbate li hà voluti fuori che uno in Austria.“

⁴⁶⁶ NA Praha, Opisy Řím, kart. 86, složka IV-2; ASV Borgh. II.152, f. 129-130.

⁴⁶⁷ NA Praha, Opisy Řím, kart. Podruhé byl nuncius o papežově podpoře jeho plánu ujištěn listem kardinála Borghese z 10. září 1605: Archiv La Marmora – Biella, Casetta X, Cartella 5, Fascicolo 35, Lettera 14.

⁴⁶⁸ NA Praha, Opisy Řím, kart. 84, složka II-1; Archiv La Marmora – Biella, Casetta X, Cartella 5, Fascicolo 36, Lettera 9.

⁴⁶⁹ NA Praha, Opisy Řím, kart. 87, složka V-1; ASV Borgh. II.167, f. 109 + 114: „Per conto dell' abbate di Aula Regia credo di haver scritto à V. S. Ill.ma che in mia presenza convenne il signor cardinale con l' abbate che pensassero in termine di un mese che temperamento d' accordo si potrebbe prendere tra loro, però non si farà altro sinche non spiri questo termine.“

pravděpodobně přesvědčil o kardinálově neústupnosti ve věci inkorporace žďárského kláštera, totiž o pokračování rozhovorů ztratil zájem. Protože však nechtěl být označen za toho, kdo opovrhne nabízeným smírem, sdělil kardinálovi, že v jednání hodlá pokračovat, ovšem až poté, co od svého generálního opata obdrží plnou moc k uzavření dohody o Žďáru.⁴⁷⁰

Kardinál ihned pochopil, že se Flamingk vrací ke své osvědčené taktice „pasivní rezistence“, a pokusil se tuto skutečnost využít ve svůj prospěch. Někdy na přelomu listopadu a prosince sdělil nunciiovi, že se domnívá, „*že se opat nechce ani dohodnout, ani srovnat u soudu.*“⁴⁷¹ Proto je prý nutné, aby nuncius opustil myšlenku na soudní jednání a připojil žďárský klášter k menze olomouckého biskupství bez procesu.⁴⁷² Ferreri byl ovšem toho názoru, že za dané situace je třeba postupovat „*de iure*“, a když byl na konci prosince kardinálem Borghese ujištěn, že papež tento plán podporuje,⁴⁷³ byla obžalovaná strana, tj. řádový vizitátor a žďárský převor a konvent, obeslána před nunciův tribunál.

Reakce cisterciáků na zmíněné citování Ferrerihovo zajisté překvapila. Flamingk i žďárští mniši se totiž před nuncia postavit odmítli. Vizitátor poukazoval na to, že k odpovídání u soudu potřebuje plnou moc od generálního opata, kterou zatím nemá.⁴⁷⁴ Argumentace žďárských cisterciáků byla mnohem ostřejší; takto ji popsal v listu nunciiovi z 6. ledna 1606 kardinál Ditrichštejn: „... *jejich odpověď ukazuje, jak jsou ... poslušní, neboť odmítají uznat Vaši nejjasnější Milost za svého soudce a (prohlašují) dalších tisíc drzostí, které jsou vlastní jejich ignoranci.*“⁴⁷⁵

Kardinál mohl být spokojen. Viděl, že neuctivé jednání cisterciáků může nuncia v jeho přesvědčení o nutnosti připojit Žďár k menze olomouckého biskupství pouze utvrdit. Nad počínáním obžalovaných vyjádřila nelibost i kurie. Nepos Borghese nunciiovi doporučil, aby Flamingkovi neustále připomínal, „*že omluva, že nemá legitimní plnou moc, nepomůže skrýt nedostatky mnichů.*“⁴⁷⁶ Snad právě tato „taktika“ vedla k tomu, že se

---

⁴⁷⁰ NA Praha, Opisy Řím, kart. 87, složka V-1; ASV Borgh. II.167, f. 179 + 188; Ferreri kardinálu Borghese, 5. 12. 1605.

⁴⁷¹

⁴⁷² NA Praha, Opisy Řím, kart. 87, složka V-1; ASV Borgh. II.167, f. 179 + 188; Ferreri kardinálu Borghese, 5. 12. 1605.

⁴⁷³ NA Praha, Opisy Řím, kart. 84, složka II-1; Archiv La Marmora – Biella, Cassetta X, Cartella 5, Fascicolo 37, Lettera 24: „*Ne la causa de l' abbate d' Aula Regia fu scritto a V. S. quel che doveva fare, et tanto se le replica hora, che non trovandosi temperamento, procesa de iure. Veda bene il breve, che si pretende, et faccia quanto deve per giustizia, che in questo non si farà torto ad alcuno.*“

⁴⁷⁴ NA Praha, Opisy Řím, kart. 90, složka VIII-2; Ferreri kardinálu Borghese, 30. ledna 1606.

⁴⁷⁵ NA Praha, Opisy Řím, kart. 92; složka X-6; Archiv La Marmora – Biella, Cassetta XI, Cartella 8, Fascicolo 59, Lettera 1.

⁴⁷⁶ NA Praha, Opisy Řím, kart. 84, složka II-2; Borghese I.926, f. 102; kardinál Borghese Ferrerimu, 18. února 1606.

řádový vizitátor v nunciově domě přece jen objevil. Byl tázán, zda má nějaké výhrady proti bule Klimenta VIII. ze 14. května 1601. Výhrady sice vzneseny byly, ovšem Ferreri je pokládal za nepodstatné.⁴⁷⁷ Tím skončila první fáze procesu. Nyní bylo třeba vyslechnout strany a svědky; tento úkol nuncius delegoval na Basilia z Karpinetu, převora svatotomského kláštera v Brně.

Příslušná pověřovací listina byla vydána dne 25. února 1606.⁴⁷⁸ Ferreri v ní otci Basiliovi sděluje, že mu prokurátor kardinála Ditrichštejna Camillo Cataneo předložil veřejný notářský instrument o bule Klimenta VIII. z roku 1601⁴⁷⁹ a požádal jej, aby – pokud bude dokázána pravdivost některých věcí, které jsou v bule uvedeny – připojil žďárský klášter k menze biskupství olomouckého. Jelikož v Praze nejsou přítomni svědci, kteří by mohli být vyslechnuti, vyzývá nuncius převora Basilia, aby do měsíce po doručení tohoto listu vyslechl žďárské mnichy i kardinálovy svědky. Pokud by mniši Ditrichštejnovy svědky neschválili, mají být svědci o tom vyslechnuti do patnácti dnů. Protokoly se svědeckými výpověďmi má převor zaslat spolu se svým dobrým zdáním o celé kauze nunciovní, a to co nejrychleji.

Listina dále obsahuje kardinálovy údaje o žďárském klášteře, jejichž pravdivost měla být v procesu prokázána. Jsou shrnuty do čtyř bodů: 1. „...roku tisícího šestistého prvního, dne dvacátého srpna, a v letech předchozích“⁴⁸⁰ mniši, kteří nebyli ani čtyři, nedodržovali řeholní disciplínu a stýkali se s heretiky, jichž bylo na klášterním panství mnoho. 2. K uvedenému dni nebyla řádovými představenými provedena reforma kláštera, nařízená papežem. 3. Klášterní zboží vynáší ročně dva tisíce zlatých českých (v Klimentově bule je, jak víme, uvedena odlišná suma: tisíc dukátů). 4. Tyto důchody jsou dostatečně vysoké, aby z nich mohla být poskytována *congrua portio* pro výživu, ošacení a další potřeby dvanácti michů.

K výslechu svědků nedošlo ve lhůtě, kterou stanovil nuncius, ale až v průběhu června 1606. Kardinál Ditrichštejn podnikl všechny potřebné kroky, aby získal svědectví, která by potvrdila správnost jeho údajů. 7. června 1606 „přátelsky žádal“ moravského zemského hejtmana Ladislava mladšího z Lobkovic o vydání patentu, kterým by se všem pánům i rytířům v zemi přikazovalo, aby – pokud by o to byli požádáni – poskytli převoru Basiliovi písemné svědectví o stavu žďárského kláštera a aby dovolili svědčit i svým

---

⁴⁷⁷ MZA Brno, E 4, sig. 41 VI – 11.

⁴⁷⁸ MZA Brno, E 4, sig. 41 VI – 11.

⁴⁷⁹ Tento instrument sepsal dne 19. srpna 1605 apoštolský protonotář Marcel Lantes – viz MZA Brno, E 8, sig. L 5.

⁴⁸⁰ „... anno millesimo sexcentesimo primo die vicesimo Augusti; et planiter annis antea...“

poddaným.⁴⁸¹ Hejtman žádosti okamžitě vyhověl, a tak si kardinál ve dnech 7. – 17. června mohl vyžádat svědectví od klášterního úředníka Mikuláše Vodičky,⁴⁸² dále od Viléma Dubského z Třebomyslic,⁴⁸³ Samuela Radešínského,⁴⁸⁴ bývalého klášterního úředníka Václava Vaculeho z Eckartovic⁴⁸⁵ a konečně od několika klášterních poddaných.⁴⁸⁶

K dispozici máme pouze některá z uvedených svědectví. Nejstarší, datované 13. června 1606, podal vladyka Václav Vacule z Eckartovic. Odpovídá v něm na dvě otázky, které mu byly zaslány kardinálem Ditrichštejnem, a to jak vysoké jsou klášterní příjmy a zda většinu žďárských poddaných tvoří nekatolíci. Klášterní zboží v době, kdy byl žďárským úředníkem (tj. za opata Eckarta ze Schwoben), podle Vaculeho v žádném případě nevynášelo kardinálem udávaných dva tisíce zlatých. Stálých platů bylo něco málo přes 600 zlatých a platů běžných „*dosti špatně*“, takže po výdajích na stavení, opravy, výživu mnichů a na zemské i císařské berně zůstávalo v klášterní pokladně velmi málo. Ani s druhým bodem vladyka nesouhlasí: V době opata Eckarta sice mnozí poddaní byli nekatolíky, „*však aby jich větší díl bejti měl, v pravdě vysvědčiti nemohu*.“ Kromě toho oznamuje, že „*na všech farách kláštera náležitých pořádní kněží katolicští za správce vystaveni jsou byli*.“⁴⁸⁷

O čtyři dny později bylo sepsáno „*svědomí listovní*“ Viléma Dubského z Třebomyslic. Také v tomto případě bylo *interrogatorium* dvoubodové. Týkalo se vizitace žďárského kláštera, kterou před několika lety provedl nuncius Spinelli. Novoměstský pán

---

⁴⁸¹ MZA Brno, G 83, kart. 65, f. 185r. Pro many olomouckého biskupství vydal tento patent sám kardinál – viz MZA Brno, G 83, kart. 65, f. 186r.

⁴⁸² MZA Brno, G 83, kart. 65, f. 188r; 7. června 1606.

⁴⁸³ MZA Brno, G 83, kart. 65, f. 204r; 15. června 1606. Dubský je informován o tom, že byl kardinálovi položen rok do Brna na 19. červen 1606 a že je třeba jeho svědectví „*kderak tu před některým létem n. kněz Antonín Vadianus ..., když p. nuncius svatosti papežské Spinellus do téhož kláštera přijeti měl, několik osob sprostných lidí sedlských do kápí mnizských byl přestrojil a tak téhož pana nunciusa s těmi domnělymi mnichy přivítal...*“

⁴⁸⁴ MZA Brno, G 83, kart. 65, f. 197r; 8. červen 1606. Ditrichštejn Radešínskému sděluje, že mu byl převorem Basilem z Karpinetu položen rok „*z strany mnohých neřáduov, který se v týmž klášteře dály a dějť*“ na 19. června 1606. Žádá jej, „*že ... nám toho svědomí listovní podle pořádku země tejto pod sekrytem naším pro průchod spravedlnosti a vykořenění takových neřáduo dáte a takový svědomí po tomto poslu odešlete*.“

⁴⁸⁵ MZA Brno, G 83, kart. 65, f. 196r; 8. června 1606.

⁴⁸⁶ 7. června 1606 (MZA Brno, G 83, kart. 65, f. 187r) kardinál Ditrichštejn poroučí „*jakožto fundator a vrchní pán*“ poddaným z městečka Žďáru, aby se osoby, které byly sepsány na přiloženém listu, dostavily dne 17. června 1606 do jeho brněnského domu „*a při sekretáři našim neb v kanceláři naší na další oznámení očekávali a potom také při právě podle pořádku, co jim v pravdě o těch věcech povědomo bude, také dosvědčili*.“ V nedatovaném listu žďárským mnichům kardinál píše: „*A poněvadž nepochybujeme některý z služebníkua, čeládky a poddaných vašich, co se v tom a při tom klášteře za neřády a nenáležitosti dějí, dobrou vědomost mají, za to vás žádáme ..., že těch nám k svědomí propustíte a ... k 17 dni do Brna do domu našeho postaviti poručíte ...*“ 17. června 1606 psal kardinál do kláštera, že mu byl položen rok do Brna na 19. červen 1606 a že je třeba, aby se 20. června na noc nebo v pondělí dostavili do jeho brněnského domu následující klášterní poddaní: klášterní úředník Mikuláš Vodička, starší ze Žďáru Martin Kazda, rychtář Lorenc Nymrychter, písař a rektir Řehoř Syka, měšťan a pekař ve Žďáře Václav Těšínský a klášterní vrátný Jan, „*který prve mnoho časů za vodáka býval*“.

⁴⁸⁷ MZA Brno, E 4, sig. 41 VI – 11, f. 12r-13v.

měl dosvědčit, že opat Vadianus před touto vizitací převlékl několik sedláků do mnišských kápí a že poté dva z těchto „řeholníků“ svobodně propustil; jednoho jemu, Dubskému, a druhého velkomeziříčskému pánu a nejvyššímu komorníku markrabství Moravského Ladislavu Berkovi z Dubé.

S odpovědí pana Viléma mohl být kardinál vcelku spokojen. Dubský podle ní přijel do kláštera společně s nunciem – zřejmě byl k vizitaci přizván jako „znalec“ poměrů ve žďárském klášteře (víme již, že byl vrchností novoměstského panství, které sousedilo s klášterním zbožím). Nunciově návštěvě byli rovněž přítomni již zmíněný Ladislav Berka z Dubé, tj. další soused žďárských cisterciáků, a opat sedlecký, který si zřejmě vůči Žďáru nárokoval vizitační právo. Krátce před tím, než došlo k setkání Spinelliho se žďárskými řeholníky, prý z kláštera vyšel jeden nunciův služebník, který svému pánu oznámil, „že *pan opat žďárský Antonín Vadianus zholil sedláky a dal šaty mnišský na ně.*“ Poté, co žďárský opat nuncia i jeho doprovod přivítal, odebrali se všichni do klášterního kostela, kde „*zpívání jest bylo*“. Dubský si všimnul, že početný žďárský konvent je z velké části skutečně tvořen „*nahořepsanými mnichy oblečenými*“. Druhého dne ráno šel Dubský spolu s Ladislavem Berkou opět do klášterního kostela, odkud se ozýval zpěv mnichů. Tito mniši však byli již pouze dva; šlo o sedleckého opata a jednoho žďárského řeholníka.

O propuštění „mnichů“ prý kardinál není informován zcela přesně: Jeden mladík, který uměl zpívat, a byl proto převlečen za mnicha, opravdu propuštěn byl, ovšem nikoliv Dubskému, ale jeho synovi. Když se zjistilo, o koho se jedná, byl poslán zpět na žďárské panství. O tom, že dalšího nepravého mnicha opat Vadianus propustil nejvyššímu komorníkovi, sice Dubský slyšel, ale nemůže to potvrdit, protože u toho nebyl.

Je zajímavé, že velká část svědectví se věnuje záležitosti, na kterou Dubský vůbec nebyl tázán: selhání opata jakožto nunciova hostitele. Nekatolický šlechtic to zřejmě pokládal za horší provinění než celou kauzu s nepravými řeholníky. Z této pasáže vyplývá, že zatímco se nuncius věnoval vizitaci konventu, provedl pan Vilém „vizitaci“ klášterní kuchyně, během níž zjistil, že „*opatření strany jídla*“ je zcela nedostatečné. Vysvětlení tohoto stavu opatem Vadianem Dubského rozesmálo: „*Pane sousede, nemám čeládky doma. Všichni se podpili.*“ Ladislav z Lobkovic se vyčítavě obrátil na klášterního úředníka Mikuláše Vodičku: „*Pane ouředníče, což jste nemohli to jináče opatřiti a nějakých ptáčků objednati?*“ Úředník nejvyššího komorníka ujistil, že ptáci budou, ovšem až „*jitro, jitro*“. Situaci nakonec zachránili oba přítomní šlechtici: Dubský v městečku Žďáře osobně

objednal ptáky pro nunciův doprovod, jídlo pro samotného nuncia bylo dovezeno na příkaz Ladislava z Lobkovic až z Meziříčí.⁴⁸⁸

O stavu žďárského konventu a panství svědčili rovněž klášterní úředník Mikuláš Vodička a čtyři poddaní z městečka Žďáru: rychtář Lorenc Rejmic, starší Petr Kalina, písař Řehoř Lišovský a pekař Václav Těšínský. Z výslechového protokolu, který nese datum 19. června 1606, se dozvídáme o tom, že vizitátor Flamingk po smrti opata Vadiana provedl reformu kláštera. Opět vidíme, jak byl zbraslavský opat v boji o Žďár agilní; nevynechal vskutku jedinou možnost, jak kardinálovi jeho „žďárské“ plány zkomplikovat. Změna v chování cisterciáků po Flamingkově zásahu byla podle výpovědi Petra Kaliny radikální: „... *prvnější mniši časem z kláštera do městečka přicházeli, ... časem se zastavovali a trunk s dobrými a poctivými lidmi učinili. Nyničko pak od nařízení pana vizitátora se řádněji chovají a ženského pohlaví do kláštera nepouštějí, než do mlejna po potřebách svých chodí.*“ Řehoř Lišovský dodal, že se také podstatně zvýšil počet řeholníků: „... *jak nebožtík pan opat ... volen byl, za jeho časův dosti málo mnichův, časem tři, časem čtyři i pět v klášteře bývalo. Ale nynějšího času zase za tohoto převora jich bývá po desíti, dvanácti i někdy víc.*“

S novými mnichy byl nespokojen pouze Václav Těšínský, jeden z mála žďárských měšťanů, kteří Ditrichštejna uznávali za fundátora žďárského kláštera. Těšínský vypověděl, že když jednou mnichům přinesl kardinálovův list, nebylo mu dovoleno klášter opustit; poté byl dokonce uvězněn. Protože chtěl, aby jej z vězení propustili, poslal svou ženu ke žďárskému rychtáři; ten mu však vzkázal, „*že v jeho trestání není, než na poručení pana převora a pater Adamusa.*“ Pekařova manželka se tedy vydala za mnichy, ovšem ani u nich neuspěla. Bylo jí pouze oznámeno, aby svému muži vyřídila, že „*koho jest sobě za pána vzal, k tomu aby se utek.*“ O počtu a disciplíně současných řeholníků se Těšínský nezmiňuje; to dokazuje, že k reformě, o které svědčili jeho protiditrichštejnsky zaměřením sousedé, skutečně došlo.

O náboženské situaci na klášterním panství svědkové oznamovali, že poddaní jsou většinou nekatolíci. Velká část obyvatel městečka Žďáru (podle Petra Kaliny většina, podle Řehoře Lišovského slabá polovina) je ovšem vyznání katolického; žďárský rychtář a konšelé jsou katolíci všichni. Ke změně víry nebyl dříve nikdo nucen, od roku 1601 však poddaní v městečku „*k religii katolické přivozováni bývají.*“ To se prý nezamlouvalo žďárskému sousedu Janu Krumbachovi, který – nikoliv z pověření ostatních měšťanů, ale o

---

⁴⁸⁸ Tamtéž, f. 10r-11v.

své újmě – opata Vadiana i kardinála Ditrichštejna žádal, aby stranu *sub utraque* nepotlačovali a ponechali ji při augsburské konfesi. Samozřejmě neuspěl; bylo mu odpovězeno, „*aby se do času jiného spokojili.*“

Posledním bodem, který měli poddaní a klášterní úředník osvětlit, byly okolnosti úmrtí opata Vadiana. Nejobsáhlejší je odpověď úředníka Vodičky: Opat „*na větším díle na zdraví svém nedužlivý býval.*“ Odebral se proto na zvolskou faru, neboť se domníval, že se tak uzdraví. Po nějakém čase se vrátil do kláštera, kde se však jeho zdraví opět zhoršilo, a tak se nechal znovu odvézt do Zvole; tam zanedlouho zemřel. On, úředník poté přikázal, aby se nad opatovým mrtvým tělem zpívaly vigilie a aby vedle něj bylo zapáleno osm rytířských svící. Pohřbu se účastnili dva kněží, Albrecht a Kryštof. O tom, že žďárští mniši opatu neodpustili jeho loajalitu vůči Ditrichštejnovi ani po smrti, svědčí Vodičkova poznámka, že „*pan převor dovoliti nechtěl, aby měl (opat) v klášteře pochován býti, nýbrž v kostele zvolském pohřben jest.*“⁴⁸⁹

Jak víme, měl převor Basilius vyslechnout nejen kardinálovy svědky, ale i žďárské cisterciáky. Listem z 5. června 1606 proto mnichům oznámil, jaký úkol mu byl nunciem svěřen, a obeslal je na 19. červen před svou osobu.⁴⁹⁰ Odpovědí žďárského převora a konventu byla obšírná latinsky psaná „protestní nóta“, datovaná 18. června 1606.

„*13. tohoto měsíce června,*“ píše cisterciáci, „*nám byl doručen list, který nám zaslala Vaše Milost ... a ve kterém se praví, že Vám byla udělena jakási komise nejjasnějším a nejdůstojnějším panem panem Janem Štěpánem Ferreriem, biskupem vercellským etc., apoštolským nunciem etc., který však dosud nikde nedokázal ani neukázal, jakým právem či autoritou si přivlastnil úřad soudce v kauze tohoto našeho neprávem a nespravedlivě napadaného žďárského kláštera, a proto jsme usoudili, že má být v řečené kauze jako soudce ... odmítnut a nepřijat, prohlašující rovněž tímto listem nicotnost a neplatnost všeho, co v téže kauze dosud učinil, činí a učiní.*“⁴⁹¹ Mniši dále upozorňují, že jsou bez opata, a proto se „*jako sirotci a nedospělí*“ nemohou přít s kardinálem Ditrichštejnem, kterého uznávají za fundátora a olomouckého biskupa a kterému chtějí prokazovat veškerou povinnou úctu. K soudní při jsou tedy nunciem nuceni

---

⁴⁸⁹ Tamtéž, f. 6r-9v.

⁴⁹⁰ MZA Brno, E 8, sig. F 11.

⁴⁹¹ „*Reddita nobis fuerunt 13 huius mensis Junii quas R. D. uestra ... ad nos ... dederat et in quibus narrat nescimus quam Commissionem sibi delatam esse ab Ill.mo et R.mo D. D. Ioanne Stephano Ferrerio E.po Vercellensi etc. Nuntio Apostolico etc. qui tamen, quo Jure seu autoritate Iudicis officium in huius Sarensis Monasterii nostri iniuste ac iniuriose appugnati causa sibi assumpserit, hactenus nunquam probavit, nec ostendit, et quem propterea dicta in causa Iudicem ... recusandum nec acceptandum duximus, protestantes etiam tenore praesentium de nullitate ac inualidate omnium et singulorum quae in eadem causa hactenus fecit, facit et facturum est.*“

bez jakékoliv viny. Bula ze 14. května 1601 je podle nich neplatná, protože ještě před jejím vykonáním zemřel papež Kliment VIII., který ji vydal, i nuncius Spinelli, jemuž – a nikoliv současnému nunciovi – bylo svěřeno její provedení. Rovněž prý není pravda, že se postavili před soud nuncia Ferreriho; v té věci totiž neučinili nic jiného než že písemně odmítli při s kardinálem.

Co se obsahu Klimentovy buly týče, pokračují mniši, nepřikazuje v ní papež, aby – pokud by se potvrdily některé v bule obsažené věci – byl žďárský klášter připojen k menze biskupství olomouckého. Dokázat to lze originálem buly i jinými listy, které byly zaslány z Říma jejich vizitátorovi. Věta o tom, že bula umožňuje prohlášení Žďáru za menzální statek olomouckého biskupství, se tedy musela do pověřovací listiny převora Basilia dostat „*skrze nějaké méně pečlivé převedení*.“⁴⁹² Kardinálovy údaje, uvedené v Klimentově listině, jsou zcela nepravdivé. Pokud by z nich přece jen něco málo bylo prokázáno, nemůže to současné mnichy poškodit. Žďárský klášter totiž „*byl již reformován, a to před tím, než byla řečená listina vydána, a příkaz nejvyššího pontifika o reformaci téhož kláštera byl včas splněn*.“⁴⁹³ Především řeholníci byli rozděleni do jiných klášterů nebo zemřeli. Klášterní důchody „*nebude žádný dobrý a spravedlivý odhadce oceňovat na tak málo, jak tvrdí žalobce, ani nebude říkat, že dva tisíce zlatých by stačilo na stravu, ošacení a další potřebné věci pro 12 řeholníků a na zachování kláštera*.“⁴⁹⁴ Navíc je třeba respektovat zásady, že při není možné zahájit bez souhlasu obou sporných stran a že soudce nesmí být v tajném srozumění se žalobcem. Mniši se tedy omlouvají, že otci Basiliovi nemohou vyhovět, což prý nemá být vykládáno jako jejich vzpurnost.⁴⁹⁵

Žalující strana reagovala na protest mnichů replikou z 19. června 1606. Jménem kardinála ji Basiliovi z Karpinetu předložili oficiál Wacker a kanovník Lobenštejn. Nejdříve byly vzneseny formální námitky: List žďárského převora a konventu je hanopisem („*famosum libellum*“) a jako takový nemůže být podle práva soudem přijat. „*Nicotný a neplatný*“ je i z toho důvodu, že byl sepsán ve sváteční den – 18. června totiž byla neděle.

Poté se kardinálovi služebníci vyjadřují k obsahu „hanopisu“. Většinou neuvádějí žádné argumenty, pouze opakují jednotlivá tvrzení cisterciáků a prohlašují je za

---

⁴⁹² „... ex aliqua minus accurata tralatione...“

⁴⁹³ „... reformato iam ipso Monasterio, etiam dudum ante emanatas dictas literas praetensas, et tempestive facto satis mandato Summi Pontificis de reformando ipso Monasterio...“

⁴⁹⁴ „... nemo bonus et aequus aestimator tam uili protio aestimabit, ut aestimat Actor, nec dicet etiam sufficere duo mille florenorum pro uictu et uestitu, aliisque rebus necessariis 12 Religiosorum ac ipsius Monasterii conseruatione.“

⁴⁹⁵ MZA Brno, E 8, sig. F 11.

nepravdivá, například „... (mniši) lživě prohlašují, že řečená apoštolská listina skrze úmrtí Klimenta VIII. a domnělé úmrtí nejjasnějšího pana kardinála Spinelliho⁴⁹⁶ pozbyla platnosti“⁴⁹⁷ či „... není odhad špatného a nespravedlivého člověka ..., že 2000 tolarů stačí na vydržování dvanácti mnichů.“⁴⁹⁸ Zvláště se Wacker a Lobenštejn pozastavují nad tím, že mniši odmítají uznat existenci svého právního sporu s kardinálem. Samotný protest žďárských řeholníků prý dokazuje, že vystupují jako sporná strana. Před převora Basilia jakožto nunciova komisaře se tedy dostavit museli a vzhledem k tomu, že tak neučinili, je třeba proti nim postupovat podle ustanovení o kontumaci. V závěru listu je vysloven názor, že pokud mniši nebudou dostávat všechny klášterní důchody, ale pouze jejich část jako kongruu, opustí dosavadní přepych a tím učiní zadost řeholnímu slibu chudoby.⁴⁹⁹

V červnu či na počátku července 1606 odeslal převor Basilius všechna žďárská akta nunciu Ferrerimu. Bylo mezi nimi samozřejmě i prohlášení žďárského převora a konventu z 18. června. Nuncius byl značně znepokojen tímto – již druhým – útokem žďárských řeholníků proti své autoritě, a proto je před sebe předvolal, aby mu svůj postoj objasnili. Mniši tentokrát uposlechli a vyslali do Prahy jako svého zástupce Adama Vrata, který před nuncia předstoupil 7. července 1606. Pokud doufali, že nuncius ustoupí před silou jejich argumentů, museli být výsledkem Vratovy „mise“ zklamáni. Ferreri totiž všechny námitky žďárského *celleraria* prohlásil za irelevantní. Když Vrat viděl, že nuncia nepřesvědčí, opustil velmi spěšně jeho dům. Podle nunciových slov nechtěl čekat ani na to, aby mu byl ukázán originál buly Klimenta VIII.⁵⁰⁰

„Analýza“ dokumentů o žďárské kauze nunciovým tribunálem dopadla zcela podle Ditrichštejnova očekávání. Ferreri došel k závěru, že výpovědi kardinálových svědků potvrzují všechny údaje o stavu žďárského kláštera obsažené v bule Klimenta VIII., resp. v pověřovací listině pro převora Basilia.⁵⁰¹ Bylo toto nunciovo tvrzení pravdivé? Na základě těch svědeckých výpovědí, které máme k dispozici, můžeme odpovědět kladně. Lze namítnout, že s kardinálovými údaji nesouhlasil Václav Vacule z Ekartovic. Ve skutečnosti však ani toto svědectví Ditrichštejnovu situaci zkomplikovat nemohlo: Vaculeho tvrzení, že klášterní příjmy nedosahují sumy 2000 zlatých, se netýká stavu z roku

---

⁴⁹⁶ Spinelli zemřel až 25. května 1616 – viz BIAUDET, H.: *Les nonciatures Apostoliques permanentes jusqu'en 1648*. Helsinki 1910, s. 287.

⁴⁹⁷ „... falso affirmant dictas litteras Apostolicas per mortem Clementis VIII, et mortem praetensam Illustrissimi Domini Cardinalis Spinelli, dudum exoleuisse.“

⁴⁹⁸ „... minus mali et iniqui hominis aestimationem esse, ... si diceret 2000. thalerorum pro sustentatione 12. Monachorum sufficere...“

⁴⁹⁹ MZA Brno, E 8, sig. F 11.

⁵⁰⁰ MZA Brno, E 8, sig. A 180.

⁵⁰¹ Tamtéž.

1606, který byl předmětem vyšetřování, ale doby, kdy byl opatem Eckart ze Schwoben, tj. let 1594-1595. To, že roku 1606 důchody kláštera požadované výše nejen dosahovaly, ale že ji i výrazně překračovaly, dokazuje – paradoxně – protestní list mnichů z 18. června 1606. Víme, že v něm mniši prohlašovali, že klášterní důchody nelze oceňovat „*na tak málo*“, jak tvrdí kardinál. Důvodem tohoto jejich „sebevražedného“ argumentu byla patrně domněnka, že Ditrichštejnův údaj o výnosech klášterního zboží má dokázat jejich hospodářskou neschopnost. Je třeba připomenout i skutečnost, že po Flamingkem provedené reformě byl žďárský konvent více než dvanáctičlenný. Kardinálův plán vydržovat ve žďárském klášteře dvanáct řeholníků tedy v žádném případě finančně neúnosný nebyl. Ani druhý bod výpovědi bývalého klášterního úředníka, tedy tvrzení, že nekatolíků na žďárském panství za opata Eckarta nebyla většina, Ditrichštejnovy zájmy neohrožoval. Kardinálovo tvrzení, s nímž vladyka polemizoval, totiž nebylo obsaženo v bule Klimenta VIII. (podle ní kardinál uvedl, že heretici „*multi sunt*“), ale pouze v právně bezvýznamném katalogu otázek zaslaném Vaculemu.

Když byl kardinálův prokurátor Cattaneo informován o výsledku vyšetřování, požádal nuncia, aby na základě buly papeže Klimenta vynesl rozsudek. Ferreri mu vyhověl a 19. srpna 1606 vydal listinu,⁵⁰² jejíž klíčová pasáž zní následovně: „... *z apoštolské autority, jíž v těchto krajích disponujeme, jsme řečený žďárský klášter ... s jeho částmi, právy a vším příslušenstvím navždy připojili, anektovali a inkorporovali a tímto listem připojujeme, anektujeme a inkorporujeme k řečené olomoucké biskupské menze, ovšem se zmíněným břemenem trvalého vydržování mnichů aneb řeholníků v počtu dvanácti ..., přičemž se jim pro jejich výživu a ošacení a jiné potřebné věci přidělí z důchodů řečeného kláštera congrua portio. ... Dále chceme, aby kvůli takovému připojení, anektování a inkorporování zmíněný klášter neutrpěl škodu ve věcech duchovních ani světských, ale aby jeho congrua byla poskytována obvyklá břemena.*“⁵⁰³

Ditrichštejn tedy v soudní při s cisterciáky zvítězil. Nebylo to překvapivé. To, jak proces skončí, bylo jasné již na jeho počátku, tj. na přelomu let 1605 a 1606. Bylo to jasné kardinálovi, jenž tehdy náhle upustil od svých námitek proti „*cestě soudu*“, bylo to jasné i cisterciákům, kteří proti procesu opakovaně – a marně – protestovali. Předmět vyšetřování

---

⁵⁰² Tamtéž. TENORA, *První zánik*, s. 70, uvádí chybné datum 29. srpna 1606.

⁵⁰³ „... *authoritate Apostolica qua fungimur in hac parte dictum Monasterium Sarense ... cum onere tamen praefato manutenendi in dicto Monasterio iugiter numerum duodecim Monachorum seu Religiosorum ..., assignata illis pro illorum victu et vestitu, aliisque rebus necessariis, congrua portione ex fructibus eiusdem Monasterii perpetuo uniuimus, anneximus et incorporauimus, ac tenore praesentium unimus, annectimus, et incorporamus... Volumus autem quod propter unionem, annexionem et incorporationem huiusmodi Monasterium praefatum in Spiritualibus non laedatur et in temporalibus detrimenta non sustineat sed eius congrua supportentur onera consueta.*“

byl totiž nunciem stanoven, resp. upraven tak, že kardinál nemohl neuspět. Jak víme, byl svatotomský převor Basilius pověřen zjištěním nikoliv současného stavu žďárské řeholní komunity, ale situace, která existovala „dne 20. srpna 1601 (jde zřejmě o datum Spinelliho vizitace žďárského kláštera; nunciův vizitační protokol byl zajisté jedním z hlavních důkazů proti cisterciákům) a v letech předchozích.“⁵⁰⁴ Tím se eliminovalo nebezpečí, že by kardinálův plán ohrozila reforma kláštera provedená řádovým vizitátorem Flamingkem někdy v letech 1604-1606. Jinak řečeno: uvedený postup nunciovi umožnil připojit již reformovaný žďárský klášter k menze olomouckého biskupství *de iure* za tím účelem, aby byl biskupem reformován.

Je třeba poznamenat, že Ferreri výsledek žďárského soudního sporu nechápal jako porážku cisterciáckého řádu. Domníval se totiž, že rozsudek, který vynesl, je výhodný pro obě sporné strany (ačkoliv to jedna z nich nechce uznat). Nunciovu logiku pochopíme, když si připomeneme jeho depeši do Říma z 27. června 1605. Kardinálu Valentimu tehdy sděloval, že s myšlenkou připojit Žďár k menze olomouckého biskupství souhlasí, a to zejména z toho důvodu, že v důsledku zpochybnování kardinálova fundátorského práva hrozí zcizení klášterního zboží královskou komorou a následně i zánik kláštera.

Víme, že bula Klimenta VIII. prohlašovala veškeré námitky proti připojení žďárského kláštera k menze olomouckého biskupství za neplatné. Z toho vyplývá, že inkorporace Žďáru provedená papežem, resp. nunciem jakožto jeho zmocněncem z hlediska kurie nevyžadovala potvrzení jakékoliv jiné autority, a to ani cisterciáckého řádu. Ditrichštejn samozřejmě věděl, že takovýto právní názor není před světskou mocí obhajitelný, a proto požádal Rudolfa II., aby připojení učiněné Svatou stolicí konfirmoval. U dvora opět nešlo všechno hladce, bylo třeba mnohého *sollicitování*, kterým kardinál pověřil doktora Erasma Heidelia,⁵⁰⁵ nicméně nakonec se Ditrichštejn přece jen dočkal. 17. prosince 1606 mu komoří Filip Lang psal „*das sich die Römische Kayserliche Mayestät ... gleich in diser stundt wegen des Closters Sara resoluirt, die Confirmation, wie gebeten, verfertigen zulassen.*“⁵⁰⁶

Slibovaný majestát byl vydán 2. ledna 1607. Jeho text není nezajímavý: „*My, Rudolf Druhý, ... vzhlednouce ... na vzáctné, bedlivé, věrné a platné služby vysoce důstojného v Bohu Otci pana Františka svatého římského kostela titulu svatého Silvestra kníže kardinála z Ditrichštejna ... témuž panu kardinálovi jakožto biskupu olomouckému a*

---

⁵⁰⁴ Oproti tomu v případě výše klášterních důchodů byla zjišťována současná situace.

⁵⁰⁵ MZA Brno, G 83, kart. 67, f. 102r.

⁵⁰⁶ MZA Brno, G 83, kart. 75, f. 85r.

témuž kostelu katedrálnímu olomouckému ... vedle dovolení Svatosti papežské ... tuto milost činíme a klášter žďárský (v kterémž na ten čas žádného opata není ...) s městečky a vesnicemi i všelijakým k témuž klášteru příslušenstvím k statkům stolním téhož biskupství přidáváme, připojujeme a přivlastňujeme, ... však s tou jistou a znamenitou vejmkou, aby týž pan kardinál jakožto biskup olomoucký a budoucí potomci jeho biskupové olomučští na budoucí věčné časy dvanácte osob řehoních bratří zákona cistercienského, kteréž by jemu od téhož řádu vrchnosti a jistým téhož pana kardinála a budoucích biskupův olomouckých povolením daní ... byli, kterýž by pod jedním převorem pod správou zůstávali ... v témž klášteře chovati a je slušným vychováním i jinými všelijakými potřebami k službě Boží a jich vychování náležitými, jak by se s nimi v té příčině srovnal, tak aby při tom obstáti mohli, opatrovati má.⁵⁰⁷ Je zřejmé, že ačkoliv komoří Lang použil k označení této listiny pojmu *Confirmation*, chápala ji Koruna odlišně: nikoliv jako confirmaci právního aktu Svatého stolce, ale jako vlastní, svrchované rozhodnutí, jemuž předcházelo předběžné papežské schválení.

O dva dny později vydal panovník další čtyři dokumenty týkající se Žďáru. Ve třech případech šlo o mandáty: císař v nich poroučel klášterním poddaným⁵⁰⁸ a žďárskému převoru a konventu⁵⁰⁹, aby kardinála uznali za svou vrchnost (v případě neuposlechnutí hrozil cisterciákům svým „*hněvem a nemilostí*“, poddaným navíc i „*skutečným na hrdle ztrestáním*“), dále nařizoval moravskému zemskému hejtmanovi Karlu z Lichtenštejna, aby uvedl kardinála v držbu žďárského panství.⁵¹⁰ Čtvrtým listem⁵¹¹ byl Ditrichštejn informován o expedici „žďárského“ majestátu a zmíněných mandátů.

Kardinál se svého nového panství chtěl ujmout co nejdříve: již v lednu začal konat přípravy na cestu na Žďár. Počítal s možností, že mniši a poddaní se budou panovníkovu příkazu zpěčovat, a proto si zajistil početný vojenský doprovod. 29. ledna psal úředníku svého oukvaldského panství, aby do Kroměříže odeslal všechny panské koně, které má k dispozici; další „*koně k jízdě hodné*“ měl úředník obstarat od poddaných. Stejný příkaz byl zaslán i úředníku vyškovskému, který měl navíc do Kroměříže poslat oddíl vojáků. Kardinál zdůrazňoval, že má zájem pouze o „*soldáty a knechty, kteří by něco statečného a prve verbování, však ne jako nějaká louza sedlská byli...*“⁵¹²

---

⁵⁰⁷ STEINBACH, *Sammlung II*, č. 141, s. 243-246.

⁵⁰⁸ NA Praha, MR, č. 4882, f. 14r.

⁵⁰⁹ Tamtéž, f. 15v.

⁵¹⁰ Tamtéž, f. 24r-v.

⁵¹¹ Tamtéž, f. 28r.

⁵¹² ZA Olomouc, AO, kart. 10.

K předání žďárského panství Ditrichštejnovi došlo 10. února 1607. Provedl je – vzhledem k tomu, že hejtman Karel z Lichtenštejna v té době nebyl v zemi – místodržící hejtmanského úřadu Ladislav mladší z Lobkovic.⁵¹³ O svém vítězství nad žďárskými poddanými a mnichy kardinál informoval listem z 12. února nuncia Ferreriho. Vše prý proběhlo zcela bez problémů, a to zejména díky vojenské družině, která na žďárské panství dorazila ještě před kardinálovým příjezdem. Když se vojáci na panství objevili, „*změnily názor*“ dokonce i ony velké obce, které dříve vůbec nechtěly být poslušné. Mniši „*s velkým klidem*“ zprostili poddané slibu věrnosti a přísahali Ditrichštejnovi poslušnost. Přísahali rovněž poddaní z městečka Žďáru i z vesnic, a to „*ve formě vkusné demonstrace*.“ Nyní kardinál očekává, že mu mniši odevzdají všechna registra a privilegia. On jim poté poskytne výživu na tři měsíce a dohodne se s řádovým vizitátorem na kongrue, „*čímž bude tato nesnáze ukončena*.“⁵¹⁴

Kardinál se tedy konečně stal vrchností žďárského panství; to, o co po tolik let usiloval, se nyní stalo skutečností. Jeho radost z tohoto úspěchu však měla být brzy zkalena. Ukázalo se totiž, že definitivní ukončení žďárské „*nesnáze*“ nebude otázkou měsíců, ale let.

---

⁵¹³ NA Praha, MR, č. 4882, zpráva Ladislava mladšího z Lobkovic panovníkovi z 11. února 1607.

⁵¹⁴ NA Praha, Opisy Řím, kart. 92, složka X-6; Archiv La Marmora – Biella, Casetta XI, Cartella 8, Fascicolo 59, Lettera 11.

7. Ditrichštejnovo vítězství

Řešení žďárského problému připojením kláštera k menze olomouckého biskupství mělo jednu velkou slabinu: předpokládalo spolupráci řádového vizitátora Flamingka. Právě s vizitátorem měl kardinál jednat o kongruence pro žďárské cisterciáky, pouze vizitátor jakožto *vrchnost* cisterciáckého řádu v českých zemích měl právo přijímat do žďárského převorství nové mnichy. Jak vyplývá z listu, kterým jsme ukončili předchozí podkapitolu, byl Ditrichštejn přesvědčen, že Flamingk uznal, resp. uzná svoji porážku a bude ovlivňovat další osudy žďárského kláštera pouze v mezích nové právní situace. Evidentně si nedokázal představit, že by zbraslavský opat v boji o Žďár pokračoval, že by protestoval proti stavu založenému na rozhodnutí císaře a papeže, a tudíž – jak se zdálo – jen obtížně zpochybnitelnému. Flamingk však podle kardinálovy logiky neuvažoval a vytrvale odmítal zúčastnit se jakéhokoliv aktu, jímž by uznal předání kláštera olomouckému biskupství. Navíc pobízel k odporu proti kardinálovi žďárské cisterciáky a – není jasné, zda přímo, nebo prostřednictvím mnichů – také poddané. Využíval přitom skutečnosti, že mniši byli krajně nespokojeni se svou degradací z vrchnosti žďárského panství v jakési „podnájemníky“ v kardinálově klášteře a že poddaní nelibě pociťovali zvyšující se rekatolizační tlak.

Nuncius Ferreri znal Flamingka zřejmě lépe než Ditrichštejn, neboť již ve zprávě kardinálu Borghese z 11. září 1606⁵¹⁵ vyjádřil obavy z vizitátorova dalšího postupu ve žďárské kauze. Je zajímavé, že teprve z této depeše se kurie dozvěděla o připojení Žďáru k menze olomouckého biskupství – bylo to více než dvacet dnů poté. Ferreri začíná stručným popisem svého rozsudku, poté vypočítává výhody inkorporace: rozhojní se Boží služba, poddaní se přivedou zpět ke katolické víře a bude odstraněna rozepře o kardinálovo fundátorské právo. Domnívá se, že by se ze Žďáru mohl učinit vzorový reformní klášter – „*zrcadlo reformy*“ („*il specchio di riforma*“). Proto požádal kardinála, aby učinil opatem reformovaného moravského cisterciáka Jiřího Mělického. „*Je třeba se pouze bát,*“ uzavírá nuncius, „*že zbraslavský opat, řádový vizitátor, to nepřipustí ..., protože by se nedosáhlo konce sdělování minulých chyb...*“⁵¹⁶

---

⁵¹⁵ NA Praha, Opisy Řím; kart. 88, složka VI-2; ASV, Borgh. II.158, f. 121-122.

⁵¹⁶ „... *temiamo solamente che l' abbate d' Aula Regia visitator dell' ordine non lo conceda ... perche non s' ottenga il fine di far conoscer gl' errori passati...*“

To, že nuncius navrhoval dosadit do úřadu žďárského opata právě Mělického (v pramenech psáno „Mielizky“, „Milesky“ či latinsky „Melitius“), dokládá, že měl se Žďárem opravdu velké plány. Mělický totiž nebyl „řadovým“ reformovaným mnichem; patřil ke skutečné cisterciácké elitě. Jak již víme, byl jedním z deseti moravských a slezských absolventů *Collegia Germanica*,⁵¹⁷ kteří se roku 1602 rozhodli vstoupit do cisterciáckého řádu, aby mohli přispět k jeho obnově.⁵¹⁸ Pět z těchto mladých mužů se stalo novici v Cîteaux, zbylých pět – včetně Mělického – v Clairvaux. Jejich cílem byl korporativní vstup do jednoho moravského či slezského kláštera; žádný opat v uvedených zemích je však kvůli jejich přílišné reformní horlivosti nechtěl přijmout. Nepomohlo ani to, že generální opat Edmund de la Croix představeným klášterů Leubus a Heinrichau jejich přijetí přikázal pod trestem exkomunikace. Profesi nakonec složili roku 1604 v rakouském klášteře Heiligenkreuz.

O kvalitách Mělického a jeho druhů svědčí list Petra II. Müllera, opata bavorského kláštera Salem, heiligenkreuzskému převoru Maxmiliánu Tiefferovi z 11. února 1603. Tehdy již bylo jasné, že *germanikové* složí slavné sliby v Heiligenkreuzu. Opat proto hluboce lituje, že „*optimos istos viros*“ obdržel Heiligenkreuz, a nikoliv jeho klášter. Ačkoliv má 68 profesů, z nichž 30 bylo vychováno jezuity, bylo by oněch deset cisterciáků pro Salem nezměrným přínosem. Je přesvědčen, že právě díky nim se Heiligenkreuz stane zdrojem obnovy řeholní disciplíny nejen v Rakousích, ale i ve Slezsku, v Čechách, na Moravě a v dalších královstvích a provinciích regionu. Opat Pavel, Maxmiliánův představený, se nemá nechat ovlivnit těmi, kteří je pomlouvají. Ačkoliv by *germanikové* mohli zastávat ty nejvyšší úřady, nemusí se jich opat obávat. Je totiž zřejmé, že chtějí sloužit, a nikoliv vládnout; jinak by všichni nevstoupili do jednoho kláštera, který může mít jen jediného představeného.

V rozporu se slovy salemského opata se z pěti nových heiligenkreuzských mnichů stali vysocí církevní hodnostáři; snad největší kariéru udělal Anton Wolfradt, který se roku roku 1612 stal opatem wilheringským, o rok později opatem kremsmünsterským a roku 1631 vídeňským biskupem. Mělický oproti tomu zemřel roku 1610 v Heiligenkreuzu jako pouhý kantor.⁵¹⁹ Proč se nestal žďárským opatem, není zcela zřejmé. Kardinál Ditrichštejn

---

⁵¹⁷ Kromě Mělického šlo o Johanna Seyfrieda, Georga Stephanida, Martina Schäfera, Michaela Elera, Christopa Schäfera, Johannese Damiana Machrentia, Václava Kozlovského, Johanna Wilhelma von Sprinzenstein a Antona Wolfradta.

⁵¹⁸ Viz SCHNEIDER, H. B.: *Zehn Schlesier und Mährer als Mitträger der Gegenreformation im Zisterzienserorden*. In: NEHLSSEN – WOLLENBERG (redd.): *Zisterzienser zwischen Zentralisierung und Regionalisierung. 400 Jahre Fürstentfelder Äbtetreffen*, s. 175-184.

⁵¹⁹ SCHNEIDER, *Zehn Schlesier und Mährer*, s. 179.

na nunciovu žádost, o níž se Ferreri zmiňuje v depeši z 11. září 1606, reagoval pozitivně: 31. srpna mu psal,⁵²⁰ že Mělického jmenuje žďárským opatem „*více než rád*“. Vyslovil sice domněnku, že se heiligenkreuzský cisterciák nebude chtít stát představeným v klášteře „*ochuzeném o temporální jurisdikci*“⁵²¹, nicméně s ním jako s budoucím opatem počítal a chtěl, aby se účastnil jednání o kongruie pro žďárský konvent: „*Soudím, že bude nutné a dobré, aby jej (tj. Mělického) Vaše nejjasnější Milost povolala a jednala s ním a s jinými otci a se zbraslavským opatem, kolik peněz, obilí, vína, zvěřiny a jiných věcí je nutné dávat každý rok na zaopatření kláštera a mnichů a bude ještě velmi nutné, aby byl přítomen nejjasnější pan nejvyšší český kancléř..., já pošlu své plnomocníky okamžitě, jak budu vědět termín.*“⁵²²

Je možné, že Mělický skutečně neměl o nabízený úřad zájem. Nunciovu záměru se mohl stát osudným také Rudolfův žďárský majestát, který výslovně uváděl, že Žďár má být převorstvím. Nejpravděpodobnější příčinou neúspěchu Ferreriho plánu však je, že Mělického instalaci zabránil vizitátor Flamingk.

Nejpozději v květnu 1607, tj. po uplynutí tříměsíční lhůty, během níž mělo podle kardinálova listu Ferrerimu z 12. února proběhnout jednání o kongruie, bylo kardinálovi jasné, že zbraslavský opat bude jakékoliv „ditrichštejnské“ řešení žďárského problému bojkotovat. Kardinálův boj s cisterciáky tedy pokračoval. Mohl se v něm plně spolehnout na bezvýhradnou podporu nuncia Ferreriho, který samozřejmě stál za svým rozsudkem, a navíc byl pobouřen tím, že si na něj žďárští cisterciáci – zřejmě prostřednictvím opata Flamingka a řádového prokurátora – stěžovali v Římě.

O této stížnosti se dozvídáme z Ferreriho listu kardinálu-nepotovi Borghese z 19. března 1607. „*Ke své obrovské nelibosti jsem se dozvěděl,*“ píše rozhořčený nuncius, „*že ti mniši ze žďárského opatství, kteří se dříve přeli s panem kardinálem Ditrichštejnem, se nestyděli zpravit Vaši nejjasnější Milost, že mne žádali o neověřenou kopii rozsudku vneseného v jejich kauze a že jsem po nich požadoval 25 scudi. Přísahám Vaši nejjasnější Milosti, jestli jsem pro Vás služebníkem, že mi o tom otcové neřekli nikdy nejmenšího slova ...*“⁵²³ Ferreri vše uvádí na pravou míru: Ptal se svého auditora, zda mniši skutečně vznesli

---

⁵²⁰ NA Praha, Opisy Řím, kart. 92, složka X-6; Arch. La Marmora – Biella, Cassetta XI, Cartella 8, Fasc. 59, Lett. 6.

⁵²¹ „... spogliato della giurisdiction temporale ...“

⁵²² „Giudico che serà necessario et bene che V. S. Ill.ma lo mandi a chiamare et tratti con lui et altri padri et l' abbate d' Aula Regia che denari, grano, vino, cerbossa et altre cose sia obligato dar' ogni anno per sustentatione del monasterio et monaci, et serà necessarissimo anco che il Ill.mo signor gran cancellier di Bohemia si trovi presente..., io manderò subito che saprò il tempo, mei plenipotentí“

⁵²³ „Hò inteso con grandissimo mio dispiacere, che questi frati dell' abbazia di Sara, che già litigorno con l' Ill.mo signor cardinale Diectricstein non hanno havuto vergogna di far saper à V. S. Ill.ma, che mi habbiano

uvedený požadavek. Dozvěděl se, že „jeden z těch otců“ (velmi pravděpodobně šlo o Adama Vrata) o kopii soudního protokolu žádal, ovšem o kopii ověřenou. Drzost cisterciáků se prý projevuje i jinak než uvedenou lží. Svým pomlouváním Ferreriho předchůdců „zavdali především Jeho Jasnosti Bathorymu⁵²⁴ příčinu k tomu, aby se dostavil do jednoho jejich kláštera zde blízko a veřejně je pokáral.“⁵²⁵ Nuncius zdůrazňuje, že příjmy jeho tribunálu nejsou jeho osobními příjmy, jak zřejmě ve své stížnosti tvrdili cisterciáci: vše se rozděluje mezi auditora a sekretáře. Navíc jde o příjmy nepatrné – před soud neprijdou ani tři kauzy v roce, které vynášejí „jenom čtvrták“⁵²⁶. Ferreriho utěšuje naděje, že kardinál Borghese díky své zvláštní obezřetnosti „takovým nesvědomitým osobám“⁵²⁷ nebude věřit.⁵²⁸

Cisterciácká ofenziva v Římě, která nuncia tolik rozčílila, byla záhy doplněna útokem na kardinálovy pozice přímo na klášterním panství: Mniši – zřejmě v dubnu 1607 – začali rozhlašovat, že podle listu, který obdrželi z Říma, se brzy opět stanou žďárskou vrchností.⁵²⁹ Mnoha poddaným tato slova zněla velmi příjemně. Věděli, že obnovení vlády cisterciáků by znamenalo upuštění od tlaku na jejich rekatolizaci, resp. značné zmírnění tohoto tlaku. Je tedy logické, že neklid na žďárském panství rostl; nebylo vyloučeno, že opět propukne otevřená rebelie proti kardinálovi. Ditrichštejn za této situace dospěl k závěru, že je nutné stávající mnichy z kláštera odstranit a nahradit je novými řeholníky, kteří vůči němu budou loajální.

Príslušná kardinálova žádost papeži Pavlu V. nese datum 18. dubna 1607. Ditrichštejn Svatému otci připomíná, že žďárský klášter byl před nedávnem připojen k olomouckému biskupství a s politováním oznamuje, že tamější mniši se tuto skutečnost snaží zpochybnit: „... protože jsou zvyklí být pány, nechtějí se přizpůsobit věcem povinnosti ani změně způsobu života a živí lživými zprávami v poddaných naději, že se vrátí pod jejich panství...“⁵³⁰ Tím znemožňují konverzi poddaných, neboť za jejich vlády „každý činil, co chtěl, což se zastíralo nejen svobodou svědomí, ale jedním z předešlých opatů jim byla

---

dimandato copia non autentica della sentenza data nella lor causa; e che le habbi dimandato 25. scudi, giuro à V. S. Ill.ma se li son servitore che mai i padri m' hanno pur fatto un minimo motto di questo...“

⁵²⁴ Jde o bývalého sedmihradského knížete Zikmunda Bathoryho. Poté, co roku 1601 abdikoval ve prospěch Rudolfa II., žil na lobkovickém zámku v Čechách. Zemřel v březnu 1613 v Praze – viz OSN III, s. 471.

⁵²⁵ „*diedro causa l' altro hieri al Ser.mo Battori che andò à un lor monasterio qui vicino di riprenderli in publico...*“

⁵²⁶ „*pur un quattrino*“

⁵²⁷ „*à persone di così poca coscienza*“

⁵²⁸ NA Praha, Opisy Řím, kart. 89, složka VII-1; ASV, Borgh. II.171, f. 201-202.

⁵²⁹ NA Praha, Opisy Řím, kart. 174, složka 2; ASV Borgh. II.326 (Lettera 14).

⁵³⁰ „... *essendo avezzi a esser signori, non si vogliono accomodare a le cose del dovere nè a mutar tenore di vita, et mantengono con false informationi viva nei subditi, una speranza di tornare sotto il dominio loro ...*“

*poskytnuta velmi rozsáhlá privilegia žít a věřit, jak se jim zlíbí ...*⁵³¹ Právě obrácení žďárského panství však bylo „*hlavním cílem*“, kvůli kterému kardinál o připojení kláštera k menze olomouckého biskupství usiloval. Proto papeže žádá, aby žďárským řeholníkům uložil o nároku na opětovné získání klášterního panství *perpetuum silentium*. Dále prosí o příkaz, aby nuncius Ferreri stávající mnichy odeslal do jiných klášterů a „*ke spáse těch duší*“ pro Žďár vyhledal dvanáct nových, vzorných řeholníků. Nuncius má také se dvěma opaty téhož či jiného řádu pro tyto mnichy určit kongruu, aby se tak zamezilo budoucím sporům. V současné době ke konfliktům tohoto typu bohužel dochází: mniši jsou se svou tabulí nespokojeni, přestože jim kardinálovi služebníci připravují tolik jídla, „*že by s tím mohl být spokojen každý bohatý prelát*“.⁵³²

Téhož dne psal Ditrichštejn i kardinálu-nepotovi Borghese. Prosí jej, aby podporoval žádost, kterou předložil *Našemu pánu*, a informuje jej o svých výhradách vůči mnichům. Jejich seznam je poněkud delší než v listu papeži: cisterciáci prý znemožňují „*vytoužený plod konverze těch duší*“, nedodržují řeholní disciplínu, nejsou pravověrnými katolíky, stále si nárokují postavení vrchnosti, jsou neustále opilí a mají řadu kritických poznámek k množství potravy, které dostávají, ačkoliv se jim dává osm nebo devět různých pokrmů a vína, kolik chtějí.⁵³³

Je zřejmé, že kardinál ve snaze dosáhnout co nejrychlejšího „odsunu“ mnichů jejich nedostatky výrazně zveličil. Stav kláštera zajisté neodpovídal zcela řádovému ideálu, je nicméně skutečností, že nejpozději roku 1606 byla žďárská řeholní komunita opatem Flamingkem reformována. Ditrichštejnova tvrzení, která měla kurii přesvědčit, že klášter reformován není (nedostatky ve víře a v řeholní disciplíně, permanentní podnapilost mnichů) se tedy se vší pravděpodobností nezakládají na pravdě. Podobně tomu je i s údajným privilegiem žďárského opata na náboženskou svobodu. Žádná taková listina se nezachovala a zřejmě ani zachovat nemohla, neboť o ní nemluví ani jeden z mnoha pramenů týkajících se kauzy Žďár. Krátký komentář si zaslouží také zmínka o sporu o jídlo, ke kterému naopak podle všeho skutečně došlo. Mohlo by se zdát, že v tomto konfliktu šlo o počet, resp. kvalitu pokrmů poskytovaných žďárským řeholníkům; tak jej zřejmě chápal i Ditrichštejn. Mniši však podle našeho názoru spatřovali problém jinde. Je

---

⁵³¹ „... ogni uno fece a suo modo, che non solo si disimulava con la liberta della coscienza, ma li furin da uno delli Abbati antecessori conceduti privilegii amplissimi di vivere et credere come li piacesse...“

⁵³² NA Praha, Opisy Řím; ASV Borgh. II.326 (Lettera 14); část listu je editována v: EANA IV/1, s. 41-42, pozn. 2. Nuncius Ferreri byl o kardinálově plánu zpraven již 17. dubna – viz NA Praha, Opisy Řím, kart. 92, složka X-6; Arch. La Marmora – Biella, Casetta XI, Cartella 8, Fascicolo 59, Lettera 13.

⁵³³ NA Praha, Opisy Řím, kart. 174, složka 2; ASV, Borgh. III. 45.c, f. 232.

velmi pravděpodobné, že se jim nezamlouvalo nikoliv množství jídla, ale skutečnost, že je dostávali z milosti kardinála.

O reakci Pavla V. na jeho žádost informoval Ditrichštejna kardinál Borghese dne 5. května 1607. Papež se prý nedomnívá, že může ve věci žďárského opatství učinit nějaké rozhodnutí, jestliže předtím neuvidí protokol procesu a listinu, na jejímž základě byl klášter připojen k olomouckému biskupství. Proto se nunciu Ferrerimu píše, aby tyto dokumenty poslal do Říma.⁵³⁴ Kardinál-nepos dále žádá, aby jej Ditrichštejn prostřednictvím svého římského agenta o celé věci podrobně informoval. Slibuje mu, že se pak zasadí o to, aby bylo vše vyřízeno k jeho, Ditrichštejnově spokojenosti.⁵³⁵

Ditrichštejn byl takovou odpovědí bezpochyby zaskočen. Očekával, že papež jeho naléhavé žádosti promptně vyhoví, a zatím se zdálo, že v Římě chtějí žďárský proces přezkoumat, což mohlo vést i ke zrušení inkorporace kláštera k olomouckému biskupství. Kardinálovo silné znepokojení se odráží v listu Scipionovi Borghese z 28. května 1607: Nad papežovým rozhodnutím vyjadřuje Ditrichštejn podiv. Pokládal za jisté, že Ferreri o žďárské při i o rozsudku, kterým byla ukončena, podrobně zpravil jak nepota, tak papeže. Od nuncia totiž ví, že mu kardinál Borghese rozsudek schválil. Kromě toho byl on, Ditrichštejn z Říma ujištěn, že pokud si cisterciáci budou na rozsudek u kurie stěžovat, budou přísně pokáráni a odmítnuti.

Za nepřijemnou komplikací kardinál zřejmě tušil právě stížnosti šedých mnichů. Proto opět zdůrazňuje jejich zhoubný vliv na poddané, a naopak svůj nezištný zájem na tom, aby se Žďárští navrátili do lůna katolické církve: „*Nikdy jsem tuto věc nevyžadoval pro svůj prospěch, ale pro posílení církve svaté a katolického náboženství, aby tyto statky nepřišly do rukou heretiků, což by se bezpochyby již stalo, kdyby se použilo méně síly při jejich bránění. Ale ohledně tohoto mého přání se nemůže učinit nějaká věc, pokud se nenajde způsob, jak připravit poddané o naději, že se vrátí pod vládu mnichů ... a pokud se nevymění ona stará řeholní komunita ... za jinou, více reformovanou.*“⁵³⁶ Od případných úvah o revizi nunciova rozsudku měla kurii odradit i poznámka, že „*nikoliv bez velkých obtíží se od Jeho Veličenstva získala temporální confirmace...*“⁵³⁷ V závěru listu kardinál

---

⁵³⁴ Tento list nunciu (NA Praha, Opisy Řím, kart. 84, složka II-3; ASV, Nunziatura di Germania 16, f. 233 = Borgh. I.926, f. 256) byl napsán rovněž 5. 5. 1607.

⁵³⁵ NA Praha, Opisy Řím, kart. 174, složka 2; ASV, Principi et Titolati 154, f. 71.

⁵³⁶ „*Io non ho desiderato mai questo negotio per interesse mio, ma per essaltatione di santa chiesa et augmento della religione cattolica, perche questi beni non uenissino in man d' heretici come sareben senza dubio gia caduti se si fosse posto manco forza in difenderli, ma di questo mio desiderio, non se ne puo far cosa alcuna mentre non si truovera strada di priuar di speranza li subditi, di tornar sotto il dominio dei monaci ... et si muterà quella famiglia antica ... in altra piu riformata.*“

⁵³⁷ „*... non senza gran difficoltà si è ottenuta da S. M.tà la confirmatione temporale...*“

nepota ubezpečuje, že jej bude agent Ursolini o žďárské kauze informovat, a vyjadřuje přesvědčení, že stejně se zachová i nuncius.⁵³⁸

Vzhledem k nečekaným potížím v Římě bylo třeba pro žďárské mnichy stanovit novou prozatímní kongruu. Provizorium stanovené na konci února 1607 totiž mělo – jak víme – platit pouze tři měsíce. Když v červnu 1607 kardinál navštívil žďárské panství, věnoval se samozřejmě i řešení této otázky.⁵³⁹ Svému pražskému agentovi Camillu Cattanimu 14. června sděloval,⁵⁴⁰ že původně zamýšlel „*dohodnout se s těmito mnichy na jejich vydržování.*“⁵⁴¹ Kvůli přílišným požadavkům cisterciáků však byl nucen „*strhnout si masku*“⁵⁴² a rezolutně prohlásit, že se jim má dávat to, co je poznamenáno v přiloženém memoriálu (ten se bohužel nezachoval). „*A oni se spokojili,*“ dodává Ditrichštejn, „*neboť prozatím nemohou činit jinak, dokud jim od jejich představených nebude nařízena jiná věc.*“⁵⁴³

Po několika týdnech došlo v kauze Žďár k určitému posunu v kardinálův prospěch: 7. července 1607 informoval nepos Borghese nového pražského nuncia Antonia Caetana, že papež v případě Ditrichštejnovy žádosti o uvedení nové řeholní komunity do žďárského kláštera a o stanovení kongruy pro tyto mnichy „*ponechává na vůli Vaší nejjasnější Milosti, aby mu poskytla uspokojení, o kterém usoudí* (tj. nuncius), *že se mu bude hodit...*“⁵⁴⁴ Co se věčného mlčení týče, zůstávalo stanovisko Pavla V. stejné jako v květnu, tj. rozhodnutí padne až po přezkoumání příslušných písemností, které má do Říma zaslat bývalý nuncius Ferreri.⁵⁴⁵

Potvrzení odkladu *perpetua silentia* se Ditrichštejnovi samozřejmě nezamlouvalo. Rozhodl se proto, že změní „*bojovou strategii*“ a upustí od dosavadního zdůrazňování, jak je jeho požadavek důležitý. Bývalému nunciovi Ferrerimu 14. září 1607 napsal, že prosí o uložení *perpetua silentia* žďárským mnichům nikoliv kvůli tomu, že by se obával obnovení

---

⁵³⁸ NA Praha, Opisy Řím, kart. 174; ASV Borgh. III.45.c, f. 230.

⁵³⁹ Dalšími důvody kardinálovy návštěvy na žďárském panství byly objížďka sporné hranice se sousedním panstvím Polná, zahájení opravy klášterních budov (18. června) a vydání privilegia, kterým se městečko Žďár povyšovalo na město (11. června) – viz TENORA, *První zánik*, s. 78-81. O své návštěvě Žďáru se kardinál zmiňuje i v listu nunciu Ferrerimu ze 14. června 1607 (NA Praha, Opisy Řím, kart. 92, složka X-6; Archiv La Marmora – Biella, Cassetta XI, Cartella 8, Fascicolo 58, Lettera 4: „... *hoggi son stato nella città et portato il santissimo Sacramento in procesione con assai edificazione di quel popolo et ora si atende gagliardamente a la fabrica del monastero et a reparar il palazzo.*“

⁵⁴⁰ NA Praha, Opisy Řím, kart. 92, složka X-6; Archiv La Marmora – Biella, Cassetta XI, Cartella 8, Fascicolo 59, Lettera 15.

⁵⁴¹ „... *convenir con questi fratti della lor sustentatione...*“

⁵⁴² „... *mi son levata la maschera ...*“

⁵⁴³ „... *et lor si son contentati per non poter far altro nel Interim che dalli suoi superiori li vienne ordinata altra cosa.*“

⁵⁴⁴ „... *rimette liberamente in V. S.ria il darli la satisfatione, ch' ella giudicherà convenirle...*“

⁵⁴⁵ EANA IV/I, č. 24, s. 41-42.

vlády mnichů na žďárském panství. Žádá to pouze z toho důvodu, aby se poněkud uklidnila rozjitřená mysl žďárských poddaných. Vůbec nechápe, „*proč je třeba dělat takové potíže ve věci tak malého významu...*“⁵⁴⁶ Vidí totiž, že papež každý den vyhovuje žádostem ve věcech mnohem důležitějších.⁵⁴⁷ Ač k tomu Ferreriho výslovně nevyzýval, počítal Ditrichštejn nepochybně s tím, že se bývalý nuncius v Římě přimluví za urychlenou expedici požadovaného dokumentu.

Nová taktika nebyla příliš účinná: kurie stále trvala na přezkoumání procesu. Brzy se ukázalo, že ani zbylé dva body Ditrichštejnovy žádosti z 18. dubna 1607 nebude možné realizovat bez problémů. Řím s nimi sice souhlasil, ovšem byly tu jiné komplikace. 5. listopadu o nich pražský nuncius informoval kardinála Borghese.

Podle uvedené depeše oznámil Ditrichštejn nunciovi, že se stanovení kongruy pro žďárské mnichy osobně zúčastní. Caetano se této záležitosti již nějakou dobu věnoval – mj. si opatřil dobrozdání „*od mnoha zkušených mnichů a řeholníků dobré pověsti*“⁵⁴⁸ – , a proto bylo v den kardinálova příjezdu k příslušnému právnímu aktu připraveno vše potřebné. Byl pozván i vizitátor Flamingk. Ten se sice dostavil, ovšem na vlastním aktu se nechtěl podílet ani při něm být přítomen a jiným cisterciáckým opatům nařídil, aby učinili totéž. Proto se celá věc vyřídila za účasti dvou představených jiného řádu (šlo o opata emauzského a karlovenského); přítomen byl také pražský arcibiskup. Cisterciákům se určila „*dávka velmi štědrá*“⁵⁴⁹, se kterou by se podle práva měli spokojit. Vzhledem k postoji jejich vizitátora však není příliš pravděpodobné, že nebudou nic namítat, obává se nuncius. Obtíže provázejí i plán na výměnu mnichů. Personální situace cisterciáckého řádu v celém Německu je velmi špatná; jen stěží tedy bude možné najít dvanáct nových řeholníků, kteří mají být podle buly Klimenta VIII. v klášteře vydržováni. To si uvědomovali i ostatní přítomní, a proto se hovořilo i o jiných možnostech využití důchodů žďárského panství. Mimo jiné padl návrh, aby byl klášter přeměněn na seminář pro dvanáct studentů. Plán se Ditrichštejnovi zalíbil: nabídl dokonce, že bude vydržovat nikoliv dvanáct, ale dvacet čtyři alumnů, a to šestnáct z Moravy a osm z Čech. Myšlenka zřídit ve Žďáře seminář se zdá dobrá i nunciovi, „*neboť tyto země nemají jinou věc více zapotřebí.*“⁵⁵⁰ Proto ji papežskému nepotovi předkládá k uvážení.

---

⁵⁴⁶ „... *che occorre far tante difficoltà in cosa di sì poco momento ...*“

⁵⁴⁷ NA Praha, Opisy Řím, kart. 92, složka X-6; Archiv La Marmora – Biella, Cassetta XI, Cartella 8, Fascicolo 59, Lettera 17.

⁵⁴⁸ „... *da molti monaci et religiosi intendenti et di buona fama ...*“

⁵⁴⁹ „*una portione assai larga*“

⁵⁵⁰ „... *non havendo questi paesi d' altra cosa maggior bisogno...*“

V závěru listu se připomíná důvod připojení Žďáru k olomouckému biskupství: „*Kdyby opatsví zůstalo v rukou mnichů, bylo by nyní buď prodáno českou komorou, nebo zničeno, protože vůbec neuměli hospodařit a všichni poddaní byli heretici.*“⁵⁵¹ Tato poznámka ukazuje, že Caetano se s Ditrichštejnovou „žďárskou teorií“ zcela ztotožnil. Kardinál si mohl být jist, že v kauze Žďár půjde nový nuncius ve šlépějích svého předchůdce Ferreriho.⁵⁵²

Odpověď kardinála Borghese z 24. listopadu 1607 Caetana ani Ditrichštejna zajisté nepotěšila: „*Jestliže by se mohl učinit na Moravě větší prospěch skrze seminář, jak navrhuje Vaše nejjasnější Milost, a jestliže by se mnichové ze žďárského opatství nestavěli proti, líbila by se ta myšlenka. Domnívám se, že by se objevily další potíže, pokud by se na tu věc naléhalo; ale není čas o tom jednat, dokud se neuvidí protokol procesu a rozsudek. ... Učiním pro službu panu kardinálovi vše, co bude v mé moci.*“⁵⁵³ Podmínka, aby se zřízením semináře souhlasili žďárští cisterciáci, znamenala *de facto* odmítnutí tohoto plánu. Zajisté nebudeme daleko od pravdy, budeme-li za tímto stanoviskem kardinála-nepota spatřovat vliv cisterciáckého generálního prokurátora.

Nepotovým listem ovšem komplikace nekončily: Žďárští cisterciáci totiž – přesně jak nuncius předpokládal – odmítli přijmout kongruu, která jim byla v Praze stanovena. Problém byl o to větší, že toto odmítnutí bylo zcela ve shodě s církevním právem. Právě na podzim roku 1607 se totiž uprázdnil úřad žďárského převora. Protože vizitátor Flamingk nového představeného nejmenoval, mohl žďárský konvent prohlásit, že je *bez hlavy*, a tudíž není k přijetí *congruae portionis* oprávněn.

Na tento postoj cisterciáků odpověděl Ditrichštejn tím, že požádal nuncia, aby žďárské mnichy k respektování dekretu o jejich alimentech donutil. Caetanovi se ovšem tento nápad příliš nezamlouval. Znal neústupnost cisterciáků a silně pochyboval o tom, že by se mu podařilo ji zlomit. Později, v únoru 1608, do Říma psal: „... *zde se nejedná o to, přinutit ruce, ale vůli zmíněných otců, kteří neříkají, že odmítají to, co jim je Jeho nejjasnější Milostí dáváno ani že mé určení je nespravedlivé nebo příliš přísné, ale zcela*

---

⁵⁵¹ „*Se l'abbazia fusse restata in mano de monaci, a quest' hora o saria stata venduta dalla camera Boema, o saria redotta ad nihilum, perchè non tenevano nessuna sorte d' economia et tutti i vasalli erano heretici.*“

⁵⁵² EANA IV/I, č. 217, s. 269.

⁵⁵³ EANA IV/I, č. 239, s. 300: „*Quando si potesse far maggior frutto in Moravia col mezzo del seminario che V. S.ria propone, et che li monaci de la badia di Sarra non contradicessero, non dispiacerebbe il pensiero. Credo, che si scoprirebbero altre difficoltà, se si stringesse il negotio, ma non è tempo di trattar di ciò, sinchè non si vede il processo et la sentenza ... Farò per servizio del s.r cardinale tutto quel che sarà in poter mio.*“

odmítají být spokojeni s touto nebo jinou věcí, která by mohla být k jejich škodě.“⁵⁵⁴ Ditrichštejnovi tedy doporučil, aby požádal o zásah kurii.⁵⁵⁵ Zajisté se mu velmi ulevilo, když kardinál s jeho návrhem souhlasil.

Do Říma byly na počátku roku 1608 doručeny celkem tři Ditrichštejnovy listy. První z nich, datovaný 20. ledna 1608, byl určen kardinálu Borghese.⁵⁵⁶ Ditrichštejn v něm s rozhořčením oznamuje, že žďárští mniši nechtějí přijmout alimenty, které jim stanovil nuncius, a že trvá jejich negativní vliv na poddané. Duše poddaných trpí, neboť je mniši ponechávají ve víře, že žďárské zboží bude brzy odtrženo od biskupství a že se poté obnoví „volnost a nevázanost ve věcech duchovních“⁵⁵⁷. Cisterciáci tedy maří kardinálovo úsilí o konverzi poddaných; nemají vůbec žádný zájem na tom, aby se v tomto směru učinilo cokoliv dobrého. „Proto Vaši nejjasnější Milost žádám,“ uzavírá kardinál, „aby se smilovala nad těmito nešťastníky a s Vaší nejvyšší autoritou a láskou, kterou prospívá mým věcem ... podporovala tuto věc, týkající se zachování vážnosti, která se musí prokazovat tribunálu, jenž učinil připojení, ... věc, na kterou již mé biskupství vydalo mnoho a mnoho desítek tisíc scudi.“⁵⁵⁸

Dvěma dalšími listy z 25. února 1608, jejichž obsah je téměř shodný, se kardinál obrací na papeže a opět na kardinála-nepota. Znovu si stěžuje na to, že cisterciáci pohrdají jeho a nunciovou štědrostí. Přeje si prý, aby byli k uznání dekretu o alimentech přinuceni, a proto se po poradě s Caetanem rozhodl „vrátit se znovu k nohám Vaší Svatosti“.⁵⁵⁹ Prosí, aby bylo přikázáno monsignoru Ferrerimu, aby – pokud nezamýšlí v krátké době přijet k papežskému dvoru – poslal do Říma dokumenty o žďárském procesu, a to po osobě, která je o tomto procesu dobře informována. Zdůrazňuje, že zatvrzelost mnichů a nepokojnost poddaných mu je na obtíž zvláště v současné neklidné době, kdy je nucen zanechat mnoha soukromých věcí, aby se mohl účastnit záležitostí státních. Jakožto služebník císaře a církve svaté proto doufá, že mu bude v dané věci vyhověno.⁵⁶⁰ V listu kardinálu Borghese

---

⁵⁵⁴ „qui non si tratta di constringer le mani, ma la volontà di detti padri, li quali non dicono di recusare quello che da S. S.ria Ill.ma vien loro dato, nè meno che il mio stabilimento sia iniquo o pur troppo stretto, ma negano assolutamente voler dar contento a questa o ad altra cosa, che possa esser di loro pregiudicio...“

⁵⁵⁵ EANA IV/II, č. 81, s. 131-132.

⁵⁵⁶ NA Praha, Opisy Řím, kart. 174, složka 3; ASV, Borgh. III. 45.c, f. 209.

⁵⁵⁷ „licenza et libertà nelle cose spirituali“

⁵⁵⁸ „... però supplico a V. S. Ill.ma con ogni affetto, compatisca a quasi miseri, et con la sua autorità suprema et l' amore, che resta servita di portar alle cose mie ... favorisca questo negotio, che sarà concernente alla conservatione della stima che si deve far del tribunale che fece l' unione, ... negotio nel quale già ha spesso il mio vescovato molte et molte dezine di migliara di scudi...“

⁵⁵⁹ „tornar di nuovo ai piedi di Vostra Beatudine“

⁵⁶⁰ List Pavlu V.: NA Praha, Opisy Řím, kart. 174, složka 3; ASV, Borgh. II.326 (Lettera 20); list kardinálu-nepotovi: NA Praha, Opisy Řím, kart. 174, složka 3; ASV, Borgh. III.45.c, f. 206.

Ditrichštejn navíc žádá, aby bylo žďárským mnichům konečně uloženo „*věčné mlčení o jejich pošetilých nárocích*“.⁵⁶¹

Státními záležitostmi, kterými je zaneprázdněn, měl Ditrichštejn na mysli samozřejmě jeho známé prostředkování mezi habsburskými bratry Rudolfem II. a Matyášem, kteří proti sobě od února 1608 vedli válku.⁵⁶² Zdá se tedy, že tón kardinálových listů je mírně výhrůžný: pokud bude jeho žádost oslyšena, nebude schopen (či ochoten) věnovat se s plným nasazením jednání o smíru mezi Rudolfem a Matyášem; válka potom bude pokračovat, a to se všemi negativními důsledky pro dům Rakouský i katolickou církev.

Odpovědi na uvedené kardinálové listy nemáme k dispozici; jejich obsah však vyplývá z přípisu papežského nepota Borghese nunciu Caetanovi z 15. března 1608⁵⁶³: Vercellskému biskupovi (tj. někdejšímu pražskému nunciu Ferrerimu) bylo nařízeno, aby do Říma poslal protokol žďárského procesu a zprávu o této záležitosti. Dále byly podniknuty kroky, které povedou „*ke zkrocení mnichů*“;⁵⁶⁴ papež nařídil, aby ke žďárskému problému nebyla zřízena žádná komise bez jeho výslovného příkazu. Podrobnosti nunciu sdělí Ditrichštejnův římský agent. Po obdržení dokumentů od Ferreriho „*se ta věc ukončí s rychlostí, která je vhodná k posloužení panu kardinálovi, mému pánu*“.⁵⁶⁵

Ferreri požadované materiály do Říma skutečně poslal, a tak se mohlo konečně přikročit k přezkoumání žďárského procesu. Tímto odpovědným úkolem byl pověřen kardinál Jan Garcia Millino. Šetření rozhodně neprobíhalo tak rychle, jak sliboval kardinál Borghese. O jeho výsledku se Ditrichštejn dozvěděl teprve v červnu 1610, a to ze stručné zprávy, jejímž autorem byl patrně kardinálův římský agent Olivieri: Kardinál Millino papeži doporučil, aby rozsudek nuncia Ferreriho potvrdil. Pavel V. ovšem své konečné rozhodnutí odložil. Zalitoval přitom prý, že není možné, aby se našlo takové řešení žďárského problému, které by bylo „*con gusto dei monaci*“.⁵⁶⁶

Ditrichštejna tento průtah velmi nepříjemně překvapil. O jeho pobouření svědčí jeho dopis vídeňskému nunciu Placidovi de Marra z 8. července 1610. „... *obávám se*,“ píše kardinál, „*že Náš Pán těm mnichům nechce uložit mlčení ..., kterážto věci mi působí velmi*

---

⁵⁶¹ „*perpetuo silentio nelle lor vane pretensioni*“

⁵⁶² O tomto kardinálově prostředkování pojednává nejpodrobněji práce TENORA, J.: *Účast kardinála Ditrichštejna za boje mezi arciknížetem Matyášem a Rudolfem II. roku 1608*. Brno 1917.

⁵⁶³ EANA IV/II, č. 102, s. 172.

⁵⁶⁴ „*per trattener li monaci*“

⁵⁶⁵ „... *si terminerà il negotio con la celerità che conviene per servire al s.r cardinale mio signore*.“

⁵⁶⁶ NA Praha, Opisy Řím, kart. 174, složka 3; ASV, Nunz. di Germ. 114. D., f. 338/ s. 337.

velkou bolest, neboť se velmi dotýká mé vážnosti, že milost držená tolik let, získaná s takovými výdaji a tak spravedlivá se musí opět dát do rozepře v rozporu s reputací apoštolských tribunálů v těchto krajích i proti (reputaci) mé (a) ke škodě duší těch ubohých poddaných, kteří nejsou mnichy vedeni k nějakému dobru, (ale) naopak opatření privilegii na nejzlehobnější nevázanost.⁵⁶⁷ Stranou ponechává, že podobné milosti jako je ta, o kterou žádá, se poskytují zcela běžně, a to nejen duchovním, ale i laikům. Pokud papež připustí apelaci mnichů, hodlá všeho nechat a odebrat se osobně do Říma, aby jí zabránil. Jeho odhodlání k razantnímu odporu proti neoprávněným nárokům cisterciáků ještě posiluje skutečnost, že novým vizitátorem české řádové provincie byl zvolen Adam Vrat, bývalý žďárský mnich a „člověk velmi hašteřivý a nevázaný ... a vyslovený nepřítel všech mých věcí.“⁵⁶⁸ Nuncius má papeži vyložit, že obnovení žďárského procesu⁵⁶⁹ by bylo nanejvýš škodlivé, a to jak pro olomoucké biskupství, tak pro žďárské poddané, kteří se již vydali na cestu spásy.⁵⁷⁰

Kardinál si zajisté kladl otázku, z jakých důvodů papež nejednal podle Millinova doporučení. Došel zřejmě k závěru, že jednou z těchto příčin je i to, že možnosti využití důchodů žďárského panství, o kterých dosud uvažoval – tj. udržování 12 cisterciáckých mnichů či zřízení semináře pro 24 alumnů – , nejsou pro kurii dostatečně zajímavé. Snad právě proto předložil Pavlu V. v červenci 1610 nové řešení žďárské otázky.⁵⁷¹ Navrhoval, aby on, kardinál „dal oněch 1200 tolarů, kteroužto hodnotu mohou mít alimenty žďárských mnichů, olomoucké univerzitě aneb koleji otců jezuitů. A aby byla stálá a aby se tam udržoval dostatečný počet mistrů pro učení mnohých věd, které se nyní nevyučují, aby se k tomuto účelu poskytlo opět dalších 500 tolarů. A aby bylo dílo dokončeno,“ chtěl

---

⁵⁶⁷ „... temo che N. S. non sia per imponer silentio à questi Monaci che altri menti, cosa che mi dà grandissimo travaglio, perche preme molto all' honor mio, che una gratia posseduta tanti anni, acquistata con tante spese, et così giusta si deva poner di nuovo in lite, contro la riputatione de Tribunali Apostolici in queste parti, et contro la mia, in pregiudizio dell' anime di quei Miseri subditi, non incaminate da i frati à bene alcuno, anzi muniti di privilegii di libertà perniciosissima.“

⁵⁶⁸ „huomo cavillosissimo et licentioso ... et Inimico dichiarato di tutte le cose mie“

⁵⁶⁹ Z listu kardinála Borghese nunciu de Marrovi ze 14. srpna 1610 (NA Praha, Opisy Řím; Archiv La Marmora – Biella, Casetta XI, Cartella 8, Fascicolo 59, Lettera 9) vyplývá, že podle představ cisterciáků se mělo jednat o proces před Svatou římskou rotou, tj. nejvyšším soudem katolické církve: „... il Procuratore, e monaci Cisterciensi, mentre pretendano, che l' adiudicatione fatta de i sudetti Beni dell' Abbadia alla mensa vescovale d' Olmutz fosse fatta da Monsig.r vescovo di Vercelli, quando fù Nuntio à Praga, trapassando gl' ordini prescritti nel Breve spedito à quest' effetto dalla felice memoria di Clemente 8°, e che però venga ad esser nulla, fanno gran istanza in contrario à Nostro Signore, affinche Sua Santità commetta la causa in Rota, e la faccia terminare per via di raggione...“ Stručnou charakteristiku tohoto soudu viz např. BLAAS, R.: *Das kaiserliche Auditoriat bei der Sacra Rota Romana*. In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 1958, s. 40-47 či PLÖCHL, W. M.: *Geschichte des Kirchenrechts*. Wien – München 19 , sv. II, s. 92; sv. III, s. 164-165.

⁵⁷⁰ NA Praha, Opisy Řím, kart. 174, složka 3; ASV, Nunz. di Germ. 114. D., f. 338/ s. 337.

⁵⁷¹ NA Praha, Opisy Řím, kart. 113, složka I-3; ASV, XXI. 19, Lettere, f. 228v-230r.

Ditrichštejn oba „příspěvky“ „zvětšit o něco více, předpokládaje, že to může být užitečné k velké Boží službě a ku prospěchu svaté katolické církve skrze počet vzdělaných kněží, kteří by byli vhodní k péči o ty duše.“⁵⁷² Ze žďárských důchodů by tedy olomouckým jezuitům plynulo každý rok minimálně 1700 tolarů. Kromě toho kardinál nabízel doživotní vydržování stávajících žďárských mnichů, „pokud se nenahradí jinými nebo dvěma stálými knězi.“⁵⁷³

Papež sice o kardinálův nový plán projevil zájem (vídeňskému nunciovi přikázal, aby od Ditrichštejna zjistil podrobnosti)⁵⁷⁴, nicméně konečné rozhodnutí ve žďárské kauze po celý rok 1610 nepadlo. Zdá se, že k tomu přispěl i nuncius de Marra, který měl o oprávněnosti kardinálových nároků na Žďár značné pochybnosti. Charakteristická je v tomto směru de Marrova zpráva z 29. ledna 1611 o obsahu jednoho Ditrichštejnova listu adresovaného nunciovi. Kardinál prohlašuje, dozvěděl se z depeše papežský nepos Borghese, že kvůli neřešení „věci žďárského opatsví“ dochází k velkým škodám v oblasti náboženství. Jako důkaz uvádí, že jej nedávno jedna z obcí žádala, aby jí ponechal *exercitium* augsburské konfese. On, kardinál takový požadavek samozřejmě odmítl. Podstatné je, jak nuncius tato Ditrichštejnova slova komentuje: Domnívá se, že jsou projevem buď – jak pevně věří – kardinálovy horlivosti, nebo jeho lstivosti.⁵⁷⁵ Takováto formulace přirozeně naznačovala, že nuncius je ve skutečnosti přesvědčen o druhé uvedené variantě. Za poznámku stojí, že de Marra nekomplikoval Ditrichštejnovu situaci pouze ve sporu o Žďár; na opačné straně fronty než kardinál stál například i ve známé kauze zábrdovického opata Šimona Farkaše.⁵⁷⁶

Na počátku roku 1611 byla Ditrichštejnova trpělivost s neustálými průtahy ve žďárské kauze u konce. Rozhodl se, že dá kurii velmi důrazně najevo – mnohem důrazněji než v předchozích listech –, jak je pro něj žďárské zboží důležité. Učinil tak listem papeži z 10. ledna.⁵⁷⁷ Stav katolické církve na Moravě je mimořádně špatný, píše kardinál. Nedávno musel ve Vídni osobně požádat krále Matyáše, aby zabránil kázání heretiků ve

---

⁵⁷² „... che applicherà li 1200. tallari, che potriano importare gl' alimenti dei monaci all' università d' Olmutz ò collegio de Padri Giesuiti, et acciò che fosse perpetua, e vi si mantinasse numero sufficiente di Maestri per insegnare molte scienze, che hora non s' insegnano, che fonderia di nuovo 500. altri tallari à quest' effetto; e perche l' opera restasse compita, vedria ... accrescerle qualche cosa di più, presupponendo, che ciò possa tornare in gran servizio di Dio, e beneficio della santa chiese cattolica per il numero de sacerdoti eruditi, de i quali verria à provedersi al bisogno di quelle Anime.“

⁵⁷³ „... purché non si sustituischino altri in luogo loro, overo duo sacerdoti perpetui.“

⁵⁷⁴ NA Praha, Opisy Řím, kart. 113, složka I-3.

⁵⁷⁵ NA Praha, Opisy Řím, kart. 114; ASV, Nunz. di Germ., 114 F., f. 73-74.

⁵⁷⁶ TENORA – FOLTYNOVSKÝ, *Blahoslavený Jan Sarkander*, s. 216.

⁵⁷⁷ NA Praha, Opisy Řím, kart. 116, složka IV-3; ASV, XXI. 19, Lettere 1605-1611, f. 285v-287r; Scipio Borghese-Cafarelli Placidu de Marra, 12. února 1611.

šlechtických domech. Na zpáteční cestě byl konfrontován se „*zuřivostmi*“ nekatolíků, jež se týkaly pohřbívání jejich mrtvých v posvěcené půdě a školy, kterou museli kvůli kardinálovu odporu uzavřít. Ditrichštejn vidí, jak se vše řítí do pekel; katolické církvi již nemůže pomoci ani on, ani Matyáš, jehož síly jsou roztříštěné, protože se musí zabývat i jinými problémy. Proto nabízí, že rezignuje na úřad olomouckého biskupa. Nechce ovšem rezignovat hned, „*ale (až) poté, co se ukončí žďárská záležitost.*“⁵⁷⁸

Pavel V. pochopil, že skutečnou příčinou kardinálovu hrozby rezignací je kauza Žďár. Svědčí o tom depeše Placida de Marry datovaná 5. března 1611. Nuncius v ní sděluje kardinálu Borghese, že breve, které obdržel spolu s nepotovým listem z 11. února, okamžitě poslal kardinálu Ditrichštejnovi. Vyjadřuje přitom přesvědčení, že kardinál, uspokojený jak papežovou důvěrou, tak „*darem, který se mu činí konečným vyřízením žďárské záležitosti*“,⁵⁷⁹ bude schopen i nadále nést břímě své pastýřské péče.⁵⁸⁰

Papež tedy rozhodl, že Žďár zůstane menzálním statkem olomouckého biskupství. Cisterciáci se ještě několik měsíců pokoušeli toto rozhodnutí zvrátit,⁵⁸¹ nakonec ovšem naznali, že jim nezbyvá nic jiného, než se vůli Svaté stolice podřídí. K jejich „kapitulaci“ došlo 2. prosince 1611. Měla podobu dohody o předání žďárského zboží olomouckému biskupství, kterou uzavřeli řádový prokurátor Edmund Tiraquell a kardinálův římský agent Jacomo Olivieri.⁵⁸² Prokurátor Tiraquell podle ní „*schválil a potvrdil jménem ... celého řádu připojení téhož žďárského kláštera k témuž olomouckému kostelu a menze učiněné na základě listu Klimenta VIII.*“ Dále vyslovil souhlas „*s jakýmkoliv jiným novým spojením, připojením a přivtělením téhož kláštera ..., které se má učinit ve prospěch olomouckého kostela a menzy a s expedicí apoštolské listiny,*“ a „*téhož nejjasnějšího kardinála a knížete a jiné biskupy ... osvobodil ... od břemena poskytování a placení congruae portionis na vydržování mnichů téhož kláštera.*“⁵⁸³

---

⁵⁷⁸ „*mà che si finisca il negotio di Tara (sic)*“

⁵⁷⁹ „*dell' offerta che se li fa della finale espeditione del negotio di Sara*“

⁵⁸⁰ NA Praha, Opisy Řím, kart. 114; ASV, Nunz. di Germ., 114. F., f. 141r-142v.

⁵⁸¹ Kvůli trvajícimu odporu cisterciáckého řádu se Ditrichštejn chtěl dostavit do Říma. Kardinál-nepos jej však 16. července 1611 ujistil, že jeho přítomnost u kurie není nutná – viz NA Praha, Opisy Řím, kart. 174, složka 4; ASV Borgh. I. 952, f. 14v.

⁵⁸² STEINBACH, *Sammlung II*, č. 145, s. 263-265. Notářský instrument o této dohodě zhotovil notář apoštolské komory Ciprio Penna.

⁵⁸³ „*... Nostro totiusque Ordinis ... nomine, unionem ejusdem Monasterii Sarensis ... vigore litterarum ... Clementis Octavi ejusdem Ecclesiae et Mensae Olomucensi factam ... approbavit et ratificavit. ... Et nihilominus ... cuivis alteri novae unioni, annexioni et incorporationi ejusdem Monasterii ... ad favorem Ecclesiae et Mensae Olomucensis fiendae, litterarumque Apostolicarum expeditioni consentit; ... Eundem Illustrissimum Cardinalem et Principem et alios dictae Mensae Praesules, mensamque ipsam ab onere praestandi ac solvendi congruam portionem pro manutentione Monachorum ejusdem Monasterii ... liberavit...*“

Jacomo Olivieri zase jménem kardinála Dirichštejna a menzy olomouckého biskupství „*souhlasil ... s ustanovením věčné roční částky tisíc tolarů mince běžné na Moravě ..., která má být placena z řečené biskupské menzy a napřed dotčeného kláštera a jiných výnosů připojených k téže menze ... cisterciáckému řádu ... v jednotlivých rocích ve dvou termínech, totiž za prvé o svátku svatého Jiří v měsíci dubnu a za druhé ... o svátku svatého archanděla Michaela v měsíci září v městě aneb diecézi olomoucké na zřízení semináře a hospicu v městě Římě a vydržování náležitého počtu mnichů ..., usilujících o studia v dobrých vědách filosofie a teologie.*“ Výběr těchto mnichů náleží řádovému generálovi; „*... mají být vybírání ... tři ... z diecéze olomoucké, pokud by se našli, a v případě jejich nedostatku z národu německého.*“⁵⁸⁴

Vidíme, že tato dohoda se od buly Klimenta VIII., resp. od rozsudku nuncia Ferreriho v jednom důležitém bodě liší: Olomoučtí biskupové již nemají vydržovat ve Žďáře 12 cisterciáckých mnichů, místo toho jsou povinni finančně přispívat na zřízení a další fungování řádového semináře v Římě. Je velmi pravděpodobné, že toto ustanovení pokládaly za výhodné obě strany. Kardinál věděl, že odstranění mnichů ze Žďáru znamená výrazné oslabení „protiditrichštejnského“ tábora na žďárském panství. Zajisté se již těšil na to, že díky tomu bude moci přikročit k razantnějším rekatolizačním opatřením, aniž by se musel obávat opakování rebelie z let 1593-1607. Z hlediska cisterciáckého řádu pak bylo získání nemalé sumy na zřízení římského semináře bezpochyby mnohem významnější než případná další existence řeholní komunity v klášteře, který již stejně nebyl řádovým majetkem. Připomeňme, že založení řádového semináře, resp. *collegia* v Římě, které by bylo obdobou pařížského *Collegia Sancti Bernardi*, bylo od 80. let 16. století jedním z hlavních reformních plánů řádového centra.⁵⁸⁵

Řádové centrum tedy na další odpor proti kardinálovi rezignovalo. Totéž ovšem nelze říci o žďárských mniších a vizitátorovi české řádové provincie Jiřím Vratovi. Na začátku března 1612 se žďárští cisterciáci objevili v Kroměříži a upozornili Ditrichštejna na to, že prosincová dohoda nebyla konfirmována a že je tudíž povinen poskytovat jim i

---

⁵⁸⁴ „*... constitutioni ... perpetuae pensionis annuae Tallerorum mille monetae currentis in Moravia ... supradicta Mensa Episcopali Olomucensi ac praedicti Monasterii Sarensis, et aliorum eidem mensae annexorum fructibus ... Ordini Cisterciensi ... annis singulis duobus terminis, pro una videlicet in Sancti Georgii die Mense Aprilis, et altera ... in Sancti Michäelis Archangeli Mensis Septembris Festivitatibus in Civitate seu Daecesi Olomucensi persolvendae ... in erectionem et Constructionem Seminarium et Hospitium in Urbe Romae, ac sustentationem competentis numeri Monachorum Nostrae Ordinis, in bonarum Artium Philosophiae et Theologiae ..., quorum nominatio et electio ad nos et Successores Nostros spectet et pertineat, ex quibus ad dictum Seminarium tres Monachi ex Diaecesi Olomucensi quatenus reperiantur, et in eorum defectum ex natione germanica eligi et deputari debeant...*“

⁵⁸⁵ Roku 1584 byl jeho realizační pověřen opat Edmund de la Croix; obsažen je i ve známých fürstenfeldských reformních statutech z roku 1595 – viz SCHNEIDER, *Fürstenfelder Reformstatuten*, s. 144-146.

nadále stravu a ošacení. Kardinál byl sice toho názoru, že „*břemenem vyživování a ošacování jich*“ již není vázán, z pochopitelných důvodů však mnichům vyhověl: 4. března přikázal klášternímu úředníku Lejskému, aby se až do doručení konfirmace i nadále staral o výživu mnichů a aby – ovšem pouze v případě nejvyšší potřeby – nechal opravit či znovu zhotovit jejich hábit.⁵⁸⁶

Kardinál zajisté počítal s tím, že zmíněná konfirmace bude vydána za několik málo týdnů či měsíců, ovšem uběhl rok, a nic se nestalo. O problémech, které kvůli tomu měl, svědčí stručný list papežského nepota Borghese Ditrichštejnovi z 2. března 1613:⁵⁸⁷ „Z listu Vaší nejjasnější Milosti a z toho, co řekl kardinál Oliviero, Váš agent, vyrozuměl Náš Pán potíže, které jsou činěny zbraslavským opatem a žďárskými mnichy ve věci odevzdání onoho kláštera do Vašich rukou podle dohody, která se o tom učinila již dříve, a opakovaných příkazů, které se odsud posílaly. A protože se v této věci témuž kardinálu Olivierovi, který bude muset Vaší nejjasnější Milosti také potvrdit láskyplnou vůli Našeho Pána vůči Vaším věcem a mé obzvláštní přání neustále Vám sloužit, řeklo, co je třeba, spoléhá se Jeho Svatost na (další) zprávu od něj...“⁵⁸⁸

Ditrichštejnem dlouho očekávané potvrzení bylo vydáno cisterciáckým generálním opatem Nicolasem II. Boucheratem teprve 4. září 1613.⁵⁸⁹ Generální opat v něm sděluje „*universis et singulis praesentes litteras nostras visuris, lecturis pariter et audituris*“, že obdržel ověřený opis dohody o předání žďárského kláštera olomuckému biskupství, kterou vyjednal prokurátor Edmund Tiraquell. Tuto smlouvu pak předložil generální kapitule zahájené 6. května 1613. Shromážděné opaty přitom informoval, že papež se zmíněnou smlouvou vyslovil souhlas, což doložil nejen textem dohody, ale i listem protektora cisterciáckého řádu kardinála de la Rochefoucault z 5. května 1612. Dále prohlásil, že všechny body uvedeného instrumentu byly ujednány „*de voluntate ordine et consensu Nostro*“. Vzhledem k tomu, že plénum kapituly se usneslo, že dohoda má být potvrzena, činí tak a přikazuje zbraslavskému opatovi a generálnímu vikáři pro Čechy a Moravu Jiřímu Vratovi či jinému členu cisterciáckého řádu, který o to bude požádán kardinálem Ditrichštejnem či jeho legitimním zástupcem, aby „*receptis praesentibus, seu*

---

⁵⁸⁶ MZA Brno, G 83, kart. 66, f. 57r.

⁵⁸⁷ NA Praha, Opisy Řím, kart. 174, složka 11; ASV, Cardinali, tom. 137, f. 32.

⁵⁸⁸ „Dalla lettera di V. S. Ill.ma et da quel che ha detto in voce il Card. Oliviero suo agente ha inteso N. S.re la difficoltà, che si fanno dall' Abbate d' Aula Regia et da i monaci di Sara di rilasciar libero in mano di lei quel monasterio conforme alla transattione che già se ne fece, et a gli ordini replicati, che si sono inviati di quà. Et perchè in questa materia s' è detto quant' occorre al medesimo Card. l Oliviero che dovrà anco far fede a V. S. Ill.ma dell' affettuosa volontà di N. S.re verso le cose sue, et del mio particolar desiderio di servirla sempre, si rimette S. S.tà alla relatione di lui...“

⁵⁸⁹ STEINBACH, *Sammlung II*, č. 145, s. 262-268.

illarum transumptis“ převedl žďárské mnichy a jejich služebníky do jiného kláštera či klášterů, kde není dostatek řeholníků, „*tak, aby zmíněný klášter zůstal ... na věčné budoucí časy volný a prázdný a pod absolutní mocí a panstvím nejjasnějšího a nejdůstojnějšího pana kardinála a jeho nástupců a zmíněného olomouckého kostela.*“⁵⁹⁰

Konfirmace byla kardinálovi doručena 27. ledna 1614. Ditrichštejn se již nemohl dočkat okamžiku, kdy budou tvrdošíjní mniši z jeho žďárského panství odstraněni, a proto ihned přikázal svému sekretáři Vavřinci Zwettlerovi, aby se s originálem potvrzení odebral k řádovému vizitátoru Vratovi. Ten se tehdy zdržoval na Velehradě, kde právě sesadil opata Ondřeje Hortensia. Sekretářova „mise“ proběhla bez problémů. Zbraslavský opat sice se žďárskými cisterciáky sympatizoval, až do poslední chvíle jim pomáhal, ovšem příkazu svých *superiores* vzdorovat nemohl, resp. nechtěl. Slíbil tedy, že rozpuštění žďárského konventu provede, a to do osmi dnů.⁵⁹¹

28. ledna kardinál o svém vítězství nad žďárskými mnichy písemně informoval olomouckou kapitolu. Sdělil jí zároveň, že na expedici papežského potvrzení smlouvy z roku 1611 a na roční plat pro mnichy, který má být vyplacen předem, je třeba nejméně 3000 tolarů. Protože takovou sumou v dané chvíli nedisponoval, žádal, aby mu kapitula půjčila 2000 tolarů, případně i více, pokud to bude možné. Slíbil, že půjčku splatí z důchodů žďárského panství do dvou let.⁵⁹² Kapitula žádosti vyhověla, i když ne zcela podle kardinálových představ: V listu ze 13. února 1614 Ditrichštejn kapitule děkuje za bratrské blahopřání k ukončení žďárské kauzy a za „*promissum mille talerorum*“.⁵⁹³

Je zřejmé, že zánik kláštera byl na počátku roku 1614 již hotovou věcí. Výměnou za financování římského *Bernardina* byl žďárský konvent „obětován“ řádovým vedením, opuštěn byl i vizitátorem Vratem. Ani v této beznadějně situaci se však žďárští mniši nevzdávali: ještě 31. ledna 1614 zaslali Ditrichštejnovi protest proti svému plánovanému „vyhnání“. Prohlašují v něm, že se zavázali Bohu a řádu, že navždy setrvají ve Žďáru. Odchodem z tohoto místa by se tedy prohřešili proti svému svědomí, navíc by to pro ně byl odchod smutný a žalostný. Pokud by ovšem přece jen museli Žďár opustit, žádají, aby si každý z nich s sebou mohl vzít kalich.⁵⁹⁴

---

⁵⁹⁰ „... ita ut Monasterium praefatum liberum et expeditum, et vacuum, et sub absoluta et libera potestate ac Dominio Illustrissimi et Reverendissimi Domini Cardinalis, Ejusque Successorum, et Ecclesiae praefatae Olomucensis perpetuis futuris temporibus remaneat...“

⁵⁹¹ ZA Olomouc, AO, kn. č. 118, f. 101v-102v.

⁵⁹² Tamtéž.

⁵⁹³ ZA Olomouc, AO, kn. č. 118, f. 105v. TENORA, *První zánik*, s. 88, se tedy mylí, když uvádí, že kapitula půjčku neposkytla.

⁵⁹⁴ ZA Olomouc, AO, kn. č. 118, f. 105r-v.

Ditrichštejn mnichům odpověděl 5. února: Podivuje se nad tím, že jejich dopis je datován „*ex Conuentu Sarensi 31. Januarii*“. Žádný žďárský konvent totiž neuznává. Žďár je jeho majetkem, který mu byl udělen jak papežem, tak císařem a nedávno – se souhlasem řádové generální kapituly – rovněž cisterciáckým generálem. Upozorňuje, že není mnišské („*non est religiosum*“) stavět se na odpor vůli představených, které mají řeholníci pokládat za zástupce Boha. Nepochybuje, že se řádoví představení náležitě postarají, aby mohli i na jiném místě sloužit Bohu podle řádových statut a své profese. Aby však mnichům ukázal svoji laskavou vůli, nařídil žďárskému hejtmanovi, aby se jim postaral o vůz i o peníze na cestu.⁵⁹⁵ Kromě toho nařizuje, aby se pro útěchu věnovalo každému řeholníkovi šest zlatých. Jejich prosbu o kalichy však zamítá s tím, že všude, kam by mohli být odvezeni, jsou tyto svaté nádoby k dispozici.⁵⁹⁶

Na počátku února 1614 dorazil na Žďár vizitátor Vrat a za asistence kardinálových komisařů – zajisté s těžkým srdcem – vykonal příkaz svého generála. Žďárský úředník Lejský Ditrichštejnovi hlásil, že tento akt neproběhl právě nejdůstojněji. Cisterciáci prý při odchodu z kláštera křičeli, že kardinál je uchvatitelem žďárského zboží a pronásledovatelem jejich řádu, a hrozili mu Božím trestem. Tento incident poskytl Ditrichštejnovi příležitost k tomu, aby zaujal pózu nejen právního, ale i morálního vítěze nad žďárskými mnichy. 15. února cisterciáckému vizitátorovi napsal: „... *uvažujícíe, že vyvýšenost našeho jména a důstojnosti, do které jsme byli z Boží milosti postaveni, je taková, že nemůže být takovými skvrnami lživých obvinění potřísněna, došli jsme k závěru, že nadávky se mají oplácet upuštěním od pomsty a spíše požehnáním. Protože si tedy tíž mniši rovněž stěžovali na svůj opotřebovaný oděv, neodmítáme ..., aby bylo na žádost Vaší Milosti na naše náklady dáno na oblečení týchž mnichů žďárské sukno, jen když nám bude oznámeno, kolik sukna k tomu je zapotřebí a kam má být posláno.*“⁵⁹⁷

---

⁵⁹⁵ List žďárskému úředníku Lejskému (ZA Olomouc, AO, kn. č. 118, f. 104v) s uvedeným příkazem nese rovněž datum 5. února 1614: Kardinál úředníkovi sděluje, že jej list, který od něj obdržel, velmi udivil. Nejenže je příliš stručný, ale vůbec se nezmiňuje o mniších, kteří mají být ze žďárského panství odstraněni. A to přesto, že kardinál v záležitosti mnichů úředníkovi již dvakrát psal. Z přiložené kopie se Lejský dozví, co kardinál mnichům odpověděl; má se podle toho řídit. Pamatovat má i na to, co mu bylo o převedení cisterciáků uloženo v předchozích dvou českých listech. Mnichům má poskytnout nejen vůz a koně, aby byli dopraveni na místo, které určí jejich představený, ale také vydání na cestu.

⁵⁹⁶ ZA Olomouc, AO, kn. č. 118, f. 105r-v.

⁵⁹⁷ ZA Olomouc, AO, kn. č. 118, f. 106v: „...*attamen considerantes nominis n(ost)ri et dignitatis, in qua Dei benignitate collocati sumus, eam esse sublimitatem, vt talibus calumniaru. maculis contaminare nequeat; supersedendum a vindicta, et Benedictionem potius, pro maledictis retribuendam esse duximus. Quia ig(itu)r iudem F(rat)res etiam de vestimentis suis attritis conquesti sunt, proinde non renuimus ... ad instatntiam D(ominat)ionis V(est)rae, pannus Saren. impensis n(ost)ris, pro eisdem Monachis vestiendis detur, dum modo nobis significetur, quantum panni pro ea necessitate opus, et quo mittendus sit.*“

Aby bylo zrušení žďárského kláštera nezpochybnitelné, muselo být ještě písemně potvrzeno papežem a císařem. Expedice těchto důležitých dokumentů samozřejmě nebyla záležitostí dnů či týdnů, ale měsíců. Císařská konfirmace nese datum 9. května 1614. Od potvrzení řádovým generálem se liší pouze ustanovením o „žďárském platu“, který měl kardinál odvádět cisterciáckému řádu. Matyáš nařizuje, „... *aby ta summa na cvičení v literním umění mládeže řeholní od kardinála a budoucích biskupův anebo kapitoly olomoucké ne do Říma posílána, nýbrž visitorovi téhož řádu v království Českém a zemí k němu připojených a od něho potom dáleji podle nařízení našeho i budoucích králův Českých a markrabův Moravských, kam by měly v těchto zemích zdejších na učení obrácené bejti, dávána byla.*“⁵⁹⁸ Důvod této změny je zřejmý: panovník měl zájem na tom, aby církevních platů odváděných mimo hranice jeho říše bylo co nejméně. Jak bylo rozhodnuto o konkrétním využití oněch 1000 tolarů, nevíme; císař pravděpodobně přikázal, aby jimi byl dotován seminář české řádové provincie, na jehož zřízení se roku 1616 usnesla provinciální kapitula.

Konfirmace papežská,⁵⁹⁹ vydaná 17. října 1614, potvrzení cisterciáckého generálního opata neměnila, ale pouze doplňovala. Tímto doplněním byla klauzule, že kardinál je povinen „*držet v kostele řečeného kláštera ... dva vhodné kněze, kteří by u něj nepřetržitě zůstávali a vykonávali mši a jiné povinnosti ... za přidělení části příjmů řečeného kláštera pro jejich vyživování, a ... dodávat vosk, olej, paramenta a jiné věci nutné k vykonávání Boží služby, rovněž řečený klášter a jeho takový kostel opravovat a náležitě udržovat.*“⁶⁰⁰

Vydáním říjnové buly Pavla V. byl proces zrušení žďárského kláštera a připojení klášterního zboží k menze olomouckého biskupství *de iure* dokončen. Když Ditrichštejn bulu přijímal, zřejmě netušil, že Žďár bude za několik měsíců opět předmětem jednání u kurie i na císařském dvoře. Toto pokračování žďárské kauzy inicioval sám kardinál. Na počátku roku 1615 totiž pro svůj rod od Šebora Pražmy z Bílkova koupil panství Chropyně a rozhodl se, že je smění s olomouckým biskupstvím právě za Žďár. Taková transakce ovšem byla možná pouze se svolením papeže a císaře.

---

⁵⁹⁸ MZA Brno, E 8, sig. A 175.

⁵⁹⁹ NA Praha, MR, č. 5998.

⁶⁰⁰ „... *in Ecclesia dicti Monasterii ... duos Presbyteros idoneos, qui continuo apud eam personaliter resideant ac Missam et alia illius onera consueta ... supportent, assignata illis portione aliqua ex fructuum et prouentuum dicti Monasterii pro eorum sustentatione manu tenere, ac ceram, oleum et paramenta Ecclesiastica, aliaque ad diuini cultus vsum inibi necessaria codecenter subministrare, nec non dictum Monasterium et illius Ecclesiam huiusmodi reparare ac conseruare tenentur.*“

Kurie se o kardinálově záměru dozvěděla na počátku července 1615 z depeše Placida de Marry. Nuncius oznamoval, že kardinál zamýšlí „*učinit směnu některých svých dědičných statků s výnosem přibližně 10 tisíc zlatých za jiné statky kláštera žďárského ... s výnosem 7 tisíc nebo o něco více.*“⁶⁰¹ Ditrichštejn prý papeži zašle pamětní spis, ve kterém mu vše podrobně vyloží.⁶⁰²

Kardinálův memoriál, doručený do Říma mezi 18. a 25. červencem, je vskutku velmi obšírný. Ditrichštejn předně oznamuje, že chropyňský statek hraničí s panstvím kroměřížským, na kterém se nachází starobylá rezidence olomouckých biskupů. Kroměříž trpí nedostatkem dříví, ryb, zvěřiny a jiných potravin, jakož i krmiva pro koně; oproti tomu na panství Chropyňském je toho všeho přebytek. Dále tam je „*velmi příhodný*“ pivovar, jehož výnos se může ještě zvětšit, pokud z něj budou pivo odebírat sousední biskupské a kapitulní vesnice. Poddaní na kroměřížském panství jsou natolik zatíženi povinnostmi dovážet dříví, že se stěží kdy mohou věnovat obdělávání svých polí. Kdyby byly kmeny plaveny po řece Moravě z chropyňských lesů, mohlo by se od těchto robot upustit. Zabránilo by se rovněž častým hraničním i jiným sporům mezi biskupy a držiteli chropyňského statku. V neposlední řadě je třeba vyzdvihnout úrodnost chropyňských polí. Z uvedených důvodů se i předchozí biskupové vždy snažili připojit chropyňský statek ke Kroměříži. Pokud nyní kardinál a kapitula tuto příležitost pomínou, nenaskytne se jim tak snadno jindy.

Dále kardinál upozorňuje, že je stanoveno zákony země Moravské, že pokud chce biskup koupit nemovité statky, musí z menzy svého biskupství právě tolik odprodat. Jestliže tak neučiní, je kvůli tomu pohnán před zemský soud k velké škodě jeho osoby i autority. Žďár je k takové směně ideální: jde o panství vzdálené od Kroměříže 75 italských mil, vynášející stěží šest až sedm tisíc tolarů; panství Chropyně je od biskupské rezidence vzdáleno necelé dvě italské míle a jeho důchody dosahují deseti tisíc tolarů. Roční plat tisíc tolarů, vyplývající z dohody mezi prokurátory biskupství a cisterciáckého řádu, by se cisterciákům odváděl i nadále, a to z důchodů olomouckého biskupství. Kardinál nechce, „*aby bylo v této věci obtíženo jeho svědomí nebo aby ... upadl v podezření, poněvadž někteří snad mohou soudit, že pracuje pro své příbuzné; aby od sebe tuto domněnku vskutku odvrátil, prohlašuje nejslavnostněji ..., že tu nehledá osobní zájem svůj nebo svých*

---

⁶⁰¹ „... di far permuta d' alcuni suoi beni hereditarii di rendita di 10. mila fiorini in circa con altri beni del monasterio Zarense ... di rendita di 7 mila o poco più.“

⁶⁰² NA Praha, Opisy Řím, kart. 119, složka I-1; AV, Nunz. di Germ., 114. K., f. 156r-158v.

*dědiců ... ale větší prospěch a výhodu pro biskupství ...*⁶⁰³ Proto jménem svým i kapituly žádá, aby papež jmenoval osoby, které by se buď samy nebo společně s císařskými komisaři informovaly o hodnotě, užitečích a příslušenstvích obou panství a o všem papeži podaly věrohodnou zprávu.⁶⁰⁴

Když si papež memoriál přečetl, nařídil vídeňskému nunciovi, aby se předběžně informoval „o charakteru té směny a o užitečnosti, která z toho vyplývá pro tutéž menzu.“⁶⁰⁵ Nuncius odpověděl dvěma listy ze 17. srpna 1615. V prvním potvrzuje, že co se polohy týče, je Chropyně pro biskupství skutečně užitečnější než Žďár: Chropyněský statek leží blízko Olomouce a Kroměříže; žďárské panství je oproti tomu velmi odlehlé – nachází se až u českých hranic.⁶⁰⁶ Ve druhém listu nuncius oznamuje, že poloha chropyněského panství je výhodná i z hlediska vojenského: v době války či nepokojů, „*kterých zvláště kvůli náboženské rozmanitosti nebývá v těchto zemích vůbec nedostatek*“,⁶⁰⁷ by bylo k dispozici více poddaných, kteří by bránili jádro biskupských statků. Výnos chropyněských statků je prý stejný jako v případě zboží žďárského.⁶⁰⁸

9. listopadu 1615 de Marra do Říma zaslal soupis příjmů a odhad hodnoty obou statků, z něhož vyplývalo, že směna by pro biskupství byla výhodná i po stránce finanční. Hodnota žďárského panství podle tohoto dokumentu činí 136 626 zlatých, panství chropyněské je oceněno na 204 174 zlatých.⁶⁰⁹ Nuncius upozorňuje na to, že se jedná o odhad kardinálových služebníků, kteří mohou být pokládáni za podjaté; dodává nicméně, že uvedené údaje má potvrzeny i z jiných stran.⁶¹⁰

Po tomto „mimosoudním“ zjištění situace zahájil Pavel V. příslušný právní proces. 1. prosince 1615 vyzval vídeňského nuncia, aby se – nyní již oficiálně – informoval o stavu žďárského a chropyněského panství. Pokud se ukáže, že údaje uvedené v kardinálově memoriálu jsou pravdivé, má nuncius požadovanou směnu z apoštolské

---

⁶⁰³ „... nolitque pariter saepe dictus Franciscus Cardinalis suam hac in parte onerari conscientiam, aut etiam ... sese reddere suspectum dum illum pro Nepotibus suis laborare non nulli forsan existimare possent; pro hac enim opinione a se auertenda solenissime protestatur idem Franciscus Cardinalis nullum se hic suum aut haeredum suorum ... priuatum interesse, sed Episcopatus maius emolumentum et commoditatem ...“

⁶⁰⁴ NA Praha, MR, č. 5998.

⁶⁰⁵ „... della qualità d' essa permuta, et dell' utilità che ne risulta alla medesima mensa...“; NA Praha, Opisy Řím, kart. 113, složka I-5; Bibliotheca Augustana, S. 7. 8. (1234), f. 82; kardinál Borghese nunciu de Marrovi, 25. července 1615.

⁶⁰⁶ NA Praha, Opisy Řím, kart. 118, složka VI-1; ASV, Nunz. di Germ., 114. K., f. 248r-249v.

⁶⁰⁷ „... *dè quali particolarmente per la diversità delle religioni, non suol esser mai penuria in questi paesi* ...“

⁶⁰⁸ NA Praha, Opisy Řím, kart. 118, složka VI-1; ASV, Nunz. di Germ., 114. K., f. 267r-268v.

⁶⁰⁹ NA Praha, Opisy Řím, kart. 118, složka VI-4; ASV, Nunz. di Germ., 114. K., f. 1-12; opis tohoto dokumentu je uložen v AMB, U 21 (Sbírka rukopisů knihovny Mitrovského, dříve sig. A 1/8 Hoferiána), složka datovaná k roku 1636, f. 2r-3v. Soupis nese datum 16. října 1615. CHOCHOLÁČ, B., *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století*. Brno 1999, s. 65 jeho vznik mylně kladě do roku 1607.

⁶¹⁰ NA Praha, Opisy Řím, kart. 118, složka VI-1; ASV, Nunz. di Germ., 114. K., f. 401.

autority provést.⁶¹¹ Listinou z 22. února 1616 pak de Marra pověřil vyšetřením Ditrichštejnových informací zábrdovického opata Benedikta Waltenbergera a Jana Vincence Barnabea, převora svatotomského káštera v Brně.⁶¹²

Oba preláti stanovili, že výslech kardinálových svědků se bude konat 14. března na biskupském zámku v Kroměříži. Protože však opat s převorem kvůli neschůdnosti cest přibyli do Kroměříže o něco později, než zamýšleli, byl výslech po poradě s plnomocníky kardinála a kapituly odložen na 15. březen. O jeho průběhu nás podrobně informuje protokol z 18. března 1616.

Kolem osmé hodiny ranní „*in Stuba noua Iudiciorum Feudalium Episcopatus Olomucensis*“ před nunciovy komisaře předstoupili olomoucký sufragán Jan Civalli jakožto zmocněnec kardinála Ditrichštejna, dále zástupci olomoucké kapituly – kanovníci Martin Václav z Greiffenthalu, Julius Caesar Ginannus a Jan Arnošt Platejs z Platenštejna, a konečně svědci kardinála a kapituly. Poté, co zmínění zástupci předložili své plné moci,⁶¹³ požádal jeden ze svědků, kroměřížský hejtman Mikuláš Čeple řečený Hošek z Bělku, aby mu bylo dovoleno promluvit. Když mu komisaři vyhověli, prohlásil jménem svým i jménem biskupského pokladníka Štěpána Vintemberského z Habří, že jim kardinál přikázal, aby pro potřebu nunciova komisaře, resp. komisařů vypsali z hlavních register obou statků všechny stálé i běžné důchody. Tento sumární extrakt tedy předkládá a oznamuje, že se téměř ve všem shoduje se starším exemplářem, který byl odevzdán kardinálovi; jediným rozdílem je to, že ve starší verzi chyběly důchody vsi Kučerov. Komisaři dokument přijali a na žádost ostatních svědků oběma úředníkům odpověděli, že ačkoliv již dříve odpřísáhli poctivost při sepisování oné notule, musejí nyní tuto přísahu opakovat. Hejtman i pokladník výzvy uposlechli.

Následoval vlastní výslech svědků; vedle Čepleho a Vintemberského jimi byli úředník žďárského panství Matouš Augustin Lejský z Rozenpachu, chrlický úředník Šimon Kratzer ze Schönsperka, chropyňský purkrabí Daniel Philoxenus, žďárský měšťan a bývalý klášterní úředník Mikuláš Vodička, chrlický důchodní písař Matyáš Stehlík a tři poddaní z chropyňského panství: hajný chropyňských lesů Martin Lebl, rychtář vsi Rousměrov Jan Zamazal a hajný lesů kolem Rousměrova Jan Kulhánek. Všichni byli tázáni především na sumární extrakt předložený Čeplem a Vintemberským. Vypovídali shodně, že jde o soupis „*verum et fidelissimum*“; drobnou výhradu k němu měl pouze Šimon Kratzer, který si

---

⁶¹¹ NA Praha, MR, č. 5998.

⁶¹² Tamtéž.

⁶¹³ Plná moc sufragána Civalliho je datována 4. března 1616, plná moc zástupců kapituly byla vydána o osm dnů později.

všiml, že v něm chybí jakési roboty, které vykonávají žďárští poddaní. Po výslechu opat a převor konstatovali, že podle extraktu, jehož věrohodnost byla právě prokázána, je hodnota chropyšského panství o 63 272 zlatých moravských vyšší než cena panství žďárského. Výsledek šetření tedy zněl: „... *censemus praefatam permutationem esse in euidentem Episcopi et Ecclesiae Olomucensis utilitatem.*“⁶¹⁴

29. března 1616 pak Placidus de Marra „*neveden žádnou přízní, láskou, strachem nebo špatnou náklonností, ale maje před očima pouze Boha a užitek řečeného olomouckého kostela*“⁶¹⁵ ke směně Žďáru za Chropyni z apoštolské autority svolil.⁶¹⁶

Také císař Matyáš jmenoval komisi, která měla zjistit, zda by olomoucké biskupství nebylo navrhovanou směnou poškozeno. O jejím složení se dozvídáme z kardinálova dopisu olomouckému proboštu Martinu Václavovi z Greifenthalu z 21. června 1616, poslaném „*po zvláštním rychlém jízdním poslu*“ z Prahy. Komisaři byli jmenováni Karel Podstatský, Jan Jiří Humpolecký z Rybenska, prokurátor královské komory a sám probošt Martin Václav. Ditrichštejn žádá, aby mu zpráva o zjištění komise byla zaslána do Prahy; chce totiž celou záležitost u příslušných míst osobně *sollicitovat*. Pan Podstatský „*již věc poznal*“, nová revize chropyšského panství tudíž není nutná. Proboštovi se konečně připomíná, aby kapitula spolu s relací komisařů znovu podala zvláštní žádost o císařské svolení ke směně.⁶¹⁷

Komise byla se svou prací rychle hotova, a tak mohl císař již 7. července 1616 vydat majestát, kterým oznamuje, že byl komisaři zpraven „*kterak by statek chropyšský jakožto blíž Kroměříže ležící pro mnohé podstatné příčiny a potřeby k biskupství Olomouckému mnohem příhodnější a příležitější byl nežli statek žďárský, i také víceji důhodův nyní vynášel.*“ V úvahu bere i to, že se směnou již souhlasil papež. Proto přikazuje, „*aby statek žďárský za statek chropyšský změněn a ten k často jmenovanému biskupství Olomouckému zcela a zouplna připojen, statek pak žďárský Jeho Lásce panu Františkovi kardinálovi z Ditrichštejna, dědicům a budoucím jeho a těm všem, kteří by takovej statek drželi, za zpupné a svobodné dědictví postoupen ... byl.*“⁶¹⁸ Směna byla zpečetěna zapsáním žďárského panství do zemských desek. Většina statků byla vložena 25.

---

⁶¹⁴ NA Praha, MR, č. 5998, f. 22v-34r.

⁶¹⁵ „... *nullo fauore, amore, timore aut prauo aliquo affectu ducti, sed Deum tantum et dictae Ecclesiae Olomucensis vtilitatem per oculis habentes.*“

⁶¹⁶ NA Praha, MR, č. 5998.

⁶¹⁷ ZA Olomouc, AO, kn. č. 118, f. 209v-210r.

⁶¹⁸ STEINBACH, *Sammlung II*, č. 146, s. 268-271.

srpna 1617 do moravských desek;⁶¹⁹ do desek českých byl roku 1618 vtělen statek vojnoměstecký a samotný klášter, resp. zámek Žďár.⁶²⁰

V souvislosti s uvedenou směnou se nelze nezmínit o tom, jak ji ve své stručné biografii kardinála Ditrichštejna komentuje Pavel Balcárek. Brněnský historik píše: „*Svou finanční situaci se kardinál snažil zlepšit po celé předbělohorské údobí nejrůznějšími způsoby: jednak pečlivým dozorem nad hospodařením úředníků ..., jednak různými spekulacemi, jdoucími i na úkor biskupství. Tak např. provádí transakci se zbožím komorního biskupství Žďár nad Sázavou, které chytře – protože bylo daleko výnosnější – v roce 1615 vyměňuje za přikoupený statek Chropynský. ... Již tato transakce předznamenává Ditrichštejnovu pozdější dravost při hromadění majetku.*“⁶²¹

Tvrzení, že žďárské statky byly „daleko výnosnější“ než panství chropynské, se zjevně nezakládá na pravdě. Žďárské panství sice bylo větší (počet poddaných byl více než dvojnásobný),⁶²² ovšem méně úrodné a za Chropyni zaostávalo i v oblasti režijního hospodářství. Tomu také odpovídaly důchody obou panství, které byly podle *sumárního extraktu* z roku 1615 následující: Žďár: platy stálé – 1331 zlatých 25 grošů 3 1/2 denáru, ocenění platů naturálních – 949 zlatých 24 grošů 5 denárů, platy běžné: 4822 zlatých 22 grošů 4 denáry; Chropyně: platy stálé – 1065 zlatých 14 grošů 1/2 denáru, ocenění platů naturálních – 452 zlatých 16 grošů, platy běžné – 11 509 zlatých 15 grošů.⁶²³ Připomeňme ještě, že směnu Žďáru za Chropyni opakovaně prohlašoval za výhodnou pro biskupství i nuncius de Marra. Nuncius – jak již víme – Ditrichštejnovi příliš nakloněn nebyl a je tudíž velmi nepravděpodobné, že by se propůjčil k obhajobě jakési jeho pochybné „spekulace“.

Vložením žďárského panství jakožto dědičného ditrichštejnského majetku do zemských desek se tolik let trvajících žďárská kauza definitivně uzavřela. Žďár ovšem v ditrichštejnských rukou dlouho nezůstal: již roku 1638 jej od knížete Maxmiliána z Ditrichštejna za 146 000 rýnských zlatých koupil zpět cisterciácký řád, zastoupený vizitátorem Janem Greifenfelsem z Pilsenburka; mniši se do Žďáru vrátili o rok později.⁶²⁴

Obnovené *cistercium* čekala skvělá barokní budoucnost, spojená především se jménem opata Václava Wejmluvy (1705-1738). Roku 1784 byl klášter v rámci josefínských reforem zrušen podruhé a předán moravskému náboženskému fondu.

⁶¹⁹ ROHLÍK, M. (ed.): *Moravské zemské desky III. Kraj brněnský*. Praha 1957, s. 461.

⁶²⁰ NA Praha, Desky zemské větší, i. č. 139, f. 21r-22v.

⁶²¹ BALCÁREK, P.: *Kardinál František z Ditrichštejna (1570-1636)*. Kroměříž 1990.

⁶²² Podle odhadu hodnoty obou panství z roku 1615 žilo na žďárských statcích 900 poddaných-hlav rodin, na panství chropynském jich bylo 376.

⁶²³ NA Praha, Opisy Řím, kart. 118, složka VI-4; ASV, Nunz. di Germ., 114. K., f. 1-12.

⁶²⁴ Viz HURT, R.: *Obnovení cisterciáckého kláštera ve Žďáře*. In: *Od Horácka k Podjíví 9, 1931-1932*, s. 98-104.

Závěr

Spory, které vedly ke zrušení žďárského kláštera, lze rozdělit do tří fází. V první etapě (1528-1588) jsme mohli sledovat snahy Koruny o získání co největšího vlivu na klášter. Na přelomu 20. a 30. let 16. století se Ferdinand I. pokusil připoutat Žďár přímo ke své komoře. Využil přitom sporu mezi opatem Ambrožem a jedním z fundátorů kláštera, knížetem Karlem II. Minsterberským. Opat byl zprvu se zeměpanskou ochranou kláštera srozuměn, ale poté, co se ukázalo, že tato ochrana není nezištná, uznal opět zakladatelská práva Minsterberků a pánů z Kunštátu. Panovník ovšem bez ohledu na tuto změnu vyžadoval od žďárských cisterciáků půjčky a zaslání duchodních register do české komory, obesílal opata na Pražský hrad (tyto požadavky jsou doloženy od 40. let), roku 1561 se pak pokusil ovlivnit volbu opata. Své nároky roku 1560 již nezdůvodňoval příslušností žďárského konventu ke komoře, ale svým postavením vrchního fundátora a kolátora všech klášterů. Také Ferdinandovi nástupci se vůči Žďáru chovali jako ke „svému“ klášteru. Maxmilián II. (v jednom případě s výslovným poukazem na koncept *Obervogtei*) vyžadoval od opata „půjčky“ na válku s Osmanskou říší; Rudolf II. se nespokojil s finančními požadavky, ale snažil se také žďárské mnichy přimět k „*přijímání a vychování některých alumnů*“. Není vyloučeno, že se Rudolf roku 1588 pokusil dosadit na opatský stolec svého kaplana Antonia Bekhera. Koruně se však ani jeden z jejích záměrů ohledně Žďáru realizovat nepodařilo, protože se za klášter postavily oba zakladatelské rody i moravské stavy.

Na počátku druhé fáze kauzy Žďár (1588/1592-1598) stojí smlouva mezi Minsterberky a olomouckým biskupstvím, na jejímž základě se roku 1592 novým žďárským fundátorem stal biskup Stanislav Pavlovský. Biskupovy pokusy o reformu žďárského kláštera pokládal řádový vizitátor Antonín Flamingk za zásah do vnitřních záležitostí cisterciáckého řádu, a proto se proti nim razantně postavil. Na nedostatek spojenců si nemohl stěžovat: na jeho straně stáli klášterní poddaní, nespokojení se změnami, ke kterým po roce 1592 na žďárském panství došlo (jednalo se např. o příkaz, aby žďárské vesnice odebírali pivo z kláštera, a nikoliv jako dosud z městečka Žďáru), dále četní biskupovi protivníci u císařského dvora a samozřejmě i žďárští cisterciáci. Významného úspěchu dosáhla tato protibiskupská aliance roku 1594, kdy panovník žďárským poddaným potvrdil řadu privilegií, mezi nimiž byl i list Ferdinanda I., označující klášterní zboží za součást královské komory. Koruna tedy popřela biskupův titul fundátora. Pavlovský na tento útok reagoval mj. tím, že žďárským opatem jmenoval velehradského preláta Eckarta ze Schwoben. Zřejmě se

mělo jednat o vstřícný krok vůči Flamingkovi (do čela žďárského kláštera totiž biskup předtím dosazoval osoby, které nebyly členy cisterciáckého řádu); z vizitátorova hlediska však instalování žďárského představeného biskupem, odporující řádovým předpisům, nebylo přijatelné. Flamingk měl zajisté výhrady i k osobě velehradského opata, který patřil k nejbližším důvěrníkům biskupa Pavlovského. Roku 1594 do kauzy Žďár nečekaně zasáhl panovník: confirmoval Eckarta na žďárské opatství, čímž dal opět najevo své nároky na klášterní zboží. Tento císařův počín, který nevyhovoval Pavlovskému ani Flamingkovi, vedl ke smíření obou dosavadních protivníků. To se roku 1596 projevilo společným postupem při dosazení nového představeného Antonína Vadiana: opat byl instalován vizitátorem, ovšem za přítomnosti biskupových komisařů. V boji s klášterními poddanými Pavlovský pokračoval – se střídavými úspěchy – i po smíru s Flamingkem, a to až do své smrti roku 1598.

Vývoj žďárské kauzy v letech 1600-1614 určovala snaha nového biskupa, kardinála Ditrichštejna, o připojení Žďáru k menzálním statkům olomouckého biskupství. Obranná taktika biskupa Pavlovského, založená na obhajobě fundátorského práva nad Žďárem, tedy byla nahrazena strategií ofenzivní, jejímž cílem bylo vytvoření nového, pro biskupy výhodnějšího právního stavu. O kardinálově úmyslu inkorporovat žďárské zboží k olomouckému biskupství se dozvídáme již roku 1600. O rok později vydal papež Kliment VIII. na Ditrichštejnovu žádost bulu, kterou přikazoval svému pražskému nunciovi, aby – pokud se prokáže, že klášter dosud nebyl reformován řádovými strukturami – připojil žďárské zboží k menze olomouckého biskupství. Kardinál požádal nuncia Spinelliho, aby bulu okamžitě vykonal; ten to ovšem odmítl s tím, že klášter není vakantní a že i v případě uprázdnění opatského stolce by bylo třeba stav kláštera soudně vyšetřit. Správnost nunciova stanoviska potvrdila kurie, a tak musel Ditrichštejn své žďárské plány na čas odložit.

Po smrti opata Vadiana na konci roku 1604 přikázal nový nuncius Ferreri žďárským mnichům, aby až do rozhodnutí jejich kauzy nepřistupovali k volbě nového představeného. K reakci řádových struktur dochází téměř okamžitě: vizitátor Flamingk si v lednu 1605 stěžoval na nuncia u kancléře Lobkovice; v téže době předkládá cisterciácký generální prokurátor řádu „protestních nót“ papeži. Kurie se však za nunciaův postup postavila, a tak mohl Ferreri – po neúspěšném pokusu o zprostředkování dohody mezi spornými stranami – zahájit příslušný soudní proces. Na jeho konci nuncius konstatoval, že kardinálovy údaje o stavu žďárského konventu se zakládají na pravdě. Klášter v té době sice byl díky zásahu řádového vizitátora Flamingka již relativně reformovaný, ovšem předmětem vyšetřování – zřejmě po dohodě nuncia a Ditrichštejna – nebyl stav žďárské komunity k roku 1606, ale k 20. srpnu 1601 (datum vizitace Žďáru nunciem Spinellim). Nuncius tedy v srpnu 1606

připojil Žďár k menzálním statkům olomouckého biskupství, ovšem s podmínkou, že Ditrichštejn musí v klášteře vydržovat komunitu 12 mnichů. Následujícího roku bylo nunciovo rozhodnutí „konfirmováno“ panovníkem. Je zajímavé, že ani poté, co v jejich neprospěch rozhodl zeměpán i římská kurie, se cisterciáckí *superiores* nevzdávali. Vizitátor Flamingk se odmítl účastnit jednání o kongruence pro žďárské mnichy, nepřijímal do konventu nové mnichy, znemožnil Ditrichštejnem a nunciem zamýšlenou instalaci reformátora Mělického do čela žďárského kláštera. V Římě cisterciáci dosáhli toho, že bylo provedeno přezkoumání žďárského procesu. Kardinál Millino, který jím byl pověřen, doporučil papeži, aby nunciův rozsudek potvrdil; Pavel V. však své rozhodnutí odložil; není vyloučeno, že zvažoval obnovení procesu před Rotou. Teprve když kardinál pohrozil rezignací, přiklonil se papež definitivně na jeho stranu. Řádové struktury za této situace kapitulovaly. V předběžné dohodě o Žďáru z roku 1611 řád uznal rozhodnutí nuncia z roku 1606 a zároveň souhlasil s tím, že povinnost vyživovat 12 mnichů bude nahrazena závazkem odvádět řádu roční plat 2000 tolarů. Dohoda byla roku 1613 konfirmována cisterciáckou generální kapitulou, o rok později zánik žďárské cisterciácké komunity, ke kterému dochází reálně v únoru 1614, zpečetil souhlas papeže a císaře. Roku 1616 se pak – opět se svolením kurie a zeměpána – z bývalého klášterního zboží v důsledku směny za ditrichštejnské panství Chropyně stává rodový majetek Ditrichštejnů.

Kauza Žďár je v mnohém směru pro svoji dobu typická. Lze na ní např. dobře ukázat různé formy zeměpanského tlaku, kterému byly kláštery v 16. a na počátku 17. století vystaveny. V podkapitole o rušení klášterů jsme uvedli, že stav řeholní komunity většinou nebyl *de facto* hlavním důvodem ke zrušení kláštera, resp. „sekularizaci“ jeho majetku. Pro Žďár toto konstatování platí bez výhrad. Viděli jsme, že v době připojení klášterního zboží k menzálním statkům olomouckého biskupství byl žďárský konvent reformovaný: Když v lednu 1605 zanedbali žďárští mniši *completorium*, pokládal to klášterní vrátný Lejský za věc zcela mimořádnou. Skutečných příčin předání Žďáru olomouckému biskupství bylo více; zřejmě nejvýznamnější z nich bylo časté zpochybňování fundátorského práva olomouckých biskupů nad Žďárem (viz konfirmace opata Eckarta ze Schwoben panovníkem, císařské potvrzení listu Ferdinanda I. z roku 1528 prohlašujícího Žďár za komorní majetek, Flamingkovo stanovisko, že kroměřížská smlouva z roku 1588 nebyla potvrzena řádovými *superiores*, a je tudíž neplatná atd.). Charakteristické pro 16. a začátek 17. století jsou rovněž úvahy vysokých církevních hodnostářů jakým způsobem by bylo možné „aktuálněji“ využít majetek klášterů starých řádů. V případě Žďáru se zvažovalo nejen jeho připojení

k olomouckému biskupství, které bylo nakonec realizováno, ale také přeměna kláštera v seminář či odvádění důchodu olomouckým jezuitům.

Ze specifik žďárského případu je nepochybně nejzajímavější mimořádně silný odpor řádových struktur proti inkorporaci kláštera k menze olomouckého biskupství. Boj s protivníky žďárských cisterciáků byl veden na dvou frontách: v Praze, resp. v českých zemích byl jeho hlavní osobností vizitátor Flamingk, v Římě pak cisterciácký generální prokurátor. Nabízí se tu srovnání s kauzou Osek. Vizitátor Wiedemann ani řádový generální prokurátor proti sekularizaci oseckého *cistercia* neprotestovali; přesněji řečeno: o žádných protestech se z pramenů nedozvídáme. Je ovšem třeba uvést, že situace řádových struktur byla ve zmíněných případech značně odlišná: Žďár nebyl fundací panovnickou, ale soukromou, jinými slovy: hlavní protivník Flamingkův byl mnohem méně mocný než hlavní protivník Wiedemannův. Cisterciácké struktury byly rovněž na počátku 17. století stabilnější a silnější než roku 1580.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Archiv města Brna

Sbírka rukopisů knihovny Mitrovského (U21)

Archiwum państwowe Wrocław

Księstwo Oleśnickie

Moravský zemský archiv v Brně

Augustiniáni Staré Brno (E 4)

Cisterciáci Ždár (E 8)

Sbírka rukopisů (G 10)

Cerroniho sbírka (G 12)

Matice Moravská Brno (G 83)

Svoboda Josef František (G 466)

Národní archiv Praha

Archiv pražského arcibiskupství (APA)

České oddělení dvorské komory IV (ČDKM IV)

Desky zemské větší

Morava (MR)

Sbírka opisů z vatikánských a italských archivů

Královská registra (RG)

Österreichisches Staatsarchiv Wien

Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA):

Gedenkbücher (GB)

Hofzahlamtsbücher (HZAB)

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA)

Länderabteilung, Mähren

SOkA Žďár nad Sázavou

Zemský archiv Olomouc

Arcibiskupství Olomouc (AO)

Edice a inventáře

- BRANDL, V. (ed.): *Listiny kláštera žďárského z let 1409 – 1529*. Archiv český IX, Praha 1889, s. 370-454.
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae III, IV, VII*. Edd. BOČEK, A., CHYTIL, J., Olomucii 1841, 1845, Brünn 1858.
- CULKOVÁ – STUHLÍKOVÁ, D. (ed.): *Morava (Moravské spisy české kanceláře a české komory) (1507) 1527 – 1625 (1750)*. Katalog. Praha 1962.
- JIREČEK, H. (ed.): *Constitutiones Margraviatus Moraviae anno 1628 reformatae* (= CIB V/3). Praga – Vindobona – Lipsia 1890.
- JIREČEK, H. (ed.): *Obnovené Právo a Zřízení Zemské dědičného království Českého*. Praha 1888.
- JIREČEK, H. (ed.): *Jura et constitutiones Regni Bohemiae saeculi XVI*. Praha 1882 (= CIB IV/1).
- KALINA, T. (ed.): *Moravské zemské desky. Kraj brněnský II. 1480-1566*, Praha 1950.
- KREUZ, P., MARTINOVSKÝ, I. (edd.): *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Praha 2007.
- MOSCONI, N. (ed.): *La nunziatura di Praga di Cesare Speciano nelle carte inedite vaticane e ambrosiane I-IV*. Brescia 1966)
- LINHARTOVÁ, M.: *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592-1628 IV/I*. Praegae 1932.
- LINHARTOVÁ, M.: *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592-1628 IV/II*. Praegae 1937.
- PALACKÝ, F. (ed.): *Zápisy knížat Minsterberských w Olešnici od r. 1454 do 1489* (= AČ I). Praha 1840.
- PANHÖLZL, P. (ed.): *Statuta Capitulum Provincialium Ord. Cist. Vicariatus Bohemiae-Moraviae-Lusatiae*. In: CC 22, 1910, s. 97-108.
- RADIMSKÝ, J. (ed.): *Berňová registra moravská z první poloviny 16. století I*. ČMM 72, 1953, s. 269-319.
- ROHLÍK, M. (ed.): *Moravské zemské desky III. Kraj brněnský*. Praha 1957.
- STEINBACH, O. (ed.): *Sammlung historischer Merkwürdigkeiten aus dem Archive des gräflichen Cisterzienserstifts Saar in Mähren I, II*. Prag – Wien – Leipzig 1783.
- ZEMEK, M. (ed.): *Cronica domus Sarensis minor*. Žďár nad Sázavou 1969.
- ZEMEK, M., POHANKA, J. (edd.): *Nejstarší žďárské urbáře 1407, 1462, 1483*. Brno 1961.

Literatura

- ADAMUS, A.: *K dějinám benediktinského opatství v Orlové*. Opava 1923.
- BAHLCKE, J.: *Regionalismus und Staatsintegration im Widersterit. Die Länder der Böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526-1619)*. München 1994.
- BALCÁREK, P.: *Kardinál František z Ditrichštejna (1570-1636)*. Kroměříž 1990.
- BLAAS, R.: *Das kaiserliche Auditoriat bei der Sacra Rota Romana*. In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 1958, s. 37-152.
- BOČEK, A.: *Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství Moravském*. Brno 1934.
- BOROVSKÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno 2005.
- BOROVSKÝ, *Zakladatelská práva žďárského kláštera do počátku 16. století*. In: *ČMM*, 117, 1998, s. 323-340.
- BOROVÝ, K.: *Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup pražský*. Praha 1873.
- CANIVEZ, J.-M.: *Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786*, sv. VII. Louvain 1939.
- ČECHURA, J.: *Das Wirtschaftsmodell der Zisterzienserklöster in Böhmen (1140 – 1419)*. In: STRZELCZYK, J. (red.): *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce*. Poznań 1987, s. 87-110.
- ČECHURA, J.: *K některým aspektům státní ideologie a sekularizačních idejí v předhusitských Čechách*. In: *ČNM – řada historická* 155, 1986, s. 29-36.
- ČERNUŠÁK, T.: *Reforma, úpadek a zánik herburského kláštera v Brně (Analýza stavu kláštera v období po husitských válkách)*. In: *Brno v minulosti a dnes* 17, 2003, s. 115-128.
- ČERNUŠÁK, T.: *Zánik komunity premonstrátek v Nové Říši*. In: *Západní Morava* 10, 2006, s. 124-129.
- d' ELVERT: *Die Kammer – Beihilfen und Anlehen der Klöster und landesfürstlichen Städte und die Kloster – Visitationen in den böhmischen Ländern*. In: *Notizen – Blatt der historisch – statistischen Section der kais. königl. mährisch – schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur – und Landeskunde*, 1880, s. 25-40.
- ELM, K. – FEIGE, P.: *Reformen und Kongregationsbildungen der Zisterzienser in Spätmittelalter und früher Neuzeit*. In: ELM, K. – JOERISSEN, P. – ROTH, H. J. (redd.): *Die Zisterzienser. Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit*. Bonn 1980, s. 243-254.
- EVANS, R. J. W.: *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*. Praha 2003.
- FELCMAN – FUKALA, *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*. Praha 2008.
- FILKA, I., ŠVOMA, J.: *Stručné dějiny města Žďáru nad Sázavou. Žďár nad Sázavou* 1998.
- FOLTÝN, D. a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005.
- FRANK, K. S.: *Dějiny křesťanského mnišství*. Praha 2003.
- FRUYTIER, P. A.: *Antonius Flamingk, der flämische Abt des Klosters Königssaal in Böhmen*. In: *CC* 42, 1930, s. 161-173.
- GOTTSMICH, S.: *Hohenfurt. Zur Geschichte seines Stiftes und seiner Pfarreien*. In: *CC* 76, 1969, s. 27-142.
- GRÜGER, H.: *Heinrichau. Geschichte eines schlesischen Zisterzienserklosters 1227 – 1977*. Köln – Wien 1978.

- HAMMER – PURGSTALL, J.: *Khlesl's des Cardinals, Directors des geheimen Cabinetes Kaisers Mathias Leben I.* Wien 1847.
- HOPFEN, O. H.: *Kaiser Maximilian II. und der Kompromißkatholizismus.* München 1895.
- HRUBÝ, F.: *Vilém Dubský z Třebomyslic.* In: ČMM 50, 1926, s. 405-433.
- HURT, R.: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. 1205-1660,* Olomouc 1934.
- HURT, R.: *Obnovení cisterciáckého kláštera ve Žďáře.* In: *Od Horácka k Podýjí 9, 1931-1932,* s. 98-104.
- CHARVÁTOVÁ, K.: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420 I.* Praha 1998.
- CHOCHOLÁČ, B. – STERNECK, T.: *Die landesfürstlichen Finanzen in Mähren in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts.* In: EDELMAYER, F. – LANZINNER, M. – RAUSCHER, P. (redd.): *Finanzen und Herrschaft.* Wien – München 2003, s. 126-154.
- CHOCHOLÁČ, B.: *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století.* Brno 1999.
- JAITNER, K.: *Il nepotismo di papa Clemente VIII (1592-1605): il dramma del cardinale Cinzio Aldobrandini.* In: *Archivio storico italiano* 146, 1988, s. 57-93.
- JANÁČEK, J.: *Doba předbělohorská (1526-1547) I/II, České dějiny.* Praha 1984.
- JÖCHLINGER, W. O.: *Andreas Weissenstein, erwählter Probst des Chorherrenstiftes Klosterneuburg, und sein Kampf gegen die staatskirchlichen Bestrebungen Kaiser Rudolfs II.* Diss. Universität Wien 1963.
- KADLEC, J.: *Dějiny kláštera Svaté koruny.* České Budějovice 1949.
- KADLEC, J.: *Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni.* Praha 2004.
- KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam. Od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského. I.* Brno 1900.
- KAMENÍČEK, *Zemské sněmy III.* Brno 1905.
- KOHLER, A.: *Ferdinand I. 1503 – 1564. Fürst, König und Kaiser.* Wien 2003.
- KÖHLER, J.: *Franz Kardinal von Dietrichstein, Bischof von Olmütz (1599-1636), und die Prämonstratenser in Mähren. Aspekte der tridentinischen Kirchenreformen.* In: *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien* 5, 1978, s. 256-270.
- KÖHLER, J.: *Das Ringen um die tridentinische Erneuerung im Bistum Breslau. Vom Abschluß des Konzils bis zur Schlacht am Weissen Berg 1564-1620.* Köln – Wien 1973.
- KOLLER, G.: *Princeps in ecclesia. Untersuchungen zur Kirchenpolitik Herzog Albrechts V. von Österreich.* Wien 1964.
- LATZKE, W.: *Die Klosterarchive. (= Inventare des Wiener Haus –, Hof – und Staatsarchivs III.)* Wien 1938.
- LOSERTH, J.: *Das Kirchengut in Steiermark im 16. und 17. Jahrhundert.* Graz - Wien 1912.
- MACHILEK, F.: *Die Zisterzienser in Böhmen und Mähren in den konfessionellen Auseinandersetzungen des 15. bis 17. Jahrhunderts, mit besonderer Berücksichtigung der Zeit des Umbruchs um 1600.* In: NEHLSSEN – WOLLENBERG (redd.), *Zisterzienser,* s. 113-139.
- MACHILEK, F.: *Konfessionalisierung und Klosterreform. Das Beispiel der Zisterzienser in den böhmischen Ländern in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts.* In: BAHLCHE, J. – NEHLSSEN, H. – WOLLENBERG, K. (redd.): *Zisterzienser zwischen Zentralisierung und Regionalisierung (400 Jahre Äbtertreffen. Fürstenfelder Reformstatuten von 1595 bis 1995).* Frankfurt am Main – Berlin – Paris – Wien – Bern – New York 1995.
- NEKUDA, V. (red.): *Vlastivěda moravská. Vyškovsko.* Brno 1965.
- Ottův slovník naučný III.* Praha 1890.

- PARMA, T.: *Kardinál František z Dietrichsteina a jeho vztahy k italskému prostředí „Minimo et humillissimo cappellano et indignissima creatura di Vostra Santità*. In: MLCÁK, L. (red.): *Kardinál František z Dietrichsteina (1570-1636). Prelát a politik neklidného věku*. Olomouc 2008, s. 25-31.
- PARMA, T.: *Přehled olomouckých kanovníků v době episkopátu kardinála Dietrichštejna a jeho pramenná základna*. In: *Studia theologica* 8, 2006, s. 62-79.
- PAŘEZ, J.: *Diplomatika a správa premonstrátské kanonie na Strahově v 16. století (1510-1586)*, in: *SAP* 53/2, 2003, s. 307-524.
- PATROUCH, J. F.: *A Negotiated Settlement. The Counter – Reformation in Upper Austria under the Habsburgs*. Boston 2000.
- PATROUCH, J. F.: *The Investiture Controversy Revisited: Religious Reform, Emperor Maximilian II, and the Klosterrat*. In: *Austrian History Yearbook*, s. 59-77.
- PETRIN, S.: *Der niederösterreichische Klosterrat 1568 – 1629*. In: *Reformation und Gegenreformation im Pannonischen Raum*. Eisenstadt 1999, s. 145-156.
- PERINKA, F. V.: *Zrušení kláštera panen benediktinek v Pustiměři*. In: *Sborník historického kroužku* 6, 1905-1906, s. 36-38.
- PLAČEK, M. – FUTÁK, P.: *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*. Praha 2006.
- PLÖCHL, W. M.: *Geschichte des Kirchenrechts I-III*. Wien – München 1960, 1962.
- RADIMSKÝ, J.: *Zánik kláštera Rosa coeli v Dolních Kounicích*. In: *ČSPS* 51-53, 1943-1945, s. 268-274.
- REICHERT, F.: *Landesherrschaft, Adel und Vogtei. Zur Vorgeschichte des spätmittelalterlichen Ständestaates im Herzogtum Österreich*. Köln – Wien 1985.
- SATTEK, J.: *Der niederösterreichische Klosterrat. Ein Beitrag zur Geschichte des Staatskirchentums in Österreich im 16. und 17. Jhdt*. Diss. Universität Wien 1949.
- SATTEK, *Klosterrat*, s. 75 – 83. Smlouva je otištěna in: *Sammlung der älteren Kaiserlich – Königlichen Landesfürstlichen Gesetze und Verordnungen in Publico - Ecclesiasticis I*. Wien 1785.
- SCHNEIDER, H. B.: *Die Fürstfelder Reformstatuten 1595*. In: *AC* 3, s. 67, s. 77-78, s. 144-146. (edice statut na s. 97-178)
- SCHNEIDER, H. B.: *Zehn Schlesier und Mährer als Mitträger der Gegenreformation im Zisterzienserorden*. In: NEHLSSEN – WOLLENBERG (redd.): *Zisterzienser zwischen Zentralisierung und Regionalisierung. 400 Jahre Fürstfelder Äbtetreffen*, s. 175-184.
- Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, V: 1577-1580. Praha 1887; X: 1600-1604. Praha 1900.
- STROHMEYER, A.: *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart 1999.
- SEEGER, L.: *Die Geschichte der ständischen Steuern im Erzherzogtum Österreich unter der Enns, 1500 – 1584*. Diss. Universität Wien 1995.
- SRBIK, H.: *Die Beziehungen von Staat und Kirche während des Mittelalters*. Innsbruck 1904.
- STLOUKAL, K.: *Papežská politika a císařský dvůr pražský na předělu XVI. a XVII. věku*. Praha 1925.
- SVOBODA, J. F.: *Žďárský okres (= Vlastivěda moravská II/59)*. Brno 1937.
- TENORA, J. – FOLTYNOVSKÝ, J.: *Blahoslavený Jan Sarkander. Jeho doba, život a blahoslavení*. Olomouc 1920.
- TENORA, J.: *Účast kardinála Dietrichštejna za boje mezi arciknížetem Matyášem a Rudolfem II. roku 1608*. Brno 1917.

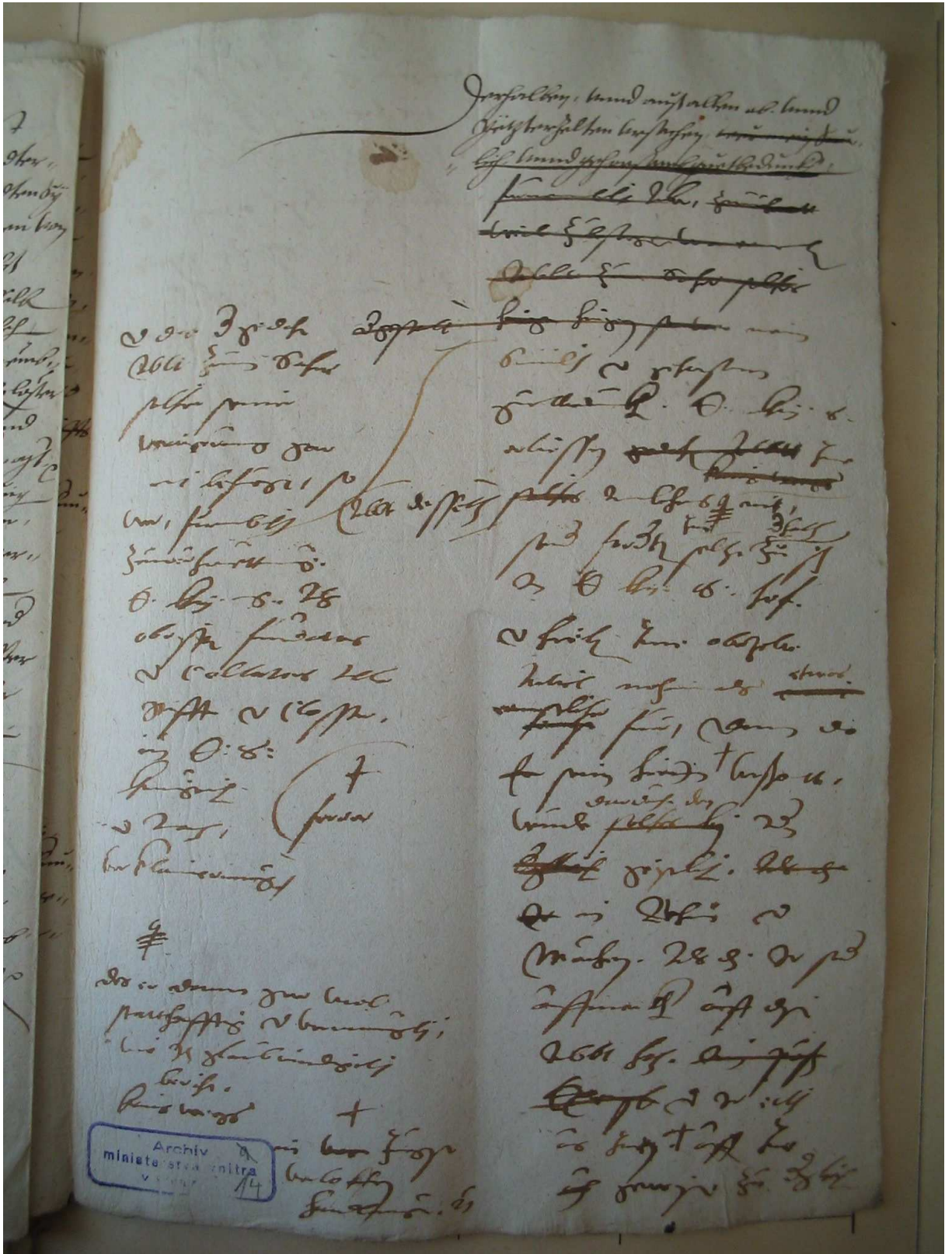
- TENORA, J.: *První zánik cistercienského kláštera ve Žďáře r. 1614*. Brno 1912.
- TOMEK, E.: *Kirchengeschichte Österreichs II. Humanismus, Reformation und Gegenreformation*. Innsbruck – Wien 1949.
- VANĚČEK, V.: *Dvě studie k otázce právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě*. Praha 1938.
- VANĚČEK, V.: *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12. – 15. stol.). Část I. Zakladatelská práva*. Praha 1933.
- VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D.: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997.
- WEISSENBERGER, R.: *Die hauptsächlichen Visitationen in Österreich ob und unter der Enns, sowie in Innerösterreich in der Zeit von 1528 bis 1580*. Diss. Universität Wien 1949.
- WINTER, Z.: *Život církevní v Čechách. Kulturně – historický obraz z XV. a XVI. století. Sv. II*. Praha 1896.
- ZAKAR, P.: *Generaläbte der Zisterzienser auf dem Konzil von Trient. Zur Vorgeschichte der Fürstenfelder Äbterversammlung von 1595*. In: NEHLSSEN, H. – WOLLENBERG, K. (redd.): s. 89-113.
- ZDICHYNEC, J.: *Ad vitiorum correctionem et caritatis conservationem? Proměny řeholní vizitace v raném novověku na příkladu cisterciáckého řádu*. In: *Historia Monastica I (= Colloquia mediaevalia Pragensia 3)* Praha 2005, s. 124-156.
- ZDICHYNEC, J.: „*Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*“ *Předání oseckého kláštera pražskému arcibiskupství*. In: FHB 22, 2006, s. 32-56.
- ZDICHYNEC, J.: *Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*, s. 29-65.
- ZDICHYNEC, *Klášter Osek*. In: Ústecký sborník historický 2005 s. 77-120.
- ZDICHYNEC, J.: *Ženské kláštery Horní Lužice mezi duchovní a světskou mocí v 16. a 17. století*. Diss. Universita Karlova v Praze – Ecole de hautes études en sciences sociales Paris 2006.
- Zisterzienser zwischen Zentralisierung und Regionalisierung. 400 Jahre Äbtertreffen. Fürstenfelder Reformstatuten von 1595 bis 1995*. Frankfurt am Main – Berlin – Paris – Wien – Bern – New York 1995.
- ZEMEK, M. – BARTUŠEK, A.: *Dějiny Žďáru nad Sázavou I. 1252 – 1617*. Havlíčkův Brod 1956.
- ZUBER, R.: *Mladá léta kardinála Ditrichštejna*. Praha 1946.

Seznam zkratek

AC – Analecta cisterciensia
AČ – Archiv český
AHK – Alte Hofkammer
AMB – Archiv města Brna
AO – Arcibiskupství Olomouc
AP – Archiwum państwowe
APA – Archiv pražského arcibiskupství
ASV – Archivio segreto vaticano
CC – Cistercienser- Chronik
CDM – Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CIB – Codex iuris Bohemici
ČDKM – České oddělení dvorské komory
ČMM – Časopis Matice moravské
ČNM – Časopis Národního muzea
EANA – Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem
FHB – Folia Historica Bohemica
FHKA – Finanz- und Hofkammerarchiv
GB – Gedenkbücher
HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv
HZAB – Hofzahlamtsbücher
MR – Morava
MZA – Moravský zemský archiv
NA – Národní archiv
OSN - Ottův slovník naučný
ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv
RG – Královská registra
SAP – Sborník archivních prací
SB – Sonderbestände
SOkA – Státní okresní archiv
SČ – Sněmy české
SHK – Sborník historického kroužku
ZA – Zemský archiv
ZDB - Moravské zemské desky brněnské

Seznam příloh

- I. Ferdinand Tyrolský Ferdinandu I., 8. 2. 1560; NA Praha, MR, č. 248.
- II. Ferdinand I. Ferdinandu Tyrolskému, 30. 6. 1559; NA Praha, MR, č. 248.
- III. Svědectví Václava Vaculeho z Eckartovic, 13. 6. 1606; MZA Brno, E 4, sig. 41 VI – 11.
- IV. Pověřovací listina Basilia z Karpinetu, 25. 2. 1606; MZA Brno, E 4, sig. 41 VI – 11.
- V. Žďárský konvent Basiliovi z Karpinetu, 18. 6. 1606; MZA Brno, E 4, sig. 41 VI – 11.

I. Ferdinand Tyrolský Ferdinandu I., 8. 2. 1560; NA Praha, MR, č. 248.

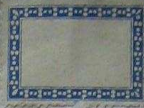

actibus, unius et viduonensis, dicitur et alij monachali causa
 hinc causa hinc amercetur se no respectu representat
 vidua dno dante recepturi. Dicit vero preficere me hinc, atq.
 foma, et quidquid in premissis fecerit vobis pro mar papeas
 literis sigillis autentice sigillatis, aut in futurum publicis
 bene vel sufficere designare in se cartaceas, vel cartaceas venis
 si pntur, quales autem pnti fideliter in mare pntur. An-
 tibus vero et pntionu, de quibus supra fit, et habetur ratio se-
 nit sequitur et ex talis 2

1° quod in Monasterio Sacerdoti Cisterciensis ordinis Olomucen' Duce.
 de anno millesimo sexcentesimo primo de vicario Augusti, et plantat
 annis antea disciplina Regulari collata est, ipsiq. Monachi seu Religio-
 si, qui antea quatuor erant regulas pntur Monachice vite observandi
 honestate vivebant, et in Sacerdoti, qui multi erant in illi partibus in
 multis secularibus, et ipsius ordinis vitiositate amissioni ad comiserant. 2

2° Quod superius dicti Ordinis, potius, sumitur Bonifacii de eisdem Monachis
 statu certis factis illud ab eis de superioribus in rebus reformationi manda-
 verat, ad reformationem ipsam devenire ante dicti anni, necesse, et de
 d'ulcorant. 2

3° Quod dicti Monachi et illi fonsa annexos fructus, redditus, et pntur
 dunt millia floribus Brevitatu secundum annum d' mactat vel
 re anni d' cedunt. 2

4° Quod supradicti fructus abunde sufficiunt, ut et eis congrua portio ali-
 quibus pro vicis et redditu alijsq. rebus necessarijs, inde auti Monachi
 seu Religiosi, qui in eodem Monachio viginti monasterio pntur. 2

Dati Brage sub sigillo no anno d'ni millesimo sexcentesimo d' d' de
 mactati quinto mensis Februarij. Bonifacii eiusdem d' d' anno primo.

[Handwritten signature]

Joannes Casparus Au

IV. Pověřovací listina Basilia z Karpinetu, 25. 2. 1606; MZA Brno, E 4, sig. 41 VI – 11.

Reverende admodum D^{no} Prelate,
D^{no} amice carissime atq; honorande,
Reddite nobis fuerunt 13. huius mensis Junij quas
R. S. Va quinta eiusdem clausas ad nos per quendam
hominem minus legalem dederat, et in quibus narrat
nescimus quam Commissionem sibi delatam esse ab Illmo, et
Rmo dno dno Joanne Stephano Ferrerio Ep^o Vercellensi
Nuntio Apostolico. Qui tamen, quo Jure, quave auctoritate
Judicis officium in huius Saceris Monasterij nostri iniuste, ac
iniuriore oppugnatu causa sibi assumpserit, hactenus nunquam
probanit, nec ostendit, et quem propterea dicta in causa
Judicem Saceris recusandum, nec acceptandum diximus, protestantes
etiam tenore presentium de nullitate, ac invaliditate omnium
et singulorum que in eadem causa hactenus fecit, fecit et
facturus est. Protestamur similiter, sicut et antea
semper protestati sumus, nos Cuius qui Abbate orbat, et pupillis,
ac minoribus ea in parte. equitandi sumus. Nullo modo posse,
nec velle ingredi ullam litem cum Illmo ac Rmo dno dno
Cardinale a Dietrichstein. sed uti Ep^o Olomuensis, et huius
Monasterij nostri Saceris Fundatore, sed sua potius Illmo d. inseruire,
eumq; omni observantia et reverentia colere; necq; immerito nos
a prefato Illmo dno Nuntio Apostolico molestari, et ad litigandum cogi.
Protestamur quoq; de nullitate ac invaliditate preteritarum
litterarum Fel. record: Clementis papa octavi, quia mortuo iam dno

V. Žďárský konvent Basiliovi z Karpinetu, 18. 6. 1606; MZA Brno, E 4, sig. 41 VI – 11